

HELSINGIN YLIOPISTO
VALTIOTIETEELLINEN TIEDEKUNTA
KRIMINOLOGIAN JA OIKEUSPOLITIIKAN INSTITUUTTI

KATSAUKSIA 46/2021

PROSESSIEKONOMIAA VAI UUSI RESTORATIIVINEN TYÖKALU RIKOSPROSESSIIN?

SYYTENEUVOTTELUMENETTELYN SOVELTAMISKÄYTÄNTÖ 2015–2017
JA KÄYTTÖKOKEMUKSIA MENETTELYN ENSIVUOSILTA SUOMESSA

FRIDA EMILIA KUUSISTO MÄKELÄ

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons Nimeä 4.0 Kansainvälinen -lisenssillä

Julkaisija Helsingin yliopisto
Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti
www.helsinki.fi/fi/kriminologian-ja-oikeuspolitiikan-instituutti

PL 24, Unioninkatu 40
00014 HELSINGIN YLIOPISTO

Sarja Katsauksia 46/2021

ISSN 2342-7779 (pdf)
ISBN 978-951-51-0683-4 (pdf)

Helsinki, 2021

Sisällysluettelo

I	Aluksi.....	1
II	Syyteneuvottelumenettely prosessina	4
II.1	Tunnustamismenettely	5
II.2	Syyteneuvottelu	5
II.3	Tunnustamisoikeudenkäynti.....	6
III	Syyteneuvottelun oikeudellinen viitekehys	8
III.1	Menettelyn tavoite: rikosprosessin nopeuttaminen ja kustannussäästöt	8
III.2	Menettelyn arvioitu käyttövaihe ja kustannussäästöjen määrä	8
III.2.1	Esitutkintavaihe: tunnustamismenettely ETL:n nojalla	9
III.2.2	Syyteneuvottelu, tuomioesitys ja tunnustamisoikeudenkäynti ROL:n nojalla.....	9
III.2.3	Arviot menettelyn piiriin tulevien rikosten tyypistä ja määristä.....	9
III.3	Syyteneuvottelumenettelyn pulmakohtia	10
III.3.1	Epäiltyjen yhdenvertaisuus ja itsekriminointisuoja	10
III.3.2	Tunnustuksella saadun rikosseuraamuksen lievennyksen määrä	12
III.3.3	Menettelyn ajallis-prosessuaalinen rajaus.....	14
IV	Tilastollista tietoa tunnustamisoikeudenkäynneistä Suomessa 2015–2017	16
IV.1	Tuomioiden määrä	18
IV.2	Tapausten alueellinen ja syyttäjäkohtainen jakautuminen sekä tuomioistuimen kokoontulo	20
IV.3	Avustajien käyttö	23
IV.4	Rikoslajit.....	25
IV.5	Tuomitut seuraamukset	26
IV.5.1	Tuomioiden yhteneväisyys syyttäjän seuraamuskannanoton kanssa	27
IV.5.2	Tuomitut seuraamukset.....	28
IV.5.3	Seuraamuksen lieventämisen tapa ja määrä.....	30
IV.6	Muutoksenhaku: määrä, syyt, lopputulokset	35
IV.7	Kustannussäästöt.....	36
V	Käytännön kokemuksia syyteneuvottelumenettelyn käytöstä	39
V.1	Aineisto ja menetelmät	39
V.2	Analyysin rakenne.....	42
V.3	Asianomistajan asema	43
V.4	Tuomarin rooli	46
V.5	Tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden varmistaminen	49
V.5.1	Tunnustuksen varmentamiskeinot, tuomarin rooli ja ”hyvän tunnustajan” ongelma	49
V.5.2	Tunnustetun jutun yleiset riskit	51
V.5.3	Rikostyyppien vaikutus tunnustamisen oikeellisuuden kontrollointiin.....	52
V.6	Avustajan käyttö	53
V.7	Menettelyn aloittamisvaihe.....	55
V.7.1	Esitutkintaviranomaisten toiminta ja yhteistyö syyttäjän kanssa	56
V.7.2	Menettelyn käyttökelpoisuus esitutkintavaiheessa	57
V.8	Neuvottelun kohteet	58
V.9	Neuvottelun soveltamisala	60
V.9.1	Nykyisen soveltamisalan kritiikki	60
V.9.2	Näkemykset soveltamisalan laajentamisesta.....	61
V.10	Seuraamuslievennyksen tapa ja määrä	63

V.10.1 Seuraamuksen mittaaminen	64
V.10.2 Rangaistuslajinvaihdos osana seuraamuslievennystä	65
V.11 Oikeus muutoksenhakuun	68
V.12 Vaihtoehtoiset menettelyt	68
V.12.1 Suhtautuminen epävirallisten menettelyjen käyttöön	69
V.12.2 Epävirallisten menettelyjen käyttötavat ja syyt	70
V.12.3 Virallisen syyteneuvottelun kritiikki ja johtaminen epävirallisten menettelyjen käyttöön	71
V.12.4 ”Tampereen-malli”	74
V.12.5 Avoimuuden vaatimus ja huoli yhdenvertaisuudesta epävirallisissa menettelyissä	79
V.13 Alueellinen ja henkilöstä riippuva vaihtelu, soveltamisen yhdenmukaisuus	81
V.13.1 Alueellinen vaihtelu	82
V.13.2 Yksilöllinen vaihtelu syyteneuvotteluhaluudessa	85
V.13.3 Eroavaisuudet lain tulkinnassa ja menettelyn soveltamisessa	88
V.14 Avustajayhteistyö	96
V.15 Kustannussäästöt	97
V.15.1 Kustannussäästöjen kasvattaminen laajentamalla menettelyä vähäisempiin rikoksiin?	99
V.15.2 Kustannussäästöt vs. muut syyteneuvottelun funktiot	99
V.16 Eräitä erityiskysymyksiä	101
V.16.1 Kruununtodistajakysymys	101
V.16.2 Vaihteleva suhtautuminen lajinvaihdokseen osana seuraamuslievennystä	102
VI Lopuksi	104
LÄHTEET	110
LIITE 1	113
Tunnustamisoikeudenkäynnissä käsiteltyjen juttujen jakautuminen syyttäjänvirastoittain ja syyttäjittäin vuosina 2015–2016 ja vuonna 2017.	113
LIITE 2	115
Katsaus muiden maiden syyteneuvottelukäytäntöihin	115

I Aluksi

Vuoden 2015 alusta tuli voimaan tunnustamismenettelyä, syyteneuvottelua ja tunnustamis- oikeudenkäyntiä koskeva syyteneuvottelulainsäädäntö (670–675/2014, HE 58/2013). Uuden lainsäädännön perussisältö on, että rikosasian epäilty tai vastaaja voi eri vaiheissa esitutkintaa tai rikosprosessia tehdyn tunnustamisensa vastineeksi saada lievemmän rangaistuksen teostaan. Menettelyn funktio on prosessiekonominen. Syyteneuvottelulainsäädäntö tähtää siihen, että epäillyn/vastaajan tunnustaessa sellaisen rikoksen, jonka tutkintaan ja tuomioistuinkäsittelyyn kului normaalisti paljonkin aikaa ja resursseja, rikoksen tutkinta voidaan pitää suppeampana ja prosessi kevyempänä kuin ilman tunnustusta. Vastineeksi tunnustuksestaan ja sillä aikaansaadusta rikosprosessuaalisesta ajansäästöstä rikoksentehtäjälle tuomittavaa seuraamusta lievennetään.

Lainsäädäntöä valmisteltaessa syyteneuvottelumenettelyn arvioitiin voivan tuottaa oikeuslaitokselle huomattavia aika- ja resurssisäästöjä. Huolta herättivät kuitenkin menettelyn käyttöön liittyvät riskit ennen muuta rikoksesta epäiltyjen ja vastaajien yhdenvertaisuutta ja oikeusturvaa koskien. Tästä syystä eduskunta velvoitti lainsäädäntöä hyväksyessään oikeusministeriön antamaan lakivaliokunnalle selvityksen lainsäädännön toimivuudesta vuoden 2017 loppuun mennessä (EV 68/2014). Tämä selvitys toteutettiin tilaushankkeena, jossa Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti (Krimo) toteutti oikeusministeriön pyynnöstä selvityksen vuosina 2015–2016 käydyistä syyteneuvotteluista ja tunnustamisoikeudenkäynneistä. Selvityksen pohjalta laadittu muistio toimitettiin oikeusministeriöön joulukuussa 2017¹.

Vuoden 2017 muistiossa keskityttiin pääasiassa tarkastelemaan syyteneuvottelumenettelyn soveltamista viranomaisaineistojen pohjalta; tutkimusaineistona olivat Ritu-järjestelmästä haetut tunnustamisoikeudenkäyntien tuomioasiakirjat sekä syyttäjänsä varsinaisista syyteneuvotteluista laatimat syyteneuvottelupöytäkirjat, tuomioesitykset ja raportit. Tarkastelunäkökulma oli ennen muuta kvantitatiivinen: selvitystä pyrittiin saamaan siitä, missä määrin, millä tavoin ja millaisissa rikosasioissa uutta lainsäädäntöä oli kahden ensimmäisen voimassaolovuotensa aikana sovellettu.

Hankkeen aikana osoittautui, että lainsäädännön soveltamisen seuranta olisi tarpeellista myös tarkasteltujen kahden ensimmäisen vuoden jälkeen, sillä uuden lainsäädännön vakiintuminen tosiasialliseksi osaksi rikosprosessia ja käytäntöjen vakiintuminen ottaa aina aikansa. Lisäksi koettiin tärkeäksi se, että tilastollisen tarkastelun ohella saataisiin tietoa siitä, minkälaisia ovat käytännön kokemukset uuden lainsäädännön ja menettelyn soveltamisesta. Näistä syistä Krimo päätti jatkaa syyteneuvottelumenettelyn soveltamiskäytännön seurantaa vuoden 2017 muistion laatimisen jälkeenkin. Hankkeen toinen vaihe käynnistyi vuoden 2018 alussa ja sen keskeiset havainnot on kirjattu tähän raporttiin.

Selvityshankkeen toisessa vaiheessa jatkettiin jo vuonna 2017 alkanutta asiakirjapohjaista seurantaa syyteneuvottelumenettelyn käytöstä – käytännön syistä lähdeaineistoksi rajautui tässä tarkastelussa kuitenkin aiempaa tiukemmin nimenomaan tunnustamisoikeudenkäynneistä laaditut tuomioasiakirjat. Näiltä osin jatkohankkeen painotus on pitkälti yhteneväinen ensimmäisen vaiheen muistion kanssa: keskiössä

¹ Mäkelä & Niemi 2017.

on erityisesti sen selvittäminen, kuinka paljon syyteneuvottelumenettelyä on sen ensivuosina käytetty, minkä tyyppisiä rikoksia menettelyyn on ohjautunut ja minkälaisia vaikutuksia menettelyn käytöllä on ollut vastaajalle tuomittuun seuraamukseen.

Uutena teemana aiempaan verrattuna tässä muistiossa on, kuten mainittua, syyteneuvottelumenettelyn käytännön kokemusten kartoittaminen ja analyysi. Näitä käytännön kokemuksia selvitettiin pääasiassa tutkimushaastatteluin, joihin valikoitiin haastateltavia niistä ammattiryhmistä, jotka menettelyä eniten käyttävät: kihlakunnansyyttäjät, kärjätuomarit ja asianajajat. Aineistoa täydennettiin myös kihlakunnansyyttäjille osoitetulla valtakunnallisella sähköisellä kyselyllä. Tämän kerätyn aineiston osalta tutkimusote oli kvalitatiivinen.

Haastattelu- ja kyselyaineistoa käytettiin osaltaan vertailukohtana asiakirja-aineiston osoittamille tilastollisille tiedoille; vastasivatko toimijoiden käytännön kokemukset esimerkiksi menettelyn käyttömääristä ja keskeisistä rikostyypeistä sitä kuvaa, joka tuomioaineistosta syntyi vai oliko näissä eroavaisuuksia. Ennen muuta kvalitatiivisella aineistolla haluttiin kuitenkin pureutua niihin osa-alueisiin, joiden selvittäminen pelkkien asiakirjojen pohjalta ei ole mahdollista: minkälaisia kokemuksia toimijoilla syyteneuvottelumenettelyn käyttämisestä oli; mitkä seikat he olivat kokeneet erityisen toimiviksi ja/tai positiivisiksi menettelyssä ja toisaalta, minkälaista kritiikkiä menettely ja sitä sääntelevä lainsäädäntö mahdollisesti olivat synnyttäneet. Tähän liittyen pyrittiin myös kartoittamaan mahdollisia kehitysehdotuksia syyteneuvottelujärjestelmän tulevaisuutta ajatellen.

Siltä osin kuin asiakirja- ja haastatteluaineistot ovat keskenään verrannollisia, tulokset olivat pitkälti yhteneviä: syyteneuvottelua käytetään pääasiassa erilaisten talousrikosten käsittelyyn, mutta käyttövolyymit ja karkeasti arvioidut kustannussäästöt ovat jääneet selvästi ennalta arvioitua vähäisemmiksi. Neuvottelua pidetään silti pääosin tervetulleena lisäyksenä rikosprosessin keinovalikoimaan, sillä ajansäästön ohella (tai sijasta) menettelyllä on usein ollut muitakin positiivisia vaikutuksia prosessin etenemiseen, lopputulokseen ja osapuolten kokemukseen asian käsittelystä. Haastatteluaineiston perusteella kokemuksiin ja menettelyn soveltamistapaan näyttäisi vaikuttavan kuitenkin myös se, millä tavoin kukin toimija rikosprosessia yleisesti lähestyi ja minkälaisena instrumenttina syyteneuvottelumenettely – ennen kaikkea se, mikä menettelyn rajoissa oli mahdollista ja/tai tarkoituksenmukaista – hänelle tällöin näyttäytyi.

Yllä mainittu seikka näytti vaikuttavan jossain määrin myös siihen, mitä seikkoja toimijat nostivat mielestään syyteneuvottelumenettelyn keskeisiksi funktioiksi. Osalle kyse oli nimenomaan prosessiekonomisesta työkalusta, toisille taas menettely vaikutti asettuvan pikemminkin samaan kontekstiin erilaisten modernien, soveltavien riidantarkkaisu- ja restoratiivisten rikosoikeuden kanssa. Tällöin syyteneuvottelumenettelyssä korostui mahdollisia kustannushyötyjä enemmän se, minkälaisia osapuolten välistä keskusteluyhteyttä parantavia, preventiivisiä ja/tai restoratiivisia elementtejä syyteneuvottelun käytöllä onnistuttiin edistämään.

Tämä lähestymistapa avaa myös kiinnostavan näkökulman pohdittaessa syyteneuvottelumenettelyn tulevaisuutta ja (lainsäädännöllistä) jatkokehitystä. Kotimaisessakin lainsäädännössä syyteneuvottelua on tähän asti lähestytty pitkälti käytännön prosessiekonomisten funktioiden motivoimana sovelluksena maailmalta tuttuun plea bargain -menettelyyn (vaikkakin selvyiden vuoksi on syytä todeta, että suomalainen syyteneuvottelu prosessina ja soveltamisalaltaan eroaakin edelleen huomattavasti lajinsa tunnetuimmista, ennen muuta angloamerikkalaisista menettelyistä).

Keskiössä on tällöin ollut menettelyn mahdollisten prosessiekonomisten hyötyjen tavoittelu ja menettelyn tehokkuuden rinnastaminen saavutettujen kustannussäästöjen määrään.

Tämän selvityksen materiaalin pohjalta kuitenkin vaikuttaa siltä, että keskeistä olisi myös pohtia sitä, onko tämä valittu viitekehys perusteltu ja ennen kaikkea paras mahdollinen syyteneuvottelujärjestelmän hyödyntämisen kannalta. Valittu viitekehys vaikuttaa luonnollisesti huomattavasti siihen, millaiseksi menettely rikosprosessuaalisena instrumenttina käytännössä muodostuu, millä tavoin ja minkä tyyppisiin rikoksiin sitä sovelletaan. Mikäli puhtaan prosessiekonomisen kontekstin sijaan viitekehystä laajennettaisiin nykyistä enemmän modernin, luovan rikosprosessioikeuden suuntaan ja tarkasteltaisiin syyteneuvottelun mahdollisia yhtymäkohtia esimerkiksi tuomioistuinsovittelun kaltaisiin restoratiivisen rikosoikeuden elementteihin, menettelylle saattaisi avautua uudenlaisia, hedelmällisiä sovelluskohteita, -tapoja ja -funktioita.

Selvityksessä käydään ensin läpi syyteneuvotteluprosessimme pääpiirteet ja menettelyyn liittyvä lainsäädäntö (jakso II) sekä ne tavoitteet ja toisaalta mahdolliset riskit, joita syyteneuvottelumenettelyn käyttöön ennakolta arvioitiin liittyvän (jakso III). Tämän teoreettisen tarkastelun jälkeen siirrytään varsinaiseen aineiston läpikäyntiin. Ensiksi syyteneuvottelumenettelyn käyttöä tarkastellaan erinäisten asiakirja-aineistojen, ennen muuta vuosina 2015–2017 pidettyjen tunnustamisoikeudenkäyntien tuomioasiakirjojen avulla pääasiassa kvantitatiivisesti (jakso IV). Selvityksen viimeinen varsinainen ja samalla syväluotaavin jakso puolestaan keskittyy selostamaan ja analysoimaan syyteneuvottelumenettelyä käyttäneiden asiantuntijoiden – syyttäjien, käräjätuomarien ja asianajajien – kokemuksia syyteneuvottelusta (jakso V). Tutkimusote tässä jaksossa on ennen muuta kvalitatiivinen ja aineistona toimii ensisijaisesti kyseisten asiantuntijaryhmien keskuudessa tehdyt tutkimushaastattelut sekä täydentävästi Suomen kaikkiin syyttäjänvirastoihin kesällä 2018 lähetetty online-kysely syyttäjien syyteneuvottelukokemuksista. Selvitystyössä tehdyt keskeiset havainnot ja jatkotoimenpide-ehdotukset käydään vielä kootusti läpi yhteenveto-osiossa (jakso VI). Selvityksen liitteenä on myös seurantataulukko tunnustamisoikeudenkäynnissä käsiteltujen juttujen jakautumisesta syyttäjänvirastoittain ja syyttäjittäin vuosina 2015–2016 ja vuonna 2017 sekä lyhyt yleiskatsaus eräiden muiden maiden syyteneuvottelumenettelymalleihin ja -käytäntöihin.

II Syyteneuvottelumenettely prosessina

Tavanomaisesti tuomioon johtava rikosasian viranomaiskäsittely etenee rikosilmoituksesta ja poliisin esitutkinnasta syyttäjän tekemään syyteharkintaan, syyteharkinnasta syytteen nostamiseen ja syytteen nostamisesta oikeudenkäyntiin määräoikeudessa. Oikeudenkäyntiin voi kuulua pääkäsittely tai asia voidaan ratkaista kokonaan kirjallisessa menettelyssä.

Syyteneuvottelu-uudistus on tuonut tämän perinteisen syyteasian käsittelytavan rinnalle uusia menettelymuotoja käytettäväksi niissä tilanteissa, joissa rikoksesta epäilty/vastaaja haluaa tunnustaa sen teon, josta häntä epäillään ja jossa tämän tunnustuksen ansiosta voidaan saavuttaa selviä rikosprosessuaalisia kustannussäästöjä. Nämä menettelymuodot ovat seuraavat:

- tunnustaminen esitutinnan aikana voi johtaa ns. *tunnustamismenettelyyn*, jossa viranomainen voi rajoittaa esitutkintaa epäillyn tutkinnassa olevista rikoksista ja/tai sitoutua vaatimaan tekijälle tavallista alempaa rangaistusta eli tehdä ns. alennussitoumuksen (esitutkintalaki, jäljempänä ETL 3:10a);
- esitutinnan tai syyteharkinnan aikana voidaan järjestää *syyteneuvottelu* (laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa, jäljempänä ROL, 1:10a), jossa syyttäjä ja epäilty sopivat *tuomioesityksestä* (ROL 1:10);
- syyteneuvottelussa laadittu tuomioesitys käsitellään pääkäsittelyä suppeammassa *tunnustamisoikeudenkäynnissä* (ROL 5b luku), jossa tuomioistuin joko hyväksyy tuomioesityksen ja mittaa rangaistuksen alennulta asteikolta tai jättää asian sillensä.

Tunnustamis- tai syyteneuvottelumenettelyn ulkopuolelle on suljettu RL 20 ja 21 luvun mukaiset väkivalta- ja seksuaalirikokset sekä rikokset, joista on säädetty ankarampi rangaistus kuin kuusi vuotta vankeutta (ETL 3:10a.5, ROL 1:10.1). Menettelyn käyttämisen tulee olla myös perusteltua asian laadun ja käsittelyyn kuluvan ajan ja kustannusten kannalta. Tarkoituksena ei siis ole, että menettelyä sovellettaisiin kaikkiin tunnustettuihin rikoksiin ns. automaationa, vaan sen käyttö tulee rajata nimenomaan tapauksiin, jossa siitä koituu tuntuvia kustannussäästöjä².

Lainsäädäntöuudistuksella luotiin siis *syyteneuvottelujärjestelmä*, joka sisältää kaksi toistaan jossain määrin poikkeavaa menettelytapaa: varsinaiseen tunnustamisoikeudenkäyntiin tähtäävä syyteneuvottelu sekä esitutkintavaiheessa tapahtuva tunnustamismenettely, joka johtaa prosessuaalisesti tavalliseen ROL:n mukaiseen pääkäsittelyyn. Lisäksi molempiin menettelyihin sisältyy mahdollisuus toimenpiteistä luopumiseen.³ Seuraavassa käsitellään vielä lyhyesti erikseen näitä järjestelmän elementtejä.

² HE 58/2013 vp, 23.

³ Oikarainen 2017, 116.

II.1 Tunnustamismenettely

Jos epäilyllä on esitutkinnassa tutkittavana kaksi tai useampia hänen tekemikseen epäiltyjä rikoksia ja hän tunnustaa niistä yhden tai useampia, syyttäjä voi tutkinnanjohtajan esityksestä päättää, että esitutkintaa joidenkin näiden rikosten osalta rajoitetaan (ETL 3:10a.1). Samalla syyttäjä voi ETL 3:10a.2:n nojalla myös sitoutua vaatimaan tekijälle rangaistusta rikoslain (jäljempänä RL) 6:8a:ssä tarkoitetulta lievennetyltä rangaistusasteikolta, jossa maksimirangaistus on kaksi kolmannesta normaalista. Edellytyksenä on, että epäilty on tunnustamalla edistänyt jonkin rikoksensa selvittämistä.

Tunnustamismenettelyä käytettäessä voidaan siis jättää kokonaan tutkimatta tai keskeyttää tutkinta epäillyn lievennistä rikoksista ja säästää siten sekä poliisin että syyttäjän ja tuomioistuimen resursseja⁴. Työaikaa eri vaiheissa säästyy myös tavanomaiseen pääkäsittelyyn etenevien rikosten osalta, koska tunnustusta voidaan käyttää niissä keskeisenä näyttönä.

Samassa asiassa on mahdollista järjestää sekä tunnustamismenettely että myöhemmin syyteneuvottelu. Jos kuitenkin järjestetään pelkästään tunnustamismenettely, asiassa ei järjestetä tunnustamisoikeudenkäyntiä vaan ”tavallinen” pääkäsittely, jossa syyttäjän tekemä mahdollinen alennussitoumus otetaan huomioon.

II.2 Syyteneuvottelu

Syyteneuvottelussa asian epäilty/vastaja tunnustaa sen rikoksen/rikokset, jo(i)sta häntä epäillään. Vastineeksi syyttäjä sitoutuu vaatimaan rangaistusta RL 6:8a mukaiselta alennetulta asteikolta. Osana syyteneuvottelua syyttäjä voi myös sitoutua jättämään syytteen nostamatta yhdestä tai useammasta epäillyistä rikoksista. Syyteneuvottelu on mahdollista aloittaa lähtökohtaisesti missä vaiheessa rikosprosessia tahansa, myös siis esitutinnan aikana tai syytteen nostamisen jälkeen ennen kuin asia on edennyt käräjäoikeuden pääkäsittelyyn.

Jos syyteneuvottelussa päästään yhteisymmärrykseen, laaditaan neuvottelun päätteeksi tuomioesitys. Tuomioesityksestä sopiminen syyteneuvottelussa edellyttää ROL 1:10.2:n nojalla siis rikoksen tunnustamista sekä syyttäjän ja epäillyn/vastajan yksimielisyyttä syyksiluettavasta rikoksesta. Lisäksi, mikäli rikoksella on asianomistaja, tarvitaan myös hänen suostumuksensa asian käsittelemiseen tunnustamisoikeudenkäynnissä, ellei asianomistaja ole ilmoittanut esitutkinnassa, ettei hänellä ole vaatimuksia asiassa.

ROL 1:10.3:n mukaan tuomioesityksessä syyttäjä sitoutuu vaatimaan rangaistusta RL 6:8a:ssa tarkoitetun lievennetyn rangaistusasteikon mukaisesti. Syyttäjän tulee valtakunnansyyttäjänviraston syyteneuvottelusta antaman muistion (Dnro 26/31/14, 28.12.2015) mukaan esittää tuomioesityksessä täsmällinen, perusteltu rangaistusvaatimuksensa ja käsityksensä siitä, mikä olisi kyseisessä tapauksessa ollut normaalirangaistus eli rangaistus ilman tunnustamisen vaikutusta⁵.

⁴ HE 58/2013 vp, 12–13.

⁵ VKSV 26/31/14 2015, 15.

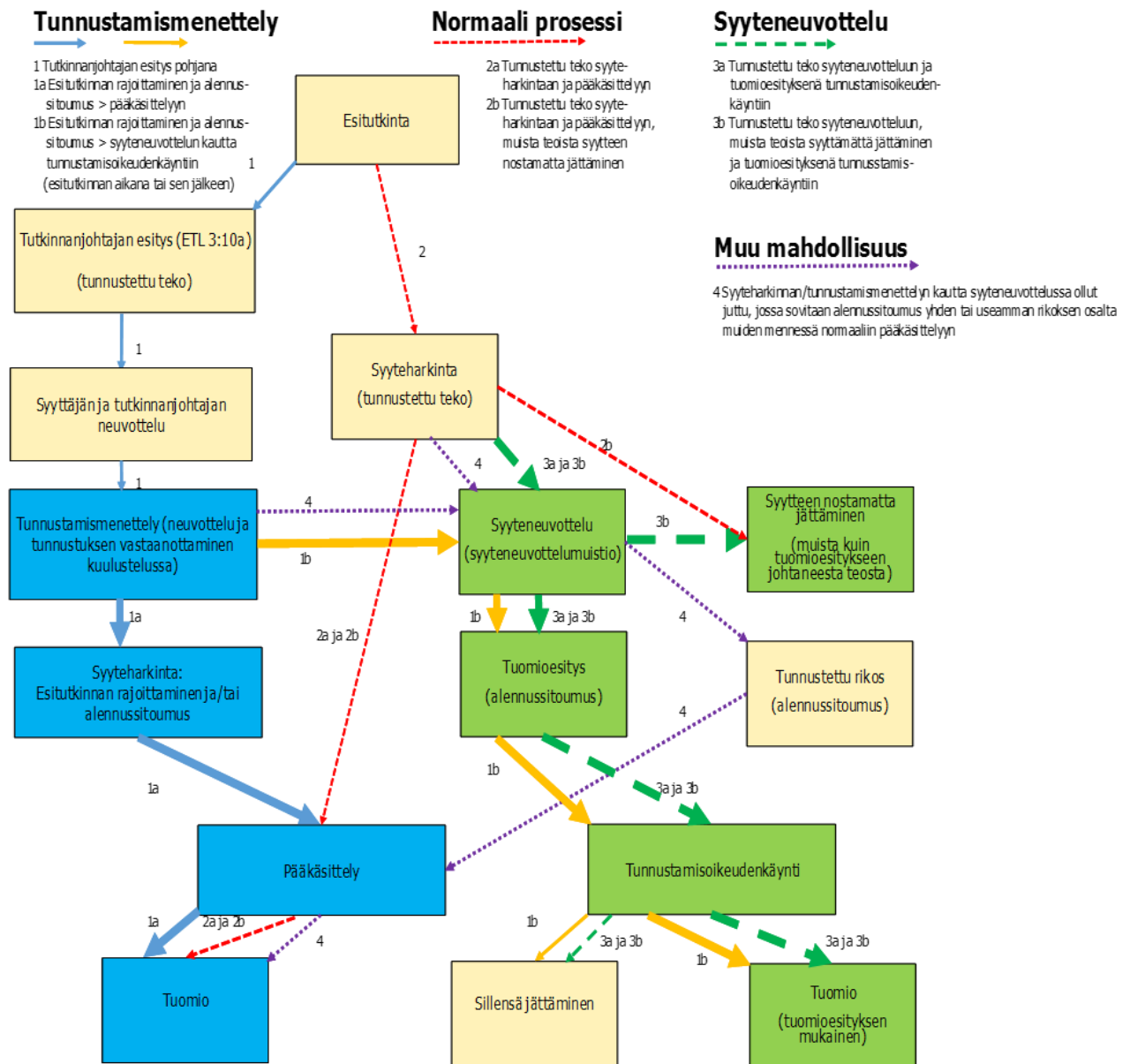
II.3 Tunnustamisoikeudenkäynti

Syyteneuvottelussa laadittu tuomioesitys käsitellään tunnustamisoikeudenkäynnissä, joka on pidettävä 30 päivän kuluessa siitä, kun tuomioesitys on saapunut tuomioistuimen kansliaan (ROL 5b:2.1). Tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomioistuin käy läpi laaditun tuomioesityksen ja käsittelyn päätteeksi joko hyväksyy sen tai jättää asian sillensä. Jotta tuomioesitys voidaan hyväksyä, tuomioistuimen tulee vakuuttua tunnustuksen vapaaehtoisuudesta ja oikeellisuudesta sekä lukea rikokset syyksi tuomioesityksen mukaisesti (ROL 5b:4). Muussa tapauksessa asia jätetään sillensä (ROL 5b:5), minkä jälkeen siinä on mahdollista esimerkiksi nostaa syyte.

Tuomioistuimen on tuomittava rangaistus lievennetyltä asteikolta, jos vastajan antamasta tunnustuksesta ei jää varteenotettavaa epäilyä ja muut ROL 5b:4:n ehdot täyttyvät. Lievennetyltä asteikolta tuomittaessa tekijälle saa tuomita enintään kaksi kolmannelta rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakkorangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän (RL 6:8a). Tuomioistuin ei ole sidottu tuomioesityksessä tehtyyn rangaistusehdotukseen, vaan rangaistuksen varsinainen mittaaminen on tuomioistuimen harkinnassa.

Tunnustamisoikeudenkäynnin on tarkoitus olla suhteellisen suppea ja lyhyt, erityisesti koska todistelua ei tarvita samassa laajuudessa kuin normaalissa pääkäsittelyssä⁶.

⁶ HE 58/2013 vp, 14 ja 29.

Kuva 1 Tunnustetun teon menettelytapa- ja menettelyreittivaihtoehdot rikosprosessissa

III Syyteneuvottelun oikeudellinen viitekehys

III.1 Menettelyn tavoite: rikosprosessin nopeuttaminen ja kustannussäästöt

Syyteneuvottelumenettelyn funktio on korostetun prosessiekonominen. Tarkoituksena on nopeuttaa rikosasioiden esitutkintaa, syyteharkintaa ja tuomioistuinkäsittelyä ja sitä kautta tehostaa rikosprosessia kokonaisuudessaan⁷. Tarve jouduttaa rikosoikeudenkäyntejä on jatkuvasti kasvanut, sillä vaikka rikosprosessin tehostamiseen on pyritty jo aiemmin uudistuksin (kuten kirjallisen menettelyn käyttöön otolla), rikosten keskimääräiset käsittelyajat ovat 2000-luvulla jatkuvasti pidentyneet⁸. Erityisesti törkeiden talousrikosten keskimääräiset käsittelyajat ovat huomattavan pitkiä; esimerkiksi törkeää veropetosta on ennen käräjäoikeuden tuomiota käsitelty keskimäärin yli neljän vuoden ajan, josta yli puolet kuluu esitutkintaan.⁹ Oikeuslaitoksen resurssitilanteeseen ei ole näkyvissä merkittäviä helpotuksia lähitulevaisuudessa, mikä on korostanut entisestään tarvetta keventää rikosprosessia niissä tapauksissa, joissa keventäminen on mahdollista asianosaisten oikeusturvaa ja yleisen edun vaatimuksia vaarantamatta¹⁰.

Lainsäädäntövaiheessa syyteneuvottelumenettelyn arvioitiin tuovan selviä kustannussäästöjä rikosprosessin kaikkiin vaiheisiin. Syyttäjät ja tuomioistuimet saavat käsiteltäväkseen suppeampia asiakokonaisuuksia, joissa todistelua ei myöskään tarvitse esittää perinteisen syyteasian käsittelyn vaatimassa laajuudessa. Oikeuslaitoksen lisäksi käsittelyn nopeutuminen ja oikeudenkäynnistä aiheutuvien kulujen väheneminen hyödyttää myös rikosasian epäiltyä/vastaaajaa sekä mahdollista asianomistajaa. Menettelyn etuina epäillyn/vastaaajan kannalta ovat luonnollisesti myös teosta tuomittavan rangaistuksen lieventyminen ja/tai rikosvastuuseen liittyvä muu helpotus (esimerkiksi syyttämättä jättämisen tai muiden toimenpiteistä luopumisen muodossa). Edelleen menettelyn katsottiin hyödyttävän rikosoikeudenhoitoa myös laajemmin, kun yksittäisten laajojen ja vaikeiden asioiden pitkän ja hitaan käsittelyn nopeutuessa poliisin, syyttäjän ja tuomioistuimen niukkoja resursseja vapautuu muiden tapausten käsittelyyn.¹¹

III.2 Menettelyn arvioitu käyttövaihe ja kustannussäästöjen määrä

Kuten osiossa II on selostettu, syyteneuvottelulainsäädännön menettelymuotoina ovat joko esitutkintalain mukainen tunnustamismenettely tai ”varsinainen” syyteneuvottelumenettely, jonka säännökset löytyvät laista oikeudenkäynnistä rikosasioissa ja johon voidaan siirtyä periaatteessa missä vaiheessa rikosprosessia tahansa.

⁷ PeVL 7/2014 vp, 2.

⁸ Optula 266 2013, 311–316; HE 58/2013 vp, 9. Tiedot ovat peräisin vuosilta 2012 ja 2013. Ajantasaisempia tilastoja käsittelyajoista ei enää ole saatavilla Tilastokeskuksen lakkautettua asiaa koskevien tilastojensa ylläpidon.

⁹ HE 58/2013 vp, 9.

¹⁰ HE 58/2013 vp, 10.

¹¹ HE 58/2013 vp, 11.

III.2.1 Esitutkintavaihe: tunnustamismenettely ETL:n nojalla

Hallituksen esitys lähtee siitä, että syyteneuvottelujärjestelmän tulisi painottua siihen rikosprosessin vaiheeseen, jossa mahdollisuus prosessiekonomisiin säästöihin on suurin. Tästä syystä esityksessä korostetaan jo esitutkinnan aikana vastaanotettavan tunnustuksen ja tunnustamismenettelyn merkitystä.¹² Syyteneuvottelulainsäädännön valmistelun aikaan sisäministeriö arvioi, että ETL:n mukaisen tunnustamismenettelyn käyttöönotto saattaisi tuoda poliisin rikostutkintaan vuositason yhteensä noin 30 henkilötyövuoden eli noin 1,6 miljoonan euron säästöt¹³. Syyttäjien esitutkintavaiheeseen kohdistuvaan työmäärään tunnustamismenettelyn ei sen sijaan arvioitu tuovan suuria säästöjä, sillä menettelyssä tehtävät esitutkinnan rajoittamispäätökset vaativat syyttäjän tiivistä mukanaoloa.¹⁴

III.2.2 Syyteneuvottelu, tuomioesitys ja tunnustamisoikeudenkäynti ROL:n nojalla

Varsinaisessa syyteneuvottelumenettelyssä (tuomioesityksineen ja tunnustamisoikeudenkäynteineen) kustannushyötyä arvioitiin koituvan erityisesti syyttäjän ja tuomioistuimen työajan säästöistä yhtäältä oikeudenkäyntiin valmistautumisessa että itse oikeudenkäynnissä¹⁵. Säästöjä syntyisi myös siitä, ettei tuomion laatiminen tunnustamisoikeudenkäynnin päätteeksi vaatisi vastaavaa työpanosta kuin tavanomaisessa oikeudenkäynnissä ja asia kyettäisiin näin ratkaisemaan nopeasti. Lisäksi on oletettavaa, että tunnustamisoikeudenkäynneissä annettuihin tuomioihin haettaisiin muutosta suhteellisen harvoin. Näillä perusteilla hallituksen esityksessä arvioitiinkin menettelyn tuottavan syyttäjänlaitokselle ja tuomioistuimelle noin 1–2 miljoonan euron vuosittaiset säästöt.¹⁶

III.2.3 Arviot menettelyn piiriin tulevien rikosten tyypistä ja määrästä

Syyteneuvottelumenettelyn soveltuminen edellyttää, että käsiteltävää rikosta ei ole rajattu sen piiristä pois¹⁷ ja että menettely tuottaa todellisuudessa selviä kustannussäästöjä. Näiden reunaehtojen sisällä syyteneuvottelumenettely soveltuu lähtökohdaisesti hyvin monenlaisiin rikoksiin ja rikoskokonaisuuksiin – hallituksen esityksessä

¹² Sahavirta 2016, 395.

¹³ HE 58/2013 vp, 17.

¹⁴ HE 58/2013 vp, 16.

¹⁵ On syytä huomata, että hallituksen esityksen mukaan tunnustamisoikeudenkäynnissä ei olisi tarvinnut esittää syytteen todeksi muuta näyttöä kuin vastaajan tunnustus. Lakiesityksen eduskuntakäsittelyssä tätä kohtaa muutettiin laki- ja perustuslakivaliokuntien katsottua, ettei syyksi lukevan tuomion näyttö voi perustua yksinomaan vastaajan tunnustukseen eikä syyttäjä alun perinkään voi ryhtyä syyteneuvotteluun, ellei käytettävissä oleva näyttö hänen mielestään riitä syytteen nostamiseen (LaVM 5/2014 vp, 7–8; PeVL 7/2014 vp, 5.). Näin ollen tuomioistuimelle on myös tunnustamisoikeudenkäynnissä vastaajan tunnustuksen lisäksi esitettävä myös muu syllisyyden puolesta puhuva näyttö pääpiirteissään. Tästä huolimatta ajansäästöä tavanomaiseen pääkäsittelyyn verrattuna syntyy, koska todistelua ei tarvitse tunnustamisoikeudenkäynnissä käydä läpi yksityiskohtaisesti.

¹⁶ HE 58/2013 vp, 16–17.

¹⁷ Näitä ovat erikseen nimetyt RL 20 ja 21 lukujen henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset sekä seksuaalirikokset. Lisäksi menettelyä voi soveltaa vain rikoksiin, joista ei ole säädetty ankarampaa rangaistusta kuin kuusi vuotta vankeutta. ROL 1:10.1.

todetaankin, ettei edeltä käsin voida sulkea pois rikostyypppejä, joissa selkeitä prosessieconomisia etuja ei olisi saatavissa. Suurimmat edut saavutetaan vaikeasti selvitettävissä ja laajoissa rikosasioissa ja etenkin silloin, kun tekoja on useita. Erityisesti esityksessä nostetaan esiin *varallisuusetuihin kohdistuvat rikokset sekä rikokset, jotka tehdään hyötymistarkoituksessa ja joissa on mahdollisesti monimutkaisia oikeudellisia ja tosiasiallisia järjestelyjä*.¹⁸ Menettelyn erityisenä tavoitteena on siis tehostaa laajojen ja vaativien talousrikostapausten käsittelyä.¹⁹

Uuden lainsäädännön soveltamismääriä ei hallituksen esityksessä kovin laajalti arvioida. Poliisitoimi kuitenkin esitti alustavana summittaisena arvionaan, että syyteneuvottelun piiriin voisi vuosittain tulla noin 500 rikosasiaa. Arvio perustuu siihen, että esitutkintaan tulee vuositason keskimäärin 2 000 rikosasiaa, jotka kohdistuvat lähinnä taloudellisiin etuihin ja poliisitoimi on arvioinut, että syyteneuvottelulainsäädäntöä voitaisiin soveltaa tästä joukosta noin neljäsosaan.²⁰

III.3 Syyteneuvottelumenettelyn pulmakohtia

Yleisesti suhtautuminen syyteneuvotteluun on 2000-luvun aikana muuttunut Suomessa yhä myönteisemmäksi ja erilaiset plea bargain -menettelyt ovat yleistyneet myös maailmalla. Samalla syyteneuvotteluun liittyvät, erityisesti epäiltyjen oikeusturvaan ja yhdenvertaisuuteen kohdistuvat riskit ovat herättäneet huolta oikeusoppineiden keskuudessa. Toisaalta on pohdittu sitäkin, onko syyteneuvottelu käytännössä rikoksesta epäilylle niin houkutteleva menettely, että se tosiasiallisesti tuottaisi oikeuslaitokselle hyötyä siinä määrin kuin ennakoarviot esittävät.

III.3.1 Epäiltyjen yhdenvertaisuus ja itsekriminointisuoja

Syyteneuvottelumenettelyn suurimpia perusoikeuspulmia on se, että saadakseen menettelyn tuottaman edun eli rangaistuksen lievennyksen, rikoksesta epäilty joutuu luopumaan oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin peruseriaatteisiin kuuluvasta itsekriminointisuojustaan. Tämän vuoksi sen kontrollointi, että epäillyn menettelyyn osallistuminen ja tunnustaminen ovat aidosti vapaaehtoisia, on olennaisen tärkeää.

Tätä onkin syyteneuvottelulainsäädännössä pyritty turvaamaan monella tavoin prosessin eri vaiheissa: epäillyllä/vastaajalla on ensinnäkin oikeus peruuttaa tunnustuksensa tai suostumuksensa menettelyyn missä vaiheessa prosessia tahansa, syytä ilmoittamatta. Jos tunnustus peruutetaan, epäillyn/vastaajan syyteneuvottelussa tai tunnustamisoikeudenkäynnissä antamia lausumia ei saa käyttää rikosasiassa todisteena (ROL 1:10a.6 ja ROL 5b:5.2)²¹.

Syyteneuvotteluun osallistuvalla epäillyllä/vastaajalla on lisäksi lähtökohtaisesti oltava menettelyssä aina oikeudellinen avustaja (ROL 1:10a.2 ja ROL 5b:2.2). Tästä

¹⁸ He 58/2013 vp, 14.

¹⁹ Sahavirta 2017, 22.

²⁰ HE 58/2013 vp, 17.

²¹ On syytä huomata, että tunnustamismenettelyä säätelevässä esitutkintalaissa vastaavaa hyödyntämiskieltoa ei ole. Jos tunnustus peruutetaan tunnustamismenettelyyn liittyvässä pääkäsittelyssä, tuomioistuin arvioi, mikä merkitys peruutettuun tunnustukseen liittyvillä lausumilla asiassa on. Luonnollisesti lausuma voidaan kuitenkin asettaa hyödyntämiskieltoon OK 17:25.3 yleissäännöksen nojalla, jos puolustuksen oikeuksien katsotaan tulleen asiassa loukatuksi. VKSV 26/31/14 2015, 3.

voidaan poiketa vain, mikäli epäilty nimenomaisesti haluaa itse huolehtia puolustuksestaan ja muut ROL 10:10a.2 luetellut kriteerit täyttyvät. Avustajan tehtävänä on arvioida neuvottelussa esitettävän näytön riittävyttä sekä syyte- että tuomioakynnyksen kannalta, varmistaa, että epäillylle neuvotteluissa annettava informaatio hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan on riittävää, jotta epäilty ymmärtää neuvottelun merkityksen sekä arvioida, onko syyttäjän esittämä seuraamuskannanotto oikeuskäytännön mukainen ja siihen esitetty lievennys päämiehen edun mukainen²².

Jos epäillyn avustaja on syyteneuvotteluissa paikalla, epäillyn oma läsnäolo neuvottelussa ei ole välttämätöntä. Syyttäjän on kuitenkin tavattava neuvottelujen osapuolena oleva epäilty vähintään kerran henkilökohtaisesti voidakseen vakuuttua tämän osallistumisen vapaaehtoisuudesta, tunnustamisen aitoudesta ja siitä, että epäilty ymmärtää tuomioesityksen merkityksen²³. Samaten oikeudenkäyntivaiheessa myös tuomioistuimen on vielä kontrolloitava, että prosessin edellytykset ovat olemassa. Tunnustamisoikeudenkäynnissä vastaajan avustajineen on oltava läsnä henkilökohtaisesti (ROL 5b:2) ja tuomioistuimen on varmistettava, että vastaajan tunnus- tus ja menettelyyn osallistuminen on vapaaehtoista, että hän ymmärtää tuomioesityksen merkityksen ja ettei tunnustuksen oikeellisuudesta jää vartenotettavaa epäilyä (ROL 5b:3)²⁴.

Syyteneuvotteluun osallistuvan epäillyn itsekriminointisuojaan liittyvien riskien lisäksi toinen merkittävä menettelyn perusoikeusongelma koskee kaikkien rikoksesta epäiltyjen yhdenvertaisuutta. Tällä on käytännössä monta ulottuvuutta. Ensinnäkin syyteneuvottelumenettelyn seurauksena samanlaiseen rikokseen syyllistyneitä henkilöitä kohdellaan eri tavalla riippuen siitä, ovatko he tunnustaneet tekonsa vai eivät. Toisaalta, kuten Tapani ja Tolvanen huomauttavat, tunnustamisen alentavaa vaikutusta tuomittavaan seuraamukseen ei sinänsä ole suoraan syytä tulkita yhdenvertaisuusperiaatteen vastaiseksi. Tunnustaessaan tekijä ilmaisee valmiutensa rikosvastuun kantamiseen, ja tämä seikka on perusteltua ottaa huomioon rangaistusta määrätessä. Perusperiaate rangaistuksen lieventämisestä tekijän tunnustuksen perusteella onkin ollut kirjattuna rikoslakiimme jo ennen syyteneuvottelunkin voimaantuloa (RL 6:6.1 3-k).²⁵

Toisekseen yhdenvertaisuuden kannalta ongelmalliseksi voidaan nähdä eri rikostyyppien erilainen soveltuvuus syyteneuvotteluun. Kuten todettua, syyteneuvottelumenettelyn erityisenä kohderyhmänä ovat vakavat talousrikokset, ja toisaalta tietyt rikostyyppit on nimenomaisesti suljettu menettelyn piiristä pois. Syyteneuvottelujärjestelmää onkin kritisoitu siitä, että se saattaa tosiasiallisesti muodostaa eräänlaisen rikosprosessin ”vapaakaistan” talousrikollisille²⁶. Edelleen menettelyn ehtona olevan kustannushyötykriteerin täyttyminen edellyttäne useinkin, että rikos on tehty riittävän ”taitavasti” (toisin sanoen rikoksen tutkinta sen laajuuden ja/tai monimutkaisuuden vuoksi olisi suuritöistä). Antaako menettely näin ollen epäoikeudenmukaista etua niille tekijöille, jotka erityisen taktisen kyvykkyytensä ansiosta ovat yhtäältä ”taitavia” rikollisia ja toisaalta osannevat myös hyödyntää rikosprosessin tarjoamia mahdollisuuksia, kuten syyteneuvottelua, itselleen mahdollisimman edullisesti²⁷? Tapani ja

²² Oikarainen 2017, 145.

²³ LaVM 5/2014 vp, 8.

²⁴ Sahavirta 2016, 386.

²⁵ Tapani & Tolvanen 2015, 233.

²⁶ Sahavirta 2016, 386.

²⁷ Sahavirta 2016, 389.

Tolvanen esittävätkin, että syyteneuvotteluun soveltuvien rikosten piiriä saattaa olla syytä harkita laajennettavaksi, mikäli käytännön soveltamiskokemusten kautta havaitaan, että riski yhdenvertaisuuden vaarantumisesta kasvaa liian suureksi²⁸. Menettelyn soveltamisalan laajentamista on puollettu myös kriminaali- ja yhteiskuntapolitiisilla perusteilla eräiden rikostyyppien, kuten törkeän huumausainerikoksen osalta, jotka nykyisellään rajautuvat syyteneuvottelujärjestelmän piiristä pois rangaistusasteikkonsa vuoksi²⁹.

Vielä eräänä yhdenvertaisuuspulmana esiin on nostettu ne tilanteet, joissa epäilty itse olisi halukas ryhtymään menettelyyn ja tunnustamaan tekonsa, mutta syyteneuvottelu kariutuu muista, epäilyistä riippumattomista syistä. Tällainen tilanne voi olla käsillä esimerkiksi silloin, mikäli jutun mahdollinen asianomistaja ei anna suostumustaan menettelyn käytölle tai erilaisissa osallisuustilanteissa, joissa usean tekijän joukosta osa kieltäytyy neuvottelusta eikä menettelyyn suostuvaisten epäiltyjen osuuden käsitteleminen syyteneuvottelussa ja tunnustamisoikeudenkäynnissä ole tästä syystä prosessuaalisesti järkevää.³⁰

III.3.2 Tunnustuksella saadun rikosseuraamuksen lievennyksen määrä

Sillä, minkälaisen lievennyksen tunnustus rangaistukseen todennäköisesti tuottaa, on usein ratkaiseva merkitys menettelyyn suostumista harkitsevalle epäillylle. Erityisen suuri tämä merkitys lienee silloin, jos tunnustuksella voi olla vaikutusta seuraamuslajin valintaan ehdottoman ja ehdollisen vankeusrangaistuksen välillä.³¹ Mikäli tunnustuksen tuottama alennus ei ole epäillyn näkökulmasta riittävän suuri, menettelyyn ei kannata ryhtyä. Toisaalta yhdenvertaisuus- ja oikeusturvasyistä on tärkeää, etteivät erot tunnustetun ja ilman tunnustusta syyksi luettujen tekojen seuraamuksissa kasva liian suuriksi. Lisäksi tunnustuksen tuottama hyvin suuri seuraamusalennus saattaa lisätä riskiä ns. väärin tunnustuksiin. Tähän on kiinnittänyt huomiota

²⁸ Tapani & Tolvanen 2015, 233, ks. myös Oikarainen 2017, 22. Nykyisen soveltamisalajauksen tarkoituksenmukaisuutta pohti lain säätämisen aikaan myös lakivaliokunnan mietinnössään huomauttaessaan, että hallituksen esityksen mukainen soveltamisalajaus voi synnyttää jopa absurdeja tilanteita, sillä kaikki henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset eivät sisälly RL 21 säänneltyihin tekoihin. Esimerkkinä tästä valiokunta mainitsi ryöstön (RL 31:1), joka rangaistusasteikkonsa puolesta kuuluu syyteneuvottelun soveltamisalaan. Näin ollen, mikäli rikoksentekijä yksinomaan pahoinpitelee asianomistajan (RL 21:5), asiaa ei voida käsitellä syyteneuvottelussa. Jos tekijä kuitenkin tämän lisäksi esimerkiksi varastaa asianomistajalta rahaa, teko täyttää ryöstön tunnusmerkistön ja voidaan näin ollen käsitellä syyteneuvottelussa. LaVM 5/2014 vp, 4.

²⁹ Tapani & Tolvanen 2015, 238. Tapanin ja Tolvasen mukaan syyteneuvottelu voisi tämän tyyppisissä rikoksissa olla erityisen käyttökelpoinen siksi, että näyttö niissä perustuu usein pitkälti rikokseen osallisten kertomuksiin. Tunnustamisesta palkitsemisella voitaisiin siis kenties edesauttaa huumausaineiden myyntirinkien paljastamista ja rikosten selvittämistä merkittävästi. Ks. myös Sahavirta 2016, 390.

³⁰ Kuten Oikarainen huomauttaa, näissä tilanteissa syyttäjällä toki on mahdollista ja hänen objektiivisuusperiaatteen mukaisesti lienee velvollisuuskin nostaa esiin kysymys siitä, tulisiko tunnustaneen vastaajan rangaistusta joka tapauksessa lieventää tavallisessa pääkäsittelyssäkin esimerkiksi ROL 6:6.1 3-kohdan nojalla. Oikarainen 2017, 115.

³¹ VKSV 26/31/14 2015, 6.

myös Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) syyteneuvottelua koskevassa oikeuskäytännössään³².

Rajanveto sen suhteen, minkälainen seuraamuslievennys olisi epäillylle tarpeeksi houkutteleva mutta vielä yhdenvertaisuusperiaatteen valossa hyväksyttävä, ei olekaan yksiselitteistä. Pelkästään lakitekstin valossa syyttäjällä ja tuomioistuimella näyttäisi olevan hyvinkin laaja harkintavalta sen suhteen, kuinka paljon rangaistusta tunnustuksen perusteella voidaan alentaa. Ainoastaan seuraamuksen yläraja on määritelty selvästi (tekijälle saa tuomita *enintään* 2/3 rikoksesta säädetyn rangaistuksen enimmäismäärästä), alarajana puolestaan toimii kyseisen rikostyyppin rangaistusminimi, joskin tästäkin voidaan erityisestä syystä poiketa, mikäli kyseinen minimi olisi vankeusrangaistus (RL 6:8a.2). Periaatteessa syyteneuvottelun rangaistukseen tuottama alennus voitaisiin siis mitata vapaasti tältä väliltä. Käytännössä lain esitöistä voidaan kuitenkin linjata lainsäätäjän tarkoituksena olleen, että syyteneuvottelumenettelyssä tekijälle tulisi tuomita *in concreto* kolmanneksella alennettu rangaistus³³, ja että tätä merkittävästi suuremmat lievennykset – esimerkiksi että tunnustamisen lieventävä vaikutus muodostuisi lähemmäksi puolta normaalirangaistuksesta – eivät olisi enää yhdenvertaisuusperiaatteen kannalta hyväksyttäviä³⁴. Perustuslakivaliokunta on asiaa koskevassa lausunnossaan painottanut myös, että "[e]hdotettua sääntelyä on syytä edelleen kehittää sen varmistamiseksi, etteivät erot seuraamusten ankaruudessa käytännössä muodostu epäasiallisen suuriksi."³⁵

Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin pohdittu, onko noin kolmanneksen alennus epäillylle käytännössä vielä riittävän houkutteleva. Suomalaisessa syyteneuvottelumallissa neuvottelujen piiriin kuuluvat lainvalmisteluasiakirjojen mukaan ainoastaan se, tunnustaako epäilty neuvottelun kohteena olevan rikoksen sekä teosta tuomittava yleisseuraamus³⁶. Neuvotella ei siis voi esimerkiksi tunnusmerkistöstä tai rikosnimikkeestä, mutta ei myöskään rikoksen muista seuraamuksista, kuten hyötykonfiskaatiosta tai muista oheisseuraamuksista, kuten ajokiellosta, eläintenpitokiellosta tai liiketoimintakiellosta³⁷, joilla kuitenkin voi arvioida olevan epäillylle/vastaajalle jopa yhtä suurta merkitystä kuin varsinaisella seuraamuksella. Lisäksi, kuten Sahavirta huomauttaa, pelkkä yleisseuraamuksen lievennys ei välttämättä ole

³² Tuomioistuin on todennut, että erilaiset sopimusvaltiomaissa käytössä olevat syyteneuvottelumenettelyt eivät sinänsä ole Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan vastaisia. Sopimusloukkaus voisi kuitenkin tulla kysymykseen muun muassa silloin, mikäli tunnustamisen ja toisaalta tavanomaisessa oikeudenkäynnissä määrättävän tuomioiden ankaruudessa on niin huomattava ero, että vastaajalle asetetaan asiaton paine tunnustaa ja hyväksyä lievempi tuomio, vaikka hän on viaton. HE 58/2013 vp, 10, jossa viitataan tältä osin ennen muuta EIT:n ratkaisuun Babd Ahmad v. Yhdistynyt Kuningaskunta, päätös 6.7.2010.

³³ HE 58/2013 vp, 37, PeVL 7/2014 vp, 6. Tapani ja Tolvanen tulkitsevat tämän tarkoittavan sitä, että syyttäjän ja tuomioistuimen olisi menettelyn aikana varmistuttava "*vähintään* kolmasosan alennuksen toteutumisesta". (Tapani & Tolvanen 2015, 242, kursivointi alkuperäinen.)

³⁴ Perustuslakivaliokunnan lausuntoa (PeVL 7/2014) on tulkinnut näin muun muassa Oikarainen 2017, 62.

³⁵ PeVL 7/2014 vp, 5–6.

³⁶ LaVM 5/2014 vp, 2.

³⁷ Oikarainen 2017, 18; ks. myös Linna 2015, 423. Toisaalta Tapani ja Tolvanen pitävät tätä esitöihin otettua rajausta käytännössä jossain määrin epätarkkana, sillä neuvotteluissa joudataan väistämättä käsittelemään myös kysymyksiä siitä, mistä syyttäjä ja epäilty ovat samaa ja toisaalta eri mieltä sekä asiassa olevasta näytöstä ja riitaisista ja riidattomista seikoista. Koska neuvotteluissa voi olla kysymys myös rikostutkinnan rajoittamisesta tai syyttämättä jättämisestä, on pelkästä rangaistusseuraamuksesta neuvottelemisesta puhuminen Tapanin ja Tolvasen mielestä myös tässä mielessä harhaanjohtavaa. Tapani & Tolvanen 2015, 239.

epäillylle riittävän houkutteleva senkään vuoksi, että suomalainen rangaistustaso on yleisestikin suhteellisen alhainen. Tämän vuoksi Sahavirta esittääkin, että myös syytteen sisällön ja erityisesti liitännäisvaatimusten tuomista neuvottelun piiriin tulisi vakavasti pohtia – esimerkiksi siten, että vastineeksi epäilty luovuttaisi omaisuutta menettämisseuraamusten tai vahingonkorvausvaatimuksen kattamiseksi.³⁸

III.3.3 Menettelyn ajallis-prosessuaalinen raja

Viimeisenä mainittakoon lyhyesti vielä eräät syyteneuvottelumenettelyn ajallis-prosessuaalisiin rajauksiin liittyvät, oikeuskirjallisuudessa keskustelua herättäneet seikat. Ensimmäinen niistä koskee kysymystä siitä, tulisiko syyteneuvottelumenettelyyn ryhtymiselle asettaa jokin prosessuaalinen takaraja. Tällä hetkellä lainsäädännössä ei tällaista eksplisiittisesti ole, vaan syyteneuvotteluun on mahdollista ryhtyä periaatteessa vielä muutoksenhakuvaiheessakin. Oikeuskirjallisuudessa tähän vaihtoehtoon on kuitenkin suhtauduttu torjuvasti, sillä näin myöhäisessä vaiheessa aloitetun syyteneuvottelun ei ole katsottu enää olevan prosessieconomisesti tarkoituksenmukainen³⁹. Menettelyn alkuvuosien oikeuskäytännössä syyteneuvottelun aloittaminen vasta hovioikeusvaiheessakin on kuitenkin hyväksytty. Tapaukset ovat tosin liittyneet lain voimaantulon siirtymävaiheeseen.⁴⁰ Vasta jatkossa nähtäneenkin, onko nykyisessä linjauksessa kyse vain menettelyn siirtymävaihetta ajatellen omaksutusta tulokinnasta vai pysyvämmästä käytännöstä⁴¹. Toisaalta rikosprosessin kokonaiskeston jouduttamisen ja keventämisen kannalta voi hyvinkin olla mahdollista, että syyteneuvotteluun siirtyminen vielä muutoksenhakuvaiheessa on perusteltua lain tarkoitusta ajatellen, sillä myös hovioikeuskäsittely etenkin laajoissa rikosasioissa ovat usein raskaita ja aikaa vieviä. Tästä näkökulmasta ajatellen syyteneuvottelun kategorinen rajaaminen ainoastaan kärjäoikeuden pääkäsittelyä edeltäviin vaiheisiin ei välttämättä ole tarkoituksenmukaisin ratkaisu, vaan tapauskohtaiselle harkinnalle voi olla jatkossakin syytä jättää sijaa.⁴²

Toinen esiin nostettu kysymys koskee tunnustuksen peruutus-oikeutta, joka nyky-muodossaan on rajoittamaton myös ajallisesti: epäilty/vastaja voi peruuttaa tunnustuksensa missä vaiheessa rikosprosessia tahansa, syytä ilmoittamatta. Tunnustus-oikeuden rajoittamattomuus on herättänyt oikeusoppineiden keskuudessa keskustelua, jossa vastakkain ovat rikosprosessin oikeusturva- ja selvittämisentressit. Täyttää rajoittamattomuutta vastustavien mielestä tunnustuksen peruuttamisoikeuden rajoittamattomuus vesittää liikaa syyteneuvottelujärjestelmän prosessieconomisia tavoitteita, kun syyttäjän on koko prosessin ajan varauduttava myös siihen, että asiassa

³⁸ Sahavirta 2015, 394.

³⁹ Oikarainen 2017, 126; Tapani & Tolvanen 2015, 232–233.

⁴⁰ VKSV 26/31/14 2015, 8.

⁴¹ Oikarainen nostaa mahdolliseksi merkiksi tällaisesta linjanmuutoksesta Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisun 16.11.2016 (1-SHO:2016:11), jossa syyttäjä ja vastaaja ilmoittivat käyneensä asiassa muutoksenhakuvaiheessa syyteneuvottelun ja toimittivat hovioikeudelle tuomioesityksen, jossa syyttäjä vaati vastaajalle rangaistusta RL 6:8a:n lievennetyn rangaistusasteikon mukaan. Hovioikeus jätti tuomioesityksen tutkimatta, muun muassa sillä perusteella että syyteneuvottelua ja tunnustamisoikeudenkäyntiä ei lähtökohtaisesti ole tarkoitettu sovellettavaksi enää muutoksenhakuvaiheessa, jos asiassa on jo toimitettu täysimittainen esitutkinta ja kärjäoikeuskäsittely. Lisäksi hovioikeus katsoi, että tunnustamisoikeudenkäynti ei kyseissä asiassa tuottaisi prosessieconomisia etuja täysimittaiseen pääkäsittelyyn nähden. Oikarainen 2017, 126–127.

⁴² Oikarainen 2017, 127.

voidaan milloin tahansa päätyä tavalliseen rikosprosessiin. On myös esitetty, että mikäli tunnustusten peruuttamisesta tulee Suomessa yleinen käytäntö, se vaikuttaa kielteisesti siihen, kuinka paljon syyttäjät haluavat syyteneuvottelujärjestelmää hyödyntää. Lisäksi on huomautettu, että epäillyn/vastaajan oikeusturva ja tunnustuksen vapaaehtoisuus kontrolloidaan syyteneuvottelujärjestelmässä useassa vaiheessa, minkä lisäksi epäillyllä/vastaajalla on neuvotteluissa oltava hänen etujaan valvova oikeudellinen avustaja. Tunnustuksen peruuttamisoikeuden jonkinasteinen ajallinen rajaaminen ei siis vaarantaisi epäillyn/vastaajan oikeusturvaa kohtuuttomasti.

Tunnustuksen peruuttamisoikeuden rajoittamattomuutta puoltavat tahot taas katsovat, että kyse on niin keskeisistä rikosprosessuaalisista perusoikeuksista – itsekriminointisuoja sekä oikeudesta täysimääräiseen oikeudenkäyntiin – ettei niihin kaajoaminen esitetyllä tavoin peruutusoikeutta rajoittamalla ole hyväksyttävää. Syyteneuvottelun vapaaehtoisuus kaikissa prosessin vaiheissa on ehto sille, että järjestelmä voi ylipäänsä täyttää siltä edellytettävät oikeusturvatakeet.⁴³ Lisäksi, kuten Sahavirta huomauttaa, tunnustamisen laaja peruuttamisoikeus osaltaan myös vahvistaa luottamusta syyttäjän puolueettomuuteen, sillä rajoittamaton peruutusoikeus varmistaa sen, ettei ole myöskään syyttäjän intressissä vaikuttaa tunnustamisen antamiseen epäasiallisin tavoin⁴⁴.

⁴³ Oikarainen 2017, 168.

⁴⁴ Sahavirta 2015, 397.

IV Tilastollista tietoa tunnustamisoikeudenkäynneistä Suomessa 2015–2017

Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin laatima ensimmäinen muistio syyteneuvottelulainsäädännön soveltamisesta Suomessa toimitettiin oikeusministeriölle loppuvuodesta 2017. Muistiossa käytiin lyhyesti läpi syyteneuvottelua koskeva lainsäädäntö ja menettelyn rakenne sekä luotiin katsaus siihen, miten syyteneuvottelumenettelyä oli sovellettu lainsäädännön kahden ensimmäisen voimassaolovuoden aikana. Kyseinen muistio on luettavissa Valtioneuvoston hankeikkuna -palvelussa⁴⁵.

Katsaus perustui pitkälti erilaisiin viranomaisaineistoihin: tunnustamisoikeudenkäynneistä laadittuihin, Ritu-järjestelmästä haettuihin tuomioasiakirjoihin, näiden tapauksen syyteneuvotteluasiakirjoihin sekä kihlakunnansyyttäjien Valtakunnansyyttäjävirstoon lähettämiin raportteihin käymistään syyteneuvotteluista. Lisäksi katsausta täydennettiin viranomaistiedusteluin ja kymmenen syyteneuvottelua käyneen syyttäjän kyselyaineistolla. Tarkemmat tiedot selvityksessä käytetystä aineistosta ja tutkimustuloksista löytyvät kyseisestä muistiosta⁴⁶. Ensivaiheen selvityksen yhteydessä todettiin, että sovelluskäytännön seuraamisen jatkaminen on tärkeää, jotta voitaisiin nähdä, millaiseksi soveltamiskäytäntö menettelyn vakiintuessa muodostuu. Tästä syystä tunnustamisoikeudenkäyntien seurantaa jatkettiin edelleen vuoden 2017 osalta.

Aineiston keruu ja analyysi tapahtui samoin menetelmin kuin ensimmäisellä kertaa: tuomioistuimien tunnistamisoikeuskäynneistä kirjaamat ratkaisut haettiin Rikostuomiojärjestelmä Ritusta. Hakukriteerinä oli se, oliko tuomioistuin kirjannut ratkaisun olleen käyty tunnustamisoikeudenkäynnissä. Ratkaisujen tuomioasiakirjat puolestaan haettiin diaarinumeropohjaisella haulla Ritusta haettujen tietojen perusteella. Syyteneuvottelumuistiot haettiin syyttäjien Sakari-järjestelmästä hakusanalla ”syyteneuvottelu”, sillä sen todettiin rajaavan parhaiten juuri syyteneuvottelua koskevat syyttäjien ratkaisut. Näin muodostetun asiakirja-aineiston sisällön kvantitatiivinen analyysi tehtiin SPSS-ohjelmalla.

Jo vuosien 2015–2016 tuomioaineistohakuun liittyi jonkin verran epävarmuutta siitä, kuinka kattavasti ylläselostetuilla tietokantahauilla pystyttiin seulomaan käydyt tunnustamisoikeudenkäyntitapaukset. Tuomioistuimen kirjaus siitä, että tietty asia on käsitelty ja ratkaisu annettu tunnustamisoikeudenkäynnissä, tehdään Krimon tietojen mukaan Ritu-järjestelmässä käsin. Tämä lisää luonnollisesti jonkin verran riskiä siitä, että esimerkiksi inhimillisen kirjausvirheen vuoksi tosiasiallisesti tunnustamisoikeudenkäynnissä ratkaistu asia ei kirjaudukaan järjestelmään tunnustamisoikeudenkäynnissä annetuksi ja jää siten myös tämän tietokantahaun ulkopuolelle. Jo lähtökohtaisesti voidaan pitää kyseenalaisena sitä, että näinkin merkittävän seikan tilastoituminen on yksin manuaalisen toiminnan varassa.

Kirjauskäytännön toimivuus asettui entistä kyseenalaisempaan valoon tätä jatkoselvitystä tehtäessä tutkimushaastattelujen yhteydessä. Tutkimushaastatteluissa kävi nimittäin ilmi, että mahdollinen virhemarginaali tosiasiaa käytyjen ja Rituun

⁴⁵ Julkaisun osoite: https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/6264b2a5-5c52-4095-be48-8b18a1dc45c2/2b6c4c7a-8d12-44db-b463-eee05cb6a880/LAU-SUNTO_20171227234502.pdf Vierailtu 21.10.2019.

⁴⁶ Mäkelä & Niemi 2017.

kirjautuneiden tunnustamisoikeudenkäyntitapausten määrien välillä vaikutti olevan selvästi oletettua suurempi. Esimerkiksi haastatelluista syyttäjistä useampi ilmoitti suoraan, että hänellä itsellään käsittelyssä olleiden, tunnustamisoikeudenkäyntiin asti edenneiden syyteneuvottelutapausten määrä oli huomattavasti suurempi kuin mitä asiakirja-aineistot osoittivat. Kyse oli nimenomaisesti siis ns. virallisista, ROL:n prosessissännösten mukaan käydyistä syyteneuvottelutapauksista.

On toki mahdollista, että osa näistä lukumääräeroista voi selittyä erinäisillä tekijöillä, kuten sillä, että syyttäjät huomioivat omassa tapauslaskurissaan kaikki haastatteluajanjaksojaan asti käymänsä tapaukset, kun taas Krimon aineistohaussa aineiston seuranta päättyi vuoden 2017 loppuun; osa syyttäjistä saattoi laskea tapaustensa lukumäärän vastaajakohtaisesti kun taas Krimon aineistossa tuomioiden määrä lasketaan tapauskohtaisesti ja sillä, että monen syyttäjän ilmoittama tapausmäärä perustui heidän muistinvaraiseen arvioonsa, jossa saattaa siten olla inhimillistä varianssia. Näistä varaumista huolimatta monen syyttäjän kohdalla ero heidän itse ilmoittamiensa tapausmäärien ja toisaalta Ritu-haulla löytyvien tapausten välillä oli silti niin suuri, ettei sitä voitane luotettavasti selittää yksinomaan näillä tekijöillä.

Sitä, kuinka paljon enemmän mahdollisia tunnustamisoikeudenkäyntitapauksia on tosiasiassa tarkalleen ollut, ei siis ole tiedossa eikä sitä ole tämänhetkisillä työkaluilla mahdollista luotettavasti selvittää. Kun kuitenkin rekisteröidyksi tulleiden tunnustamisoikeudenkäyntitapausten määrää verrataan haastateltujen antamiin – ja osittain myös Sakari-tietokannasta tarkistettuihin – itsearviointilukuihin, varovaisena arviona voitaneen esittää, että maanlaajuisesti tarkastellen on hyvinkin mahdollista, että tunnustamisoikeudenkäyntitapauksia on saattanut vuositasolla olla noin 10–20 tapausta enemmän kuin mitä tilastoihin kirjautuu.

Koska tunnustamisoikeudenkäyntien tosiasiallinen tarkka lukumäärä ei ole selvillä, tämän selvityksen tunnustamisoikeudenkäyntejä tilastollisesti tarkastelevassa osiossa (”Tunnustamisoikeudenkäyntiselvitys”) pitäydytään edellisen selvityksen tapaan siinä aineistossa, joka on yllä selostetuin tavoin kerätty Ritu-järjestelmästä. Pitäytyminen edellisen selvityksen kanssa samoin hakukriteerein kerätyssä aineistossa myös mahdollistaa kerätyn aineiston vertailun aiemman selvityksen tuloksiin.

On kuitenkin selvää, että mikäli tulevaisuudessa halutaan toteuttaa vastaavanlaisia lainsäädännön toteutumisen ja soveltamisen seurantahankkeita – syyteneuvottelulainsäädännön osalta tai muutoin – olisi kyseisen lainsäädännön alueella toimivaltuutettujen viranomaisien ja ohjaavan ministeriön ensisijaisen tärkeää osaltaan valmistautua seurantahankkeen toteuttamiseen muun muassa pyrkimällä varmistamaan, että seurannassa käytettävät tietojärjestelmät ovat toimivia ja että niistä saadaan luotettavasti kerättyä se tieto, jota seurannassa tarvitaan. Seurannan ja tutkimustulosten käyttökelpoisuutta ja yleistettävyyttä vaikeuttaa huomattavasti se, jos tietyistä perusmuuttujistakin, kuten tässä tapauksessa tunnustamisoikeudenkäyntitapausten lukumäärästä, on vaikeaa tai jopa mahdotonta saada luotettavaa tietoa.

Näistä epävarmuustekijöistä johtuen seuraava tilastollinen katsaus onkin luonteeltaan ns. minimiselvitys: tunnustamisoikeudenkäyntejä on siis tarkasteluajanjaksoilla käyty *ainakin* katsauksessa mainitun verran ja tulokset ja niistä syntyvä kuva tunnustamisoikeudenkäyntitapausten luonteesta pitävät siis paikkansa *ainakin* aineiston tapausten osalta. Se, olisiko täydentävällä aineistolla, siis niillä tunnustamisoikeudenkäyntitapauksilla, jotka yllä eritellyistä syistä ovat jääneet tietokantahakutulosten ulkopuolelle, ollut vaikutusta tunnustamisoikeudenkäyntitapausten profiiliin (ja jos, minkälaisista), jää tässä valitettavasti puhtaan spekulatiiviseen varaan.

Edellä selostetuin varauksin seuraavassa siis eritellään syyteneuvottelun soveltamiskäytäntöjä vuoden 2017 tunnustamisoikeudenkäyntiasiakirjojen pohjalta ja vertaillaan tuloksia aiemman, vuosien 2015 ja 2016 tunnustamisoikeudenkäynnit sisältävään aineistoon. Toisin kuin aiemmassa selvityksessä, tarkastelu on rajattu yksinomaan tunnustamisoikeudenkäyntivaiheeseen sekä joiltain osin niihin syyteneuvotteluvaihetta koskeviin muuttujiin, joita oli mahdollista tutkia syyttäjien virallisten syyteneuvottelumuistioiden ja tuomioesitysasiakirjojen pohjalta. Käsillä olevassa selvityksessä ei ole siis voitu hyödyntää Valtakunnansyyttäjänvirastolle toimitettuja kihlakunnansyyttäjien syyteneuvotteluraportteja niiden vähäisen lukumäärän vuoksi. Tästä johtuen tässä selvityksessä ei ole mahdollista luotettavasti tarkastella kysymyksiä esimerkiksi neuvottelujen aloitusvaiheesta tai neuvottelualoitteen tekijästä.

IV.1 Tuomioiden määrä

Tuomioaineiston perusteella vuonna 2017 tunnustamisoikeudenkäyntimenettelyssä käsiteltiin yhteensä 52 tapausta, joissa vastaajina oli yhteensä 76 henkilöä. Merkillepantava yksityiskohta on, että tiettävästi ensimmäistä kertaa vastaajien joukossa oli myös oikeushenkilö. Kun vielä aiemmassa, vuodet 2015–2016 käsittäneessä aineistossa kaksi tapauksista oli sellaisia, joissa tunnustamisoikeudenkäynti järjestettiin ensimmäisen kerran vasta hovioikeusvaiheessa, tämän vuoden tunnustamisoikeudenkäyntituomiot olivat puolestaan kaikki käräjäoikeustuomioita⁴⁷. Niin ikään edellisvuosista poiketen kaikki vuoden 2017 ratkaisut olivat syyksi lukevia ratkaisuja, joissa käräjäoikeus siis katsoi, ettei vastaajan tunnustuksen oikeellisuudesta jäänyt varteenotettavaa epäilyä ja syyteneuvottelun edellytykset muutenkin täyttyivät⁴⁸. Yhden vastaajan kohdalla tuomioistuimien kuitenkin tuomitsi vastaajan ainoastaan menettämisraamukseen eikä varsinaista seuraamusta siis määrätty. Kaikkiaan aineistossa oli siis 52 tapausta, 76 vastaajaa sekä 75 tuomittua varsinaista seuraamusta.

Aiempien vuosien tapaan ylivoimainen enemmistö 52 ratkaisusta oli yhden vastaajan juttuja (36 kpl, 69,2 %). Kahden vastaajan juttuja vuoden 2017 aineistossa oli

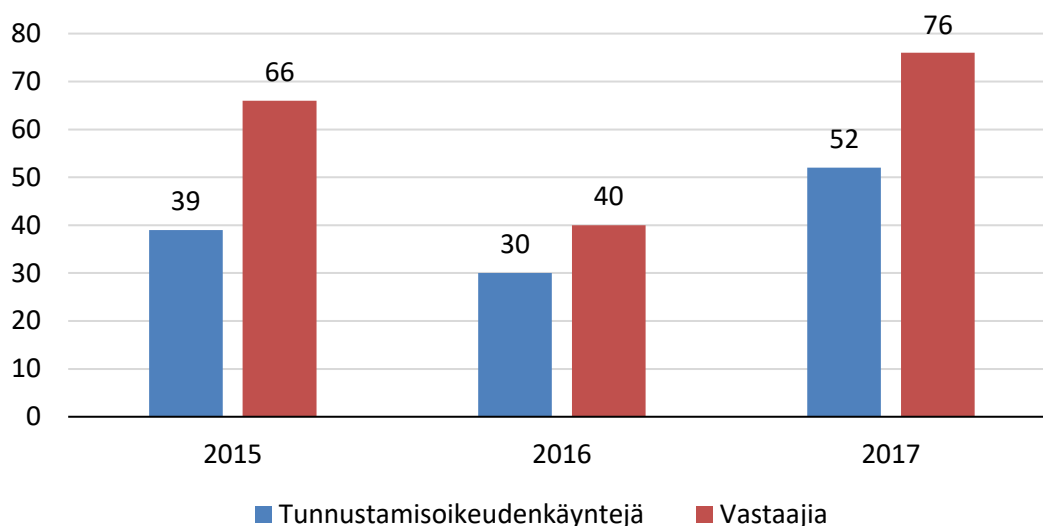
⁴⁷ Tämä selittyy sillä, että aiemman aineiston hovioikeusratkaisut olivat tapauksia, joissa syyteneuvottelu ja tunnustamisoikeudenkäynti oli pidetty vasta muutoksenhakuvaiheessa – käräjäoikeudessa asia oli käsitelty tavallisena syyteasiana. Kyse oli tapauksista, joissa käräjäoikeuden pääkäsitely oli pidetty ennen vuotta 2015 eikä syyteneuvottelu tai tunnustamisoikeudenkäynti näin ollen ollut käräjäoikeusasteessa vielä mahdollinen. Tästä johtuen hovioikeus syyteneuvottelumenettelyn ensivuotina hyväksyi tällaisissa poikkeustapauksissa menettelyyn ryhtymisen vielä käräjäoikeuden tuomion jälkeenkin. Sittenmin hovioikeuden ratkaisukäytännöstä on kuitenkin ollut pääteltävissä, että mikäli syyteneuvottelumenettelyn käyttöön olisi ollut tosiasiallinen mahdollisuus jo käräjäoikeusvaiheessa eikä tätä mahdollisuutta ole silloin käytetty, menettelyä ei ole enää muutoksenhakuvaiheessa mahdollista käynnistää. Näin esimerkiksi Itä-Suomen hovioikeuden ratkaisun 16.11.2016 (I-SHO:2016:11), ks. tarkemmin tämän selvityksen alaviite 41.

⁴⁸ Vuosien 2015–2016 aineistossa oli yksi tapaus (kaksi vastaajaa), jossa tuomioistuimien päätti jättää asian sillensä katsottuaan, että vastaajien tunnustuksen oikeellisuudesta jäi varteenotettava epäily. Koska käräjäoikeuksissa kuitenkin näyttää vallitsevan osin eriäviä käytäntöjä siitä, kirjattaisiinko mahdollinen sillensäjättämisratkaisu ainoastaan Sakari-järjestelmään diaaritiedoksi vai tehtäisiinkö sillensä jättämisestä erillinen tuomioasiakirja Riituun (ks. Mäkelä & Niemi 2017, 14), kummastakaan aineistosta ei voida luotettavasti päätellä mahdollisten sillensäjättämisratkaisujen tarkkaa määrää. On siis mahdollista, että myös vuonna 2017 jokin syyteneuvottelutapaus onkin päättynyt sillensä jättämiseen (ja asian käsittely jatkunut tämän jälkeen tavallisena rikosasiana).

9 kappaletta (17,3 %) ja kolmen vastaajan juttuja 6 kappaletta (11,5 %). Lisäksi mukana oli myös yksi neljän vastaajan tapaus.

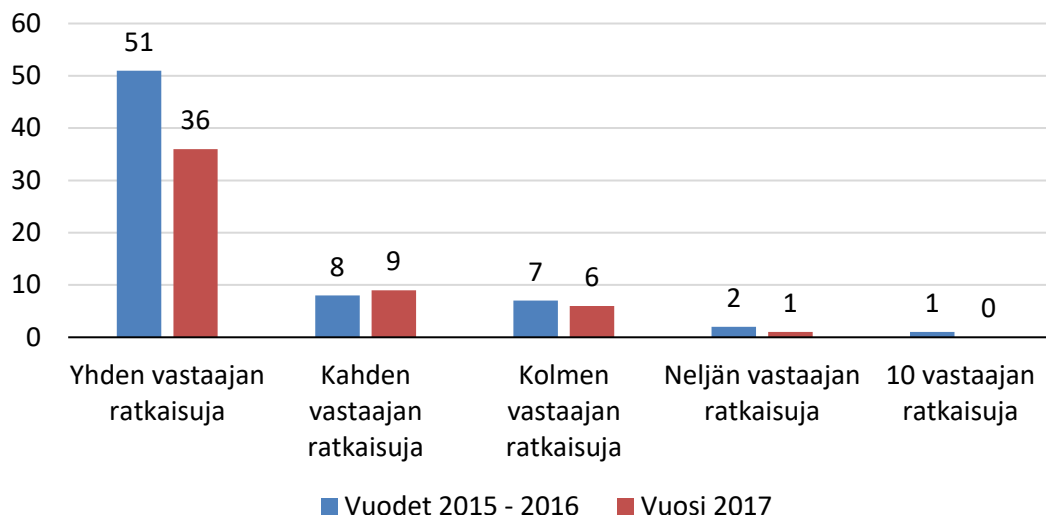
Kahden ensimmäisen seurantavuoden (2015 ja 2016) aikana tunnustamisoikeudenkäyntitapauksia oli edellisen selvityksen tuomioasiakirja-aineiston mukaan yhteensä 69 tapausta, joissa vastaajina oli yhteensä 106 henkeä – syyksi lukeva tuomio annettiin näistä 68 tapauksessa (yhdessä kahden vastaajan jutussa tuomioistuin päätyi sillensäjättämispäätökseen) ja näiden tapausten 104 vastaajasta 103 tuomittiin varsinaiseen seuraamukseen; yhden vastaajan osalta tuomioistuin päätti syyksi lukemisesta huolimatta jättää tämän rangaistukseen tuomitsematta. Vuosittain tarkasteluna ensimmäisen selvityksen tapaukset jakautuvat seuraavasti: 2015 39 juttua, 66 vastaajaa; 2016 30 juttua, 40 vastaajaa.

Kaikkienensa tapausmäärien kehitys on ensimmäisen kolmen vuoden aikana ollut siis hienoisesti nousujohteista. Tästä huolimatta tapausmäärissä jäädään yhä kauas siitä, mitä hallitus syyteneuvottelulainsäädännön säätämisen aikaan arvioi. Hallituksen esitys HE 58/2015 esittää summittaisena arvionaan, että syyteneuvottelumenettelyä voitaisiin soveltaa vuosittain noin 500 tapaukseen⁴⁹. Tunnustamisoikeudenkäyntien lukumäärän on toki oletettavaa jäädä tätä vähäisemmäksi jo senkin vuoksi, että hallituksen esityksen lukumääräarvion voi olettaa sisältävän myös ne tapaukset, joissa syyteneuvottelumenettely kyllä aloitetaan mutta sen käyttö jostain syystä kariutuu jo ennen tunnustamisoikeudenkäyntiä. Vaikka näiden kariutuneiden tapausten lukumäärää on jo aiemmin viitatuista tutkimusteknisistä rajoitteista johtuen tässä raportissa mahdotonta tarkasti selvittää, ei liene järkevää olettaa niidenkään joukkoa niin suurilukuiseksi, että 500 vuosittaisen tapauksen arvioitu raja edes kariutuneet tapaukset mukaan luettuna täyttyisi – muussa tapauksessa näin suuri keskeytyneiden tapausten määrä kielisi myös vakavista ongelmista menettelyn sovellettavuudessa.

Kuvio 1 Tunnustamisoikeudenkäyntien lukumäärät koko maassa vuosina 2015–2017

⁴⁹ HE 58/2013 vp, 17.

Kuvio 2 Vastaajien lukumääräjakauma tunnustamisoikeudenkäyntiratkaisuissa 2015–2016 ja 2017

Vuosien 2015–2016 aineistossa oli myös yksi ratkaisu (kaksi vastaajaa), jossa tuomari oli päättänyt jättää tunnustamisoikeudenkäynnissä asian sillensä ja tuomioesityksen siis vahvistamatta, sillä hän katsoi, että vastaajien tunnustuksen oikeellisuudesta jäi varteenotettava epäily. Tuomioistuimiin tehtyjen tiedusteluiden perusteella vaikutti kuitenkin jo tuolloin siltä, että eri tuomioistuimissa ja eri tuomareilla oli jossain määrin erilainen näkemys sen suhteen, millä tavoin ja mihin järjestelmään mahdollinen sillensäjättämISRatkaisu tulisi kirjata. Jotkut katsoivat, että ratkaisusta tulisi tehdä (vuoden 2015–2016 aineistossa olleen sillensäjättämISRatkaisun tavoin) ratkaisuasiakirja Rituun, jolloin sillensäjättämISRatkaisu todennäköisesti seuloutuisi mukaan myös tähän tutkimusaineistoon. Toiset sen sijaan olivat sitä mieltä, että sillensäjättämisltilanteessa asiasta tulisi tehdä merkintä ainoastaan Sakari-järjestelmään, koska asian käsittely ei pääty sillensä jättämiseen vaan jatkuu sen jälkeen tavallisena rikosprosessiasiana. Ritu-asiakirja tapauksesta muodostettaisiin siis vasta siinä vaiheessa, kun asia myöhemmin ratkaistaisiin lopullisesti pääkäsittelyssä.

Näin ollen tämänkään seikan osalta ei ole varmuutta siitä, mikä mahdollisten sillensäjättämISRatkaisujen tosiasiallinen määrä on; sillensä jättämisä on siis voinut olla enemmänkin kuin aineistoon seuloutuneet tapaukset osoittavat. Tältäkin osin voidaan siis luotettavasti todeta vain minimiraja: tarkasteluvuosien aikana on siis annettu *ainakin* tämä yksi sillensäjättämISRatkaisu, jossa sillensä jättäminen on perustunut vastaajien tunnustuksen oikeellisuuden kyseenalaisuuteen. Vuoden 2017 tuomioaineistoon ei puolestaan ollut seuloutunut yhtäkään sillensäjättämISRatkaisua.

IV.2 Tapausten alueellinen ja syyttäjakohtainen jakautuminen sekä tuomioistuimen kokoonpano

Vuonna 2017 tunnustamisoikeudenkäyntejä järjestettiin kaikkiaan 15 kärkeäoikeudessa. Näistä neljä (Hyvinkään, Pohjanmaan, Pohjois-Karjalan ja Pohjois-Savon käräjäoikeudet) olivat ”uusia tulokkaita”, eli sellaisia käräjäoikeuksia, joissa ei vielä vuo-

sina 2015–2016 oltu aineiston mukaan pidetty tunnustamisoikeudenkäyntejä lainkaan. Vastaavasti 12 käräjäoikeudessa⁵⁰ ei vuonna 2017 järjestetty yhtäkään tunnustamisoikeudenkäyntiä. (Oletettavasti) sattumalta jakauma tunnustamisoikeudenkäyntejä käynteiden ja käymättömien käräjäoikeuksien lukumäärien välillä on tismalleen sama kuin vuoden 2015–2016 aineistossa.

Koko kolmen vuoden tarkasteluajanjaksolla Suomessa on yhä kahdeksan käräjäoikeutta, joissa aineiston mukaan ei olisi pidetty yhtäkään tunnustamisoikeudenkäyntiä: Ahvenanmaan, Etelä-Savon, Itä-Uudenmaan, Kainuun, Keski-Pohjanmaan, Oulun, Päijät-Hämeen ja Ylivieska-Raahen käräjäoikeudet.

Pelkän tuomioaineiston valossa mahdollisia syitä menettelyn käyttämättömyyteen ei voida analysoida kovinkaan tarkasti. Kyseisten tuomiopiirien syyttäjänvirastoista Ahvenanmaa ja Oulu ovat sellaisia, joissa ei kolmen vuoden aikana ole ollut käsittelyssä yhtäkään (tunnustamisoikeudenkäyntiin asti edennyttä) syyteneuvottelutapausta, mikä selittää tilannetta myös kyseisten alueiden käräjäoikeuksien osalta. Muiden tuomioistuinten tuomiopiirin syyttäjänvirastoissa on kolmen vuoden aikana kussakin ollut käsittelyssä vähintään yksi tunnustamisoikeudenkäyntiin asti edennyt tapaus. Näiden oikeudenkäynti on kuitenkin pidetty jossakin toisessa kyseisen syyttäjänviraston toimialueen käräjäoikeudessa.

Määrällisesti eniten tunnustamisoikeudenkäyntejä vuonna 2017 pidettiin Helsingin käräjäoikeudessa (15 ratkaisua, 28,8 % kaikista ratkaisuista, vastaajien lukumäärä 16) ja seuraavaksi Satakunnan (6 ratkaisua, 11,5 %, 8 vastaajaa) sekä Pirkanmaan (6 ratkaisua, 11,5 %, 12 vastaajaa) käräjäoikeuksissa. Edellisvuosien tapaan muissa tuomioistuimissa ratkaisujen lukumäärät jäivät alle viiteen tapaukseen.

Helsinki ja Satakunta olivat myös vuoden 2015–2016 aineistossa ne kaksi käräjäoikeutta, joissa tunnustamisoikeudenkäyntejä oli pidetty kaikkein eniten. Helsingin dominanssi on ollut sinänsä ennustettavaa, tuomiopiirin väkiluku ja rikostyyppi-jakauma huomioiden⁵¹. Satakunnan ”tilastopiikki” vuosien 2015–2016 aikana puolestaan selittyi yhden yksittäisen syyttäjän neuvotteluaktiivisuudella: kyseinen syyttäjä oli toiminut syyttäjänä yhtä lukuun ottamatta kaikissa tuolloisen tuomioaineiston Satakunnan ja Varsinais-Suomen käräjäoikeuksien tunnustamisoikeudenkäynneissä.

Vuoden 2017 aineistossa vastaavaa, yksittäisen syyttäjän tilastokärkeä ei kuitenkaan enää esiinny – ei Länsi-Suomen eikä muidenkaan syyttäjänvirastojen kohdalla. Aiemman aineiston ”kärkisyyttäjä”, jolla vuosina 2015–2016 oli yhteensä 14 tunnustamisoikeudenkäyntitapausta (vastaten peräti viidesosaa koko Suomen tunnustamisoikeudenkäyntitapauksista), oli vuonna 2017 toiminut syyttäjänä enää kolmessa tunnustamisoikeudenkäynnissä käsittelyssä tapauksessa – ollen kuitenkin tälläkin määrällä edelleen Länsi-Suomen syyttäjänviraston aktiivisin syyttäjä tunnustamisoikeudenkäynneissä.

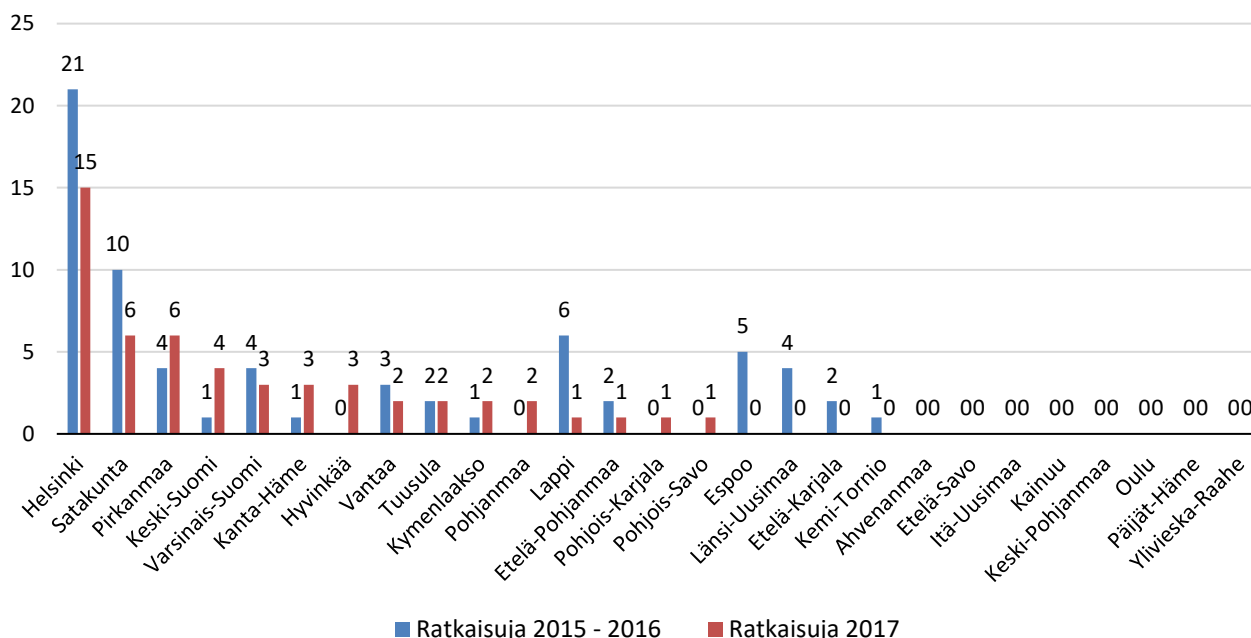
Pelkkien tilastolukujen perusteella on mahdotonta arvioida, mistä muutos johtuu. Kyse voi olla esimerkiksi siitä, että kyseisen syyttäjän käsittelyssä ei ole ollut tänä vuonna yhtä paljon menettelyyn soveltuvia tapauksia kuin aiemmin tai että menettely on jostain muusta syystä kariutunut tai huomattu mahdottomaksi alun alkaenkin. Lisäksi on hyvä huomata, että vuoden 2015–2016 aineisto kattaa kahden vuoden ajan-

⁵⁰ Tunnustamisoikeudenkäyntejä ei vuonna 2017 aineiston mukaan pidetty lainkaan seuraavissa käräjäoikeuksissa: Ahvenanmaa, Espoo, Etelä-Karjala, Etelä-Savo, Itä-Uusimaa, Kainuu, Kemi-Tornio, Keski-Pohjanmaa, Länsi-Uusimaa, Oulu, Päijät-Häme ja Ylivieska-Raahe.

⁵¹ Sahavirta 2016, 388.

jakson, vuoden 2017 vain yhden. Näin ollen pudotus vuositasolla ei ole yhtä draamattinen: vuositasoittain eriteltynä kyseisellä syyttäjällä oli tilastojen mukaan ollut vuonna 2015 10 tunnustamisoikeudenkäynnissä käsiteltä tapausta ja vuonna 2016 puolestaan vain 4 tapausta. Kaikkien syyttäjien syyteneuvottelujuttujakaumat vuosina 2015–2016 ja 2017 löytyvät syyttäjänvirastoittain luokiteltuna ja henkilötasolla anonymisoituina taulukoina tämän selvityksen liitteestä 1.

Helsingin kärkipaikkaa koko tarkasteluajanjakson tunnustamisoikeudenkäyntien määrässä ei siis voitane pitää yllätyksenä. Huomiota kiinnittää kuitenkin se, että muissa pääkaupunkiseudun kärjäoikeuksissa tunnustamisoikeudenkäyntien määrä on Helsinkiin verrattuna yhä huomattavasti alhaisempi. Espoon ja Vantaan kärjäoikeuksissa annettiin vuosina 2015–2016 yhteensä kahdeksan tunnustamisoikeudenkäyntiratkaisua (Espoossa 5, Vantaalla 3). Vuonna 2017 Espoossa puolestaan tunnustamisoikeudenkäyntejä ei ollut lainkaan ja Vantaallakin vain kaksi. ”Etelä-Suomen imu” syyteneuvottelumenettelyn käytössä ja menettelyyn sopivien tapausten profiilissa näyttäisi siis toteutuneen vain nimenomaisesti Helsingin tuomiopiirissä, vaikka elinkeino- ja rikostyyppijakauma lieenee suhteellisen samankaltainen myös muualla pääkaupunkiseudulla.⁵²

Kuvio 3 Tunnustamisoikeudenkäyntien määrät kärjäoikeuksissa vuosina 2015–2016 ja 2017

Jo ensimmäisen tarkastelujakson aikana yhden tuomarin kokoonpano oli tunnustamisoikeudenkäynneissä vahva pääsääntö: vuosien 2015–2016 69 jutusta 60 (87 % tapauksista) käsiteltiin tässä kokoonpanossa, kun taas kolmen tuomarin kokoonpano oli käytössä viidessä (7,2 %) ja lautamieskokoonpano neljässä (5,8 %) tapauksista. Yhden tuomarin kokoonpanon käyttäminen vaikuttaa vuoden 2017 tuomioaineiston perusteella vain vahvistuneen: vuoden 2017 52 tunnustamisoikeudenkäynnistä 49

⁵² Ks. myös Sahavirta 2016, 388, jossa todetaan Suomen taloudellisen toiminnan keskittyneen merkittävässä osin nimenomaan Etelä-Suomeen (ei vain yksinomaan Helsinkiin), jonka seurauksena myös syyteneuvotteluun soveltuvia vakavia talousrikoksia esiintyneen alueella muuta Suomea enemmän.

(94,2 %) ratkaistiin yhden tuomarin kokoonpanossa. Lautamieskokoonpano oli käytössä kahdessa (3,8 %) ja kolmen tuomarin kokoonpano yhdessä jutussa (1,9 %).

IV.3 Avustajien käyttö

Kenties yksittäinen suurin muutos vuosien 2015–2016 ja vuoden 2017 tunnustamisoikeudenkäyntiaineistojen välillä liittyy kirjauksiin vastaajan avustajan käytöstä. Jo lain esitöissä todetaan, että avustajan käytön tulisi syyteneuvottelua käytettäessä olla vahva pääsääntö oikeusturvasyistä. Avustajan tulisi olla läsnä sekä itse syyteneuvottelussa että tunnustamisoikeudenkäynnissä⁵³. Varsinaista avustajapakkoa ei kuitenkaan syyteneuvottelumenettelyynkään liitetty – täysi-ikäisellä syyteneuvotteluun osallistuvalla epäillyllä/vastaajalla on oikeus huolehtia omasta puolustuksestaan myös itse, mikäli hän nimenomaisesti näin haluaa ja hänen katsotaan olevan tähän kykenevä (ROL 1:10a.2).

Vielä vuosien 2015–2016 aineistosta on helposti todettavissa, että avustajan käyttö on ollut vahva pääsääntö myös käytännössä: tuolloin tutkimusaineiston 106 vastaajasta 103:lla (97,2 %) oli tunnustamisoikeudenkäynnissä oikeudellinen avustaja ja loput kolme vastaajaa olivat tuomioasiakirjojen perusteella nimenomaisesti ilmoittaneet haluavansa huolehtia puolustuksestaan itse eikä tuomioistuimissa näissä tapauksissa ollut nähnyt estettä suostua tähän.

Vuoden 2017 tuomioaineisto herättää kuitenkin enemmän kysymyksiä tältä osin. Edelleen selvällä valtaosalla vastaajista oli ollut avustaja tunnustamisoikeudenkäynnissä: jonkinlainen merkintä⁵⁴ avustajasta löytyi tuomioaineistosta kaikkiaan 56 vastaajan kohdalta (73,7 % kaikista vastaajista). Samoin yhden vastaajan kohdalla oli nimenomaisesti mainittu, että avustajaa ei ollut. Aiempaan verrattuna uutta oli kuitenkin se, että peräti 20 (25 %) vastaajan osalta tuomioasiakirjoista ei löytynyt minäkäänlaista mainintaa avustajasta⁵⁵. Tästä ei vielä voida suoraan päätellä, onko avustajaa ollut käytettävissä oikeudenkäynnissä vai ei – kirjauksen puute voi johtua paitsi

⁵³ HE 58/2013 17, 26.

⁵⁴ Tässä yhteydessä huomioitiin kaikki oikeudenkäyntiasiakirjoista löytyvät kirjat, joista pystyi yksiselitteisesti päättelemään, että vastaajalla oli avustaja. Kyseessä saattoi olla esimerkiksi tuomion alkuun otettu maininta ”Vastaaja X, avustajanaan Y”, tuomiolauselmalta löytyvä lausuma avustajan palkkiosta tai jokin muu yksiselitteinen kirjaus.

⁵⁵ Avustajatiedoiltaan puutteellisten tunnustamisoikeudenkäyntiasiakirjojen alueellinen jakauma vuonna 2017 oli seuraava: kaikissa Etelä-Pohjanmaan, Hyvinkään, Kymenlaakson, Pohjois-Karjalan, Pohjois-Savon ja Tuusulan käräjäoikeuksissa pidetyissä tunnustamisoikeudenkäynneissä oli tuomioasiakirjojen perusteella jokaisella vastaajalla ollut avustaja ainakin oikeudenkäyntivaiheessa – tosin näissä käräjäoikeuksissa juttumäärät olivat myös sangen pieniä. Muiden käräjäoikeuksien osalta jakauma on seuraava (ilmoitettu ensin niiden vastaajien lukumäärä, joiden osalta avustajan käyttö jäänyt epäselväksi tunnustamisoikeudenkäynneissä ja sen jälkeen vastaajien kokonaismäärä ao. tuomioistuimen tunnustamisoikeudenkäynneissä 2017): Helsinki 2/16 (molemmat vastaajat samassa jutussa), Kanta-Häme 1/3, Keski-Suomi 2/5 (molemmat vastaajat samassa jutussa), Lappi 3/3, Pirkanmaa 6/12 (1 kahden vastaajan, 1 neljän vastaajan juttu), Pohjanmaa 1/4 (kolmen vastaajan juttu, yhdelle vastaajalle ei löytynyt avustajatietoa), Satakunta 1/8 (kahden vastaajan juttu, vain toisen osalta avustajamaininta löytyi), Vantaa 2/3 (molemmat vastaajat samassa jutussa), Varsinais-Suomi 2/7 (1 yhden vastaajan juttu, toinen 3 vastaajan juttu jossa yhdelle vastaajalle ei löytynyt avustajatietoa). Huomiota tässä jakaumassa kiinnittää erityisesti Lapin käräjäoikeus, jonka kol-

avustajan puuttumisesta, myös jostain muusta syystä, kuten siitä, että avustajan palkkiosta ei ole tarvinnut lausua tuomiossa mitään. Pois ei kuitenkaan voida sulkea kokonaan sitäkään mahdollisuutta, että ainakin osassa näistä tapauksista avustajatietojen puuttuminen on johtunut siitä, ettei avustajaa ole ollut.

Syyteneuvotteluasiakirjojen avulla avustajien käytön kokonaiskuvaa ei myöskään voitu luotettavasti selvittää: tämä aineisto on jo lähtökohtaisesti puutteellinen, sillä läheskään kaikille tuomioasiakirjoille ei löytynyt syyteneuvotteluasiakirjoja Sakarihaussa. Toisaalta myös syyteneuvotteluasiakirjojen osalta merkinnät avustajien käytöstä olivat vajavaisia: kaikkiaan 21 vastaajan tapausasiakirjoista puuttui tieto siitä, oliko hänellä ollut itse syyteneuvotteluvaiheessa avustaja. Ristiin vertailemalla voitiin todeta, että näistä 21 vastaajasta 14:llä oli tuomioasiakirjojen mukaan ollut avustaja tunnustamisoikeudenkäynnissä. Vastaavasti taas niistä 20 vastaajasta, joiden avustajatiedot tunnustamisoikeudenkäynnissä olivat epäselviä, 13:lla oli kuitenkin syyteneuvotteluasiakirjojen perusteella ollut avustaja neuvotteluvaiheessa.

Näin ollen vuoden 2017 aineistossa oli kaiken kaikkiaan seitsemän vastaajaa (9,2 % kaikista kyseisen vuoden tunnustamisoikeudenkäyntien vastaajista), joiden osalta jäi puuttuvien avustajakirjausten vuoksi epäselväksi se, oliko heillä ollut missään vaiheessa syyteneuvotteluprosessia oikeudellista avustajaa käytössään.⁵⁶

Kuten todettua, yksinomaan tämän aineiston ja havainnon pohjalta ei voi tehdä sellaista johtopäätöstä, että avustajien käytön määrä syyteneuvottelumenettelyssä olisi laskenut dramaattisesti; avustajamaininnan puuttuminen asiakirjoista voi edellä viitatuksi johtua myös muista, esimerkiksi kirjausteknisistä seikoista. Tätä selitysvaihtoehtoa puoltaa osaltaan myös se, että tutkimushaastatteluissa kaikki haastateltavat kaikissa ammattiryhmissä ilmoittivat pitävänsä syyteneuvottelun käytännössä ehdottomana edellytyksenä sitä, että epäillyllä/vastaajalla on lainopillinen avustaja koko prosessin ajan – ilman avustajaa neuvottelemisen tulisi heidän mukaansa kyseeseen ainoastaan harvinaisissa poikkeustapauksissa (kuten esimerkiksi silloin, jos epäilty itse on juristi).⁵⁷

Pois ei voida kuitenkaan sulkea sitäkään vaihtoehtoa, että ero aikaisempaan aineistoon selittyisi ainakin osittain myös sillä, että avustajia on tosiasiallisesti vuoden 2017 tunnustamisoikeudenkäynneissä (ja mahdollisesti myös syyteneuvotteluvaiheessa) käytetty harvemmin kuin kahtena ensimmäisenä vuonna. Ottaen huomioon syyteneuvottelun vastaajan oikeusturvaan tuomat uudenlaiset riskit tavanomaiseen rikosprosessiin verrattuna, tällaisen trendin mahdollista vahvistumista voidaan pitää hyvin epätoivottavana. Edelleen voidaan todeta, että vaikka vuoden 2017 tulos johtuisikin kirjaamisteknisistä seikoista, myös näihin käytäntöihin (muun muassa) avustajien käytön osalta näyttäisi olevan tarve kiinnittää nykyistä tarkempaa huomiota.

mesta jutusta yhdessäkään ei ollut saatavilla tietoa siitä, onko vastaajalla ollut avustajaa oikeudenkäynnissä vai ei. Heillä kaikilla oli asiakirjakirjausten perusteella kuitenkin ilmeisesti neuvotteluissa ollut avustaja.

⁵⁶ Näistä epäselviksi jääneistä tapauksista kaikkiaan neljä vastaajaa olivat kaikki vastaajina yhdessä ja samassa neljän vastaajan Pirkanmaan käräjäoikeudessa ratkaistussa jutussa, jossa rikosnimikkeenä oli työturvallisuusrikos ja yksi vastaajista oli yhteisösakkoon tuomittu oikeushenkilö (yritys). Koska kyseisen tapauksen asiakirjoista saatava informaatio oli muutenkin hyvin niukkaa – tuomioissa ei esimerkiksi oltu mainittu sitä, minkälainen seuraamus vastaajille olisi tuomittu ilman tunnustusta –, on toki mahdollista, että avustajatiedot ovat jääneet kirjaamatta vain puutteellisesta kirjaamistavasta johtuen. Varmuutta tästä ei kuitenkaan ole.

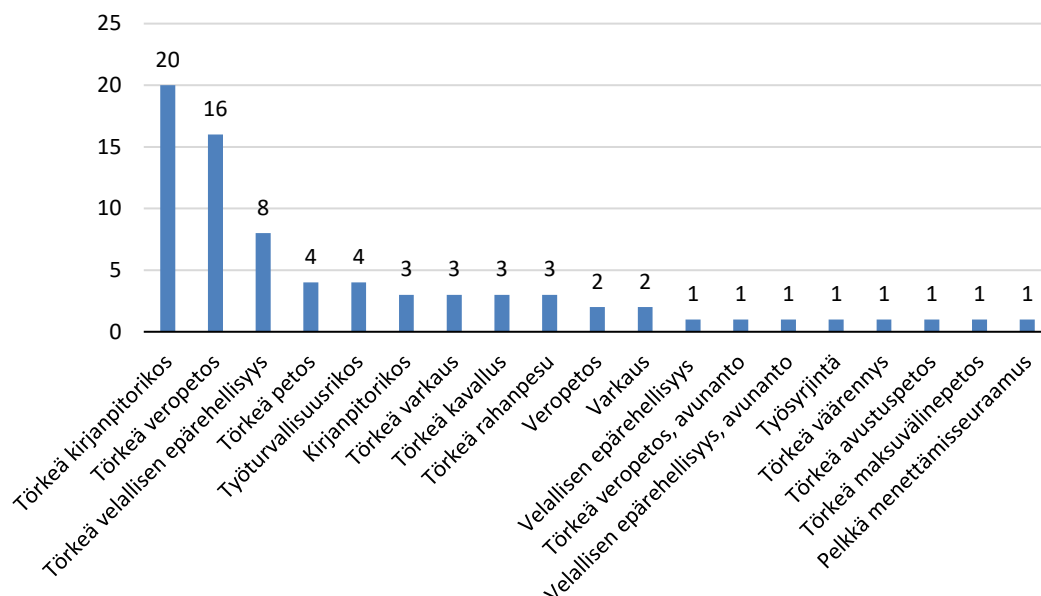
⁵⁷ Ks. tarkemmin tämän selvityksen luku V.6 Avustajan käyttö.

Puutteelliset kirjaukset vaikeuttavat syyteneuvottelumenettelyn oikeusturvatakeiden jälkikäteistä kontrollia, mitä ei – menettelyn erityiset oikeusturvariskit huomioiden – voida pitää vähäpätöisenä ongelmana.

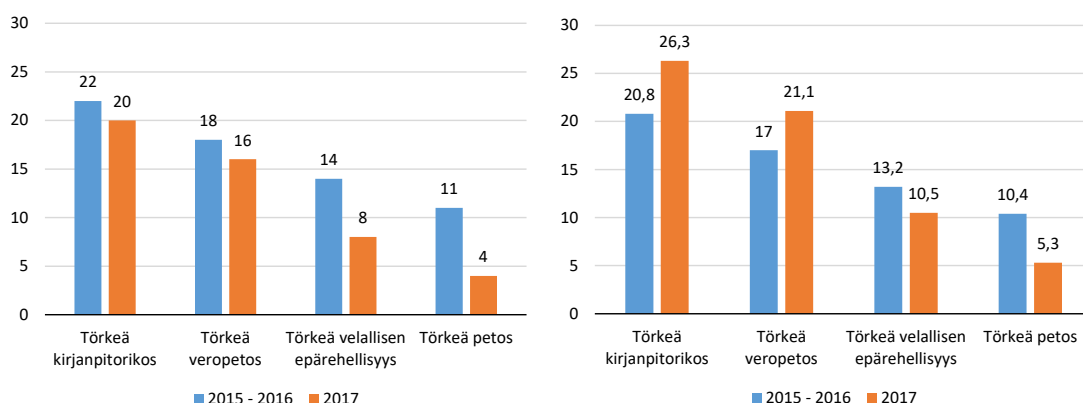
IV.4 Rikoslajit

Syyteneuvottelumenettelyn arvioitiin jo lainvalmisteluvaiheessa profiloituvan erityisesti talousrikoksissa hyödynnettäväksi menettelyksi. Niin aiempien vuosien kuin vuoden 2017 tuomioaineistokin näyttäisi osoittavan tämän ennakkoarvion hyvinkin paikkansapitäväksi. Vuoden 2017 tunnustamisoikeudenkäynneissä kaikkiaan 76 vastaajasta 65:llä oli päärikoksenaan jokin talousrikos. Talousrikosten dominanssi päärikosten joukossa oli siis vieläkin suurempi kuin aiemmassa aineistossa: kun vuosina 2015–2016 reilu kolme neljännestä vastaajista (82 vastaajaa, 77,4 %) oli tunnustamisoikeudenkäynnissä syytteessä talousrikoksista, vuonna 2017 talousrikos oli päärikoksena jo kaikkiaan 85,5 % vastaajista. Edellisvuosien tapaan selvästi yleisimmät päärikokset olivat törkeä veropetos, törkeä kirjanpitorikos, törkeä velallisen epärehellisyys ja törkeä petos: vuonna 2017 jokin näistä oli päärikoksena kaikkiaan 48 vastaajalla eli 63,2 %:lla kaikista vastaajista – tämä prosentuaalinen osuus oli tismalleen sama kuin 2015–2016 aineistossa.

Myös muiden rikostyyppien kuin talousrikosten osalta päärikosten luonne oli hyvin yhteneväinen edellisvuosien kanssa. Syyteneuvottelumenettelyssä oli ratkottu muutama työturvallisuus- ja työsyryntärikos (vuonna 2017 yhteensä 5 vastaajaa eli 6,6 %, vuosina 2015–2016 yhteensä 14 vastaajaa eli 13,2 %) sekä jokunen varkaustapaus (vuonna 2017 5 vastaajaa eli 6,6 %, 2015–2016 niin ikään 5 vastaajaa eli 4,7 %). Lisäksi kumpanakin vuonna päärikosten joukkoon mahtui muutamia yksittäisiä tapauksia, joissa rikosnimike oli jokin muu: vuonna 2017 tunnustamisoikeudenkäynnissä ratkottiin yksi laaja taideväärennöstapaus (rikosnimikkeellä törkeä väärennys), vuosien 2015–2016 tapausten joukossa oli myös yksi ympäristön turmeleminen sekä yksi paritus. Kaiken kaikkiaan talousrikosten dominanssi syyteneuvottelumenettelyssä on kuitenkin kiistaton kaikkien kolmen tarkasteluvuoden osalta.

Kuvio 4 Tunnustamisoikeudenkäynnissä käsiteltyjen päärikosten lukumäärät rikosnimikkeittäin v. 2017, vastaajakohtaisesti tilastoituna

Kuvio 5. Yleisimmät päärikokset vuosina 2015–2016 ja 2017 vastaajien mukaan (vasemmalla lukumäärät, oikealla prosentuaalinen osuus aineiston päärikoksista)

IV.5 Tuomitut seuraamukset

Epäillyn näkökulmasta olennaisin seikka syyteneuvotteluun osallistumisessa lienee kysymys siitä, kuinka paljon hän voi odottaa rangaistuksensa lieventyvän tunnustamisensa seurauksena. Vaikka itse rangaistusmäärän vähentyminen on epäilemättä merkityksellistä sekin, erityisesti tilanteissa joissa tunnustaminen voi vaikuttaa rangaistuslajin valintaan lieventävästi, voi motivaatio osallistua syyteneuvotteluun olla hyvin suuri – etenkin jos menettelyllä voi välttää ehdottoman vankeusrangaistuksen. Lajinvalinta ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä onkin erään asianajan tutkimushaastattelussa antaman arvion mukaan vastaajalle yleensä ”elämän ja kuoleman kysymys”.

Kuten syyteneuvottelumenettelyä käsittelevässä oikeuskirjallisuudessa todetaan, rangaistuksen lieventämiseen ja ennen kaikkea lievennyksen määrään sisältyy tietty perusjännite epäillyn motivoimisen ja vastaajien oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden

välillä: liian pienet lievennykset eivät motivoi menettelyyn, mutta toisaalta hyvin suuret rangaistuserot syyteneuvotteluissa ja tavanomaisessa rikosprosessissa käsitellyissä tapauksissa voivat johtaa epäasiallisen suuriin seuraamuseroihin samanlaisiin rikoksiin syyllistyneiden vastaajien välillä ja kasvattaa myös riskiä väärin tunnustuksiin. Tästä syystä suomalaisessa syyteneuvottelussa on lähtökohdaksi otettu se, että menettelyn käytön tulisi tuottaa noin kolmasosan alennus vastaajalle tuomittavaan rangaistukseen. Huomioon on kuitenkin myös otettava asiassa menettelyllä saadun prosessiekonomisen säästön määrä – mikäli tunnustus on tuottanut tavanomaista merkittävämpiä kustannussäästöjä, tulisi tämä huomioida myös rangaistuksesta annettavan lievennyksen määrässä⁵⁸.

Edellä mainituista syistä johtuen rangaistus- ja lievennyskäytäntöjä syyteneuvottelussa on tarpeen seurata, ja tätä seuranta on esimerkiksi perustuslakivaliokunta lausunnossaan nimenomaisesti edellyttänyt tehtäväksi, jotta voidaan valvoa, etteivät tunnustamisoikeudenkäynneissä tuomittavat rangaistukset pääse muodostumaan kohtuuttoman lieviksi tavallisessa rikosprosessissa tuomittaviin seuraamuksiin nähden⁵⁹. Samasta kontrollisyydestä myös tunnustamisoikeudenkäynnin tuomiossa on lausuttava, minkä suuruinen rangaistus vastaajalle olisi teosta tuomittu ilman tunnustusta (RL 6:8a.3).

Aiemman selvityksen tapaan myös tässä raportissa tunnustamisoikeudenkäynneissä tuomittuja seuraamuksia ja niiden lievennysten määrää ja tapaa tarkastellaan useammasta näkökulmasta: ovatko tuomioistuimen tuomitsemat seuraamukset olleet yhteneväisiä tuomioesityksen seuraamuskannanottojen kanssa, minkä lajisia seuraamuksia tunnustamisoikeudenkäynneissä on tuomittu sekä millä tavalla ja kuinka paljon seuraamuksia on tunnustamisen johdosta alennettu.

IV.5.1 Tuomioiden yhteneväisyys syyttäjän seuraamuskannanoton kanssa

Tuomioistuimet eivät ole sidottuja tuomioesityksessä esitettyyn seuraamuskannanottoon, vaan myös tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomarilla on itsenäinen harkintavalta normaalirangaistuksen ja siitä tunnustuksen perusteella tehtävän alennuksen suuruuden määrittelyssä. Syyttäjän syyteneuvottelussa tekemän seuraamusarvioinnin onnistuminen on kuitenkin syyteneuvottelun tehokkuuden ja menettelyn vakiintumisen kannalta hyvin merkityksellistä. Jos tuomioistuimen tuomitsema seuraamus on selvästi ankarampi kuin mitä vastaaja on syyteneuvottelun perusteella olettanut, muutoksenhaku hovioikeuteen lienee todennäköinen tai vastaaja saattaa jopa peruuttaa tunnustuksensa, jolloin tavoitellut prosessiekonomiset edut menetetään. Sahavirran mukaan normaalirangaistuksen määrittelemisen onkin yksi syyteneuvottelun olennaisimpia ja haastavimpia tehtäviä syyttäjälle⁶⁰.

Jo edellisen selvityksen aineiston tapauksissa tuomioistuimet olivat pääsääntöisesti hyväksyneet tuomioesitysten seuraamuskannanotot sellaisenaan: yli kahdessa kolmasosassa tapauksista (73 vastaajaa, 68,9 % kaikista tapauksista vastaajakohdaisesti tarkasteltuna) tuomioistuimen mittaama rangaistus oli ollut täysin identtinen tuomioesityksen seuraamuskannanoton kanssa – vastaavasti vajaassa neljäsosassa

⁵⁸ VKSV 26/31/14 2015, 6.

⁵⁹ PeVL 7/2014 vp, 5–6.

⁶⁰ Sahavirta 2016, 393.

tapauksista (25 vastaajaa, 23,6 %) tuomioistuini oli jollain tavalla poikennut seuraamusmittauksessaan tuomioesityksen seuraamuskannanotosta.

Vuonna 2017 tämä trendi näytti vain vahvistuvan: viime vuoden tunnustamisoikeudenkäynneissä vastaajakohtaisesti tarkasteltuna jo yli kolmessa neljäsosassa tapauksista (59 vastaajaa, 77,6 % tapauksista) tuomarin tuomitsema seuraamus oli täysin yhteneväinen tuomioesityksessä esitetyn kanssa⁶¹. Kymmenen vastaajan kohdalla (13,2 % tapauksista) tuomittu seuraamus poikkesi jollain tavoin siitä, mitä tuomioesityksessä oli ehdotettu.⁶² Huomionarvoista on myös se, että näistä kymmenestä tapauksesta yhdeksässä tuomari oli *lieventänyt* seuraamusta tuomioesityksen seuraamuskannanottoon verrattuna. Kaikista niistä tapauksista, joissa vertailu tuomioesityksen seuraamuskannanoton ja tuomitun seuraamuksen välillä oli mahdollista tehdä, ainoastaan siis yhdessä seuraamus oli tuomioistuimessa muuttunut ankarampaan suuntaan kuin mitä vastaaja oli tuomioesityksen perusteella voinut odottaa – ja tässä yhdessäkin tapauksessa seuraamusta oli ankaroitettu ainoastaan vastaajalle ehdollisen vankeuden oheen määrätyn yhdyskuntapalvelun pituuden osalta, jota tuomari mittasi vastaajalle 90 tuntia tuomioesityksessä esitetyn 70 tunnin sijaan.

Kaiken kaikkiaan tähänastisen aineiston perusteella vaikuttaisi siis siltä, että epäillyt voivat melko hyvin luottaa siihen, että syyteneuvotteluvaiheessa neuvoteltu ”seuraamusalennus” myös tosiasiallisesti toteutuu tuomioistuimessa.

IV.5.2 Tuomitut seuraamukset

Edellisvuosien tapaan myös vuonna 2017 selvästi yleisin tunnustamisoikeudenkäynnissä tekijälle tuomittu seuraamus oli *ehdollinen vankeus*: hieman yli puolelle vastaajista (39 vastaajaa, 51,3 % kaikista vastaajista) tuomittiin tämä seuraamus. Kun lisäksi huomioidaan vastaajat, joille *ehdollisen lisäksi* tuomittiin myös *yhdyskuntapalvelua* (14 vastaajaa, 18,4 %), kaikkienensa peräti 69,7 % vastaajista sai seuraamukseksi ehdollista vankeutta yhdyskuntapalvelulla tai ilman. Prosentuaalinen osuus on lähes identtinen vuosien 2015–2016 tapausaineiston kanssa, jossa ehdollista tai ehdollista ja yhdyskuntapalvelua tuomittiin seuraamukseksi kaikkiaan 68,7 % vastaajista. Tämän ryhmän sisällä pelkän ehdollisen vankeuden osuus kuitenkin väheni hieman ja ehdollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmän osuus puolestaan nousi vuonna 2017 vuosien 2015–2016 seuraamuskäytäntöön verrattuna. Vuonna 2017 pelkkä ehdollinen vankeus tuomittiin siis 51,3 % vastaajista ja ehdollinen + YKP 18,4 %:lle, kun vastaavat luvut vuoden 2015–2016 aineistossa olivat 58,3 % ja 10,4 %. Tapausmäärien ollessa edelleen kuitenkin sangen pieniä, ei näistä muutoksista voi tehdä kovinkaan kauaskantoisia johtopäätöksiä.

Sakkorangaistuksen käyttö väheni vuonna 2017 aikaisempaan verrattuna: vuosina 2015–2016 sakkorangaistus oli pelkän ehdollisen vankeuden jälkeen toiseksi

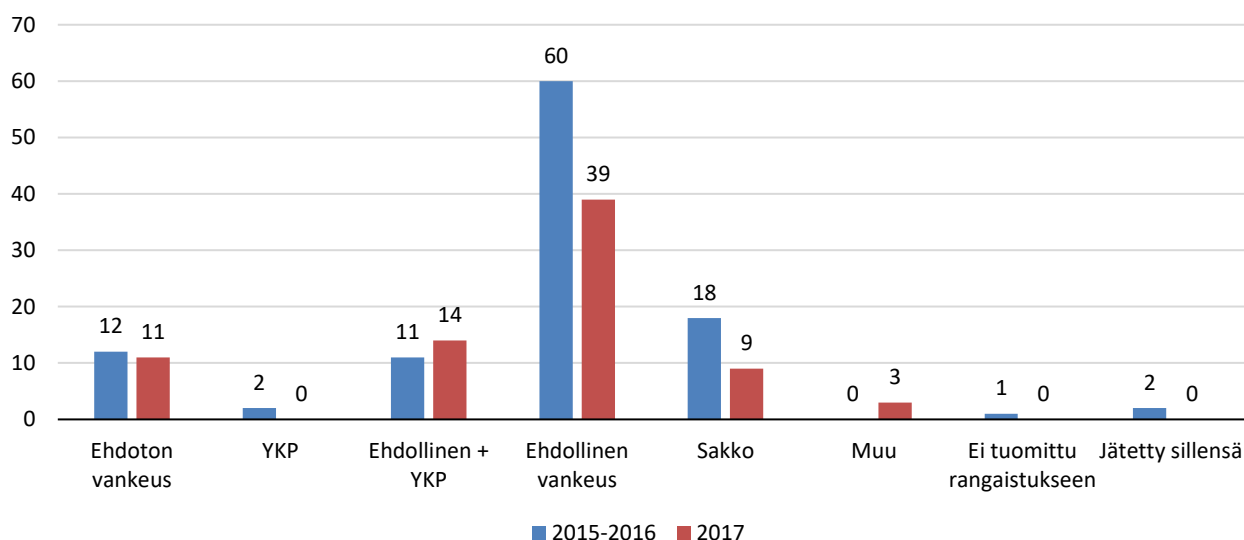
⁶¹ Aiemmassa muistiossa noudatetun systematiikan tapaan jaottelu identtisiin tai seuraamuskannanotoista poikkeaviin tuomioihin tehtiin siten, että seuraamuskannanotosta poikkeavaan kategoriaan luettiin kaikki ne tapaukset, joissa tuomittu seuraamus erosi vähänkin syyttäjän tarkkarajaisesti ilmaisemasta seuraamuskannanotosta. Sen sijaan tapauksissa, joissa syyttäjä oli ilmaissut kannanottonsa esimerkiksi muodossa ”Vastaaja on tuomittava vähintään 8 kuukauden vankeusrangaistukseen” ja tuomioistuini oli tuominnut vastaajalle 8 kuukautta (ehdollista) vankeutta, tuomittu seuraamus ja seuraamuskannanotto katsottiin yhteneviksi.

⁶² Seitsemän vastaajan osalta (9,2 %) vertailua ei voitu tehdä esimerkiksi asiakirjoista puuttuvan syyttäjän seuraamuskannanoton vuoksi.

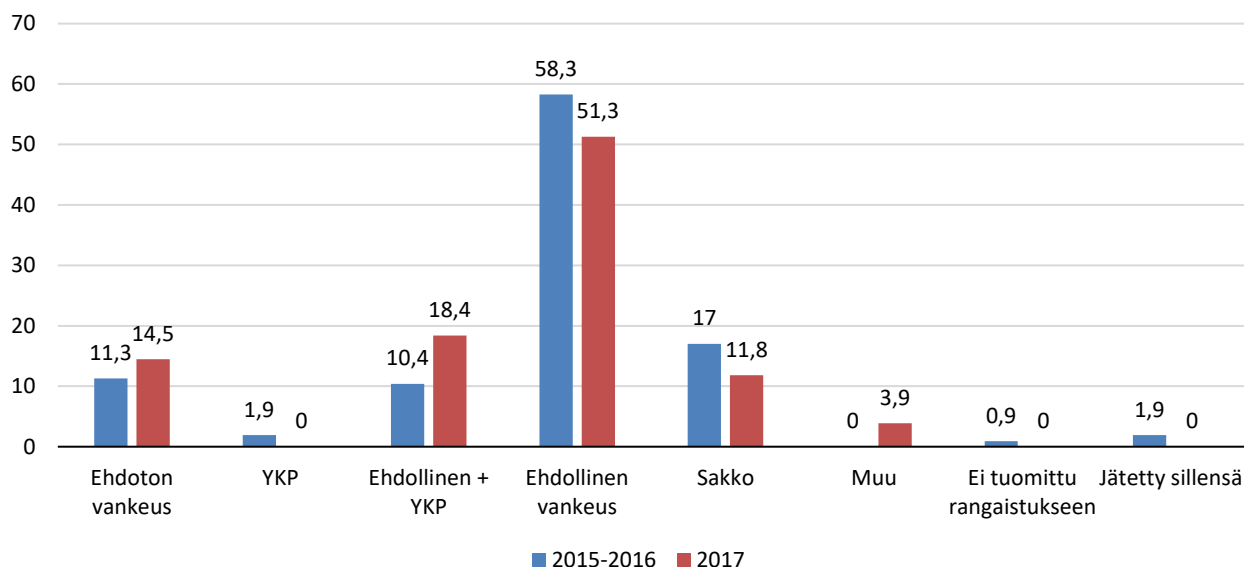
käytetyin seuraamusvaihtoehto (18 vastaajaa, 17 % tapauksista), mutta vuonna 2017 sakkorangaistus määrättiin 9 vastaajalle, mikä vastaa 11,8 % tapauksista.

Vastaavasti taas *ehdotonta vankeutta* käytettiin aiempia vuosia enemmän: vuosina 2015–2016 ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittiin tunnustamisoikeudenkäynneissä 12 vastaajaa (11,3 %), vuonna 2017 puolestaan 11 vastaajaa (14,5 %). Ehdottomaan vankeuteen tuomittuja oli siis vuonna 2017 lukumäärällisesti vain yksi vähemmän kuin kahtena edellisvuonna yhteensä, vaikka vastaajien kokonaismäärä oli vuonna 2017 reilun neljänneksen pienempi aiempaan aineistoon verrattuna (2015–2016 106 vastaajaa, 2017 76 vastaajaa). On kuitenkin huomioitava, että tapausten yksilöllinen profiili vaikuttaa varmasti huomattavasti myös valittuihin seuraamuksiin: tulos ei välttämättä tarkoita, että seuraamuslinja olisi vuonna 2017 ollut aiempaa ankarampi, vaan kyse voi olla myös siitä, että käsittelyssä on mahdollisesti ollut moitittavampia tekoja kuin aiempina vuosina.

Pelkkään yhdyskuntapalveluun ei vuonna 2017 tuomittu yhtäkään vastaajaa (vuosina 2015–2016 tämä seuraamus mitattiin kahdelle vastaajalle). Sen sijaan vuonna 2017 tuomittiin ensimmäistä kertaa tunnustamisoikeudenkäynnissä seuraamukseksi *yhteisösakko*, joka on tämän selvityksen tilastoissa luokiteltu Muu seuraamus -kohtaan.

Kuvio 6 Tuomittujen seuraamusten lukumäärät rangaistuslajeittain 2015–2016 ja 2017 (vastaajakohtainen luokittelu)

Kuvio 7 Eri seuraamuslajien prosentuaaliset osuudet tuomituista rangaistuksista vuosina 2015–2016 ja 2017

IV.5.3 Seuraamuksen lieventämisen tapa ja määrä

Sen mittaaminen, kuinka paljon tekijälle tuomittua seuraamusta on tunnustamisen johdosta alennettu, ei ole aivan yksiselitteistä. Lievennyksen määrä on helppo määrittää niissä tapauksissa, joissa ilman tunnustusta tuomittu seuraamus ja tunnustamisoikeudenkäynnissä mitattu rangaistus ovat samaa rangaistuslajia (esimerkiksi ehdollinen vankeusrangaistus) ja lievennys on kohdistunut ainoastaan seuraamuksen pituuteen tai sakkorangaistuksessa päiväsakkojen määrään. Mikäli kuitenkin tunnustuksella on ollut vaikutusta myös rangaistuslajin valintaan, lievennyksen suuruutta arvioitaessa ei luonnollisesti voida tarkastella vain seuraamuksen pituutta.

Tämän vuoksi selvityksessä on rangaistuksen lieventämisen osalta tuomioaineisto jaettu kahteen joukkoon sen mukaan, onko seuraamusta lievennetty rangaistuslajia lievempään vaihtamalla vai mittaamalla tekijälle seuraamus saman rangaistuslajin sisältä, mutta määrältään pienempänä. Lisäksi on vielä huomioitava se seikka, että rangaistusta *in concreto* mitatessa kyseeseen on saattanut tulla muitakin lieventämisperusteita tekijän tunnustamisen lisäksi – ja joissain tapauksissa myös koventamisperusteita. Edellisvuoden tapaan rangaistusta ja sen lievennystä eriteltäessä onkin pyritty mahdollisimman pitkälle huomioimaan näiden eri muuttujien vaikutus konkreettisissa seuraamuksissa. Jaottelu on tehty ja lievennyksen määrä laskettu tuomioasiakirjassa ilmoitetun perusteella: lain mukaan tunnustamisoikeudenkäyntitapauksissa tuomiossa tulee ilmoittaa tekijälle tuomittavan seuraamuksen lisäksi se, mikä tuomio olisi ilman tunnustusta ollut (RL 6:8a.3).

Taulukko 1 Tunnustamisen vaikutus rangaistuslajin valintaan**Vuosina 2015–2016 (vastaajittain, N = 106) Vuonna 2017 (vastaajittain, N = 76)**

Rangaistuslaji muuttunut normaalirangaistuksesta	Lkm	% kaikista tapauksista	% tapauksista, joissa alennuksen määrä tiedossa	Rangaistuslaji muuttunut normaalirangaistuksesta	Lkm	% kaikista tapauksista	% tapauksista, joissa alennuksen määrä tiedossa
Kyllä (joukko 1)	20	19	22,5	Kyllä (joukko 1)	26	34,2	38,2
Ei (joukko 2)	69	65	77,5	Ei (joukko 2)	42	55,3	61,8
Ei tietoa	17	16	0	Ei tietoa	8	10,5	0
Joukko 1: Tapauksessa myös muita mittausperusteita	Lkm	% kaikista tapauksista	% tapauksista, joissa rangaistuslaji muuttunut	Joukko 1: Tapauksessa myös muita mittausperusteita	Lkm	% kaikista tapauksista	% tapauksista, joissa rangaistuslaji muuttunut
Kyllä	5	5	25	Kyllä	4	5,3	15,4
Ei	15	14	75	Ei	22	28,9	84,6

Taulukko 2 Miten rangaistuslaji muuttunut joukossa 1**Vuosina 2015–2016 (N = 20)****Vuonna 2017 (N = 26)**

Rangaistuslajin muutos	Seuraamusten lukumäärä	% joukon 1 tapauksista	Rangaistuslajin muutos	Seuraamusten lukumäärä	% joukon 1 tapauksista
Ehdottomasta ehdollinen	7	35	Ehdottomasta ehdollinen	10	38,5
Ehdottomasta ehdollinen + YKP ⁶³	7	35	Ehdottomasta ehdollinen + YKP	11	42,3
Ehdottomasta YKP	2	10	Ehdottomasta YKP	0	0
Ehdollisesta lyhyempi ehdollinen + YKP	2	10	Ehdollisesta lyhyempi ehdollinen + YKP	0	0
Ehdollinen + YKP:sta ehdollinen	1	5	Ehdollinen + YKP:sta ehdollinen	3	11,5
Ehdollisesta sakko	1	5	Ehdollisesta sakko	2	7,7

Taulukko 3 Rangaistuslajien jakauma tapauksissa, joissa seuraamus tuomittu samasta rangaistuslajista kuin ilman tunnustusta (joukko 2)**Vuosina 2015–2016 (N = 69)****Vuonna 2017 (N = 42)**

Rangais-tuslaji	Seuraamusten lukumäärä	% joukon 2 tapauksista	Rangais-tuslaji	Seuraamusten lukumäärä	% joukon 2 tapauksista
Ehdoton vankeus	8	11,6	Ehdoton vankeus	11	26,2
Ehdollinen vankeus	44	63,8	Ehdollinen vankeus	25	59,5
Sakko	17	24,6	Sakko	4	9,5
Muu	0	0	Muu	2	4,8

⁶³ Tässä – lukumäärällisesti toki pienessä – ryhmässä huomiota kiinnittää se, että ehdollisen vankeuden ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmärangaistuksen suhteellinen osuus joukon 1 tuomioissa on kautta seurantajakson ja myös vuosien 2015–2016 aineistossa verrattain suuri. Aineiston tuomioissa yhdistelmärangaistusta oli perusteltu tyypillisesti sillä, että ehdottoman normaalirangaistuksen lieventäminen ”pelkäksi” ehdolliseksi vankeudeksi olisi teon luonne huomioiden liian lievä seuraamus. Aineiston valossa voidaankin pohtia, tarjoaako kenties yhdyskuntapalvelu (oheis)seuraamuksena nimenomaan syyteneuvottelun yhteydessä erityisen ”kompromissiväylän” yhtäältä vastaajan toiveille välttää menettelyn avulla ehdoton vankeusrangaistus ja toisaalta oikeuslaitoksen tehtävälle mitata vastaajalle lievennettynäkin oikeasuhtainen rangaistus teon moitittavuuteen nähden. Yleistettävien tulosten saaminen tältä osin vaatisi kuitenkin oikeuskäytännön seuraamista pidemmällä aikavälillä ja suuremmalla otannalla.

Taulukko 4 Kuinka paljon rangaistusta lievennetty normaalirangaistuksesta joukon 2 tuomioissa.

Vuosina 2015–2016 (N = 69)

Vuonna 2017 (N = 42)

Rangaistus-laji	Alennuksen määrä (pro-senttia, kes-kiarvo)	Alennuksen määrä (pro-senttia, medi-aani)	Rangais-tuslaji	Alennuksen määrä (pro-senttia, kes-kiarvo)	Alennuksen määrä (pro-senttia, me-diaani)
Ehdoton	36,7	34	Ehdoton	34,8	33
Ehdollinen	35,3	33	Ehdollinen	34,7	36
Sakko	53,1	60	Sakko	47,5	50
Muu	0	0	Muu	50	N/A (tapauksia vain 1)
Kaikki lajit	39,8	36	Kaikki lajit	36,7	36

Huolimatta yllä selostetusta lajinvalinnan merkityksestä epäillylle ja tämän neuvotte-luhalukkuudelle, edellisvuosien tapaan myös vuonna 2017 rangaistusta oli siis yleisimmin lievennetty siten, että rangaistus oli tunnustuksen johdosta mitattu määräl-tään pienempänä mutta samassa rangaistuslajissa kuin mitä tekijälle olisi tuomittu ilman tunnustamistakin. Toisaalta tulee huomioida, että selvästi suurin osa tuomi-tuista rangaistuksista oli joka tapauksessa ehdollisia vankeusrangaistuksia (yhdy-skuntapalvelulla tai ilman), joten näiden kohdalla tälle ”elämän ja kuoleman kysymyk-sen” rajankäynnille ei ylipäänsä ole ollut tarvetta. Lisäksi etenkin ehdottomaan van-keusrangaistukseen tuomittujen tapausten joukossa voi hyvinkin olla tapauksia, joissa ehdolliseen lieventäminen ei kohtuullisuus- ja yhdenvertaisuusperusteiden vuoksi olisi ollut missään tilanteessa mahdollistakaan teon vakavuuden vuoksi.

Vaikka lievennys siis edelleen suoritettiin tyypillisimmin lyhentämällä seuraa-muksen kestoa/määrää saman lajin sisällä, on kuitenkin huomionarvoista, että yhä useammassa tapauksessa tunnustuksella kuitenkin oli vaikutusta seuraamuslajin valintaan aiempiin vuosiin verrattuna. Vuonna 2017 jo reilussa kolmasosassa ta-pauksista (26 vastaajaa, 34,2 % kaikista vastaajista) tunnustamisoikeudenkäyn-nissä vastaajalle mitattiin seuraamus lievemmästä lajista kuin mitä hänelle tavalli- sessa rikosprosessissa olisi tuomittu. Suurimmassa osassa näistä tapauksista (22 tapauksista, 84,6 % näistä tuomioista, joissa laji oli muuttunut) tuomiossa ei myöskään mainittu, että mittaamiseen olisi vaikuttanut mikään muu lievennys- (tai koventa-mis)peruste kuin vastaajan tunnustus osana syyteneuvottelua. Yksinomaan tun-nustus olisi siis johtanut lajinvaihdokseen.

Tulos on merkittävä senkin vuoksi, että ”lajinvaihtajatapauksien” määrä lisääntyi aiempiin vuosiin verrattuna paitsi suhteellisesti, myös absoluuttisesti, vaikka vuoden 2017 tapausaineiston kokonaismäärä muuten oli vuosien 2015–2016 tuomioaineis-toa pienempi. Kun vuosina 2015–2016 kaikkiaan 106 vastaajan poolissa tunnusta-misoikeudenkäynti vaikutti lajinvalintaan lieventävästi 20 tapauksen kohdalla (19 % kaikista tapauksista), vuonna 2017 tällaisia tapauksia oli kaikkiaan 76 vastaajasta jo 26:n kohdalla (34,2 %). Huolimatta tapausmäärien suhteellisesta vähäisyydestä muutosta voidaan pitää merkillepantavana.

Ylivoimaisesti suurin osa rangaistuslajin lieventämistapauksista oli sellaisia, joissa ehdoton vankeus oli lievennetty joko pelkäksi ehdolliseksi vankeudeksi tai eh-dollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmäksi – kaikkiaan näitä tapauksia vuoden 2017 aineistossa oli 21 kappaletta eli peräti 80,8 % kaikista ”lajilievennystuomioista”. Kiinnostava yksityiskohta on, että selvästi yleisin vaihtoehto tämän ryhmän sisällä oli

lieventää ehdoton vankeusrangaistus ehdollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmä-rangaistukseksi: näitä tapauksia oli joukossa 11 eli 42,3 % kaikista lajilievennyksistä. Vuosien 2015–2016 aikana tätä lievennysmallia oli käytetty kaikkiaan 7 tapauksessa (vastaten tuolloin 35 %:a kaikista noiden vuosien ”lajilievennystapauksista”) ja jo tällöin vaikutti siltä, että syyteneuvottelutapausten keskuudessa ehdollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmä-rangaistusvaihtoehto oli syyteneuvottelumenettelyssä suhteellisesti yleisemmin käytetty verrattuna siihen, kuinka usein kyseistä yhdistelmä-rangaistusta käytettiin seuraamuksena tavanomaisissa rikosprosesseissa. Yhdistelmä-rangaistusvaihtoehtoon käyttö siis lisääntyi vuoden 2017 aineistossa vielä tästäkin sekä suhteellisesti että absoluuttisesti mitattuna (vaikka aineiston kokonaismäärä oli edellä mainitusti vuosien 2015–2016 aineistoa pienempi).⁶⁴

Näin ollen voitaneenkin suhteellisen luotettavasti arvioida, että rangaistuslajin vaihtaminen seuraamuslievennyksen muotona vaikuttaa olevan kasvavassa suosiossa lievennysvaihtoehtojen joukossa ja että ehdollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmä-rangaistus tarjonnee tuomioistuimille – ja myös syyteneuvottelun osapuolille – mielekkään kompromissiratkaisun tilanteessa, jossa suhteellisen moitittavaan tekoon syyllystynyt vastaaja pitää ehdottoman vankeuden välttämistä kynnyksysymyksenä syyteneuvotteluun osallistumiselle.

Niiden tapausten joukossa, jossa rangaistuslajia ei tunnustamisen johdosta vaihdettu vaan rangaistus mitattiin lievempänä saman seuraamuslajin sisältä kuin ilman tunnustustakin, lievennyksen määrä riippui edelleen jossain määrin siitä, minkä lajista seuraamuksesta oli kyse. Sakkorangaistuksia lievennettiin noin puoleen normaalirangaistuksesta (keskiarvoalennus 47,5 %, mediaani 50 %), ehdottomia ja ehdollisia vankeusrangaistuksia puolestaan hieman reilulla kolmanneksella. Lievennysprosentit ovat hivenen alhaisempia kuin 2015–2016 aineistossa, mutta etenkin sakotuumioiden pienen määrän johdosta luotettavia johtopäätöksiä esimerkiksi rangaistuslinjan lievistä kiristymisestä ei voida tehdä.

Kiinnostava yksityiskohta on myös se, että joukon 2 (rangaistus mitattu lievempänä saman seuraamuslajin sisältä) tapauksissa ehdottomina tuomittujen seuraamusten suhteellinen osuus on kasvanut verrokkivuosien aikana selvästi. Kun vuosina 2015–2016 ainoastaan 11,6 % tämän joukon tapauksista oli sellaisia, joissa vastaajalle tuomittiin syyteneuvottelusta huolimatta seuraamukseksi ehdotonta vankeutta, vuonna 2017 tällaisia tapauksia oli joukon 2 tuomioista jo yli neljäsosa (26,2 %). Tämän ryhmän suhteellinen kasvu on huomattava myös tarkasteltaessa sitä suhteessa kaikkiin tunnustamisoikeudenkäynneissä tuomittuihin seuraamuksiin. Vuosina 2015–2016 aineiston kaikista 106 ratkaisusta ainoastaan 8 eli 7,5 % oli sellaisia, joissa seuraamus oli tuomittu syyteneuvottelun jälkeenkin ehdottomana (jos ratkaisusta jä-

⁶⁴ Tunnustamisoikeudenkäyntiaineistossa ehdollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmä-rangaistuksen suhteellinen osuus kaikista tunnustamisoikeudenkäynneissä annetuista tuomioista oli vuosina 2015–2016 10,4 % ja vuonna 2017 18,4 %. Näitä voidaan karkeasti verrata esimerkiksi siihen, kuinka paljon kyseistä yhdistelmä-rangaistusta on Tilastokeskuksen tietojen mukaan käytetty kaikissa niissä rikostuomioissa, jotka on annettu vastaavina ajanjaksoina niistä neljästä päärikoksesta, jotka ovat syyteneuvottelutuomioissa yleisimpiä rikostyyppijä (törkeä kirjanpitorikos, törkeä veropetos, törkeä velallisen epärehellisyys, törkeä petos). Vuosina 2015–2016 näistä päärikoksista tuomituista rangaistuksista yhdistelmä-rangaistuksen osuus oli 4,7 % ja vuonna 2017 6,3 %. Vaikka luvut eivät ole suoraan verrannollisia, havainnollistavat ne kuitenkin karkeasti yhdistelmä-rangaistuksen suhteellisen suosion eroa tunnustamisoikeudenkäyntien ja kaikkien rikostuomioiden välillä.

tetään pois 2 sillensäjäyttämispäätöstä, ehdottomina tuomittujen seuraamusten prosentuaalinen osuus oli 7,7 %). Vuonna 2017 tämän joukon osuus kaikista ratkaisuksista oli kuitenkin kasvanut jo 14,5 %:iin (11 seuraamusta kaikkiaan 76 tuomitusta).

Vaikka aiemmin selostettujen asiantuntija-arvioiden mukaan siis seuraamuslajin mahdollinen lieventyminen etenkin ehdottomasta vankeudesta ehdolliseen saattaa olla tyypillisesti suurin motivaattori – useassa tapauksessa jopa ainoa motivaattori – vastaajalle osallistua syyteneuvotteluun, nähtävästi aiempaa useampi vastaaja on silti pitänyt syyteneuvotteluun osallistumisesta itselleen tavanomaista pääkäsittelyä edullisempänä vaihtoehtona myös siinä tapauksessa, että rangaistus mitataan tunnustamisoikeudenkäynnissäkin ehdottomana vankeutena⁶⁵. Sitä, mitkä seikat ovat tehneet heille syyteneuvotteluun osallistumisesta motivoivaa seuraamuksen ankaruudesta huolimatta, voidaan tässä kohden vain arvailla. Mahdollisia selityksiä saatavat olla esimerkiksi se, että etenkin ehdottoman vankeuden kohdalla rangaistuksen määränkin lievenemisellä on todennäköisesti vastaajalle merkitystä ("yksikin vankilapäivä vähemmän on voitto") ja/tai syyteneuvottelumenettelyn käytön aikaansaama prosessin nopeutuminen, jolloin asian käsittely saadaan ripeämmin "pois päiväjärjestyksestä" ja vastaaja pääsee suorittamaan vankeusrangaistustaan ja sitä myöten aikanaan myös siirtymään elämässään eteenpäin nopeammin.

IV.6 Muutoksenhaku: määrä, syyt, lopputulokset

Syyteneuvottelulainsäädäntöä laatiessa arvioitiin menettelyn tuovan oikeuslaitokselle kustannussäästöjä myös siksi, että tunnustamisoikeudenkäynnissä syyttäjän ja vastaajan yhteisymmärryksessä laatiman tuomioesityksen pohjalta annettuun tuomioon haettaisiin muutosta todennäköisesti selvästi harvemmin tavallisiin syyteasioihin verrattuna. Jo vuosien 2015–2016 aineistossa muutoksenhaut olivatkin määrältään vähäisiä: 106 tapauksesta ainoastaan 14:ään (13,2 %) oli ilmoitettu tyytymättömyyttä, ja näistäkin vain yhdeksän olivat varsinaiseen pääasiaan – vastaajalle syyksi luettuun rikokseen ja siitä tuomittuun seuraamukseen – liittyviä tyytymättömyydenilmoituksia.

Vuonna 2017 tyytymättömyyden ilmoittaminen oli aiempaakin harvinaisempaa. Aineistosta löytyi ainoastaan viisi tyytymättömyydenilmoitusta, mikä vastaa 6,5 % kaikista aineiston ratkaisuksista. Tällä kertaa kaikki tyytymättömyydenilmoitukset koskivat kuitenkin itse pääasiaa – joukossa ei siis ollut enää aiempien vuosien tapaan esimerkiksi oikeudenkäyntikulujen korvaamista tai puolustajan palkkion määrää koskevia tyytymättömyydenilmoituksia. Viidestä tapauksesta kahdessa tyytymättömyyttä ilmoitti vastaaja koko tuomion osalta, toisessa kahdessa taas pelkästään seuraamuksen mittaamisen osalta. Yhdessä tapauksessa puolestaan syyttäjä ilmoitti tyytymättömyyttä koko tuomioon (kyseessä oli yksi niistä tapauksista, joissa tuomioistuimien oli päättynyt mittaamaan rangaistuksen lievempänä kuin mitä tuomioesityk-

⁶⁵ Ainakaan vuoden 2017 tapauksissa kyse ei siis ollut siitä, että tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomittu ehdoton vankeus olisi tullut vastaajille epämieluisana yllätyksenä, sillä aineiston tuomioista ainoastaan yksi poikkesi tuomioesityksestä ankarampaan suuntaan eikä tällöinkään kyse ollut rangaistuslajin valinnasta. Ne vastaajat, joille oli tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomittu ehdoton vankeusrangaistus vuonna 2017, ovat siis olleet jo tunnustamisoikeudenkäyntiin mennessään tietoisia siitä, että heille esitetään seuraamukseksi ehdotonta vankeutta.

sessä esitettiin: tuomioesityksessä vastaajalle esitettiin 1 vuoden 9 kuukauden ehdollista vankeusrangaistusta ja lisäksi 40 tuntia yhdyskuntapalvelua, mutta tuomioistuinin päättyi 1 vuoden 4 kuukauden ehdolliseen ja 40 tunnin yhdyskuntapalveluun). Aineistosta ei löytynyt tapauksia, joissa vastaaja olisi halunnut tunnustamisoikeudenkäynnin jälkeen peruuttaa tunnustuksensa ja hakenut tällä perusteella muutosta.

Aiempien vuosien tapaan muutoksenhaku ei kuitenkaan ollut tuloksekasta. Viidestä tyytymättömyydenilmoituksesta kolmeen löytyi vuoden 2017 puolelta myös hovioikeuden ratkaisut: yhdessä tapauksessa jatkokäsittelylupaa ei oltu myönnetty ja kahden vastaajan kohdalla puolestaan käräjäoikeuden tuomioon verrattuna oli muuttanut ainoastaan vapaudenmenetysajan mittaaminen. Näissäkään tapauksissa tämä ei ollut ollut vastaajien valituksen pääasiallinen kohde, joten itse pääasiassa hovioikeus ei muuttanut käräjäoikeuden tuomiota.

Muutoksenhakujen osalta on syytä mainita vielä se seikka, että aiempien vuosien tapaan tänäkään vuonna yhdessäkään tuomioaineiston tapauksessa muutosta käräjäoikeuden tuomioon ei oltu haettu sillä perusteella, että vastaaja olisi halunnut peruuttaa syyteneuvottelussa antamansa tunnustuksen. Ainakaan tämä aineisto ei siis anna tukea huolelle tunnustamisten laajasta ”peruuttamiskulttuurista” ja sen negatiivisista vaikutuksista syyteneuvottelujärjestelmän käyttöön tämän selvityksen luvussa ”III.3.3 Menettelyn ajallis-prosessuaalinen rajaus” selostetulla tavoin.

IV.7 Kustannussäästöt

Syyteneuvottelujärjestelmän lähtökohtainen funktio on korostetun prosessiekonominen. Järjestelmän tuloksellisuuden ja tehokkuuden keskeiseksi mittariksi mielletäänkin useimmiten se, kuinka paljon ja minkälaisia kustannussäästöjä menettelyn käytöllä on aikaansaatu tavanomaiseen syyteasian käsittelyyn verrattuna ja miten nämä säästöt jakautuvat rikosprosessin eri vaiheiden kesken.

Syyteneuvottelun tuomien mahdollisten kustannussäästöjen luonnetta ja eritoten määrää on kuitenkin käytännössä hyvin vaikeaa, jollei jopa mahdotonta selvittää. Tarkkojen laskelmien tekeminen edellyttäisi sitä, että jokaisesta käydyistä syyteneuvottelumenettelytapauksesta olisi käytettävissä hyvin tarkat tiedot, kuten raportit siitä, keiden kaikkien tahojen ja henkilöiden työaikaa on menettelyn käytöllä säästynyt. Lisäksi tulisi ratkaista, huomioidaanko laskelmissa vain ”varsinaiset” menettelyyn osallistuvat tahot, kuten esitutkinnan käytännössä suorittavat viranomaiset ja tutkinnanjohtaja, syyttäjä, tuomari(t), epäilty, asianomistaja ja heidän mahdolliset avustajansa, vai pitäisikö mukaan laskea myös mahdolliset avustavat tahot, kuten esitutkintaviranomaisen/syyttäjänviraston/tuomioistuimen kansliahenkilökunta tai asianajotoimiston avustajat. Edelleen pitäisi olla tiedossa (kaikkien edellä mainittujen tahojen kohdalla) se, onko syyteneuvottelumenettelyn käyttö mahdollisesti aiheuttanut jotain sellaisia kustannuksia, joita asian käsittelystä tavanomaisessa rikosprosessissa ei olisi syntynyt, jotta voitaisiin arvioida asiassa koitunut todellinen *nettosäästö*.

Arvioida tulisi myös, olisiko tavanomaisessa rikosprosessissa käsiteltynä käräjäoikeuden ratkaisuun haettu todennäköisesti muutosta ja jos, kuinka paljon aikaa (kaikkien soveltuvien tahojen osalta) muutoksenhakuprosessi olisi mahdollisesti vienyt. Entä onko syyteneuvottelumenettely toisaalta aiheuttanut myös mahdollisia kustannushaittoja, toisin sanoen ajan ja kustannusten hukkaa sellaisissa tapauksissa, joissa oli jo aloitettu neuvottelut tai niiden valmistelu, mutta ne ovat sittemmin syystä

tai toisesta peruuntuneet tai keskeytyneet. Ja lopulta: millä tavoin selvitetty ajansäästö tulisi muuntaa euroiksi varsinaisten kustannussäästöjen lukumäärän selvittämiseksi? Lisäksi on muistettava, että vaikka nämä kaikki luvut olisivat mahdollista selvittää, saatu lopputulos olisi tästä huolimatta hyvin spekulatiivinen: ajansäästöarviot ovat nimensä mukaisesti aina *arvioita*, joissa jutun käsittelyyn kulunutta reaalista aikaa verrataan hypoteettiseen olettamukseen siitä, kuinka paljon aikaa kunkin tahon kohdalla olisi kulunut prosessin vastaavissa vaiheissa, mikäli asia olisi käsitelty tavanomaisessa rikosprosessissa.

Edellä selostetusta johtuen syyteneuvottelusta mahdollisesti koituvien kustannussäästöjen määrää ei ole mielekästä eikä todennäköisesti edes mahdollista pyrkiä – ainakaan tämän kaltaisessa selvityksessä – selvittämään tarkalla aika- tai eumääräisellä tasolla. Kustannussäästöistä voidaankin tässä yhteydessä lausua ainostaan sängen yleisen tason luonnehdintoja siitä, missä prosessivaiheessa säästöjä vaikuttaisi mahdollisesti kertyneen ja mille käsittelytaholle.

Näitä tietoja sekä Valtakunnansyyttäjänvirasto (VKSV) että Krime ovat pyrkineet selvittämään Valtakunnansyyttäjänviraston suorittaman syyteneuvotteluseurannan avulla. Seuranta varten VKSV oli luonut lomakkeen⁶⁶, joka syyttäjiä oli pyydetty täyttämään ja palauttamaan VKSV:lle jokaisesta käymästään syyteneuvottelutapauksesta. Lomakkeen täyttäminen ja palauttaminen oli vapaaehtoista.

Lomakkeella raportoitiin tiedot muun muassa siitä, minkälaisesta rikoksesta tapauksessa oli kyse, mikä neuvottelun lopputulos oli ja millaista ajansäästöä menettelyn käytöstä syyttäjän arvion mukaan oli koitunut ja kuinka paljon. Säästynyt aika oli lomakkeella pyydetty ilmoittamaan joko päivinä tai tunteina, minkä lisäksi muutamassa vastauksessa aikayksikkönä oli käytetty esimerkiksi viikkoja⁶⁷. Lomakkeessa kysyttiin myös neuvottelujen aloittamisajankohtaa ja sitä, kenen aloitteesta neuvotteluihin oli ryhdytty. Valtakunnansyyttäjänvirasto välitti palautetut lomakkeet tiedoksi myös Krimolle tätä syyteneuvotteluselvitystä varten.

Vaikka raporttien pohjalta on mahdollista muodostaa jonkinlaista yleiskuvaa neuvotteluilla saavutetun ajansäästön luonteesta, aineiston kattavuudessa ja siten tulosten yleistettävyydessä on vajavaisuutta. Syyttäjien esittämissä ajansäästöarvioissa oli ensinnäkin hajontaa yllä mainitulla tavoin siinä, mitä aikayksikköä ajansäästön ilmoittamiseen käytettiin, minkä lisäksi lomakkeella ei eritelty sitä, keiden kaikkien aikaa syyttäjä arvioi menettelyn säästäneen (ja kuinka paljon). Lisäksi aineiston koko oli epätasainen. Luultavammin raportoinnin vapaaehtoisuudesta johtuen lomakkeita palautettiin – tai ainakin Krimille asti välittyi – vuositason hyvin vaihteleva määrä. Siinä missä vuosien 2015–2016 osalta raportointilomakkeita kertyi aineistoon kaikkiaan 93 kappaletta, vuoden 2017 syyteneuvottelutapauksista raportteja saapui enää 15 kappaletta. Koska

⁶⁶ Kyseessä on alun perin Valtakunnansyyttäjänviraston käyttöön laadittu raportointilomake, jolla virasto kerää syyttäjiltä tietoja heidän käymistään syyteneuvotteluista, niiden kohteesta, lopputuloksesta ja neuvotteluilla saavutetusta arvioidusta ajansäästöstä. Lomakkeessa kysyttiin myös neuvottelujen aloittamisajankohtaa ja sitä, kenen aloitteesta neuvotteluihin oli ryhdytty. Syyttäjiä oli pyydetty palauttamaan täytetty lomake Valtakunnansyyttäjänvirastoon jokaisesta käymästään neuvottelutapauksesta. Valtakunnansyyttäjänvirasto välitti lomakkeet myös Krimon käyttöön syyteneuvotteluselvitystä varten. Vuoden 2017 muistion aineistoon kyseisiä seurantalomakkeita oli kertynyt kaikkiaan 93 kappaletta. Lomakkeen malli on nähtävissä vuoden 2017 syyteneuvottelumuistion liitteessä 1 (Mäkelä & Niemi 2017, 38).

⁶⁷ Tässä selvityksessä aikayksikkönä käytetään päiviä. Silloin, kun ajansäästö oli syyteneuvotteluseurannan vastauslomakkeessa ilmoitettu tunteina, se on muunnettu päiviksi siten, että 7,5 tuntia = 1 päivä.

näin pienellä aineistolla tehty seuranta ei ole yleistettävissä, selostetaan tässä tulokset vain vuosina 2015–2016 raportoitujen tapausten osalta. Edellä selostetuista varauksista johtuen nämäkin tulokset ovat hyvin yleisluontoisia, suuntaa-antavia hahmotelmia saavutetusta ajansäästöstä ja sen jakautumisesta rikosprosessin vaiheisiin.

Vuoden 2015–2016 syyteneuvontaseuranta-aineiston pohjalta voidaan todeta, että syyteneuvottelumenettelyn tuoma ajansäästö näyttäisi ainakin menettelyn alkuvuosina painottuneen selvästi rikosprosessin loppupäähän. Syyteneuvotteluseurannassa raportoidusta 93 tapauksesta miltei jokaisessa (84 tapausta, 90,3 % tapauksista) syyteneuvottelun käyttö oli säästänyt aikaa asian pääkäsittelyvaiheessa lyhentämällä käräjäoikeuskäsittelyn kestoa. Ajansäästöä syntyi erityisesti todisteluun käytetyn ajan vähenemisestä tuomioistuimessa. Syyteharkinta- ja esitutkintavaiheissa aikaa oli säästynyt selvästi harvemmin: syyteharkintavaiheessa ajansäästöä raportoitiin koituneen 11 tapauksessa (11,8 % tapauksista) ja esitutkintavaiheessa 7 tapauksessa (7,5 % tapauksista).

Menettelyllä saavutetun ajansäästön määräksi arvioitiin pääkäsittelyvaiheessa keskimäärin 4,7 säästynyttä päivää (säästyneiden päivien mediaanin ollessa 2 päivää). Niissä 11 tapauksessa, joissa ajansäästöä raportoitiin kertyneen syyteharkintavaiheessa, syyteharkintavaiheen ajansäästön keskiarvo oli 4,3 päivää (mediaani 2 päivää). Esitutkintavaiheen 7 tapauksen osalta arvioidun ajansäästön keskiarvo oli puolestaan peräti 23,3 päivää, mutta mediaani vain 1 päivä. Huomiota herättävää tulosta selittää se, että tämän ryhmän seitsemästä tapauksesta yksi oli hyvin laaja kuittikauppatapaus, jossa epäiltyjä oli kaikkiaan 30. Heistä viidentoista kanssa käytiin syyteneuvottelut, joista koitunut ajansäästö kohdistui syyttäjän arvion mukaan nimenomaan esitutkintaan (kaksi päivää per syyteneuvotteluun osallistunut epäilty, yhteensä siis 30 päivää). Mikäli esitutkinnassa aiheutunutta säästöä tarkastellaan vain ryhmän kuuden muun jutun osalta, saadaan säästyneen ajan keskiarvoksi esitutkinnan osalta 2,2 päivää (mediaani 1 päivä).

Kustannussäästöihin, niiden kertymiseen ja niiden seurannan mielekkyyteen syyteneuvottelun tuloksellisuuden mittarina palataan vielä jäljempänä luvussa V.15 Kustannussäästöt, jossa kysymystä tarkastellaan syyteneuvottelua käyttäneiden toimijoiden tutkimushaastatteluissa kertomien kokemusten kautta.

V Käytännön kokemuksia syyteneuvottelumenettelyn käytöstä

Kuten jo selvityshankkeen ensimmäisessä muistiossa vuonna 2017 todettiin, etenkin uuden lainsäädännön ensivuosina on tilastotiedon tarkastelemisen lisäksi tärkeää kartoittaa ja kuulla käytännön kokemuksia ja näkemyksiä niiltä toimijoilta, jotka syyteneuvottelumenettelyä käytännössä työssään soveltavat. Syyteneuvottelumenettelyn soveltaminen menettelyn piiriin sopiviin tapauksiin on täysin vapaaehtoista, jolloin toimijoiden kokemukset menettelyn käyttökelpoisuudesta ja hyödyllisyydestä voivat vaikuttaa suuresti siihen, kuinka paljon menettelyä tosiasiallisesti käytetään. Syyteneuvottelumenettelyllä tavoiteltuja prosessikustannussäästöjä voidaan puolestaan saavuttaa vain, mikäli menettelyn käyttövolymit ovat riittävän suuria. Muussa tapauksessa syyteneuvottelu voi kyllä säästää yksittäisen tapauksen kohdalla aikaa ja kustannuksia merkittävästikin ja tuoda mukanaan muita positiivisia ”sivuvaikutuksia” (kuten osapuolille rikosprosessista aiheutuvan henkisen kuormituksen vähenemistä jutun käsittelyn nopeutuessa), mutta oikeusjärjestelmälle koituvat kokonaissäästöt jäävät vähäisiksi. Etenkin nyt, kun menettelyn kolmen ensimmäisen vuoden käyttömäärien voidaan tulkita antavan viitteitä siitä, että syyteneuvottelumenettelyn käyttö ei ole saavuttanut aivan odotetunlaista suosiota, on järjestelmän jatkon ja kehittämisen kannalta tärkeää saada tietoa siitä, millaiseksi syyteneuvottelumenettely käytännössä koetaan.

V.1 Aineisto ja metodit

Jo selvityshankkeen ensimmäistä muistiota varten syyteneuvottelumenettelyn käyttökokemuksia kartoitettiin lyhyesti lähettämällä tuolloin eräille syyteneuvottelumenettelyä käyttäneille syyttäjille neljä avokysymystä sisältänyt kysymyslomake syyteneuvottelumenettelyn käyttämisestä. Kyselyyn vastanneiden määrä oli sangen suppea – 10 syyttäjää –, mutta vastaukset olivat yksityiskohtaisia ja perusteellisia. Vastausten tarkempi analyysi löytyy vuoden 2017 selvitysmuistion luvusta III.2.5 Syyttäjien kokemukset menettelystä. Kyselyssä käytetty kysymyslomake on kyseisen muistion liitteinä.

Selvityshankkeen toisessa vaiheessa toimijoiden kokemuksia haluttiin selvittää laajemmin, sekä aineiston koon, aihepiirien että ammattiryhmien osalta. Niinpä kartoitusta päätettiin laajentaa syyttäjien lisäksi kattamaan myös tuomarit ja asianajajat.

Laajennuksesta huolimatta kokemukskartoituksen keskiössä pysyivät nimenomaan syyttäjät, sillä myös syyteneuvottelumenettelyssä heidän roolinsa on käytännössä ratkaisevan tärkeä. Rikosprosessioikeudessa syyttäjää on nimitetty rikosprosessin ”portinvartijaksi ja dynamoksi” johtuen hänen rikosprosessuaalisesta kaksoisroolistaan: syyttäjä toisaalta seuloo syyteharkintaan saapuvasta tapauspoolista ne jutut, jotka päätyvät täysimittaiseen rikosprosessiin asti ja toisaalta toimii aktiivisesti rikosprosessin kaikissa vaiheissa huolehtimassa siitä, että asian käsittely etenee prosessin mukaisesti vaiheesta toiseen⁶⁸. Tämä kaksoisrooli on syyteneuvottelumenettelyssä tietyllä tapaa saanut vain uuden variaation: nimenomaan syyttäjä on se viranomaistaho, joka arvioi jutun soveltuvuuden syyteneuvotteluun, seuloen siten menettelyn ulkopuolelle ne tapaukset, jotka syystä tai toisesta eivät sovellu neuvoteltaviksi

⁶⁸ Toivola 2000, 593.

asianosaisten mahdollisesta neuvotteluhaluudesta huolimatta. Toisaalta on myös syyttäjän vastuulla huolehtia syyteneuvotteluun otetun tapauksen etenemisestä prosessivaiheesta toiseen, pitää yhteyttä asianosaisiin, järjestää ja käydä syyteneuvottelut puolustuksen kanssa, laatia tuomioesitys ja toimittaa se tuomioistuimeen sekä edustaa valtiota itse tunnustamisoikeudenkäynnissä.

Tämän lisäksi usein juuri syyttäjän vastuulla on tunnistaa juttupoolista ne tapaukset, joissa voisi olla potentiaalia syyteneuvotteluun sekä mahdollisesti tehdä myös vastapuolelle ehdotus menettelyyn ryhtymisestä. Vaikka luonnollisesti myös esimerkiksi puolustus voi olla tässä aktiivinen, ainakin ensimmäisten vuosien osalta syyttäjä oli tutkimusaineiston valossa yleisin taho tekemään aloitteen syyteneuvottelusta. Krimon vuoden 2017 selvityksessä kävi VKSV:n syyteneuvotteluseurantalomakeaineiston pohjalta ilmi, että vuosien 2015–2016 syyteneuvottelutapauksista lähes puolet (46 kpl, 49,5 %) oli ollut syyttäjälaitteisia, kun taas kolmanneksessa tapauksista (31 kpl, 33,3 %) neuvottelualoite oli tullut puolustukselta. Syyttäjän asiantuntemus, aktiivisuus sekä myös asennoituminen voivat siis vaikuttaa merkittävästi siihen, mitä juttuja ja kuinka paljon valikoituu syyteneuvottelun piiriin – vai valikoituuko lainkaan.

Tästä keskeisestä roolista johtuen syyttäjien näkemyksiä haluttiin selvityshankkeen tässä vaiheessa kartoittaa kaksiosaisesti. Ensimmäisen metodin muodosti kaikille Suomen syyttäjälaitoksen syyttäjille osoitettu ja toimitettu, Unipark-järjestelmässä toteutettu online-kysely, jolla pyrittiin keräämään mahdollisimman laajalla otannalla kaikkien syyttäjien näkemyksiä menettelystä, riippumatta siitä, olivatko he itse käyttäneet syyteneuvottelumenettelyä vai eivät.

Kysely koostui sekä monivalinta- että avokysymyksistä. Aluksi vastaajia pyydettiin antamaan tietyt perustiedot (syyttäjänvirasto, jossa työskentelivät sekä syyttäjäkokemuksen pituus), minkä jälkeen kysyttiin, oliko vastaajalla itsellään kokemusta syyteneuvottelumenettelyn käyttämisestä työssään. Vastausvaihtoehtoja oli neljä: 1) ei lainkaan, 2) vain ”kariutuneista” tapauksista (ts. tapauksista, joissa menettelyyn oli ryhdytty mutta sen käyttö oli rauennut eikä niin ollen johtanut tunnustamisoikeudenkäyntiin), 3) vain tunnustamisoikeudenkäyntiin asti johtaneista tapauksista sekä 4) sekä kariutuneista että tunnustamisoikeudenkäyntiin asti johtaneista tapauksista. Vastaajat jaoteltiin tämän perustella neljään eri ryhmään ja heille esitettiin omaa ”kokemusryhmäänsä” vastaavat kysymykset menettelyn käytöstä. Lopuksi kaikille vastaajille esitettiin vielä yhteisiä kysymyksiä koskien vastaajan näkemyksiä syyteneuvottelumenettelystä, menettelyn käyttökelpoisuudesta ja kehittämistarpeista sekä yhteistyöstä muiden menettelyn osapuolten kanssa. Lisäksi tiedusteltiin vastaajien kokemuksia ja näkemyksiä syyteneuvottelumenettelylle ns. vaihtoehtoisista menettelyistä, joita ilmeisesti on käytössä ainakin osassa syyttäjänvirastoja ja tuomiopiirejä. Näitä vaihtoehtoisia menettelyitä käydään läpi tarkemmin luvussa V.12 Vaihtoehtoiset menettelyt.

Kysely laadittiin ja toteutettiin yhteistyössä rikosprosessiviranomaisten sekä Valtakunnansyyttäjänviraston kanssa. Kyselyn laadinta käynnistettiin helmikuussa 2018 Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin koolle kutsumalla asiantuntijapalaverilla, johon osallistuivat Krimon edustajien lisäksi tutkinnanjohtaja Helsingin poliisin talousrikosyksiköstä, kihlakunnansyyttäjä Helsingin syyttäjänvirastosta sekä käräjätuomari Helsingin käräjäoikeudesta, joilla kaikilla oli käytännön kokemusta syyteneuvottelumenettelyn käyttämisestä. Lisäksi mukana oli Tampereen poliisiammattikorkeakoulun edustaja.

Palaverissa keskusteltiin laajasti syyteneuvottelumenettelystä ja sen edellyttämästä viranomaisyhteistyöstä erityisesti käytännön näkökulmasta. Tavoitteena oli kartoittaa nimenomaan niitä käytännön kysymyksiä ja aihepiirejä, joihin syyttäjäkyselyllä ja ammattiryhmähaastatteluilla olisi hedelmällistä pureutua. Keskusteluaineiston perusteella Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti työsti kyselylomakkeen syyttäjille, minkä jälkeen kysely ja sen kysymykset pilotoitiin Valtakunnansyyttäjänvirastossa sekä lisäksi kolmella vapaaehtoisella kihlakunnansyyttäjällä. Tämän jälkeen Valtakunnansyyttäjänvirasto välitti valmiin onlinekyselyn vastauslinkin sekä Krimon saateviestin sähköpostijakelulla kaikkiin Suomen syyttäjävirstojen virastoposteihin, joista se välitettiin eteenpäin kunkin viraston syyttäjille.

Kyselyn vastausaika oli 24.5.–30.6.2018. Tuona aikana kyselyyn vastasi kaikkiaan 55 syyttäjää, joista 38 ilmoitti olevansa sellaisia, joilla oli syyteneuvottelukokemusta vähintään yhdestä tunnustamisoikeudenkäyntiin asti edenneestä tapauksesta.

Koska kysely välitettiin syyttäjävirstoihin ns. massajakelulla, kyselyn vastaanottajien täsmällinen määrä ei ole tiedossa. Kun syyttäjälaitoksen tietojen mukaan syyttäjien lukumäärä Suomessa vuonna 2019 oli kaikkiaan 388⁶⁹, voidaan kuitenkin arvioida, että kyselyn kokonaisvastausprosentti jäi kaikkiaan sangen pieneksi. Syyteneuvottelukokemusta omaavien syyttäjien keskuudessa vastausprosentti oli sen sijaan kuitenkin ilmeisen korkea: tunnustamisoikeudenkäyntejä käyneiden kyselyvastaajien määrä (38) oli tismalleen sama kuin vuosien 2015–2016 tunnustamisoikeudenkäynneissä syyttäjinä toimineiden syyttäjien lukumäärä tunnustamisoikeudenkäyntejä koskevan tuomioasiakirja-aineiston perusteella. Kyselyvastausajankohtana kaikkien syyteneuvottelukokemusta (/tunnustamisoikeudenkäyntikokemusta) omaavien syyttäjien kokonaismäärä oli – vuoden 2016 jälkeen pidetyt tunnustamisoikeudenkäynnit huomioon ottaen – toki hieman tätä lukua korkeampi. Tästä huolimatta voidaan päätellä, että verrattain iso osuus kaikista niistä syyttäjistä, joilla omakohtaista syyteneuvottelukokemusta on, vastasi myös kyselyyn. Kokonaisvastausprosentin alhaisuuden vuoksi kyselyvastauksia päätettiin kuitenkin hyödyntää vain täydentävässä mielessä haastatteluaineiston muodostaessa ensisijaisen lähteen.

Tutkimushaastattelut kohdennettiin syyttäjien lisäksi siis myös tuomari- ja asianajajakuntaan. Koska haastatteluilla haluttiin saada mahdollisimman paljon kvalitatiivista tietoa syyteneuvottelumenettelyn käyttökokemuksista ja lainsoveltamisessa eteen tulleista käytännön tilanteista, haastattelupyynnöjä päätettiin esittää ainoastaan henkilöille, joilla olisi jo käytännön kokemusta syyteneuvottelumenettelystä. Kriteerit täyttäviä haastateltavia etsittiin kolmea eri reittiä. Haastattelupyyntö lähetettiin ensisikin niille syyttäjille, jotka syyttäjäkyselyn vastaamisen yhteydessä kysyttäessä olivat ilmoittaneet olevansa kiinnostuneita osallistumaan myös haastatteluun ja olivat jättäneet tätä varten yhteystietonsa⁷⁰. Syyteneuvottelukokemusta omaavia syyttäjiä, tuomareita ja asianajajia kartoitettiin ja kontaktoitiin myös tunnustamisoikeudenkäyntiasiakirjojen tietojen perusteella, minkä lisäksi muutamaan käräjäoikeuteen lähetettiin viesti, jossa kerrottiin tutkimushankkeesta ja pyydettiin mahdollisesti kiinnostuneita

⁶⁹ Syyttäjälaitos: Syyttäjälaitos lukuina <https://syyttajalaitos.fi/syyttajalaitos-lukuina>, vierailtu 7.1.2021.

⁷⁰ Onlinekysely toteutettiin lähtökohtaisesti nimettömänä ja siten, ettei yksittäistä vastaajaa voitu tunnistaa myöskään minkään muun tunnusteen, kuten IP-osoitteen perusteella. Kyselyyn oli siis mahdollista vastata kokonaan nimettömänä, mutta kyselyn lopussa halukkaille annettiin myös mahdollisuus jättää nimensä ja yhteystietonsa, mikäli he olivat kiinnostuneita osallistumaan tutkimushaastatteluihin. Nämä tiedot käsiteltiin erillään varsinaisista kyselyvastauksista.

tahoja ottamaan tutkijoihin yhteyttä. Haastateltavaksi lupautui lopulta kaikkiaan 15 henkilöä: kuusi kihlakunnansyyttäjää, kuusi kärjätuomaria sekä kolme asianajajaa. Kaikilla haastateltavilla oli kokemusta vähintään kahdesta syyteneuvottelutapauksesta, syyttäjillä ja kärjätuomareilla monilla tätä useammastakin. Asianajajat olivat toimineet tapauksissa nimenomaan vastaajien avustajina. Haastattelut suoritettiin kunkin haastateltavan työskentelypaikkakunnalla, mikä asetti logistisista syistä jonkin verran maantieteellisiä rajoitteita haastateltavien valinnalle. Haastatteluihin valikoituneet henkilöt työskentelivät Uudenmaan, Länsi-Suomen, Pirkanmaan sekä Kaakkois-Suomen alueella.

Haastattelut toteutettiin alkuvuoden 2019 aikana. Ne olivat luonteeltaan puolistrukturoituja ja yksittäisen haastattelun keskimääräinen kesto oli kaksi tuntia. Haastattelussa oli paikalla ainoastaan tutkijat ja kulloinenkin haastateltava. Haastateltavien henkilöllisyys tuli ainoastaan haastattelut suorittaneiden tutkijoiden ja heidän ohjaajiensa tietoon. Haastattelut nauhoitettiin ja nauhat purettiin litteraateiksi. Haastateltava sai litteraatin halutessaan nähtäväkseen.

Haastattelut suunniteltiin ja toteutettiin yhteistyössä Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan tohtorikoulutettava Saira Tuomalan (ent. Kananen) kanssa, joka laatii parhaillaan väitöskirjaansa syyteneuvottelusta. Haastatteluaineistoa saatetaan siis hyödyntää Krimon hankkeen ohella myös kyseisessä väitöskirjatutkimuksessa.

Seuraavat analyysiluvut sisältävät paikoin myös suoria sitaatteja haastateltavilta. Haastateltavien anonymiteetin suojelemiseksi kukin haastateltava identifioidaan sitaatin yhteydessä nimen sijaan yksilöidyllä tunnisteella, josta käy lisäksi ilmi haastateltavan edustama ammattiryhmä (KäT = kärjätuomari, KiS = kihlakunnansyyttävä, AA = asianajaja). Samasta syystä haastateltavan työskentelypaikkakuntaa ei täsmennetä yllämainittua maantieteellistä rajausta tarkemmin. Syyttäjäkysely puolestaan toteutettiin täysin nimettömänä siten, ettei vastaajien henkilöllisyys tullut edes tutkijoiden tietoon. Näin ollen silloin, kun tekstissä siteerataan kyselyyn tulleita vastauksia, niihin ei ole myöskään liitetty minkäänlaista yksilöivää tunnistetta.

V.2 Analyysin rakenne

Seuraavissa luvuissa eritellään edellä selostetusta aineistosta saatuja tuloksia teemoittain – teemajaottelu on löyhästi sama kuin haastatteluissa. Osion alkupuolen luvuissa keskitytään enemmän syyteneuvottelumenettelyn tiettyihin konkreettisiin osaluoihin, kuten asianomistajan asemaan, neuvottelun kohteisiin ja soveltamisalaan sekä avustajan käyttöön. Lisäksi käsitellään muutamia menettelyn yleisiä kysymyksiä, kuten tuomarin roolia syyteneuvottelussa sekä tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden varmistamista. Näiltä osin analyysi on luonteeltaan pääsääntöisesti kokoavaa ja deskriptiivistä; tarkoituksena on selostaa mahdollisimman laajasti ja havainnollisesti toimijoiden itsensä kertomia kokemuksia ja näkemyksiä näistä aihepiireistä ja ryhmitellä eri näkökantoja siltä osin kuin sen on tarpeen.

Osion jälkimmäisellä puoliskolla esiin nostetaan lisäksi myös muutamia laajempia teemoja, jotka liittyvät pikemminkin syyteneuvottelumenettelyn soveltamiseen ja lainsäädännön tulkitsemiseen kokonaisuutena kuin prosessin yksityiskohtiin. Näitä ovat ennen muuta jaksot syyteneuvottelulle ns. vaihtoehtoisten menetelmien käyttämisestä sekä siitä, miten eri toimijat syyteneuvottelumenettelyä soveltavat ja mitkä tekijät näihin soveltamisratkaisuihin mahdollisesti vaikuttavat. Vaikka nämäkin osiot

luonnollisesti pohjautuvat ensisijaisesti siihen, mitä haastateltavat – ja soveltuvin osin myös syyttäjäkyselyn vastaajat – haastatteluissa ja kyselyssä ovat vastanneet, näissä jaksoissa tutkijan oma tulkitseva ote on vahvempi. Aineistoa siis tulkitaan ja analysoidaan myös sellaisista näkökulmista, joita haastateltavat eivät välttämättä itse suoraan haastatteluissa kommentoineet, mutta jotka aineistokokonaisuutta tarkastellessa erottuivat selvästi omiksi kokonaisuuksikseen. Tällainen kokonaisuus on erityisesti luvussa V.13.3 (Eroavaisuudet lain tulkinnassa ja menettelyn soveltamisessa) esitettävä analyysi eri toimijoiden lähestymistavoista syyteneuvotteluun ja lähestymistapojen mahdollisista vaikutuksista syyteneuvottelumenettelyn käyttöön ja menettelyssä tehtäviin tulkintaratkaisuihin.

Lopuksi tarkastellaan vielä syyteneuvottelumenettelyn kannalta keskeistä kustannussäästökysymystä myös haastattelumateriaalin avulla sekä nostetaan esiin muutama erityinen aihepiiri, jotka eivät varsinaisesti sisältyneet haastattelun teemarunkoon mutta jotka muutama haastateltava oma-aloitteisesti nosti esiin.

Ensimmäisenä käsitellään kuitenkin haastateltavien näkemyksiä siitä, millainen asianomistajan asema syyteneuvottelumenettelyssä on – ja millainen sen heidän nähdäkseen, kokemustensa perusteella, tulisi olla.

V.3 Asianomistajan asema

Asianomistajan asema syyteneuvottelussa oli sekä syyttäjäkyselyn että haastattelujen perusteella yksi eniten keskustelua herättävistä ja mielipiteitä jakavista osialueista. Nykyisessä lainsäädännössä asianomistajan suostumus on ehdottomana edellytyksenä syyteneuvottelumenettelylle. Mikäli asianomistaja ei anna menettelylle suostumustaan, asiaa ei voida käsitellä syyteneuvottelumenettelyssä, vaikka kaikki muut osapuolet (syyttäjä, vastaaja ja puolustus sekä tuomari) olisivat menettelyyn halukkaita.

Tämä verrattain vahva asema herätti kritiikkiä erityisesti asianajajien ja syyttäjien keskuudessa. Moni piti kohtuuttomana sitä, että nykyisellään yksikin asianomistaja saattoi kieltäytymisellään ”torpedoida” menettelyn käytön kokonaan, etenkin, kun suostumuksen epäämiselle ei tarvitse esittää mitään perusteita vaan suostumuksen voi jättää antamatta myös esimerkiksi ”huvin vuoksi” tai ”periaatteesta”. Erityisen ongelmallisena tätä pidettiin tapauksissa, joissa asianomistajia on lukuisia – kymmeniä, jopa satoja –, jolloin yksi kieltäytyvä asianomistaja voi sulkea neuvottelureitin käytön, vaikka kaikki muut olisivat jo antaneet suostumuksensa. Tällaisessa tilanteessa vaihtoehtona toki on, että neuvottelun käytön kieltäneen asianomistajan osuus irrotetaan juttukokonaisuudesta omaksi, tavallisessa rikosprosessissa käsiteltäväksi osiokseen muiden haarojen jäädessä syyteneuvottelumenettelyyn. Tällaista ”kikkailua” pidettiin kuitenkin yleensä epätarkoituksenmukaisena ja myös syyteneuvottelun kustannussäästötavoitteita vesittävänä. Monet haastateltavat tähdensivät, että yllä kuvatun kaltaisia ongelmatilanteita saattaa syntyä lähinnä silloin, kun asianomistajana on yksityishenkilö tai esimerkiksi pienehkö yritys – ns. institutionaalisten asianomistajien, kuten verohallinnon kohdalla perusteettomia suostumuksen epäämisiä ei pidetty varteenotettavana huolena.

Moni myös huomautti, että syyteneuvottelun nykyisellä soveltamisrajauksella menettelyssä käsitellään lähestulkoon yksinomaan sellaisia rikoksia, joissa asianomis-

tajan loukattu intressi on taloudellinen. Tämänkään vuoksi ehdotonta suostumusvaatimusta ei pidetty perusteltuna – asianomistajan yksityisoikeudellisen korvausvaatimuksen käsittelyn kannalta ei sinänsä ole merkitystä sillä, missä menettelyssä korvausvaatimuksen perustava pääasia käsitellään. Itse asiassa, kuten useampi kyselyvastaaja huomautti, syyteneuvottelumenettely on oikeastaan asianomistajan korvausvaatimuksen menestymisen kannalta edullisempi väylä, sillä menettelyedellytysten täytyessä syyksi lukeva tuomio on käytännössä lähes varma ja sitä kautta riski korvausvaatimuksen perustan hylkäämisestä myöskin pieni⁷¹.

Nykyistä suostumuslinjausta kritisoitiin myös sillä reaalisella argumentilla, että menettelyn soveltamisalalla on sellaisia rikoksia, joissa asianomistajien joukko saattaa olla hyvin suuri. Esimerkiksi laajojen petossarjojen käsittely syyteneuvottelussa saattaisi olla hyvin tarkoituksenmukaista ja tuoda merkittäviä resurssisäästöjä. Asianomistajien määrä tällaisissa rikoksissa voi kuitenkin olla satoja, jopa tuhansia. Suostumusten hankkiminen heiltä kaikilta voi osoittautua mahdottomaksi tai vähintäänkin äärimmäisen työlääksi, jolloin menettelyllä tavoitellut kustannus-hyödyt menetetään.

Yllä mainittuun argumenttiin liittyy myös kysymys passiivisiksi jättäytyvistä asianomistajista: tavallisessa rikosprosessissa asianomistajalle annetaan *mahdollisuus* esittää rangaistus- ja korvausvaatimuksensa ja osallistua prosessiin. Mikäli asianomistaja kuitenkin päättää syystä tai toisesta jättää reagoimatta yhteydenottoihin, hänet luokitellaan ns. passiiviseksi asianomistajaksi ja prosessia jatketaan ilman häntä. Tavallisessa rikosprosessissa asianomistajalla on siis oikeus halutessaan jättäytyä passiiviseksi ilman, että se vaikuttaa muuten asian käsittelyn etenemiseen.

Syyteneuvottelumenettelyssä haastateltavien mukaan suhtautuminen tällaisiin passiivisiin asianomistajiin sen sijaan vaihtelee ja riippuu viime kädessä siitä, miten asiaa käsittelevä tuomari tulkitsee lainsäädännön vaatimusta asianomistajan suostumuksesta. Osa tuomareista tulkitsee lainkohtaa siten, että *suostumuksen epäämisen on tapahduttava eksplisiittisesti*. Tällöin passiiviseksi jättäytyneen asianomistajan kohdalla tilannetta tulkitaan kuten normaaliprosessissa: tämän katsotaan halunneen jättäytyä prosessin ulkopuolelle eikä hänen siten tulkita vastustavan asian käsittelyä syyteneuvottelumenettelyssä. Toiset tuomarit taas edellyttävät, että syyteneuvottelun käyttämisen edellytyksenä on *aktiivinen*, eksplisiittinen *suostumus* jokaiselta asianomistajalta – tässä tulkintalinjassa syyteneuvottelun käytön estää paitsi asianomistajan nimenomaisesti ilmaisema suostumuksen epääminen, myös passiiviseksi jättäytyneen asianomistajan vaikeneminen. Etenkin syyttäjät ja

⁷¹ Korvausvaatimuksen perustan hyväksyminen ei tietysti tarkoita vielä automaattisesti sitä, että asianomistajan korvausvaatimus tulisi myös *määrältään* hyväksytyksi sellaisenaan, jos siitä on osapuolten välillä riitaa. Haastateltavien kokemusten perusteella vaikuttaakin siltä, että vaikka laki ei edellytäkään tunnustamisoikeudenkäyntiin tulevalta tapaukselta, että osapuolet ovat yksimielisiä asianomistajan korvausvaatimuksen määrästä, tämä käytännössä muodostuu usein syyteneuvottelun käytön yhdeksi reaaliseksi kynnyskysymykseksi. Useamman informantin kokemus oli, että jos osapuolet eivät pääse neuvotteluvaiheen aikana yksimielisyyteen asianomistajan korvausvaatimuksen määrästä, neuvottelut kariutuvat helposti. Asianomistaja ei ole valmis antamaan suostumustaan syyteneuvotteluun, jollei hänellä ole varmuutta siitä, että hänen vaatimansa summa tulee menemään läpi tunnustamisoikeudenkäynnissä sellaisenaan ja toisaalta myöskään epäilty ei välttämättä halua asiaansa käsiteltävän menettelyssä, jollei hän pysty varmuudella ennakoimaan hänelle tuomittavan korvausvelvoitteen suuruutta.

asianajajat kritisoivat jälkimmäistä tulkintalinjaa epätarkoituksenmukaiseksi ja normaaliprosessin linjasta poikkeavaksi. Lisäksi tuomareiden erilaisten linjojen nähtiin johtavan epäyhtenäiseen tulkintakäytäntöön ja siten vaarantavan yhdenmukaisen kohtelun periaatetta.

Yhtenä nykykäytännön ongelmana pidettiin myös sitä, että sen nähtiin avaavan riskin asianomistajan epäasiallisiin vaikutusmahdollisuuksiin epäiltyä kohtaan. Yhdellä haastatellulla syyttäjällä oli omassa tapauspoolissaan ollut tapaus, jossa asianomistaja oli vaatinut syyteneuvottelua toivonutta epäiltyä maksamaan tälle 70 000 euroa vastineena suostumuksestaan – muussa tapauksessa asianomistaja uhkasi jättää suostumuksen antamatta. Kaikki haastatellut asianajajat sekä useampi syyttäjä ja tuomari pitivätkin tällaista epäasiallisen painostamisen riskiä vähintäänkin mahdollisena, osa jopa suurena. Sen, ettei suostumuksen antamatta jättämistä tarvitse perustella mitenkään, nähtiin lisäävän epäasiallisen painostamisen riskiä entisestään. Toisaalta muutama haastateltava esitti kritiikkiä myös tätä skenaariota kohtaan, koska eivät pitäneet riskiä kovinkaan todennäköisenä. Yksi tuomari katsoi, että mikäli tällaista epäasiallista vaikuttamista tosiasiallisesti esiintyisi, tapauksia olisi tullut jo ilmi näinä vuosina, jolloin syyteneuvottelu on ollut käytössä:

"Mun mielestä sitten vois kyllä todentaa tällasta. Nythän tää [menettely] on ollu kuitenkin jo useamman vuoden voimassa, että nythän meillä pitäis olla tietoa siitä [ja] konkretiaa tällasille väitteille. [En] näe mitään syytä, miksei vastaaja kertois avoimesti, jos tällasta epäasiallista painostusta olisi. Et minusta se on nyt heiton tasolla. Mutta toki mahdollista ja asioita pitää tarkastella monesta eri näkökulmasta, mut että nyt pitäis olla jo jotain faktaa olemassa, jos tällasta [tapauksia]." (KäT 2, Uusimaa)

Edellä keskustelluista syistä osa informanteista oli vahvasti sitä mieltä, että asianomistajan suostumus syyteneuvottelun ehtona tulisi poistaa kokonaan. Toiset taas esittivät, että lakiin olisi syytä ottaa jonkinlainen "varaventtiili", joka takaisi sen, että perustellusta syystä syyteneuvottelumenettely voitaisiin toteuttaa asianomistajan passiivisuudesta tai aktiivisesta kiellostakin huolimatta, mikäli muu olisi asian luonne huomioiden kohtuutonta tai epätarkoituksenmukaista. Tällaisina tilanteina pidettiin juuri tapauksia, joissa yksittäisen asianomistajan kiellon vuoksi lukuisia asianomistajia sisältävän juttukokonaisuuden neuvottelut kariutuisivat tai joissa kieltäytyminen tapahtuisi selvästi perusteettomalla tai epäasiallisella syyllä. Osa haastatelluista kuitenkin huomautti, että tällaisen harkinnanvaraisen "varaventtiilipykälän" lisääminen jo valmiiksi monimutkaiseen ja liikkuvia elementtejä sisältävään menettelyyn mutkistaisi menettelyä ja lisäisi toimijoiden työtaakkaa entisestään – semminkin, kun tällaisessa tilanteessa ainakin osa asianomistajista todennäköisesti valittaisi päätöksestä, jolla syyteneuvottelumenettelyä on päätetty jatkaa heidän kieltäytymisestään huolimatta.

Haastateltujen joukossa oli kuitenkin myös niitä, jotka pitivät tärkeänä asianomistajan aseman ja suostumuslinjauksen säilyttämistä entisellään. He perustelivat näkemystään sillä, että suomalaisessa rikosprosessissa asianomistajan aseman on perinteisesti haluttukin olevan vahva, onhan asianomistaja se osapuoli, jota rikollisella teolla on loukattu. Näin ollen he pitivät rikosprosessin kantaviin taustaperiaatteisiin huonosti istuvana sitä, että asianomistajan tahdolla ei olisi merkitystä prosessimenettelyä valitessa eikä asianomistajalla olisi mahdollisuutta vaikuttaa siihen, millä tavoin hänen asiaansa oikeuslaitoksessa käsitellään.

Selvyyden vuoksi todettakoon, että haastateltavien yllä selostetut näkemykset asianomistajan suostumusehdosta koskivat tilannetta nykyisen lainsäädännön puitteissa, jossa syyteneuvottelumenettelyä sovelletaan käytännössä lähes yksinomaan talousrikoksiin tai muihin sellaisiin tekoihin, joissa asianomistajan loukattu intressi on pääasiassa taloudellinen (petos-/varkaussarjat tms.). Kaikki haastatellut olivat sitä mieltä, että tilanne olisi eri, mikäli syyteneuvottelumenettelyn soveltamisalaa päädyttäisiin laajentamaan niin, että sen piiriin tulisivat myös esimerkiksi väkivalta- tai seksuaalirikokset. Tällöin asianomistajan vahvaa asemaa ja suostumusedellytystä piti vät ehdottoman perusteltuna myös ne haastateltavat, jotka nykyisen sovellusrajauksen piirissä olisivat olleet valmiita jopa poistamaan kriteerin kokonaisuudessaan. Haastateltavat olivat sangen yksimielisiä siitä, että mikäli syyteneuvottelussa käsiteltävä rikos on luonteeltaan sellainen, että se loukkaa hyvin intiimejä oikeushyviä, kuten oikeutta (fyysiseen) koskemattomuuteen tai seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen, tulee asianomistajan suostumuksen olla ehdottomana edellytyksenä sille, että asiaa voidaan käsitellä syyteneuvottelun kautta ylipäätään.⁷²

V.4 Tuomarin rooli

Valtaosa syyteneuvottelutoimenpiteistä tapahtuu tuomioistuimen ulkopuolella, syyttäjän ja puolustuksen keskinäisessä yhteydenpidossa. Menettelyn kulminoitumispiisteessä, tunnustamisoikeudenkäynnissä, tuomarilla on kuitenkin viimekätinen valta ja vastuu ratkaista, täyttyvätkö tapauksessa syyteneuvottelumenettelyn edellytykset, onko tuomioesitys hyväksyttävissä sekä määrittää oikeansuuruinen rangaistus ja syyteneuvottelun tuoma lievennys siihen.

Tavanomaisessa rikosprosessissa toimijoiden roolit ovat eriytetymät ja selkeät: syyttäjä ja puolustus lähtökohtaisesti ajavat kumpikin omaa näkökantaansa oikeudessa ja objektiivinen tuomari puntaroi esitettyjen argumenttien perusteella oikeudenmukaisena pitämänsä ratkaisun. Syyteneuvottelumenettelyssä perinteiset vastapuolet, syyttäjä ja puolustus kuitenkin esittävät tuomioistuimelle yhteisen näkemyksensä siitä, mihin tekoon vastaaja on syyllistynyt ja minkälaista rangaistusta he pitävät vastaajalle oikeana. Lähtökohtaisesti kummankin osapuolen toiveena tällöin on, että tuomari hyväksyy esityksen sellaisenaan. Erityisen painava tämä toive on luonnollisesti rangaistuksen mittaamisen osalta, jos syyttäjällä ja puolustuksella on neuvottelujen pohjalta yksimielinen näkemys esitettävän rangaistuksen määrästä ja laadusta. Jos tuomarin mittaama seuraamus poikkeaa tuomioesitykseen otetusta – etenkin ankarampaan suuntaan –, edessä on hyvin todennäköisesti muutoksenhaku. Vastaaja saattaa myös tällöin peruuttaa tunnustuksensa, jolloin asian jatkokäsittely

⁷² Toki nykyisenkin lainsäädännön puitteissa syyteneuvottelussa on mahdollista käsitellä tiettyjä yksittäisiä rikostyyppisiä, joiden loukkaama oikeushyvä kohdistuu muuhun kuin asianomistajan taloudelliseen intressiin. Tällaisia ovat erityisesti paritus ja törkeä paritus (RL 20:9 ja RL 20:9a), jotka on nykyisessä lainsäädännössä jätetty ROL 1:10 rajoitussäännösten ulkopuolelle. Mikäli siis asianomistajan suostumusedellytystä päätettäisiin muuttaa nykyisestä, pohdittavaksi tulisi, pitäisikö kuitenkin tällaisten tekojen kohdalla suostumusvaatimus säilyttää ennallaan. Vaihtoehtona on toki myös rajata paritusteot niin ikään syyteneuvottelun ulkopuolelle – nykylinjasta sallia parituksen käsittely syyteneuvottelussa, vaikka muut seksuaalirikokset on rajattu menettelyn ulkopuolelle, voidaan perustellusti kritisoida sekä linjauksen hyväksyttävyyden että johdonmukaisuuden kannalta. Vuosien 2015–2017 tunnustamisoikeudenkäyntiaineiston perusteella syyteneuvottelumenettelyssä on käsitelty muutamia paritustapauksia.

tapahtuu tavanomaisten rikosprosessisäännösten mukaan. Kummassakin tapauksessa syyteneuvottelulla saavutetut prosessisäästöt menetetään.

Syyttäjällä ja puolustuksella on siis tavanomaiseen rikosprosessiin verrattuna suhteellisen suuri ja haastavakin neuvotteluvapaus ja -vastuu rikosasian lopputuloksesta ja oikeansuuruuden seuraamuksen ja siihen tehtävän vähennyksen määrittämisestä. Koska viimekätinen ratkaisuväli on kuitenkin heidän ulkopuolellaan, tuomarilla, ei ole yllättävää, että syyttäjä ja puolustus kohdistavat tuomarin toimintaan ja tunnustamisoikeudenkäynnissä omaksuttuun rooliin vahvoja odotuksia ja toiveita.

Sekä kyselyvastauksissa että haastatteluissa useat syyttäjät ja kaikki asianajajat korostivat toivovansa, että tuomari pyrkisi kunnioittamaan osapuolien saavuttamaa neuvottelutulosta mahdollisimman pitkälle ja puuttuisi esimerkiksi rangaistuksen mittaamiseen ainoastaan siinä tapauksessa, että esitetty seuraamus olisi selvästi vallitsevan oikeuskäytännön vastainen. Muutama haastateltava kertoi myös suoraan antaneensa epävirallista palautetta tuomarikunnalle siitä, että tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomarin ei heidän nähdäkseen tulisi ”sorkkia” tuomioesitystä eikä etenäkään esitettyä seuraamusta, ellei se ole ehdottoman välttämätöntä. Eräs syyttäjä ilmaisi myös toivovansa lainsäätäjältä tai KKO:lta selkeää linjausta siitä, että syyteneuvottelussa seuraamuksen määrittäminen on ensisijaisesti syyttäjän ja vastaajan avustajan vastuulla – syyttäjä toivoi linjausta, että mikäli syyttäjä ja avustaja ovat tuomioesityksessä yksimielisiä rangaistuksen mittaamisesta, tuomari ei tällöin enää seuraamuksen mittaamiseen puuttuisi, ellei esitetty seuraamus olisi selvästi vallitsevan oikeuskäytännön vastainen.

Osa informanteista kokikin, että toisinaan tuomioistuimen tekemät poikkeamat tuomioesityksestä eivät olleet perusteltavissa varsinaisesti sisällön tai seuraamuskäytännön yhtenäisyysvaatimuksella vaan kyse oli pikemminkin tarpeettomista ”pilkunviiluksista”, joilla tuomari halusi jättää oman kädenjälkensä ratkaisuun. ”*Käräjäoikeuden tulisi luottaa siihen, että syyttäjä osaa asiansa, eikä muuta rangaistusta vain siksi, että sillä on siihen valta.*” (Syyttäjä KRIMOn syyttäjäkyselyssä)

Tuomareilla itsellään oli puolestaan kahtalaisia näkemyksiä siitä, kuinka aktiivinen tai passiivinen tuomarin rooli syyteneuvottelussa on ja tulisi olla: toiset olivat syyttäjän ja asianajajien kanssa samoilla linjoilla ja kertoivat, etteivät puutu osapuolten saavuttamaan tulokseen, ellei ole aivan pakko. He myöskin ilmoittivat pyrkivänsä noudattamaan tuomioesityksen seuraamuskannanottoa, ellei siinä ollut nähtävissä aivan selvä poikkeama yleisestä rangaistuskäytännöstä. Tuomarin rooli syyteneuvottelussa nähtiin siis pikemminkin prosessivalvojana, jonka vastuulla on varmistaa, että syyteneuvottelun edellytykset, sisältö ja lopputulos ovat hyväksyttävissä rajoissa ja aktiivista puuttumista harjoitetaan vain, mikäli se on välttämätöntä.

”Olen sitä mieltä, että kyllä se tuomarin rooli näissä oikeudenkäynneissä on vähäinen. Mulla itselläni on hyvin korkea kynnyys lähteä sitä mestaroimaan - - että jos se ei täysin metsässä ole, eli on siinä hyväksyttävässä haarukassa se heidän sopima rangaistus, niin se ehkä sitten rapauttaa sitä menettelyn käyttöä tulevaisuudessa, jos hirveen herkästi lähtee tuomari vetämään omaa linjaansa. - - Se on kuitenkin heidän välisensä sopimus [ja] ne on aina kompromisseja suuntaan tai toiseen - - Pitäisin kiinni siitä että minä luotan syyttäjiin ja asianajajiin ja heidän neuvottelukykyynsä, että jos se nyt suurin piirtein on siinä haarukassa ja se haarukka nyt voi olla kohtuullisen leveäkin, niin mä tuomarina lähtökohtaisesti sitä sitten kunnioitan enkä lähde sitä mestaroimaan rikki.”
(KäT 4, Uusimaa)

Toiset taas katsoivat, että koska lainsäätäjä on valinnut alistaa syyteneuvottelun neuvottelutuloksen (tuomioesityksen) vielä tuomioistuimen käsiteltäväksi sen sijaan, että saavutettu yhteisymmärrys vain vahvistettaisiin esimerkiksi syyttäjän toimesta syyttäjän ratkaisulla, tämä viimesijainen ratkaisuvaihtoehto oikeuttaa ja itse asiassa *velvoittaa*kin tuomarin hyvin aktiiviseksi toimijaksi myös tunnustamisoikeudenkäynnissä. Nämä tuomarit olivat taipuvaisia pitämään syyttäjien ja asianajajien tuomareille osoittamia ”neuvottelutuloksen kunnioittamisvaatimuksia” epätoivottuna oikeuden ohjailuna ja epäasiallisina vaikuttamispyrkimyksinä. He katsoivat, että koska ratkaisu lopulta tehdään tuomarin nimissä, sen täytyy olla myös yksityiskohdiltaan sellainen, että tuomari voi sen – kuvainnollisesti ja kirjaimellisesti – allekirjoittaa:

[Jos tuomari olisi sidottu tuomioesitykseen,] *niin sillohan ei siinä tuomaria tarvittais vaan se menis melkein tommosena syyttäjän vaatimuksena. Kyllä se on ihan päivän selvää, että se, joka sen päättää, sillä täytyy olla siihen jotain sanottavaa. - - En mä tietenkään voisi semmoseen suostua, että [syyttäjä ja puolustus] sopii asian ja tuo sen mulle vahvistettavaksi ja mä sitten kannan vastuun siitä, että näin tää on nyt sitte menny.*” (KäT 6, Pirkanmaa)

”Kyllähän, jos meille tuodaan [asia ratkaistavaksi], niin kyllä meidän täytyy voida käyttää sitä meidän tuomiovaltaa siinä ja meidän omaa itsenäistä harkintaa. Mehän ei olla riippumattomia tuomareita, jos me ollaan sidottuja siihen [tuomioesitykseen]. - - Eihän me mikään kumileimasin olla.” (KäT 1, Uusimaa)

Kärjistäen voidaan todeta, että tuomarin näkemykseen siitä, kuinka aktiivinen tai vastaavasti mukautuva tuomarin tunnustamisoikeudenkäynnissä tulisi olla, näyttäisi ainakin jossain määrin vaikuttavan se, kuinka suuri luottamus tuomarilla oli muiden prosessitoimijoiden, käytännössä siis syyttäjien ja asianajajien ammattitaitoon, arviointikykyyn ja toiminnan asianmukaisuuteen. Jos luottamus muiden toimijoiden osaamiseen oli vahvaa, tuomari kenties koki voivansa itse ”turvallisilla mielin” jättäytyä passiivisempaan prosessinvalvojan rooliin ja antaa osapuolille itsenäisempää liikkumavaraa.

On mahdollista ja todennäköistäkin, että myös tavanomaisen rikosprosessin yhteydessä tuomarikunnassa on vastaavaa hajontaa sen suhteen, millaiseksi tuomarin rooli rikosprosessissa mielletään: kuinka itsenäisesti prosessin muut osapuolet voivat toimia ja omaksuuko tuomari oikeussalissa aktiivisen prosessinjohtajan vai pikemminkin ”tarkkailevan erotuomarin” roolin. Kiintoisaa olisikin selvittää, missä määrin tuomarien näkemykset tuomarin roolista syyteneuvottelussa korreloivat sen kanssa, millaiseksi he tuomarin prosessuaalisen rooli ylipäätään mieltävät ja miten se mahdollisesti vaikuttaa myös tapauksen lopputulemaan niin tavanomaisen prosessin puolella kuin syyteneuvottelussa.

Tuomarin rooli ja toiminta juuri seuraamusharkinnan kohdalla kirvoitti informanteissa selvästi eniten mielipiteitä. Jonkin verran kommentoitiin kuitenkin myös eräitä muita oikeuslaitosyhteistyöhön ja tuomarin rooliin, ohjausvaltaan ja tulkintalinjoihin liittyviä seikkoja. Edellä selostettuihin passiivisiin asianomistajiin liittyvien kysymysten lisäksi esimerkiksi muutama haastateltava nosti esiin tilanteita, joissa tuomarilla ja syyttäjällä oli ollut eriäviä näkemyksiä työnjaosta ja siitä, missä määrin syyteneuvottelu siirtää syyttäjän harkintavaltaan perinteisessä prosessissa tuomarille kuuluvia asioita. Erimielisyyksiä oli ollut esimerkiksi tuomioesitysten sisällöstä ja yksityiskohtaisuudesta; jotkut tuomarit olivat kohdanneet tuomioesityksiä, joita pitivät aivan liian

ylimalkaisina, jotta he olisivat voineet arvioida niiden perusteella tuomioesityksen hyväksymisen edellytyksiä ja sen vuoksi täydennyttäneet tuomioesitystä syyttäjällä, eräässä tapauksessa useaankin otteeseen. Syyttäjät taas saattoivat tämänkaltaisissa tilanteissa kokea, että tuomarit ”pompottivat” tuomioesityksiä täydennettäväksi ”lillukanvarsista” eivätkä luottaneet syyttäjien asiantuntemukseen ja harkintakykyyn.

Molemmiin puolin kerrottiin siis – kylläkin yksittäisistä – kokemuksista, joissa toinen osapuoli oli kokenut, että hänen tontilleen tullaan liiaksi tai että toimijalle ei jätetä sellaista itsenäistä liikkumavaraa ja harkintavaltaa kuin pitäisi. Lopputuloksena oli kummallekin osapuolelle epätydyttävä tilanne, joka oli ollut omiaan rapauttamaan luottamusta syyteneuvottelumenettelyn käyttökelpoisuuteen. Tämänkaltaisia näkemyks- ja toimintatapaeroja ilmenee ajoittain todennäköisesti (muun muassa) syyttäjien ja tuomarien välillä myös tavanomaisen rikosprosessin yhteydessä. Sitä, onko syyteneuvottelumenettelyn käyttöönotto jollain tavalla vaikuttanut näiden erimielisyyksien määrään tai luonteeseen, on kuitenkin hankala tämän aineiston varassa arvioida – minkä lisäksi tiedossa ei ole tutkimusta, jossa olisi selvitetty rikosprosessin työnjakoa käytännössä ja kokemuksia siitä normiproessin yhteydessä. Mainintoja epätydyttävästä yhteistyöstä (ainakaan muualla kuin seuraamusharkintaan liittyen) oli aineistossa kokonaisuudessaan kuitenkin hyvin vähän ja informantit pääsääntöisesti nimenomaan korostivat yhteistyön sujuneen hyvin.

V.5 Tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden varmistaminen

V.5.1 Tunnustuksen varmentamiskeinot, tuomarin rooli ja ”hyvän tunnustajan” ongelma

Syyteneuvottelujärjestelmän suurimmat oikeusturvariskit liittyvät vastaajan tekemän tunnustukseen – siihen, että tunnustus on ensinnäkin paikkansapitävä (oikeellinen) ja siihen, että se on annettu ja menettelyyn suostuttu vapaaehtoisesti. Tämän vuoksi tunnustuksen oikeellisuutta ja vapaaehtoisuutta pyritään varmentamaan useammassa kohtaa prosessin aikana ja useammalta taholta. Epäilyllä/vastaajalla on lähtökohtaisesti oltava avustaja, jonka tulee huolehtia päämiehensä edusta, mukaan lukien tunnustuksen aitoudesta⁷³ ja menettelyyn osallistumisen vapaaehtoisuudesta. Myös syyttäjän on tavattava syyteneuvottelun aikana, ennen tunnustamisoikeudenkäyntiä, epäilty vähintään kerran henkilökohtaisesti. Tapaamisen tarkoituksena on osaltaan varmistua siitä, että epäilty ymmärtää menettelyyn osallistumisen merkityksen ja että tunnustus on aito ja vapaaehtoinen. Kolmannen kerran tunnustuksen oikeellisuus ja vapaaehtoisuus kontrolloidaan vielä tunnustamisoikeudenkäynnissä, tällä kertaa tuomarin toimesta: tuomioesityksen hyväksymisen edellytyksenä on muun muassa se, että tuomarille ei jää varteenotettavaa epäilyä tunnustuksen oikeellisuudesta ja vapaaehtoisuudesta (ROL 5b:4).

Näistä varmentamispyrkimyksistä huolimatta riskiä väärään tunnustukseen ei voida koskaan täysin sulkea pois. Etenkin haastatellut asianajajat ilmaisivat olevansa

⁷³ Tähän liittyen tosin esimerkiksi Markku Fredman on väitöskirjassaan *Puolustajan rooli* pohjautunut syyteneuvottelussa mahdollisesti avustajalle eteen tulevia tilanteita, jossa päämies haluaisi tietoisesti antaa väärän tunnustuksen ja tätä voitaisiin jopa pitää päämiehen etuna. Ks. tarkemmin Fredman 2018, 418–421.

tästä jossain määrin huolissaan. Eräs heistä esittikin, että lainsäädännössä tulisi jotenkin täsmentää esimerkiksi sitä, millä keinoin ja mihin seikkoihin tuomarin tulisi arvionsa tunnustuksen aitoudesta perustaa. Tällä hetkellä ainoa harkintaa nimenomaisesti ohjaava elementti on pykälässä mainittu esitutkinta-aineisto (*"tunnustuksen vapaaehtoisuudesta ja oikeellisuudesta ei jää varteenotettavaa epäilyä ottaen huomioon myös asiaa koskeva esitutkinta-aineisto"*, ROL 5b:4.1 2-k). Toisaalta, kuten eräs haastateltu tuomari huomautti, tunnustamisoikeudenkäynnin luonteen huomioon ottaen esitutkinta-aineistoa ei myöskään voida enää oikeudenkäyntivaiheessa ryhtyä käymään läpi kovinkaan laajasti, vaan sen roolina on pikemminkin toimia tukimateriaalina, johon turvaudutaan tarvittaessa. Haastateltavien tuomareidenkin keskuudessa oli jonkin verran hajontaa siinä, kuinka laajalti/yksityiskohtaisesti he hyödynsivät esitutkinta-aineistoa tunnustamisoikeudenkäynnissä – osa kertoi käyttävänsä sitä tunnustamisen oikeellisuuden varmentamisen apuna paljonkin ja systemaattisesti, toiset puolestaan ainoastaan tarvittaessa ja silloinkin suhteellisen suppeasti.

Totta onkin, että asiasta kysyttäessä tuomarit kertoivat perustavansa arviointinsa tunnustuksen uskottavuudesta pääasiassa "yleiseen ihmistuntemukseen", vastaajan eleisiin ja yleiseen olemukseen sekä siihen, mitä oikeudenkäynnin yhteydessä syyttäjä tai puolustus mahdollisesti lisäksi syytteen taustalla olevasta näytöstä kertoo. Koska todistelua esitetään tunnustamisoikeudenkäynnissä hyvin niukasti tavanomaiseen pääkäsitteeseen verrattuna, näytön läpikäynti jää haastateltavien kertomusten perusteella yleensä hyvin pintapuolisen esittelyn tasolle.

Haastateltavat totesivatkin, että tunnustamisen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden todentamiskeinot ovat oikeastaan kaikilla osapuolilla melko rajalliset – jos epäily on harkitusti päättänyt tunnustaa jotain, mitä hän ei todellisuudessa ole tehnyt, voi tämän selvittäminen olla jopa hänen asianajajalleen vaikeaa. Tilannetta ei myöskään helpota se, että se taho, jolla on viimekätisin vastuu tunnustuksen aitouden varmentamisesta – tuomari –, on myös se, jolla usein on käytettävissään kaikkein rajoitetuin keinovalikoima ja tietomäärä tämän aitouden varmentamiseen. Avustaja kuitenkin yleensä tapaa päämiestään henkilökohtaisesti useaan otteeseen ennen oikeudenkäyntiä, käyden tämän kanssa luottamuksellisia keskusteluja ja syyttäjä puolestaan syyteharkinnan yhteydessä perehtyy epäillyn tapaamisen lisäksi myös esitutkinta-aineistoon. Tuomarin pitäisi sen sijaan tehdä päätelmänsä tunnustuksen aitoudesta ja vastaajan vapaaehtoisuudesta suhteellisen lyhyen tunnustamisoikeudenkäynnin aikana verrattain suppean oikeudenkäyntiaineiston nojalla.

Haastateltavien näkemykset siitä, kenellä on suurin vastuu tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden varmistamisesta, hajosivat jonkin verran. Moni totesi, että vaikka viimekätinen vastuu sinänsä onkin tuomarilla, hänen mahdollisuutensa tunnustuksen oikeellisuuden todentamiseen ovat tosiasiallisesti edellä selostetuista syistä niin rajoitetut, että menettelyssä korostuu vahvasti myös syyttäjän ja asianajajan vastuu.

Muutama haastateltava nosti tässä yhteydessä myös esiin huolen siitä, että tuomarin perustaessa arvionsa tunnustuksen oikeellisuudesta pääasiassa yleiseen ihmistuntemukseensa ja oikeudenkäynnissä vastaajasta syntyvään vaikutelmaan, voiko tunnustuksen ja sitä kautta myös tuomioesityksen hyväksyminen jäädä sen vaaraan, kuinka "uskottava tunnustaja" kukin vastaaja on. Eräs asianajaja kertoikin pohjineensa toisinaan, täytyykö hänen avustajana ryhtyä päämiehensä "tunnustamisvalmentajaksi":

"Pitääkö alkaa valmentaa sitä asiakasta, että nyt sun täytyy tunnustaa tosi vakuuttavasti, vaikka se olis ihan oikeestikin [tehnyt sen mitä tunnustaa], mutta jos vaikka jännittää tai jotain sellasta. Toi on musta täsmentymätön ja jäsenymätön asia siellä esitöissä ja laissa, että mitä sen oikeesti sen tuomarin pitää tehdä." (AA 3, Uusimaa)

Myös syyttäjäpuolella nähtiin, että vastaajan "tunnustamistaidoilla" voi aidosti olla vaikutusta siihen, miten tuomari tunnustuksen oikeellisuutta ja vapaaehtoisuutta arvioi:

"[Sanon yleensä neuvotteluissa epäilylle, että] tällä näytöllä ja tällä keskustelulla minä olen vakuuttunu, että mulla on ihan oikea ihminen tässä, ettei tarvi niin sanotusti olla vilpittömästi pahoillaan tai pyytää anteeks tai muuta, että nää riittää. Mutta oon yleensä aina sanonu, että tuomari sun täytyy vakuuttaa. [Jos oikeudenkäynnissä] alat mutisee semmosia asioita, millä ei ole oikeasti merkitystä niin hän ei välttämättä tuu vakuuttuneeksi siitä tunnustuksen vapaaehtoisuudesta. Yleensä oon sitten sanonu, että keskustele avustajan kanssa näistä asioista, jotta tiedät, millä on oikeasti merkitystä ja millä ei." (KiS 1, Uusimaa)

Haastatteluissa kävi ilmi myös se, että tuomareilla oli jonkin verran eroavia käytäntöjä sen suhteen, kuinka yksityiskohtaisesti he tunnustamisoikeudenkäynnissä kävivät asian näyttöä ja teonkuvausta läpi tunnustamisen oikeellisuutta arvioidessaan. Osa kertoi tunnustuksen vastaanottamisen yhteydessä käyvän läpi teonkuvausta kohta kohdalta ja varmistavansa siten vielä erikseen, että vastaajan tunnustus kattoi koko syytteen, esimerkiksi tyyliin "Tunnustatte että olette jättäneet kirjanpidon tekemättä? Veroja maksamatta X euroa? Työeläkevakuutusmaksuja maksamatta X euroa?". Toiset taas kertoivat luottavansa enemmän siihen, että jos vastaajalla on ollut avustaja esitutkinnasta alkaen ja neuvottelut on käyty asianmukaisesti, tuomari voi luottaa puolustuksen ilmoitukseen siitä, että vastaaja haluaa yhä tunnustaa rikoksen ja asia yksityiskohtineen on käyty läpi sekä neuvotteluissa että avustajan kanssa. Tällöin heille riitti se, että vastaaja ilmoitti tunnustamisoikeudenkäynnissä edelleen olevansa halukas tunnustamaan eivätkä kokeneet tarvetta yksityiskohtaisemmalle kyselylle.

V.5.2 Tunnustetun jutun yleiset riskit

Haastateltavat siis kaikkiaan tunnistivat syyteneuvottelumenettelyssä annetun tunnustuksen oikeellisuuteen ja oikeellisuuden todentamiseen liittyvät riskit eivätkä pitäneet niitä merkityksettöminä. Samalla kuitenkin moni huomautti myös, että toisaalta samanlainen väärän tunnustamisen riski liittyy lopulta jokaiseen tapaukseen, jossa vastaaja tunnustaa syytteen oikeaksi, riippumatta siitä, missä menettelyssä asia käsitellään. Useampi myös totesi, että tavanomaisessa rikosprosessissa mahdollisuudet tunnustuksen oikeellisuuden kontrollointiin voivat itse asiassa olla vielä vähäisemmät kuin syyteneuvottelussa. Tavanomaisen rikosprosessin puolella tunnustetussa jutussa epäilyllä/vastaajalla ei välttämättä ole avustajaa ollenkaan eivätkä osapuolet myöskään useinkaan järjestä henkilökohtaista tapaamista ennen oikeudenkäyntiä, toisin kuin syyteneuvottelumenettelyssä. "Tavallisessa tunnustetussa jutussa" tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden varmistaminen voi siis jäädä yksinomaan tuomarin arvion varaan. Lisäksi osa haastatteluista huomautti, että suomalainen rangaistustaso on yleisesti ottaen verrattain matala ja syyteneuvottelussa siihen saatava lievennys siinä määrin maltillinen, että riski väärän tunnustuksen antamisesta ankaramman rangaistuksen pelossa on melko pieni. Tässä valossa osa

haastatelluista pohtikin, onko väärrien tunnustusten riski lopulta kuinka reaallinen tai korostunut normiprosessiin verrattuna.

Toisaalta suurin osa haastatelluista katsoi, että vaikka seuraamuslievennyksen määrä sinänsä onkin suomalaisessa mallissa maltillinen, yksi erityinen riskin paikka voi piillä menettelyn mahdollistamassa lajinvaihdoksessa, erityisesti mikäli tunnustamalla ja syyteneuvottelulla voi saada muuten ehdottomana tuomittavan vankeusrangaistuksen lievennettyä ehdolliseksi. Samalla kuitenkin moni huomautti, että nykyisessä syyteneuvottelumallissa lajinvaihdosmahdollisuus on monelle epäillylle ainoa ”todellinen porkkana”, joten sen poistaminen saattaisi romuttaa epäiltyjen kiinnostusta menettelyä kohtaan huomattavasti. Edelleen myös korostettiin sitä, että etenkin tunnustamisoikeudenkäyntiä edeltävissä vaiheissa epäillyn tunnustusta peilataan myös muuhun asiassa saatuun näyttöön; syyteneuvottelumallissakaan syyttäjä ei pohjaa näyttöä rikoksesta ja tekijän syyllisyydestä yksinomaan epäillyn tunnustukseen, vaan myös esitutkinnassa saadun selvityksen on puollettava syyttäjän näkemystä siitä, että a) käsillä ensinnäkin on rikos ja b) ”pöydän takana on oikea henkilö” rikoksesta epäiltynä.

”Jos mulla ois epävarmuus [tunnustuksen oikeellisuudesta/vapaaehtoisuudesta/siitä että oikea henkilö tunnustamassa], niin en missään nimessä lähtis menettelyyn. Tarkoitus on kuitenkin se rikosvastuun toteuttaminen eikä suinkaan, että rikokselle saadaan joku vastaaja tuomittua. Tää on ehkä enemmän semmonen jenkkiongelman, ei se oo suomalaisessa [järjestelmässä]. Ja luulen, että ei syyttäjä eikä poliisikaan tyydy siihen ”johonkin sopivaan” ikinä, vaan halutaan aidosti vastuuseen se henkilö, joka siellä on teon takana.” (KiS 1, Uusimaa)

Väärän tunnustuksen riskiä siis jossain määrin saattaa pienentää se, että tällä hetkellä ylivoimaisesti suurin osa syyteneuvottelumenettelyistä käynnistetään kertyneen aineiston perusteella vasta esitutinnan valmistuttua. Pohdinnan arvoista onkin, voisiko menettelyn aloituspisteen siirtyminen hallituksen esityksessä toivotulla tavalla jo esitutkintavaiheeseen mahdollisesti lisätä väärrien tunnustusten riskiä ja/tai vaikeuttaa tunnustuksen oikeellisuudesta varmistumista.

V.5.3 Rikostyyppin vaikutus tunnustamisen oikeellisuuden kontrollointiin

Useampi haastateltava toi esiin myös sen, että tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden arvioinnin helppous tai vaikeus saattaa olla myös jossain määrin rikostyyppistä riippuvainen. Osa talousrikoksista esimerkiksi koettiin luonteeltaan sellaisiksi, että niiden kohdalla tunnustukseen liittyvät kysymykset ovat suhteellisen suoraviivaisia – vastaaja esimerkiksi tunnustaa jättäneensä kirjanpidon tekemättä tai verot maksamatta. Sen sijaan työturvallisuusrikokset nostettiin esiin päinvastaisena esimerkkinä rikostyyppistä, jossa etenkin tunnustuksen oikeellisuuden määrittäminen voi olla hyvinkin haastavaa. Rikostyyppiin liittyy usein muun muassa monimutkaisia vastuukysymyksiä (kuten onko työturvallisuuden vastuutaho tosiasiallisesti yrityksen johdossa vai alemmilla portailla), mikä vaikeuttaa rikosvastuun kohdentamista silloinkin, kun näitä rikoksia käsitellään tavanomaisessa rikosprosessissa. Eräs työturvallisuusrikoksia syyteneuvottelumenettelyssä käsitellyt tuomari piti sängen vaikeana nimenomaan sen määrittämistä, mitä kaikkea jutun vastaajat tunnustamalla mielsivät ja suostuivat ottamaan vastuulleen ja kuinka laajasti he tosiasiallisesti ymmärsivät tunnustamisensa merkityksen.

”...työnantaja vähä niinku ostaa nää [vastaajien tunnustukset], että no, myöntäkää tää koko juttu vaan, ni päästään tästä. Kyllä se vähän tuntu, että meniköhän tää nyt oikein. Vastaajien kanssa kyllä käytiin läpi, että oletteko ymmärtäneet ja seuraamuksena oli vain pieni sakkorangaistus - - mutta ehkä se, mikä jäi päällimmäisenä mieleen oli, että voitettiin aikaa ja ihan hirveen ison oikeudenkäynnin kustannukset, mutta oliko tää nyt oikee ratkasu. Mutta sitähan me ei voida lähteä arvioimaan [ilman perusteellista näytön läpikäyntiä], tämmösiä vastuuasemia tämmösessä. He ovat myöntäneet ja tunnustaneet ja on moneen kertaan varmistettu, että [kaikki tapahtuu] vapaaehtoisesti - - Kaikilla oli avustajat, kaikilla oli hyvät avustajat ja he itse sano, että kyllä he on ihan vapaaehtoisesti... Mutta varmasti [joka tapauksessa] kaikkien kannalta oli parempi ratkaisu näin, kun semmonen valtavan iso kaks viikkoo kestävä oikeudenkäynti.” - - ”Helpompi se oli sit taas siinä talousrikosjutussa: oletteko jättäneet ilmoittamatta näitä tai suorittamatta näitä veroja tai tekemättä kirjanpitoa tai muuta, jättäny tekemättä tämmösiä veroilmoituksia ja välttäneet sillä tällaisen määrän arvonlisäveroa? Tämmönehän on tietyllä tavalla hirvittävän helppo.” (KäT 1, Uusimaa)

Toinen rikostyyppi, joka pohditutti osaa haastatelluista nimenomaan tunnustamisen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden näkökulmasta, olivat huumausainerikokset. Näistä törkeä huumausainerikos jää tällä hetkellä syyteneuvottelumenettelyn soveltamisalan ulkopuolelle yli kuuden vuoden ylittävän maksimirangaistuksensa vuoksi, mutta sen tuomista syyteneuvottelun piiriin on oikeuskirjallisuudessa esitetty⁷⁴ ja myös informanttien joukossa kyseinen laajennus sai (joskaan ei varauksetonta) kannatusta sen mahdollistamien kustannussäästöjen ja huumausainerinkien paremman jäljitettävyyden vuoksi. Samalla kuitenkin moni haastateltava huomautti, että (törkeät) huumausainerikokset ovat leimallisesti nimenomaan järjestäytyneen rikollisuuden toimialaa, mikä voi vaikeuttaa entisestään sen varmentamista, että epäilty tunnustaa aidosti ja vapaaehtoisesti itse tekemänsä teon eikä ota järjestönsä vaatimuksesta kontolleen jonkun/joidenkuiden muiden jäsenten tekemiä tekoja.

Kysymyksiin laajenvaihdoksesta seuraamuslievennyksen muotona ja menettelyn laajentamisesta (törkeisiin) huumausainerikoksiin palataan tarkemmin vielä luvuissa V.9 Neuvottelun soveltamisala ja V.10.2 Rangaistuslajinvaihdos osana seuraamuslievennystä.

V.6 Avustajan käyttö

Syyteneuvottelussa epäillyllä/vastaajalla on pääsääntöisesti aina oltava avustaja menettelyyn liittyvien oikeusturvanäkökohtien vuoksi. Vain poikkeustapauksissa epäilty/vastaaja voi osallistua menettelyyn ilman avustajaa, jos katsotaan, että hän täyttää ROL 1:10a 2 momentissa säädetyt ehdot. Myös hallituksen esitys linjaa, että avustajan mukanaolon tulee olla ”vahva pääsääntö” menettelyssä⁷⁵.

Vuosien 2015–2016 tuomioaineistossa tämän vahvan pääsäännön toteutumisesta ei näyttänyt jäävän epäselvyyttä: 106 vastaajasta 103:lla löytyi merkintä avustajasta tunnustamisoikeudenkäynnin tuomioasiakirjoista, kahden osalta puolestaan oli kirjattu, että he olivat nimenomaisesti ilmoittaneet haluavansa huolehtia itse omasta puolustuksestaan eikä tuomioistuin nähnyt tälle estettä. Vuoden 2017 tun-

⁷⁴ Ks. esim. Tapani & Tolvanen 2015, 238.

⁷⁵ HE 58/2013 vp, 17, 26.

nustamisoikeudenkäynneissä avustajan käyttö herätti puolestaan jo enemmän kysymyksiä, kuten aiemmin on selostettu luvussa IV.3; aiempaan verrattuna huomattavan monesta tuomiosta ei käynyt millään lailla ilmi, oliko vastaajalla ollut istunnossa avustaja tai oliko hän nimenomaisesti kieltäytynyt siitä. Osin puutteelliset syyteneuvottelumuistioaineistot eivät myöskään kaikilta osin tuoneet valaistusta epäselviksi jääneissä tapauksissa.

Haastatteluissa kaikki haastateltavat ammattiryhmään katsomatta – suuri osa oma-aloitteisesti, ilman erillistä kysymystä – kuitenkin ilmoittivat, että he edellyttävät aina avustajan mukanaoloa syyteneuvottelua käytettäessä. Osa syyttäjistä ilmoitti, että he pitävät tätä ehdottomana edellytyksenä eivätkä pitäneet siis mahdollisena, että oikeastaan missään tilanteessa suostuisivat syyteneuvotteluun niin, ettei epäillyllä/vastaajalla olisi avustajaa. Osa syyttäjistä ja tuomareista puolestaan katsoi, että voisivat mahdollisesti tietyissä erityistilanteissa hyväksyä menettelyyn myös avustajattoman tapauksen. Tällöin kyse olisi kuitenkin hyvin poikkeuksellisista tilanteista, kuten siitä, että vastaaja itse olisi juristi ja/tai käsiteltävänä oleva tapaus olisi hyvin suoraviivainen, esimerkiksi suhteellisen yksiselitteinen kirjanpitorikos.

Haastateltavat kokivat, että paitsi että ammattitaitoisen avustajan mukanaolo on epäillyn/vastaajana oman oikeusturvan kannalta ehdottoman tärkeää, avustaja helpottaa myös syyttäjän, poliisin ja tuomarin työtä luomalla tasavertaisuutta neuvotteluosapuolten välille. Jos neuvotteluja käytäisiin ilman avustajaa, esimerkiksi syyttäjää joutuisi tällöin istumaan tavallistakin enemmän ”kahdella pallilla” huolehtiessaan, että sekä syyttäjän että puolustuksen näkökannat tulevat varmasti tasavahvasti edustetuksi menettelyssä. Tämä lisäisi jo nyt melko työlääksi ja monimutkaiseksi koetun menettelyn haastavuutta entisestään⁷⁶.

Haastatteluissa informanteilta tiedusteltiin myös, osaisivatko he arvioida, mistä avustajakirjausmuutokset vuosien 2015–2016 ja 2017 tuomioaineistojen välillä voisivat johtua, jos avustajan käytössä ei ole tapahtunut tosiasiallista muutosta. Kysyttäessä useampi arveli, että syy saattaa olla pääasiassa tekninen – jostain syystä kaikille tuomioasiakirjoille ei ole kirjattu avustajatietoja läsnäolotietoihin ja jos avustajan palkkiosta ei ole ollut lausuttavaa (esimerkiksi koska vastaajalla ei ole ollut oikeutta oikeusapuun/puolustajan määräystä ei ole haettu), avustajatieto ei käy tuomioasiakirjoissa ilmi tätäkään kautta⁷⁷. Haastateltavat pitivät tätä selitystä kuitenkin selvästi todennäköisempänä vaihtoehtona kuin sitä, että näin moni vastaaja olisi vuonna 2017 osallistunut tunnustamisoikeudenkäyntiin ilman avustajaa, sillä – kuten mainittua – kaikki haastateltavat ainakin itse pitivät tällaista tilannetta äärimmäisen harvinaisena.

⁷⁶ Myös syyttäjäkyselyssä useampi syyttäjä nosti esiin avustajan merkityksen paitsi puolustuksen oikeusturvan, myös syyttäjän oman työtaakan kannalta. Osa ehdottikin, että kankeaa menettelyä voisi harkita kevennettäväksi esimerkiksi siten, että kun vastaajalla on avustaja, tälle voitaisiin siirtää nykyistä enemmän vastuuta päämiehen informoinnista esimerkiksi vastaajan oikeuksiin / tunnustuksen ja menettelyn merkitykseen liittyen. Tällä hetkellä moni avustaja tekee näin oma-aloitteisesti joka tapauksessa, mutta syyttäjän on silti vielä erikseen ne kerrattava ja varmennettava vastaajalle avustajan mukanaolosta huolimatta.

⁷⁷ Istunnon pöytäkirjoista pitäisi kuitenkin pystyä tarvittaessa selvittämään kaikki läsnäolijat. Koska pöytäkirjoja ei kuitenkaan valitettavasti tämän selvityksen puitteissa ollut mahdollista hankkia erikseen, asiaan ei saatu varmuutta tätä kautta.

V.7 Menettelyn aloittamisvaihe

Jo Krimon vuonna 2017 toteutetussa syyteneuvotteluselvityksessä kävi tutkimusaineistojen ja viranomaisilta kerättyjen tietojen pohjalta ilmi, että syyteneuvottelumennettely oli pääsääntöisesti käynnistetty selvästi myöhäisemmässä prosessivaiheessa kuin mitä hallituksen esityksessä esitettiin. Vuosien 2015–2016 syyteneuvottelutapauksista vahvana pääsääntönä oli, että syyteneuvottelut oli aloitettu vasta syyteharkinnan valmistuttua⁷⁸. Tällaisia tapauksia, joissa neuvottelut oli aloitettu vasta syyteharkinnan valmistuttua, oli vuosien 2015–2016 tapauksista peräti 75,3 % (70 kpl). Vain alle kymmenesosassa (9,7 %, 9 kpl) neuvotteluihin oli ryhdytty syyteharkinnan vielä käynnissä ollessa.⁷⁹

Lainvalmisteluasiakirjoissa puolestaan katsottiin, että mahdollisimman suurten kustannussäästöjen saavuttamiseksi menettelyyn tulisi ryhtyä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, mieluiten jo esitutinnan aikana⁸⁰. Aiempi tutkimusaineisto kuitenkin siis osoitti, että neuvotteluihin oli tyypillisesti ryhdytty vasta esitutinnan valmistuttua, joko syyteharkintavaiheessa tai syyttäjän saatua syyteharkinnan valmiiksi ja haastehakemuksen laadittua. Samaten jo tuolloin kävi ilmi, että ETL:n mukaista tunnustamismennettelyä ei ilmeisesti ollut menettelyn alkuvuosina sovellettu joitakin yksittäistapauksia lukuun ottamatta juuri ollenkaan.

Tätä selvitystä varten kootun aineiston perusteella vaikuttaa siltä, että näihin tuloksiin ei ole tullut juuri muutoksia. Esitutintavaiheessa käynnistyvät syyteneuvottelut ovat edelleen sangen harvassa – tyypillisin aloitus-/neuvottelutunnusteluvaihe, myös haastateltujen arvion mukaan, on nimenomaan siinä kohden, kun jutun esitutkinta on valmistunut ja tapaus siirtyy syyteharkintaan. Tällöin syyttäjä kykenee muodostamaan tapauksesta kokonaiskuvan ja harkitsemaan jutun mahdollista soveltuvuutta neuvotteluun.

Myöskään tunnustamismennettelyn käyttömäärissä ei Krimon tietojen mukaan ole tapahtunut muutoksia. Haastattelu- ja kyselyaineistonkin perusteella tunnustamismennettelyn käyttö vaikuttaa edelleen hyvin harvinaiselta, joskaan ei tyystin olemattomalta. Niissä harvoissa tapauksissa, joissa tunnustamismennettelyä on sovellettu, se on koettu toimivaksi ja resursseja säästäväksi, mutta soveltamismahdollisuudet ovat rajoittuneet pitkälti yksittäistapauksiin.

Haastatteluissa ja kyselyvastauksissa nousi esiin kaksi pääasiallista seikkaa, joiden arvioitiin olevan syynä tunnustamismennettelyn käytön vähäisyyteen ja siihen, että neuvottelut aloitetaan selvästi ennakoitua myöhäisemmässä vaiheessa:

⁷⁸ Aineistona tässä olivat syyttäjien Valtakunnansyyttäjänvirastoon toimittamat syyteneuvotteluseurantalomakkeet, joita kyseisellä seurantajaksolla kertyi kaikkiaan 93 kappaletta. Tarkempi selostus kyseisestä aineistosta, ks. luku IV.7, 38 sekä alaviite 66.

⁷⁹ Tässä kohdin on tosin huomattava tarkasteluajanjakson mahdollinen vaikutus: merkittävä osa vuosina 2015–2016 menettelyn piirissä olleista tapauksista olivat sellaisia, jotka olivat tulleet tutkintaan ja joissa syyteharkintakin oli usein saatu valmiiksi ennen syyteneuvottelulainsäädännön voimaantuloa. Neuvottelujen aloittaminen tätä varhaisemmassa prosessin vaiheessa ei siis välttämättä olisi ollut edes mahdollista.

⁸⁰ HE 58/2013 vp, 35.

V.7.1 Esitutkintaviranomaisten toiminta ja yhteistyö syyttäjän kanssa

Moni informantti arvioi, että poliisissa ei ehkä vielä ole otettu menettelyä täysin omaksi. Tämä näkyy muun muassa siinä, että tutkinnanjohtajat eivät kovin aktiivisesti ja oma-aloitteisesti seulo ja tuo syyttäjien tietoon tapauksia, jotka voisivat olla tunnustamis-/syyteneuvotteluun soveltuvia, mikä voi johtua esimerkiksi siitä, että menettelyä ei välttämättä kaikkialla poliisissa vielä tunneta perusteellisesti. Syyttäjäkyselyn suunnittelupalaverissa Poliisiammattikorkeakoulun edustaja myös esitti, että syyteneuvottelun kaltainen menettely, jossa esitutkintaa rajoitetaan epäillyn tunnustamisen perusteella, istuu kenties hieman huonosti poliisin perinteiseen esitutkintaidentiteettiin, jossa tavoitteena on suorittaa esitutkinta aina lähtökohtaisesti perusteellisesti ja täysimääräisenä. Esitutkinnan rajoittaminen tunnustuksen perusteella, etenkin jos tunnustus annetaan hyvin varhaisessa vaiheessa esitutkintaa, voi johtaa poliisissa huoleen siitä, jääkö tällöin selvittämättä mahdollisia olennaisia tapaushaaroja tai onko tunnustus annettu suojatakseen jonkun toisen mahdollisen epäillyn tai kenties vielä vakavampien tekojen paljastumista.

Esitutkintavaiheessa aloite menettelyn käyttöön tulisi lain mukaan tulla tutkinnanjohtajalta. Koska poliisin aloiteaktiivisuus menettelyssä ei tutkimusaineiston valossa kuitenkaan ole ollut järin suurta, edellyttäisi esitutkintavaiheessa neuvottelujen käynnistäminen käytännössä sitä, että syyttäjä olisi aktiivinen poliisiin päin, pitäisi yhteyttä ja palaveeraisi poliisin kanssa nimenomaisesti seuloakseen soveltuvia juttuja esiin. Syyttäjien työtahdin ja aikaresurssien vuoksi tähän on kuitenkin huonosti mahdollisuuksia. Haastattelu- ja kyselyvastausten perusteella toimijat kyllä kokivat yhteistyön esitutkintaviranomaisten kanssa toimivan sinänsä hyvin ja hyvässä hengessä, mutta esitutkintaviranomaisilta toivottiin hieman suurempaa oma-aloitteisuutta ja itsenäistä kykyä tunnistaa syyteneuvotteluun/tunnustamismenettelyyn mahdollisesti soveltuvia tapauksia juttupoolistaan. Osa myös ilmaisi, että nimenomaisesti tällä osa-alueella tapahtuvaa yhteistyötä voisi tietoisesti lisätä.

"Syyteneuvotteluun mahdollisesti sopivan jutun tunnistaminen heti alkuvaiheessa on tärkeää. Tiiviin esitutkintayhteistyön merkitys on tärkeää. Olisi tärkeä pysähtyä jokaisen vaativan jutun tutkintaa aloitettaessa miettimään sitä, soveltuuko syyteneuvotteluun ja jos ei, niin kirjata ylös, miksi ei." (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

"Haaste on tunnistaa sopivat jutut esitutkinnassa. Onnistuu usein vain silloin, kun epäilty itse on aktiivinen. Syyttäjä/poliisi hankala olla aloitteellinen erityisesti silloin, kun ei ole avustajaa tai halua avustajaa. Poliisin pitäisi ehkä olla hieman avoimempi asialle? Ja vaikka viran puolesta hakea puolustajaa?" (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

"Olemme miettineet sitä, että pitäisi muistaa samalla, kun epäillylle kerrotaan hänen oikeuksistaan, oikeudesta avustajaan, itsekriminointisuojausta ja monista asioista, niin vois hänelle myöskin kertoa siinä, että on olemassa tällöinen syyteneuvottelumenettely, jossa sitten voi saada kolmasosan alennuksen siihen teoreettiseen rangaistukseen jos haluaa siihen ryhtyä. - - Mietittiin aluksi, että voi olla arveluttavaa ruveta markkinoimaan syyteneuvottelua, että sitten joku rupee väittämään, että on pakotettu tunnustamaan jotain. Mutta nyt on mieli muuttunut, että ei sitä tarvii kokee markkinoinniksi, jos me kerrotaan, että on tällanen vaihtoehto. Tavallaanhan se on epäillyn oikeus. Ja jos se vain kerrotais kaikille siinä alussa ennen kuin he ovat ottaneet vielä kantaa siihenkään, että tunnustaako he jotain vai kiistääkö kaiken, niin eikö se oikeastaan

olis enemmän yhdenvertaista että kaikki saa sen tiedon.” (KiS 5, Kaakkois-Suomi)

Yllä olevan syyttäjän kommentin valossa vaikuttaa siltä, että myös menettelyn mahdollisimman varhaisen aloittamisen kannalta eräs avaintekijä olisi se, että syyteneuvottelumenettelymahdollisuuden tulisi olla kattavasti tunnettu myös epäiltyjen/tavallisten kansalaisten keskuudessa. Tällä hetkellä menettelyn käynnistyminen näyttäisi olevan pitkälti riippuvainen siitä, osaako jokin asiantuntijataho (viranomainen tai avustaja) tunnistaa menettelyyn soveltuvan tapauksen ja tekeekö hän myös aloitteen neuvotteluihin ryhtymisestä. Mikäli menettelyn tunnettuus olisi myös tavallisten kansalaisten keskuudessa parempi tai menettelymahdollisuus tuotaisiin aktiivisesti ja rutiininomaisesti kaikkien epäiltyjen tietoon hänen muiden oikeuksiensa tavoin, menettelyyn mahdollisesti halukas epäilty osaisi myös itse ottaa asian esille ja pyytää menettelyä halutessaan.

V.7.2 Menettelyn käyttökelpoisuus esitutkintavaiheessa

Haastateltavat olivat hallituksen esityksen kanssa pitkälti yksimielisiä siitä, että jo esitutkintavaiheessa aloitettu menettely tuottaisi ilman muuta suurimmat kustannussäästöt. Etenkin syyttäjät myös ilmaisivat, että he *periaatteessa* käyttäisivät menettelyä mielellään nykyistä enemmän jo esitutkinnan aikana. Monet kuitenkin totesivat, että *käytännössä* neuvottelujen käyminen esitutkintavaiheessa on usein hyvin hankalaa. Esitutkinnan aikaisen neuvottelun nähtiin soveltuvan lähinnä tapauksiin, jotka ovat hyvin suoraviivaisia ja joissa näyttö on jo esimerkiksi koko esitutkinnan käynnistävän viranomaisaineiston (kuten verotarkastuskertomuksen) perusteella koko lailla selvä – toisin sanoen tapauksiin, joissa esitutkintatoimenpiteillä ei joka tapauksessa luultavasti saavutettaisi juurikaan uutta, asiaan merkittävästi vaikuttavaa selvitystä. Muunlaisissa tapauksissa esitutkinnan on sen sijaan usein täytynyt edetä jo sangen pitkälle ennen kuin on mahdollista arvioida (puolin ja toisin), onko neuvotteluedellytyksiä olemassa ja minkälaisesta kokonaisuudesta itse asiassa neuvotellaan.

Puolustuksen kannalta on lisäksi olennaista odottaa esitutkinnan edistymistä, jotta saadaan riittävästi tietoa muun muassa siitä, minkälaista näyttöä epäilystä rikoksesta on saatu, mitä kaikkea rikosepäily kattaa ja mikä näin ollen teonkuvaukseksi on muodostumassa. Vasta tätä tietoa vastaan puolustus voi yhdessä päämiehen kanssa arvioida, kannattaako menettelyyn lähteä. Syyttäjä niin ikään usein kokee pystyvänsä perehtymään asiaan riittävän syvällisesti ja saavuttavansa tapauksesta kokonaiskuvan vasta, kun esitutkinta on edennyt tarpeeksi pitkälle. Moni syyttäjistä totesi, että usein vasta syyteharkintavaiheessa aineistoa on kertynyt siinä määrin, että syyteharkinnan suorittaminen ja teonkuvauksen ja rikosnimikkeen määrittäminen on mahdollista.

Lisäksi, kuten edellä on selostettu, esitutkintaa halutaan suorittaa pidemmälle usein myös siksi, että voidaan varmistua muun muassa siitä, mitä kaikkea epäilty oikeastaan tunnustaa, onko tunnustus yhteensopiva saadun selvityksen kanssa, onko tunnustajana todella se henkilö, jota voidaan perustellusti pitää epäiltynä kyseisestä rikoksesta vai onko mahdollista, että tunnustuksella pyritään pikemminkin suojaamaan tosiasiallista vastuutahoa tai vielä suuremman rikoksen paljastumista. Näillä seikoilla siis pyritään osaltaan varmistamaan tunnustuksen oikeellisuus ja vapaaeh-

toisuus. Pitkälle ja/tai täysimääräisenä suoritettu esitutkinta on siis usein syyteneuvottelutapauksissakin välttämätön rikosvastuun asianmukaisen toteuttamisen ja kohdentamisen varmistamiseksi.

Yksi syyttäjä myös katsoi, että esitutkintavaiheessa aloitetun menettelyn esteenä on nimenomaisesti myös se, että epäillylle on tuolloin luovutettava koko siihenastinen tutkinnassa saatu aineisto, mikä saattaisi pahimmillaan vaarantaa epäillyn rikoksen selvittämisen ja myöhemmät tutkintatoimet. Lisäksi hän arvioi, että epäiltyjen tunnistamishalukkuutta esitutkintavaiheessa vähentää myös se, että ETL:n mukaisessa menettelyssä menettelyn aikana annetut lausumat eivät mene hyödyntämiskieltoon, mikäli menettelyn käyttö jossain myöhemmässä prosessivaiheessa kariutuisikin.

V.8 Neuvottelun kohteet

Tällä hetkellä syyteneuvottelulainsäädännössä syyteneuvottelun kohteet on rajattu kahteen seikkaan: siihen, tunnustaako epäilty/vastaaja neuvottelun kohteena olevan rikoksen ja siihen, minkälainen seuraamus lievennyksineen vastaajalle tulisi teostaan tuomita. Esimerkiksi oheisseuraamuksista ja turvaamistoimista, kuten liiketoimintakiellosta, menettämisseuraamuksista, eläintenpitokiellosta tai vastaavista ei lain mukaan voi neuvotella. Myös rikosnimike ja teonkuvaus jäävät neuvottelujen ulkopuolelle.

Edellä selostetusta rajauksesta huolimatta useampikin haastateltava huomautti, että vaikka lainsäädäntö sinänsä rajaa neuvottelujen ulkopuolelle rikosnimikkeen ja teonkuvauksen, tosiasiallisesti näistä silti keskustellaan neuvottelun osana. Neuvotteluissa väistämättä joudutaan esimerkiksi kartoittamaan, onko syyttäjällä ja puolustuksella yhteneväinen kuva siitä teosta, jonka vastaaja tunnustaa. Tällöin voi nousta esiin eriäviä näkemyksiä esimerkiksi tekoon liittyvistä yksityiskohdista, aiheutetun vahingon määrästä tai muista seikoista, ja puolustus saattaa pystyä esittämään omien näkemystensä tueksi sellaista näyttöä tai perusteita, joiden perusteella heidän näkökantansa tapahtumien kulusta tai teon sisällöstä saattaa nousta perustellummaksi kuin syyttäjän alkuperäinen näkemys. Tämän seurauksena voi myös olla mahdollista, että teonkuvauksen rubriikki, rikosnimike, vaihtuu siitä mitä syyttäjä on alun perin ajatellut. Eräs syyttäjä kuvasi tätä sanoen, että syyttäjä saattaa neuvotteluissa tulla *vakuuttuneeksi* siitä, että puolustuksella on itse asiassa kyseisestä asiasta todennukaisempi näkemys kuin syyttäjällä. Neuvotteluissa teonkuvausta ei siis voida muuttaa ikään kuin tietoisena siitä, että kyseessä on neuvottelutulos tai kompromissi, joka poikkeaa jossain määrin aineellisesta totuudesta. Sen sijaan, jos syyttäjä tulee aidosti vakuuttuneeksi siitä, että puolustuksen näkemys jostain teonkuvauksen yksityiskohdasta on paikkansapitävä, teonkuvausta voidaan tältä osin muokata tai tarkentaa.

"Kyllä mut saa vakuuttaa siellä syyteneuvotteluissa jonkun asian oikeasta laidasta - - kyllä minä pystyn siinä sitä käsitystäni sen tunnustettavan teonkuvauksen osalta muuttamaan jos [tulen vakuuttuneeksi siitä, että siihen on aiheutta]. Tapahtuisihan se siellä salissa joka tapauksessa. Valtakunnansyyttäjänviraston ohjemuistiossakin sanotaan, että teonkuvauksesta ei saisi neuvotella, mutta siellä todetaan myös, että kyllä syyttäjä saa tulla uuteen käsitykseen siitä, että mistä jutussa on kyse. - - Lähtökohtaisesti oon sitä mieltä, että se on kuitenkin neuvottelu eikä suinkaan Ota tai jätä -tarjous, vaan nimenomaan keskustellaan siitä, että tää on se mun käsitys [ja puolustus] saattaa

tarjota oman käsityksen sitten niistä joistain yksityiskohdista ja luvuista. Monestihan ne teonkuvauksen luvut on puhdasta matematiikkaa, eli me saataan mennä niihin, mistä ne luvut johdetaan. Ja sitten kun me päästään yhteisymmärrykseen siitä, että mitkä niistä on relevantteja, niin sitten se on ihan puhdasta matematiikkaa, millä päädytään siihen teonkuvauksen lukuun.” (KiS 1, Uusimaa)

Toisaalta myös todettiin, että käytännössä teonkuvauksen ja rikosnimikkeen määrittymiseen voi vaikuttaa myös se, minkälaisen menettelyn/mitä epäilty tunnustaa. Jos epäilty esimerkiksi tunnustaa kavallusrikoksen tiettyyn euromäärään asti tai epäilystä kymmenen teon varkaussarjasta seitsemän, syyttäjä joutuu harkitsemaan, pysyykö hän ajamaan syytteen läpi oikeudessa myös niiltä osin, joita tunnustus ei kata. Jos hän katsoo, ettei muu näyttö kenties riitä syyksi lukevaan tuomioon tunnustuksen ulkopuolelle jäävien osien osalta, hän saattaa luopua syytteestä näiltä osin ja viedä oikeuteen vain tunnustetut osuudet. Tällöinkin siis teonkuvaus/rikosnimike on neuvottelun seurauksena muokkautunut, vaikka näistä ei sinänsä ole menettelyn tarkoitamassa mielessä neuvoteltu.

Eräs asianajaja puolestaan kertoi tilanteesta, jossa hänen päämiehensä oli saavuttanut asianomistajan kanssa sovinnon asianomistajan vaatiman vahingonkorvauksen suuruudesta. Asianomistaja oli suostunut vaatimaan alkuperäistä vaatimustaan pienempää vahingonkorvausta, sillä oli selvää, että vastaaja ei kykenisi alun perin vaadittua summaa koskaan asianomistajalle maksamaan. Osapuolten päästyä sovintoon pienemmästä summasta, oli myös syyttäjä muuttanut syytteen teonkuvausta aiheutetun vahingon osalta vastaamaan tätä vastaajan ja asianomistajan sopimaa summaa. Koska talousrikoksissa teon vakavuusarviointi ja sen seurauksena myös mitattavan rangaistuksen ankaruus pohjautuvat usein aiheutetun vahingon määrään, pienempi vahingonkorvausvaatimus ja sen mukaisesti mukautettu syyte johtivat myös vastaajan osalta siinä määrin lievempään vankeusrangaistukseen, että se voitiin tuomita ehdollisena.

Edellä selostetusta käytännön tilasta huolimatta haastateltavien näkemykset kuitenkin jossain määrin hajosivat sen suhteen, pitäisikö myös lain tasolle ottaa kirjaus siitä, että myös teonkuvaus ja rikosnimike voivat olla keskustelun kohteena. Osa piti suotavana, että vallitseva asiointi olisi avoimesti kirjattuna myös lakiin, toiset taas pelkäsivät, että se laajentaisi menettelyä entisestään ("johtaisi siihen tulkintaan, että ihan kun osapuolet vaan voisivat näistä asioista vapaasti päättää") – vallitseva konsensus kun tuntui joka tapauksessa olevan, ettei "jenkkityylistä plea bargain -mallia", jossa teonkuvausta ja rikosnimikettä avoimesti muokataan syyttäjän ja puolustuksen "kaupankäynnin" pohjalta eikä niinkään aineellista totuutta hakien pidetty toivottavana tulokkaana Suomeen. Lakimuutosta vastustavat tahot olivat siis huolissaan siitä, että laintasoinen kirjaus saattaisi johtaa käytäntöihin, joissa teonkuvauksesta ja rikosnimikkeestä neuvoteltaisiin nykyistä "pakollista keskustelua" laajemmin, mitä ei pidetty toivottavana.

Oheisvaatimusten osalta taas moni haastateltu kertoi kannattavansa sitä, että liiketoimintakiellosta voisi neuvotella avoimesti, sillä tyypillisessä syyteneuvottelutapauksessa sillä, vaaditaanko vastaajaa liiketoimintakieltoon ja kuinka pitkää kieltoa syyttäjä vaatii, on usein vastaajalle vähintään yhtä suuri merkitys kuin varsinaisen seuraamuksen ankaruudella. Tällä hetkellä liiketoimintakiellosta ja muista oheisvaatimuksista ei lain mukaan voi neuvotella – joskin aihepiiri ilmeisesti nousee yleensä

esiin vähintäänkin epävirallisessa keskustelussa ja, kuten eräs syyttäjä asian muotoili, ”liiketoimintakieltohan voidaan määrätä ainoastaan, jos syyttäjä sitä vaatii. Toisinaan voi siis olla, että keskustelujen seurauksena tulemme tulokseen, että liiketoimintakiellon vaatimiselle ei ole aihetta”.

Jos liiketoimintakiello olisi kokonaisuudessaan neuvottelujen kohteena – osapuolet voisivat siis halutessaan neuvotella myös kiellon pituudesta eikä vain siitä, voiko syyttäjä ”tiskin alta” tulla siihen tulokseen, että koko kiellon vaatimiselle ei ole tarvetta –, tämä saattaisi useamman haastateltavan arvion mukaan lisätä epäiltyjen/vastaaajien kiinnostusta syyteneuvottelumenettelyä kohtaan. Toisaalta muutamakin informantti huomautti, että oheisvaatimusten luonne ja funktio on toisenlainen kuin varsinaisen seuraamuksen: esimerkiksi eläintenpitokielto ja ajokielto ovat luonteeltaan turvaamistoimia, joiden tehtävänä on ehkäistä rikollisen toiminnan jatkumista ja/tai suojata mahdollisia rikoksen kohteita tulevaisuudessa. Näin ollen neuvottelemisen tällaisista seuraamuksista on huomattavasti problemaattisempaa – osan mielestä jopa ei-toivottavaa –, sillä niiden vaikutus ulottuu asian epäiltyä/vastaaajaa itseään laajemmalle. Tästä syystä läheskään kaikki haastateltavat eivät – ainakaan varauksetta – kannattaneet syyteneuvottelun neuvottelualan kategorista laajentamista (ainakaan kaikkiin) oheisseuraamuksiin asti.

V.9 Neuvottelun soveltamisala

Tämänhetkinen syyteneuvottelumenettely on suunnattu tietoisesti erityisesti talousrikosten käsittelyyn. Muiden rikosten osalta syyteneuvottelun soveltumista on sen sijaan selvästi rajattu kahdeltakin suunnalta. Koska syyteneuvottelu on korostetun prosessuaalisekonominen instrumentti, vähäisemmät tapaukset karsiutuvat pois neuvottelun piiristä kustannussäästökriteerillä; tapaus voidaan ottaa syyteneuvottelumenettelyyn ainoastaan, mikäli menettelyllä saavutetaan riittävän suuria prosessiekonomisia säästöjä verrattuna asian käsittelyyn tavanomaisessa rikosprosessissa. Toisaalta on katsottu, että menettely ei sovi erittäin moitittavien tekojen käsittelyyn, minkä vuoksi ROL 1:10 1 momentin 1-kohdassa menettelyn piiristä on suljettu pois ensinnäkin teot, joista voidaan tuomita yli kuuden vuoden vankeusrangaistus sekä tietyt, tämän rangaistusmaksimin alittavat väkivalta- ja seksuaalirikokset.

V.9.1 Nykyisen soveltamisalan kritiikki

Yllä selostettu sovellusalarajaus on herättänyt jonkin verran arvostelua sekä lainsoveltajien keskuudessa että oikeuskirjallisuudessa⁸¹. Kritiikin perustana ovat olleet yhtäältä pragmaattiset syyt ja toisaalta epäiltyjen yhdenvertaisuus. Käytännön kannalta esimerkiksi törkeiden huumausainerikosten poisrajautumista on arvosteltu, sillä on esitetty, että neuvotteluyhteys ja tunnustamisen ja seuraamuslievennyksen liitto soveltuisi näiden rikosten selvittämiseen ja huumausainerinkien paljastamiseen erityisen hyvin⁸². Edelleen nykyistä rajausta on arvosteltu myös epä johdonmukaisuudesta: tällä hetkellä esimerkiksi pahoinpitely (RL 21:5) on rajattu pois menettelyn piiristä siihen soveltumattomana, mutta ryöstöstä (RL 31:1) on puolestaan mahdollista syyteneuvotella. Samalla tavalla kummastuttavana rajauksena voi pitää sitä, että

⁸¹ Ks. esim. Tapani & Tolvanen 2015, 233 ja Oikarainen 2017, 22.

⁸² Tapani & Tolvanen 2015, 238.

vaikka seksuaalirikokset on muutoin lähtökohtaisesti jätetty menettelyn ulkopuolelle näiden rikosten erityisluonteisuuden ja intiimin oikeushyvän loukkaamisen vuoksi, syyteneuvottelussa on kuitenkin mahdollista käsitellä paritusrikoksia, myös törkeitä sellaisia. Näin on myös tunnustamisoikeudenkäyntiaineiston perusteella muutamaan otteeseen tehtykin.

Soveltamisrajausten tuottamat yhdenvertaisuuskysymykset puolestaan ovat herättäneet huolta paitsi oikeuskirjallisuudessa ja yleisessä keskustelussa⁸³, myös osassa haastatteluissa. Muutama haastateltava kritisoi nykyistä syyteneuvottelumennettelyä nimenomaan tästä näkökulmasta: miksi vain tietyissä rikostyypeissä tunnustaminen tuottaa palkinnon seuraamuslievennyksen muodossa – ja silloinkin vain heille, jotka ovat (tai joiden avustaja on) osanneet pyytää menettelyyn pääsyä?

”Jos nyt tää resurssien säästö on se motiivi [syyteneuvottelujärjestelmälle], niin sehän on meille jopa helpompaa [”tavanomaisen” tunnustetun jutun käsittely pääkäsittelyssä], kun usein ne marssii tonne saliin ja siinä tunnustaa - - ja sitten kuitenkin saa ihan täyden rangaistuksen. Ja tää [syyteneuvottelu] on meille työlästä ja hankalaa ja vaatii ihan hirveen paljon enemmän kaikkia toimenpiteitä ennen sitä käsittelyä, niin jotenkin tää tuntuu vähän epätasa-arvoiselta eri vastaajien kanssa, koska sitten joku toinen, jolla ei ehkä ole ollu sitä avustajaa ja joka ei ehkä oo hoksannu edes tämmöstä ehdottaa syyttäjälle, saa eri rangaistuksen vaikka kohtelu on aika lailla sama. - - Ja se tuntuu epäoikeudenmukaiselta, että nämä tunnustajat, joilla sitten voi olla aika itsekkäät motiivit saada etua, ja semmoset vähän enemmän ehkä ’kunnon kansalaiset’, jotka sitten vaan nöyränä tulee tänne tunnustamaan, ei saa sitä samaa etua.” (KäT 5, Uusimaa)

Toki ilman syyteneuvotteluakin vastaajan tunnustus on mahdollista ottaa nyky-lainsäädännössä huomioon seuraamusta mitattaessa tiettyjen edellytysten täytyessä (RL 6:6 3-k). Kuten eräs haastateltu tuomari totesi, kyseisen lainkohdan soveltamisen kynnys käytännössä kuitenkin asettuu suhteellisen korkealle: lievennyksen saamiseen ei riitä, että vastaaja ”tulee saliin ja tunnustaa”, vaan pykälän soveltaminen edellyttäisi vastaajalta verrattain suurta myötävaikuttamista asian selvittämiseen jo melko varhaisessa vaiheessa prosessia. Myös kyselyvastaajista selvä enemmistö arvioi, että syyteneuvottelun käyttöönotto ei ole ollut heidän omassa juttupoolissaan lisännyt RL 6:6:n soveltamista ns. tavallisissa tunnustamistapauksissa. Lisäksi tämän yleisen tunnustamispykälän soveltaminen ei yleensä tuota vastaajalle yhtä suurta hyötyä seuraamuslievennyksen muodossa kuin syyteneuvottelulla olisi mahdollista saavuttaa. Käytännössä siis syyteneuvottelussa annettu tunnustus voi olla – ja vaikuttaisi usein olevankin – vastaajalle merkittävästi edullisempi kuin tavanomaisen rikosprosessin yhteydessä annettu tunnustus, vaikka kustannussäästöt saattavat molemmissa tapauksissa lopulta koitua suurin piirtein saman suuruisiksi.

V.9.2 Näkemykset soveltamisalan laajentamisesta

Haastattelussa ja syyttäjäkyselyssä kysyttiin informanttien kantaa siihen, pitäisikö heidän mielestään syyteneuvottelun soveltamisalaa muuttaa nykyisestä ja jos, miten. Lisäksi tiedusteltiin erikseen mielipidettä törkeiden huumausainerikosten, väkivalta- ja seksuaalirikosten ottamisesta menettelyn piiriin.

⁸³ Ks. tarkemmin tämän muistion luku III.3.1 ja myös esim. Fredman 2018, 416.

Näkemyksissä oli jossain määrin hajontaa, mutta karkeasti luonnostellen voidaan todeta, että törkeiden huumausainerikosten tuominen menettelyn piiriin sai varo-vaista kannatusta, kun taas väkivalta- ja seksuaalirikoksiin laajentamiseen suhtauduttiin hyvin skeptisesti. Törkeiden huumausainerikosten soveltumista menettelyyn perusteltiin muun muassa sillä, että kyseessä on asianomistajaton rikos, jolloin menettelyn käyttö voidaan nähdä vahvemmin puolustuksen ja valtion sopimuksenvälisenä asiana sekä sillä, että törkeät huumausainerikokset ovat tyypillisesti laajoja tekokokonaisuuksia ja näytöllisesti monimutkaisia, joten syyteneuvottelulla voitaisiin näissä rikoksissa saada yhtäältä merkittäviä kustannussäästöjä että toisaalta myös selvittää mittavia rikossarjoja.

Toisaalta haastateltavien näkökannoissa oli hajontaa viimeksi mainitun seikan osalta: siinä missä osa haastatelluista piti törkeitä huumausainerikoksia näytöllisesti hyvin haastavina ja sitä kautta syyteneuvotteluun hyvin soveltuvina, toiset taas katsoivat että (törkeissä) huumausainerikoksissa näyttökysymykset ovat nimenomaan sangen suoraviivaisia ja sen vuoksi arvelivat, ettei menettelyllä saataisi kovinkaan suuria prosessiekonomisia hyötyjä tässä rikostyyppissä. Osaa haastatelluista myös epäilytti, kuten luvussa V.5 on mainittu, se, miten tunnustuksen oikeellisuus ja vapaaehtoisuus juuri tässä rikostyyppissä voitaisiin luotettavasti varmentaa. He pelkäsivät, että syyteneuvottelun käyttö saattaisi luoda riskin siitä, että huumausaineringissä annetaan yhden henkilön tunnustettavaksi muiden ringin jäsenten tosiasiallisesti tekemiä rikoksia.

Huumausainerikoksiakin ongelmallisempänä pidettiin ajatusta menettelyn laajentamisesta väkivalta- ja erityisesti seksuaalirikosten puolelle. Pääasiallisena syynä tähän informanteilla oli näiden rikosten luonne ja niillä asiaomistajille aiheutettu oikeudenloukkaus: sekä haastatellut että kyselyvastaajat pääsääntöisesti katsoivat, että kyseiset rikokset ovat niin moitittavia ja kohdistuvat niin intiimeihin oikeushyviin, ettei niistä neuvottelemista voisi pitää moraalisesti hyväksyttävänä. Moni arveli myös, että tällaisten rikosten kohdalla asianomistaja saattaisi pitää loukkaavana jo ajatustakin siitä, että syyteneuvottelu olisi tämänkaltaisessa rikoksessa edes mahdollinen. Niin ikään moni huomautti, että näissä rikoksissa, etenkin lähisuhdeväkivaltatapauksissa tai muutoin silloin, jos rikoksen epäilty/vastaaja olisi asianomistajan lähipiiriä, olisi erityisen vaikeaa selvittää se, onko asianomistajan suostumus menettelyn käyttöön annettu vapaaehtoisesti vai mahdollisesti painostuksen seurauksena.

Toisaalta muutama haastateltu pohti, että tapauskohtaisesti voisi vastaan tulla tilanteita, joissa syyteneuvottelun käyttö voisi olla nimenomaan asianomistajan toive ja hänen etunsa mukaista. Esimerkiksi seksuaalirikoksissa täysimittainen rikosprosessi oikeussalikuulemisineen ja mahdollisine muutoksenhakuineen on usein asianomistajalle erityisen raskas, minkä lisäksi moni juttu saattaa päätyä hylkäävään tuomioon muun muassa näytön puutteessa. Tällaisissa tapauksissa syyteneuvottelumenettely ensinnäkin nopeuttaisi ja siten keventäisi prosessia ja asian käsittelyn raskautta asianomistajalle ja toisaalta varmistaisi syyksi lukevan tuomion. Toisaalta, kuten haastateltavat huomauttivat, epäillyn suostuvaisuus syyteneuvottelumenettelyyn ja siten (lähes) varmaan syyksi lukevaan tuomioon ilman syytteen kiistoa lienee tämän tyyppisissä rikoksissa melko vähäistä.

Joka tapauksessa, riippumatta siitä, oliko informantin kanta syyteneuvottelun laajentamiseen väkivalta- ja seksuaalirikoksiin ehdottoman kielteinen tai varauksellisen myönteinen, haastateltavien kesken vallitsi yksimielisyys siitä, että näissä rikostyy-

peissä kysymys neuvottelumahdollisuudesta tulisi aina ratkaista nimenomaan asianomistajan etu mielessä ja hänen toiveidensa mukaisesti. Siinä missä siis esimerkiksi talousrikosten kohdalla useampikin informantti oli halukas poistamaan tai ainakin heikentämään vaatimusta asianomistajan suostumuksen saamisesta neuvottelun edellytyksenä, näiden rikosten kohdalla kaikki pitivät asianomistajan suostumusta ehdottomana vähimmäisehtona sille, että neuvottelua voitaisiin edes harkita sovellettavaksi.

Soveltamisalasta yleisesti keskusteltaessa muutama haastateltava toi esiin myös näkökannan, jossa kannatettiin syyteneuvottelun laajentamista nimenomaan myös nykyistä sovellusalaan vähäisempien tekojen puolelle. Nämä haastateltavat olisivat siis olleet halukkaita väljentämään tapauksen monimutkaisuus- ja kustannussäästö-kriteeriä sen hyväksi, että jatkossa menettelyä voitaisiin hyödyntää nykyistä suurempiin tapauspooleihin. Haastateltavat perustelivat näkemystään yhtäältä yhdenvertaisuusnäkökohdilla (”ei ole oikein, että vain riittävän hankalan rikoksen tehneet vastaajat hyötyvät tunnustuksestaan”) ja toisaalta sillä, että ylivoimaisesti suurin osa oikeuslaitoksen käsittelemistä tapauksista on näitä pienempiä rikoksia. Jos niitä siis saataisiin reilulla mitalla ohjattua syyteneuvottelumenettelyyn ja siten siis karsittua pois täysimittaisesta prosessista, tämä tuottaisi huomattavaa sekä ajallista että henkistä helpotusta niin kyseisen tapauksen osapuolille kuin oikeuslaitokselle itselleen. Lisäksi tällöin vapautuisi entisestään resursseja selvittää perusteellisemmin niitä isoja ja monimutkaisia tapauksia, joilla on usein erityistä merkitystä myös suuren yleisön silmissä oikeuslaitoksen legitimiteettiä ajatellen:

”Yhteiskunta huomaa, että kyl näihin [isoihin, vakaviin rikoksiin] tehdään jotain, ettei nää jää tutkimatta. Ja ehkä ihmiset näkis, ettei täällä puututa vaan lillukanvarsiiin, vaan nimenomaan puututaan voimalla näihin isoihin, vakaviin asioihin. Ja pienet asiat, ne saa nopeasti kevyen sanktion - - Ihmiset näkee, ettei niitäkään kannata tehdä [koska kiinnijäämis- ja tuomitsemisprosentti on korkea]. Jossain ihannemaailmassa mun mielestä pitäis olla näin.” (KäT 3, Uusimaa)

Haastateltujen joukossa oli myös niitä, jotka katsoivat, että koko laajentamiskeskustelu on jossain määrin ennenaikainen: he pitivät tähdellisempänä sitä, että syyteneuvottelu ylipäättään menettelynä saataisiin vakiinnutettua ja rutinoituneeksi tällä soveltamisalalla, joka alkujaan on valittu. Vasta, jos/kun menettelyn ”valuviat” on saatu korjattua ja käytännöt yhdenmukaistettua, kannattaisi heidän mukaansa siirtyä pohtimaan kysymystä siitä, tulisiko menettelyn soveltamisalaa mahdollisesti laajentaa ja mihin suuntaan.

”Mun mielestä olis ehkä järkevää, että tää syyteneuvottelu menettelynä ensin sisäistettäis ja sitä käytettäis mahdollisimman paljon ja saatais markkinoitua kaikille osapuolille käyttökelpoisena menetelmänä [ennen kuin mietitään mahdollista laajentamista].” (KiS 5, Kaakkois-Suomi)

V.10 Seuraamuslievennyksen tapa ja määrä

Kuten jo edellä on todettu, seuraamuslievennys, sen määrä ja tuomitun seuraamuksen yhteneväisyys tai eroavaisuus tuomioesityksen seuraamuskannanotosta ovat syyteneuvottelun keskeisimpiä osa-alueita ja usein ratkaisevia sen suhteen, kuinka onnistuneeksi syyteneuvotteluun osallistuneet osapuolet menettelyn kokevat. Liian

vähäiseksi koettu seuraamuslievennys saattaa lopahduttaa muuten menettelyyn motivoituneen epäillyn/vastaajan mielenkiinnon osallistua syyteneuvotteluun, liian suuri lievennys taas lisää väärin tunnustusten riskiä ja tulee myös hyvin todennäköisesti torjutuksi tuomioistuimessa, mikä puolestaan todennäköisesti johtaa muutoksenhaakuun, syyteneuvottelulla tavoiteltujen kustannussäästöjen vesittymiseen ja mahdollisesti järjestelmän suosion laskuun tuomittavan seuraamuksen ennakoitavuuden huonotessa.

Kaikki menettelyyn osallistuvat osapuolet ovat toki tietoisia siitä, että tuomioesityksen seuraamuskannanotto ei sido tuomioistuinta ja lopullinen rangaistus saateetaan siis mitata suuntaan tai toiseen esitetystä poikkeavasti. Tästä huolimatta seuraamuksen mahdollisella muuttumisella on suuri vaikutus menettelyä ja sen toimijoita kohtaan koettuun luottamukseen. Haastateltavat olivat oikeuskirjallisuudessa esitettyjen näkökantojen kanssa yhtä mieltä siitä, että syyteneuvottelumenettelyn (menestyksellinen) käyttö vaatii osapuolilta erityistä ja uudenlaista luottamusta toisiaan kohtaan. Jos vastaajille ja asianajajille syntyy vaikutelma, että viranomaiset keskittyvät vain saamaan tunnustuksen eivätkä sen jälkeen aidosti pyri puolestaan kunnioittamaan vastaajan neuvotteluintressejä, menettelylle ei voitane ennustaa menestystä tulevaisuutta. Tämän vuoksi asiantuntevasti ja perustellusti neuvotteluvaiheessa tehty seuraamusarviointi on hyvin olennainen osa neuvotteluun osallistuvien ammattilaisten (syyttäjia ja avustajia) ammattitaitoa.

V.10.1 Seuraamuksen mittaaminen

Kuten jo tunnustamisoikeudenkäyntejä käsittelevässä osiossa havaittiin, tuomioasiakirjojen perusteella vaikuttaisi siltä, että joidenkin tahojen ennakoon esittämä huoli siitä, että tuomioistuimet muuttaisivat seuraamuksia radikaalisti tuomioesityksessä esitetystä ei juurikaan aktualisoidu. Pienetkin muutokset tuomioesityksen seuraamuskannanottoon näyttäisivät olevan suhteellisen harvassa; hyvin usein tuomittu seuraamus oli täysin identtinen tuomioesityksessä esitetyn kanssa. Huomionarvoista oli myös se, että vuoden 2017 aineistossa niistä 10 tapauksesta, joissa seuraamus oli mitattu vähänkään tuomioesityksestä poikkeavasti, yhdeksässä tapauksessa muutos oli lievempään päin. Ainoastaan yhdessä tapauksessa tuomari oli tuominnut seuraamuksen ankarampana kuin mitä tuomioesityksessä esitettiin, ja tällöinkin oli kyse siitä, että vastaajalle oheisrangaistuksena tuomittua yhdyskuntapalvelua tuomittiin 20 tuntia esitettyä enemmän. Myöskään monen asianajajan pelkäämää tilannetta, jossa tuomioesityksessä ehdolliseksi esitetty vankeusrangaistus tuomittaisiinkin oikeudenkäynnissä ehdottomana, ei ainakaan tapausaineistoista löytynyt.

Puhtaasti näiden lukujen valossa tuomioasiakirja-aineiston voisi siis ajatella osoittavan, että syyttäjät (ja asianajajat) ovat onnistuneet seuraamusarvioinneissaan erittäin hyvin eikä tuomareilla ole ollut esitettyihin rangaistuksiin huomauttamista tai muutostarpeita. Kuitenkin, kuten eräs haastateltu tuomari huomautti, tällainen johtopäätös olisi turhan pitkälle viety päätelmä siitä, kuinka onnistuneina tuomarit mahdollisesti todellisuudessa ovat seuraamuskannanottoja pitäneet. Tuomioasiakirjoista harvemmin selviää (ellei tuomari ole tätä erityisesti perusteluissa avannut), onko osapuolten välillä ollut erimielisyyttä seuraamuksen mittaamisesta ja jos, onko asiasta käyty keskustelua salissa ja mitä tuomari on ylipäänsä ollut mieltä tuomioesityksen seuraamuskannanotosta – onko hän esimerkiksi kokenut, että seuraamusarvio ei ole suoranaisesti räikeän virheellinen muttei kovin onnistunutkaan, mutta mahdollisen

muutoksenhaun välttämiseksi päätynyt lopulta siihen, ettei lähde muuttamaan seuraamusta esitetystä. Myös haastatteluissa suuri osa tuomareista totesi, että he lähtökohtaisesti pyrkivät aina kunnioittamaan osapuolten saavuttamaa neuvottelutulosta myös seuraamuksen osalta, mikäli se suinkin on mahdollista. Käytännössä ainakin osa tuomareista siis todennäköisesti muuttaisi seuraamusta esitetystä vain siinä tapauksessa, että se olisi esimerkiksi selvästi vallitsevan oikeuskäytännön vastainen.

Näin ollen tuomioasiakirja-aineistosta ei vielä saada vastausta siihen, johtuuko seuraamuskannanottoja myötäilevä tuomitsemislinja tosiaan siitä, että tuomarit pitävät seuraamuskannanottoja kautta linjan onnistuneina vai siitä, että eivät halua lähteä muutoksenhaun välttämiseksi muuttamaan sitä tai eivät pidä roolinsa mukaisena puuttua seuraamuskannanottoon – ainakaan kovin matalalla kynnyksellä – tunnustamisoikeudenkäynnissä. Tätä kysymystä voitaisiin kenties yrittää selvittää vertaamalla tunnustamisoikeudenkäyntien seuraamuskannanottojen ”hyväksymisprosentteja” siihen, kuinka usein tuomarin mittaama seuraamus on poikennut syyttäjän seuraamuskannanotosta vastaavissa rikostyypeissä silloin, kun asia on ratkaistu tavallisessa pääkäsittelyssä. Mikäli hyväksymisprosentti olisi tunnustamisoikeudenkäynneissä korkeampi kuin pääkäsittelyratkaisuissa, saattaisi se mahdollisesti kertoa siitä, että tuomarikunnassa laajemminkin koetaan, että tunnustamisoikeudenkäynnissä seuraamusta ei lähtökohtaisesti haluta lähteä ”sorkkimaan” esitetystä, ellei seuraamuskannanotto ole selkeästi virheellinen. Tällaista verrokkitutkimusta pääkäsittelyjen osalta ei kuitenkaan liene Suomessa toistaiseksi tehty.

Haastatteluiden myötä kävi myös ilmi, että toimijoiden keskuudessa on seuraamuslievennyksen tavan ja määrän osalta jossain määrin toisistaan eroavia ns. seuraamusmatemaattisia koulukuntia. Muutama haastateltava kertoi yhden ryhmän laskevan seuraavasti: ensin määritetään normaalirangaistus, sen jälkeen siihen tehtävän alennuksen määrä ja vasta kun rangaistuksen alennettu määrä on tiedossa, valitaan se, minkä lajisena kyseinen rangaistus tuomitaan. Toiset taas normaalirangaistuksen määrityksen jälkeen ratkaisevat ensin lajinvalintakysymyksen ja vasta sen jälkeen sen, minkälainen määräalennus tähän valittuun rangaistuslajiin tehdään. Valitulla laskentatavalla voi siis olla vaikutusta siihen, vaihtuuko ja kuinka helposti myös rangaistuslaji osana syyteneuvottelun seuraamukseen tuomaa lievennystä. Lajinvaihdosta syyteneuvottelun tuottaman seuraamuslievennyksen osana tarkastellaan erillisenä osionaan seuraavaksi.

V.10.2 Rangaistuslajinvaihdos osana seuraamuslievennystä

Syyteneuvottelulainsäädäntö antaa mahdollisuuden siihen, että vastaajan tunnustuksesta vastineeksi saama seuraamuslievennys voidaan toteuttaa (yksinomaan tai lievennyksen osana) myös vaihtamalla tuomittavaa seuraamuslajia lievempään kuin mitä vastaajalle ilman syyteneuvottelumenettelyä olisi tuomittu. Lajinvaihdosmahdollisuus lieneekin vastaajalle äärimmäisen keskeinen kysymys etenkin juuri silloin, jos tunnustamalla voi välttää ehdottoman vankeuden. Muutama haastateltu syyttäjä totesi havainneensa myös, että etenkin vanhemman ikäpolven ihmisillä myös lajinvalinta ehdollisen vankeuden ja sakkorangaistuksen välillä voi olla niin ikään merkityksellinen, sillä toisin kuin sakkorangaistus, ehdollinen vankeusrangaistus tuottaa merkinnän rikosrekisteriin, minkä iäkkäämmät saattavat kokea leimaavaksi tai kunniaansa vahingoittavaksi.

Kaikki haastatellut olivat yksimielisiä siitä, että mahdollisuus lajinvaihdokseen on epäilylle hyvin merkityksellinen motivaattori – usein myös ehdottomasti suurin motivaattori – syyteneuvottelumenettelyyn osallistumiselle. Hajontaa tuotti sen sijaan se, katsottiinko erityisesti ehdottoman vankeusrangaistuksen välttämismahdollisuuden olevan jopa ”liian suuri porkkana” menettelyssä – toisin sanoen, pitivätkö haastatellut näissä tilanteissa tunnustuksella saatavaa etua niin suurena, että se saattaisi kasvattaa liiallisesti riskiä vääriin tunnustuksiin. Toisaalta samalla suurin osa lajinvaihdokseen kriittisimmin suhtautuvista haastatelluistakin totesi, että mikäli tätä mahdollisuutta ei menettelyssä olisi, syyteneuvottelun käyttömäärät olisivat todennäköisesti nykyistäkin alhaisemmat vastaavan motivaatiotekijän puuttuessa. Niin ikään moni haastateltava huomautti, että vaikka lajinvaihdoksen tarjoama porkkana on eittämättä suuri, todennäköisyys vääriin tunnustuksiin jää Suomessa heidän nähdäkseen silti hyvin pieneksi: suomalainen rangaistustaso on yleisesti ottaen suhteellisen lievä, rangaistusasteikot lähtökohtaisesti matalia ja niistäkin tyypillisesti käytössä alin kolmannes. Lisäksi myös sen, että syyteneuvottelussa vastaajalla on käytännössä aina avustaja, nähtiin pienentävän väärän tunnustuksen riskiä myös lajinvaihdostapauksissa – asiantunteva avustaja osaa valvoa myös tätä aspektia ja olla valppaana sen suhteen, ettei vääriä tunnustuksia syntyisi.

Suhtautuminen ehdottoman vankeuden lievenemiseen ehdolliseksi vankeudeksi syyteneuvottelun seurauksena näyttäytyy jossain määrin hieman erilaisessa valossa riippuen siitä, tarkastellaanko kysymystä tuomioaineiston vai haastateltujen näkemysten kautta. Ensiksi mainitun mukaan vaikuttaisi siltä, että kyseessä on suhteellisen tavanomainen seuraamuslievennyksen tapa. Vuoden 2017 tunnustamisoikeudenkäyntiaineistossa jo peräti yli neljäsosassa (27,6 %) kaikista tuomioista vastaajan rangaistusta lievennettiin ehdottomasta vankeudesta ehdolliseen tai ehdollisen vankeuden ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmään syyteneuvottelun seurauksena⁸⁴ – joskin on muistettava, että tunnustamisoikeudenkäyntien tapausmäärät ovat edelleen suhteellisen pieniä.

Sen sijaan haastatteluissa moni ilmoitti suhtautuvansa lajinvaihdokseen lievennysinstrumenttina melko epäilevästi. Ehdottoman vankeuden lieventäminen ehdolliseksi nähtiin niin suurena alennuksena rangaistukseen, että se herätti monissa huolta paitsi edellä mainitusta liiallisen houkutuksen näkökulmasta, myös rangaistuksen oikeasuhtaisuuden kannalta. Useampi haastateltava huomautti, että etenkin suomalaisessa oikeuskäytännössä teko, josta normaalirangaistuksena tulisi tuomita ehdotonta vankeutta, on lähtökohtaisesti jo hyvin vakava. Heitä pohdituttikin se, voiko näin moitittavaa tekoa ylipäänsä lieventää ehdolliseksi, ainakaan pelkästään syyteneuvotteluun osallistumisen ja tunnustamisen perusteella. Moni katsoikin, että tällöin

⁸⁴ Tuomittuja seuraamuksia oli vuoden 2017 tunnustamisoikeudenkäyntiaineistossa kaikkiaan 76 kappaletta, joista 10 tapauksessa vastaajan seuraamus lieveni ehdottomasta vankeudesta ehdolliseen ja 11 tapauksessa puolestaan ehdottomasta vankeudesta ehdollisen vankeuden ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmään. Vuosien 2015–2016 aineistossa lajinvaihdos ei ollut yhtä yleinen vaihtoehto, mutta tuolloinkin kaikkiaan 15,1 % tuomituista seuraamuksista ehdoton vankeus lieveni ehdollisen tai ehdollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmäksi tai pelkäksi yhdyskuntapalveluksi syyteneuvottelun seurauksena (vuosien 2015–2016 aineistossa oli kaikkiaan 106 tunnustamisoikeudenkäyntiratkaisua, näistä 7:ssä ehdoton vankeus lieveni ehdolliseksi, niin ikään 7:ssä tuomittiin ehdottoman sijaan ehdollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmä ja kahden vastaajan kohdalla ehdoton vankeus lieveni puolestaan pelkäksi yhdyskuntapalveluksi.)

asiassa tulisi olla myös muita seikkoja, jotka osaltaan puoltaisivat rangaistuksen lieventämisen puolesta, kuten erilaiset kohtuullisuusnäkökohdat (esimerkiksi vastaajan ikä, terveydentila, elämäntilanne tai pyrkimys korjata tekonsa vaikutuksia).

Tässä kohdin myös edellä viitatuilla seuraamusmatematiikalla oli vaikutusta: hie-
man yksinkertaistaen voi sanoa, että ne, jotka katsoivat, että seuraamusta mitatessa
ensin tulee määrittää normaalirangaistus ja siihen tuleva määräalennus, minkä jäl-
keen vasta suoritetaan lajinvalinta, päätyivät ehkä helpommin myös lieventämään
seuraamuksen ehdottomasta ehdolliseen vankeuteen, mikäli (alennuksen jälkeen)
tuomittavan vankeuden määrä pysyi alle kahdessa vuodessa eikä esteitä ehdollisen
vankeuden tuomitsemiselle ollut. Mikäli sen sijaan lajinvalinta tehdään jo ennen seu-
raamuslievennyksen määrän määrittämistä, rangaistustyyppi saattaa helpommin pysyä
ehdottomassa vankeudessa – näin luonnollisesti etenkin silloin, jos teon normaali-
rangaistus ennen alennuksen määrittämistä on yli kaksi vuotta vankeutta. Eräs jäl-
kimmäistä koulukuntaa edustava tuomari katsoikin, että ensiksi mainitussa laskuta-
vassa piilee vaara ”tupla-alennukseen”, jolloin vastaaja saa alennuksen rangaistuk-
seensa ensin määrän ja sen jälkeen vielä lajin muodossa. Lienee pohdinnan arvoista,
voivatko nämä erilaiset laskujärjestykset seuraamuksen määrittämisessä johtaa käy-
tännössä niin erilaisiin tulkintakäytäntöihin, että tästä voisi seurata yhdenvertaisuus-
ongelmia rangaistuskäytännössä. Tässä yhteydessä kysymystä ei kuitenkaan ollut
mahdollista syvemmin selvittää.

Yleisesti ottaen asianajajat ja syyttäjät tuntuivat keskimäärin suhtautuvan lajin-
vaihdukseen tuomareita myönteisemmin. Etenkin asianajajat – sinänsä ymmärrettä-
västi – pitivät mahdollisuutta riskeistään huolimatta ehdottoman tärkeänä instrument-
tina seuraamuslievennyksen keinovalikoimassa – onhan tällainen lajinvaihdosmah-
dollisuus pääsääntöisesti päämiehen edun mukaista. Ryhmäkohtaisista eroavai-
suuksista huolimatta lähestulkoon kaikki haastateltavat kuitenkin pitivät mahdolli-
sena, että ainakin jossain erityistilanteessa ehdottoman vankeuden lieventäminen
ehdolliseksi voisi tulla kyseeseen. Ainoastaan yksi haastateltu syyttäjä kertoi, että
suhtautuu kategorisen kielteisesti tähän lievennysmuotoon eikä ainakaan tähän men-
nessä ole suostunut vaatimaan vastaajalle ehdollista vankeusrangaistusta, jos nor-
maalirangaistuksen lajivalintana olisi ehdoton vankeus.

Kuten todettua, seuraamuksen lieveneminen on haastateltavien mukaan vastaa-
jalle pääasiallinen intressi syyteneuvotteluissa ennen muuta silloin, kun neuvottelujen
seurauksena on mahdollista muuttaa ehdoton vankeus ehdolliseksi. Jos sen sijaan
lajinvaihto ei tule kyseeseen tai seuraamus olisi joka tapauksessa korkeintaan ehdol-
lista vankeutta, menettelyn etuina vastaajalle korostuivat haastateltavien arvion mu-
kaan pikemminkin esimerkiksi syyteneuvottelun tuoma asian käsittelyn nopeutumi-
nen/kontrollin saaminen prosessista jne. Suurimpana motivaattorina voi olla myös
jokin muu asia, kuten se, että neuvottelujen avulla välttää rikosrekisterimerkinnän/yritykselle ei vaadita liiketoimintaa jatkossa vaikeuttavaa yhteisösakkoa. Näihin syyte-
neuvottelulla saavutettaviin muihin etuihin palataan vielä uudemman kerran luvuissa
V.13.3.3 ja V.15.2.

V.11 Oikeus muutoksenhakuun

Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja vastaajan oikeusturvan varmistamiseksi myös tunnustamisoikeudenkäynnissä annettuun ratkaisuun saa hakea muutosta tavomaisten muutoksenhakusäännösten mukaisesti. Lisäksi vastaajan tunnustuksen peruuttamisoikeus on rajoittamaton myös siinä mielessä, että tunnustuksen saa peruuttaa vielä tunnustamisoikeudenkäynnin jälkeenkin, siis muutoksenhakuvaiheessa⁸⁵. Näin laaja muutoksenhaku- ja peruutusoikeus on kuitenkin herättänyt myös jonkin verran huolta siitä, että sitä saatettaisiin käyttää taktisena välineenä pitkittämään prosessia tai horjuttamaan näyttöä. Tunnustamisoikeudenkäyntiaineistojen valossa muutoksenhaut ovat kuitenkin olleet hyvin harvinaisia eikä yhdessäkään niissä perusteena ole ollut se, että vastaaja haluaisi peruuttaa tunnustuksensa.

Haastatelluista iso osa piti nykyistä, rajoittamatonta muutoksenhakuoikeutta hyvänä asiana eikä nähnyt siinä muutostarpeita. Odotetusti etenkin yksikään asianajaja ei kannattanut tunnustuksen peruuttamisoikeuden tai muutoksenhakuoikeuden rajoittamista nykyisestä. Muutoksenhakuoikeutta pidettiin hyvin tärkeänä, jopa välttämättömänä syyteneuvottelumenettelyn legitimitietin takeena, kuin myös mahdollisuutta peruuttaa tunnustus. Lisäksi nähtiin, että laajat oikeudet myös osaltaan madaltavat epäilyn kynnystä lähteä mukaan menettelyyn, kun hän tietää, että mielen muuttaminen on tarvittaessa mahdollista milloin vain.

Ne haastateltavat, jotka olisivat olleet valmiita supistamaan muutoksenhakuoikeutta nykyisestä, pääsääntöisesti esittivät muutoksenhakuoikeuden rajoittamista siten, että muutoksenhakuoikeus olisi ainoastaan siinä tapauksessa, että tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomari on ratkaissut asian jollain tapaa tuomioesityksestä poiketen (lähinnä tilanteet, joissa tuomari mittaisi seuraamuksen esitettyä ankaramaksi). Heidän katsontakantansa mukaan tällöin oikeus muutoksenhakuun säilyisi edelleen niillä, joilla voidaan katsoa olevan ”tosiasiallinen valitusintressi”, mutta esimerkiksi riski taktisista syistä tehdyistä valituksista vältettäisiin. Ainoastaan yksi haastateltavista oli sitä mieltä, että muutoksenhakuoikeus tulisi rajata syyteneuvottelutapauksista pois kokonaan perusteella, että muuten puolustuksella on mahdollisuus ”liikaan pelailuun” – joskin hänkin katsoi, että jokin varaventtiili tulisi tällöinkin olla siltä varalta, että asiassa tulisi esimerkiksi uutta selvitystä.

V.12 Vaihtoehtoiset menettelyt

Tähän asti muistiossa on käsitelty ainoastaan ROL:n mukaista syyteneuvottelumenettelyä (ja soveltuvin osin tunnustamismenettelyä), jotka tulivat voimaan omana lainsäädäntökokonaisuutenaan vuoden 2015 alusta. Tiedossa on kuitenkin ollut, että ainakin joillakin paikkakunnilla on jo ennen syyteneuvottelulainsäädännön voimaantuloa käytetty menettelyjä, jotka muistuttavat elementeiltään syyteneuvottelua ja joissa tavalla tai toisella on hyödynnetty neuvottelua ja pyrkimystä asian sovinnolliseen ratkaisemiseen osapuolten kesken. Näitä menettelyjä, joita tässä yhteydessä

⁸⁵ Tältä osin on huomattava ero vastaajan tunnustuksen ja toisaalta syyteneuvotteluun vaadittavan vastaajan suostumuksen peruutusoikeuden rajoittamattomuudessa. Siinä missä vastaajan oikeus peruuttaa *tunnustuksensa* on rajoittamaton ja peruutus voi siis tapahtua vielä muutoksenhakuvaiheessakin, vastaajan antamaa *suostumusta* asian käsittelyyn tunnustamisoikeudenkäynnissä ei voida enää muutoksenhakuvaiheessa peruuttaa. KKO 2017:82.

kutsutaan termeillä ”vaihtoehtoinen” tai ”epävirallinen” menettely on siis ainakin jos-sain määrin käytetty jo ennen lailla säädetyn syyteneuvottelun voimaantuloa, ja selvitystyötä käynnistäessä tutkijoiden käsitys oli, ettei niiden käyttäminen ollut ainakaan kokonaan lakannut myöskään ROL:n mallin käyttöönoton jälkeen. Tämän vuoksi muistiot varten haluttiin kyselyvastaajilta ja haastatelluilta selvittää myös näiden menettelyjen olemassaoloa, käytön yleisyyttä ja syitä sekä menettelyjen erityispiirteitä. Saatuja tuloksia eritellään seuraavassa. Kokoavasti voidaan todeta, että aineiston valossa menettelyjen skaala oli hyvin laaja; eri haastatellut myös selvästi ymmärsivät termin ja sen sisällön hieman toisistaan poikkeavasti.

Ottaen huomioon ne moninaiset oikeusturvariskit, joita formaaliinkin syyteneuvotteluun lähtökohtaisesti sisältyy⁸⁶, on selvää, että epävirallisten menettelyjen käyttöön sisältyy erityistä huolta siitä, miten oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeet ja ennen muuta epäillyn/vastaajan oikeudet varmennetaan. Yksittäistä tapausta laajemmassa mittakaavassa epävirallisia menettelyjä on lisäksi syytä pohtia myös rikosprosessin yhdenvertaisuuden ja läpinäkyvyyden kannalta. Toisaalta haastattelujen perusteella epäviralliset menettelyt koostuivat nykymuodossaan pääosin sellaisista elementeistä, joita toimijoilla (etenkin syyttäjällä) on joka tapauksessa käytössään osana rikosprosessin soveltamisen käytäntöä ja jokapäiväisiä työkaluja. Ainakin osaksi epävirallisiksi menettelyiksi nimetyt käytännöt voivatkin siis käytännössä olla myös tavanomaista lainsoveltamista ja osapuolten saavuttaman keskusteluyhteyden hyödyntämistä esimerkiksi kartoitettaessa sitä, mistä seikoista asiassa osapuolten välillä vallitsee yksimielisyys ja mitkä kenties ovat puolestaan riitaisia.

V.12.1 Suhtautuminen epävirallisten menettelyjen käyttöön

Haastateltavien suhtautuminen vaihtoehtoisiin syyteneuvottelumenettelyihin vaihteli: osa kertoi avoimesti käyttävänsä epävirallisia neuvotteluja tarvittaessa tai hyvinkin aktiivisesti, osa suhtautui varauksellisemmin.

Ne, jotka menettelyjä käyttivät, korostivat, että menettelyjen epävirallisesta luonteesta huolimatta he katsoivat niiden käytön olevan ehdottoman laillista: tehdyt ratkaisut ja käytetyt menettelytavat pohjautuvat (rikos)lain pykäliin ja lainsäädännön antamiin mahdollisuuksiin ja kaikki ratkaisut olivat ja täytyivät olla perusteltavissa ja palauttavissa tarvittaessa lakipykäliin. Osa tosin painotti näitä seikkoja haastattelussa toisia enemmän; he saattoivat myös kertoa yksityiskohtaisia tapausesimerkkejä käydystä epävirallisista neuvotteluista ja eritellä, mihin pykäliin olivat valitsemansa menettelyt ja sisältöratkaisut perustaneet.

Toiset taas puhuivat lainmukaisuudesta yleisemmällä tasolla ja yleisiin rikosoikeuden periaatteisiin nojautuen. Pääsääntöisesti he tiedostivat sen kritiikin ja esitetyn huolen, jota erilaisten epävirallisten neuvotteluratkaisujen käyttöön on nähty liittyvän – ennen muuta vastaajan oikeusturvaan, itsekriminointisuojaan ja neuvottelujen lainmukaisuuteen ja läpinäkyvyyteen liittyen – mutta painottivat, että neuvottelut on käyty lain suomissa puitteissa ja että näissä(kin) tapauksissa vastaajilla on aina tavanomaiset muutoksenhakekeinot tarvittaessa käytössään. Lisäksi myös haastateltujen tiedossa olleissa epävirallisissa neuvotteluissa (pois lukien pienemmät tapaukset, esimerkiksi oikeussalissa vastaajan ja asianomistajan välillä käydyn keskustelun jälkeen sovintoon päätyneet ”nakkikioskitappelut”) vastaajalla oli käytännössä ollut

⁸⁶ Ks. luku III.3 Syyteneuvottelumenettelyn pulmakohtia.

aina avustaja, joka osaltaan turvaa ja valvoo epäillyn/vastaajan oikeusturvan toteutumista aivan kuten virallisen syyteneuvottelunkin piirissä.

"[E]i saa saada semmosta kuvaa, että se olis jotenkin salakähmästä tai jotain. Oikeudenkäynnit on avoimia, näitä käydään ihan sillon, sinne tulis yleisöä tai muuta. - - Ei ainakaan mun oma kokemus oo semmonen, että mitenkään tavoteltais semmosta, että saatas jotenkin ikään ku sumplittua se juttu, vaan se on semmosta mun mielestä järkevää asioiden eteenpäin viemistä ja turhien karikoiden välttämistä." (KäT 6, Pirkanmaa)

Sitä, kuinka suosittua erilaisten epävirallisten syyteneuvottelumenettelyiden käyttäminen on, on mahdotonta selvittää tarkasti, sillä tapauksen asiakirjoista ei läheskään aina selviä, onko asiassa käyty neuvotteluja osapuolten välillä ja jos, minkälaisin sisällöin ja tuloksin. Edelleen, vaikka nämä seikat olisikin kirjattu esimerkiksi tapauksen tuomioasiakirjoihin avoimesti, niiden seulominen koko päätösaineistosta olisi mahdotonta kirjauskäytäntöjen kirjavuuden ja selvitystyön vaatiman hyvin laajan manuaalisen työn vuoksi. Niistä haastatelluista, joilla oli omakohtaista kokemusta epävirallisten neuvottelujen käyttämisestä, monet olivat kuitenkin omien arvioidensa mukaan käyttäneet näitä epävirallisia menettelyjä syyteneuvottelulainsäädännön voimaantulon jälkeenkin lukumäärällisesti enemmän kuin syyteneuvottelulainsäädännön mukaista virallista menettelyä. Tästä päätellen virallisen syyteneuvottelumallin mukaantulo ei ole ainakaan karsinut vaihtoehtoisten menettelyjen käyttöä kokonaan eikä myöskään rajoittanut sen käyttöä vain harvoihin yksittäistapauksiin.

Haastatelluista syyttäjistä ne, jotka käyttivät epävirallisia menettelyjä paljon, olivat heitä, jotka kaiken kaikkiaan suhtautuivat neuvotteluun osana rikosprosessia hyvin myönteisesti. Toisin sanoen he käyttivät mielellään sekä virallista syyteneuvottelumenettelyä että erilaisia epävirallisia tai luovia käytäntöjä pitkälti aina, kun pitivät sitä tapaukseen soveltuvana ja puolustus oli niin ikään neuvotteluun suostuvainen. Nämä lähtökohtaisesti neuvottelumyönteiset syyttäjät vaikuttivat siis pitävän neuvottelureitin tuottamia etuja (niin kustannussäästöjä kuin muitakin etuja, joita eritellään tarkemmin luvuissa V.13.3.3 ja V.15.2) niin merkittävinä, että mikäli virallisen syyteneuvottelun käyttö ei tapauksessa syystä tai toisesta ollut mahdollista, he valitsivat mieluummin soveltaa luovia neuvottelumahdollisuuksia kuin käsitellä tapausta normiprosessissa, mikäli neuvotteluilla oli mahdollista päästä tarkoituksenmukaisiin tuloksiin. Prioriteettijärjestys kuitenkin niin syyttäjillä kuin muillakin epävirallisiin menettelyihin (varovaisen) myönteisesti suhtautuvilla haastatelluilla tuntui olevan se, että ensisijaisena vaihtoehtona käytettiin syyteneuvottelulainsäädännön mukaista menettelyä ja vasta jos sen käyttö ei jostain syystä ollut mahdollista, turvauduttiin tarvittaessa soveltaviin ratkaisuihin. Virallinen syyteneuvottelu oli siis ensisijainen toimintavaihtoehto, mutta moni piti hyvänä sitä, että käytettävissä oli tarvittaessa myös joustavampi "varaventiili".

V.12.2 Epävirallisten menettelyjen käyttötavat ja syyt

Mistä puhumme, kun puhumme epävirallisista menettelyistä? Kuten todettua, termin täsmällinen määrittäminen on haastavaa, sillä haastattelujen valossa epävirallisen neuvottelun käyttö- ja sovellustapojen varianssi oli melko suurta. Haarukka ulottui aina ns. perinteisestä salisovintotilanteesta (vastaaja ja asianomistaja saavuttivat pääkäsittelyssä käydyn keskustelun päätteeksi sovinnon jossakin suhteellisen vähäpätöisessä rikoksessa, jolloin syyttäjä katsoi että syyte voidaan perua) tilanteisiin,

joissa syyttäjän ja puolustuksen keskusteluilla kartoitettiin ennen pääkäsittelyä riitaiset ja riidattomat seikat asiassa sekä aina ”täysmittaiseen neuvotteluun” asti, jossa osapuolet keskenään sopivat ennen istuntoa tunnustamisesta sekä sen vastineeksi esitettävän seuraamuksen pituudesta, vahingonkorvausten määrästä, oheisvaatimuksista jne.

Joillakin syyttäjillä suosittuja olivat myös ns. hybridimallit, joissa yhdisteltiin syyteneuvottelun elementtejä muihin (rikos)lain menettelyihin. Neuvottelut käytiin siis lähtökohtaisesti ROL:n syyteneuvottelumallin mukaisesti, mutta koska asiassa oli jokin tai useampi sellainen seikka, joiden vuoksi asiaa ei neuvottelujen jälkeen voitu ohjata tunnustamisoikeudenkäyntiin, asian käsittely jatkui neuvottelujen jälkeen tavanomaisen rikosprosessin mukaan. Tällaisina seikkoina mainittiin esimerkiksi se, että vastaaja ei halunnut asiaa käsiteltävän julkisessa oikeudenkäynnissä, ei edes tunnustamisoikeudenkäynnin sinänsä suppeassa istunnossa, vaan halusi saada asian kirjalliseen menettelyyn (ja tapaus oli siellä mahdollista käsitellä). Tällaisten hybridimallien osalta eräs syyttäjä huomauttikin, että kutakin tapausta tulisi aina käsitellä ja lähestyä kokonaisuutena ja asettaa se laajasti rikosprosessin koko kontekstiin, puntaroiden sitä, minkälainen menettelypaletti olisi juuri tämän tapauksen suhteen tarkoituksenmukaisin, sen sijaan että valitaan jokin tietty menettelytapa, jonka jälkeen ”mennään sen menettelyn putkessa laput silmillä”, miettimättä sitä, mitä muita elementtejä asiaan olisi kenties hedelmällistä yhdistää.

Sytä siihen, miksi syyteneuvottelulainsäädännönkin voimassaoloaikana tähän epävirallisen varaventtiin käyttöön oli turvauduttu virallisen syyteneuvottelumenettelyn sijaan, haastateltavat luettelivat useita. Useimmiten syiksi mainittiin aikapula (ei ole aikaa järjestää vaadittuja neuvotteluja tai dokumentoida niitä lainsäädännössä vaaditulla tavalla ennen pääkäsittelyä), virallisen menettelyn kankeus, joustamattomuus ja/tai monimutkaisuus; mahdollisuus ottaa keskusteluun myös elementtejä tai rikostyyppisiä, jotka eivät ole virallisen menettelyn piirissä tai asianomistaja ei ollut antanut suostumustaan virallisen menettelyn käyttämiseen.

V.12.3 Virallisen syyteneuvottelun kritiikki ja johtaminen epävirallisten menettelyjen käyttöön

Useampi informantti niin haastattelussa kuin syyttäjäkyselyssä huomautti virallisen menettelyn valuvikojen johtavan siihen, että asian käsittely ”valuu” varsinaisen syyteneuvottelumenettelyn ulkopuolelle, epävirallisen menettelyn piiriin. Kuten mainittua, toimijat omien sanojensa mukaan käyttäisivät itsekkin mieluiten ROL:n syyteneuvottelumenettelyä, mutta kokivat, että syyteneuvottelulainsäädäntö oli paikoin niin monimutkaista tai joustamatonta, että menettelyn käytöstä tuli epätarkoituksenmukaista tai jopa mahdotonta. Näitä erilaisia esiin nostettuja lainsäädännön ongelmakohtia käydään läpi seuraavassa.

Lakiin kirjattua syyteneuvotteluprosessia pidettiin ensinnäkin hyvin byrokraattisena, monimutkaisena ja joustamattomana. Moni informantti kertoikin kohdanneensa tilanteita, joissa virallisen menettelyn tiukat menettelysäännökset olivat johtaneet siihen, että tapaus, joka sinänsä olisi soveltunut syyteneuvotteluun hyvin, päädyttiin lopulta jättämään virallisen menettelyn ulkopuolelle ja asian käsittelyä jatkettiin joko perinteisessä rikosprosessissa tai epävirallisia menettelyjä hyödyntäen. Erityisen työläänä, menettelyn käyttöhalukkuutta vähentävänä seikkana pidettiin syyteneuvottelumenettelyn tuottamaa paperitöiden määrää: neuvottelupöytäkirjojen laatimista;

sitä, että monissa tapauksissa syyttäjä joutui tekemään sekä tuomioesityksen että haastehakemuksen – osin siltä varalta, että prosessissa jouduttaisiinkin tavalliseen pääkäsittelyyn, osin siksi, että neuvotteluihin tai ainakin yhteisymmärrykseen päästiin usein vasta siinä vaiheessa, kun varsinainen syyte oli jo laadittu ja kenties toimitettu tuomioistuimeenkin – sekä erilaisten raporttien ja seurantalomakkeiden täyttämistä (kuten tässäkin selvityksessä mainittu Valtakunnansyyttäjänviraston syyteneuvotteluseurantalomake, jonka täyttäminen tosin on vapaaehtoista mutta vahvasti suositeltua).

”Suomen oikeuskulttuuriin vaikuttavat semmoset todella pitkältä ajalta tulevat ajatukset siitä, että varmaan noista sortokauden ajatuksista, kun paniikinomaisesti on pidetty kiinni lain kirjaimesta ja ajateltu, et se antaa turvaa. Niin tämän hyvin pitkälle viety legalismi näkyy myöskin nyt tässä, et ei oo uskallettu ryhtyä sellaiseen johtavaan menettelyyn ilman pykälää. Sit vasta kun on keksitty joka ikiseen tilanteeseen pykälät - - on uskallettu hyväksyä tällanen kevennetty menettely, joka sit loppuviimein ei olekaan itse asiassa kovin kevyt.” (KäT 3, Uusimaa)

Yleisesti ottaen moni toimija, erityisesti syyttäjien keskuudessa, koki, että virallisessa syyteneuvottelumenettelyssä ”kaikki” täytyy ”dokumentoida ja raportoida” ja että se aiheuttaa tarpeetonta lisätyötä, joka puolestaan vähentää neuvottelun käyttämisen mielekkyyttä. Muina tällaisina liian byrokraattisina ja/tai tiukkoina menettelyvaatimuksina pidettiin muun muassa lakiin otettua tarkkarajaista kirjausta siitä, että tunnustamisoikeudenkäynti on järjestettävä 30 päivän sisällä siitä, kun tuomioesitys on saapunut tuomioistuimen kansliaan (”miksei laissa voi sen sijaan lukea esimerkiksi, että asia on käsiteltävä ’mahdollisimman joutuisasti’, se antaisi vähän joustonvaraa esimerkiksi ruuhkahuippuina tai loma-aikaan”) sekä aiemmin jo yksityiskohtaisesti käsiteltyä asianomistajan suostumuksen saamista syyteneuvottelun käytön ehdottomana edellytyksenä.

Myös itse lainsäädäntöä pidettiin turhan monimutkaisena ja sekavana. Sekä haastatteluissa että kyselyssä osa informanteista kertoi, että viranomaisille itselleenkin voi olla ajoittain epäselvää, miten missäkin tilanteessa tulisi lain mukaan toimia ja miten esimerkiksi syyteneuvottelu ja tunnustamismenettely eroavat toisistaan. Edes syyteneuvottelumenettelyä käsitelleet koulutukset eivät aina olleet tuoneet riittävää selkeyttä asiaan. Mielikuva menettelystä ja lainsäädännöstä sekavana, monimutkaisena pykälä- ja prosessiviidakkona oli omiaan vähentämään mielenkiintoa menettelyn käyttöä kohtaan. Samassa yhteydessä muutama haastateltava myös kyseenalaisti koko erillisen tunnustamismenettelyn mielekkyyden. He kokivat tunnustamismenettelyn ”sekoittavan pakkaa” entisestään ja olevan muutenkin monimutkaisen menettelykokonaisuuden tarpeeton lisäpolku, jota ei ilmeisesti edes juurikaan käytetä. Ihmetystä herätti myös se, miksei tunnustamismenettelyssä käsiteltyä asiaa voitu automaattisesti ohjata niin ikään tunnustamisoikeudenkäynnissä käsiteltäväksi vaan sitä varten olisi täytynyt käydä vielä erillinen (joskin todennäköisesti käytännössä melko kevyt) syyteneuvottelumenettely.

”Miksi tässä on niin monia eri variaatioita? Ennen kuin niistä sen koulutuksen jälkeen sai ylipäättään tolkkua, että mikä menee minnekin ja mikä tää on ja voi kauhistus sentään. [Jos tunnustetaan jo esitutinnan aikana], miksei ole tunnustaminen esitutkinnassa, sitten syyteneuvottelu, missä se tavallaan kollahtaa toiseen kertaan ja sitten tuomioistuimessa?” (KiS 5, Kaakkois-Suomi)

"Tää on nyt vähän tämmönen hyllyvä suo – tässä ois ihan hyvä lainsäätäjän jollain lailla tätä tehdä [täsmentää toimintatapoja]. Jos ei haluta päätyä siihen että tää menettely loppuu kokonaan kaikissa muodoissaan, niin oikea tapa ei ole kiristää tätä menettelyä [entisestään]. Se oikee tapa on tehdä siitä syyteneuvotteluputkesta toimivampi, että se vetäis paremmin. Sitten ei mennä joka puolelta yli. Se ei voi olla niin jumalattoman monimutkainen kuin mitä se tällä hetkellä on." (KiS 2, Uusimaa)

Syyteneuvottelulainsäädäntö sai kritiikkiä myös siitä, että se muodostaa liiaksi vaikutelman omalakisesta, erillisestä "putkesta", jonka luonteva yhdistäminen rikosprosessin muihin elementteihin koettiin vaikeaksi. Yhtäältä siis katsottiin, että lainsäädäntö itsessään tekee menettelystä tosiasiallisesti hankalan yhdisteltävän ja toisaalta, että menettelyn monimutkaisuus, kankeus ja korostetun prosessiekonominen luonne myös ohjaavat lainsoveltajia lähestymään menettelyä liian "putkinäköisesti", jolloin menettelyä ei enää tarkastella muun asiakokonaisuuden kontekstissa. Näiden informanttien mielestä lainsäädäntöä tulisi siis joustavoittaa sekä selkeyttää ja yksinkertaistaa niin, että se painottaisi enemmän syyteneuvottelua osana laajempaa rikosprosessin kokonaisuutta, yhtenä hyödynnettävänä ja yhdisteltävänä elementtinä muiden joukossa. Itse lainsäädännön lisäksi vastaavaa kritiikkiä sai osakseen lainsäädäntöä ohjaavat ja täsmentävät viranomaisohjeet, etenkin valtakunnansyyttäjänviraston syyteneuvottelua koskeva ohjeistus (VKS:2015:6 Dr 26/31/14 Ohje syyteneuvottelua koskevan lainsäädännön soveltamisesta). Vaikka VKSV:n ohje eittämättä myös konkretisoi ja pyrki yhtenäistämään lakipykälien yleisluontoisempia ja harkinnanvaraisia säännöksiä, osa informanteista oli myös kokenut, että ohjeistus osaltaan kankeutti ja monimutkaisti menettelyä entisestään.

"Musta syyteneuvottelulainsäädäntöä pitäis yksinkertaistaa ja selkeyttää ja jossain pitäisi suoraan lausua se, että syyteneuvottelu tapahtuu aina tässä rikoslain ja ROL:n laajemmassa kontekstissa. Ettei oo semmonen putkivisio, että mä teen tätä nyt vaan tämän luvun mukaisesti. Me otetaan samalla huomioon kaikki se, mitä normaalistikin kun juttua ajetaan." (KiS 2, Uusimaa)

Yhtenä konkreettisena muutosehdotuksena nostettiin esiin se, että myös syyteneuvottelussa käsitelty asia olisi mahdollista tarvittaessa ohjata ratkaistavaksi kirjallisessa menettelyssä, jos kirjallisen menettelyn edellytyksen muutoin tapauksessa täyttyvät. Tämä oli erään haastateltavan mukaan ollut useammassakin tapauksessa kynnyskysymyksenä sille, ettei sellaista juttua, jossa kylläkin oli käyty neuvotteluja syyteneuvottelumenettelyn tapaan ja tehty niiden pohjalta syyttäjän ratkaisuja (kuten syyttämättäjäntämispäätöksiä), lopulta oltu viety varsinaiseen syyteneuvotteluprosessiin ja tunnustamisoikeudenkäyntiin. Näissä tapauksissa vastaajan keskeisenä intressinä oli ollut välttää asiassa julkinen oikeudenkäynti, mikä ei ole syyteneuvottelumenettelyssä mahdollista. Haastateltava pitikin ristiriitaisena sitä, että asia, joka sinänsä muuten soveltuisi kirjalliseen menettelyyn, on syyteneuvottelua käytettäessä pakko viedä julkiseen tunnustamisoikeudenkäyntiin tunnustamisen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden kontrolloimiseksi, vaikka myös kirjallisen menettelyn käyttäminen perustuu vastaajan tunnustukseen eikä sen oikeellisuutta tällöin kontrolloida enää erikseen.

"[Virallinen menettely on] valtavan jäykkä. Siinä on kaiken maailman pöytäkirjaa ja määrämuotoa ja sitten pitää järjestää se istunto. Ja monta kertaa vastaajilla on myös se, että ne ei halua tulla sinne istuntoon vaan haluais kirjallisen

menettelyn, mutta tää ei salli sitä, koska tuomioistuimen pitää se tunnustamisen oikeellisuus todentaa, vaikka sitä ei kirjallisessakaan menettelyssä vaa-dita. - - tää on kyllä johtanut siihen, että [vaikka] se neuvottelukontakti on tullut nimenomaan tän instrumentin myötä, se on poikanut näitä muita muotoja, jotka menee sitten muulla nimellä.” (KiS 2, Uusimaa)

Syyteneuvottelumenettelyn käyttöönoton ansiona pidettiin sitä, että sen kautta rikosasian osapuolten välille oli avautunut uudenlainen väylä ottaa kontaktia vastapuoleen ja luoda asiassa keskusteluyhteys tavalla, jota perinteinen rikosprosessi ei samalla tavoin ole mahdollistanut. Haastateltavat kertoivatkin, että toisinaan asiassa saatettiin käydä syyteneuvottelumenettelyn mukaisia neuvotteluja ja tehdä kyseisen lainsäädännön suomina ratkaisuja, vaikka lopulta asiaa ei ohjattukaan varsinaiseen ”menettelyputkeen” ja tunnustamisoikeudenkäyntiin menettelyn koetun jäykkyyden ja työläyden vuoksi.

Lisäksi koettiin, että asian käsittely muunlaisessa prosessissa, syyteneuvottelumenettelyn luomia elementtejä vain hyödyntäen, mahdollisti sen, että rikoslain muita pykälä ja kokonaisuutta, kuten esimerkiksi erinäisiä kohtuusnäkökohtia ja toisaalta menettelyvaihtoehtoja, voitiin tarvittaessa hyödyntää täysimääräisemmin. Asian käsittely syyteneuvottelumenettelyn ”ulkopuolella” myös helpotti sitä, että asiassa voitiin mahdollisuuksien mukaan huomioida paremmin vastaajan mahdolliset muut intressit kuin pelkän rikosseuraamuksen lieventymisen (kuten esimerkiksi jo mainittu toive välttää julkinen oikeudenkäynti).

” - - syyteneuvottelussahan vastaajan saavutettavissa ei oo mitään muuta kuin että rangaistus tulee alennetulta asteikolta, että syyte voi olla joltain osin rajattu, että jotain on rajoitettu esitutkinnassa tai tehty SJP. Se on kauheen kan-kee, mitä he voi sieltä saada. Sitten, jos he haluaiskin jotain muuta, millä olisi saatavissa ehkä huomattavasti parempia prosessuaalisia säästöjä. - -

Se, mitä mä haluisin kaikista eniten sanoo ja toivon, että toisitte siinä työssännekin esiin, että syyteneuvottelu ei oo mikään muusta rikoslaista erillinen juttu eikä se tapahdu tyhjiössä vaan aina muun lainsäädännön, kuten rikoslain ja ROL:n, kontekstissa. Tää on ehkä tässä lainsäädännössä ja myöskin VKSV:n ohjeistuksessa päässyt vähän unohtumaan tai valumaan syrjään.” (KiS 2, Uusimaa)

V.12.4 ”Tampereen-malli”

Krimon syyteneuvotteluselvityksen ensimmäisen vaiheen selvitystyön aikana useampi taho ilmaisi käsityksensä, että tietyissä osissa maata, erityisesti Pirkanmaan alueella, olisi jo ennen syyteneuvottelumenettelyn voimaantuloa ollut useamman vuoden käytössä eräänlainen oma, vakiintunut paikallinen menettely, jossa mahdollisuuksien mukaan hyödynnettäisiin neuvottelua ja sovinnollista sopimista rikosasioiden käsittelyssä ja joka piirteiltään muistuttaisi pitkällekin nykyistä, ROL:n mukaista syyteneuvottelua. Tästä menettelystä käytettiin nimeä Tampereen-malli ja se vaikutti olevan myös Pirkanmaan alueen ulkopuolella suhteellisen hyvin tunnettu, joskaan ei kovinkaan laajasti muualla käytetty. Näiden tietojen johdosta myös tässä selvityksessä haluttiin selvittää tarkemmin mahdollisen Tampereen-mallin olemassaoloa, erityispiirteitä, käyttötapoja, levinneisyyttä sekä toimijoiden suhtautumista menettelyyn.

Selvitystyön alussa erityisesti syyttäjäkunnalta saatu käsitys Tampereen-mallista oli se, että kyseessä olisi sangen vakiintunut prosessi, jossa syyttäjä ja puolustus

neuvottelevat pääkäsittelyä edeltävissä vaiheissa keskenään ”diilin”, jossa sovitaan yhtäältä siitä, että vastaaja tunnustaa epäillyn rikoksen ja saa vastineeksi lievennyksen seuraamukseensa. Tämä lievennys voitaisiin toteuttaa joko varsinaista seuraamusta alentamalla, mahdollisia oheisseuraamuksia lieventämällä tai vaatimatta jättämisellä tai näiden yhdistelmällä. Mikäli yhteisymmärrys neuvotteluissa saavutetaan, varsinaisessa pääkäsittelyssä osapuolet ainoastaan ilmoittavat tuomarille päässeensä sopimukseen, vastaaja tunnustaa rikoksen ja osapuolet esittävät tuomarille näkemyksensä soveliaasta seuraamuksesta. Jos tuomari pitää seuraamusta hyväksyttävänä, hän antaa asiassa esitetyn mukaisen tuomion, joka tulee yleensä aina myös lainvoimaiseksi, sillä kummallakaan osapuolella ei ole valitusintressiä.

Pääpiirteiltään tällainen menettely muistuttaisi siis hyvin pitkälti ROL:n syyteneuvottelumenettelyä, mutta eroavaisuuksiakin on: Tampereen-mallissa seuraamuksesta voisi siis neuvotella varsinaiseen syyteneuvotteluun verrattuna vapaammin, jolloin ainakin teoriassa varsinaiseen seuraamukseen tuleva lievennys voisi olla lain-säädännössä linjattua 1/3 alennusta suurempi ja/tai siihen voisi yhdistää myös oheisseuraamusten lievennyksiä. Asia myös käsitellään tunnustamisoikeudenkäynnin sijaan tavanomaisessa pääkäsittelyssä, joskin tunnustaminen ja yksimielisyys seuraamuskannanotossa lyhentävät ja keventävät käsittelyä selvästi verrattuna kiistetyn syytteen pääkäsittelyyn. Tampereen-mallissa ei myöskään edellytetä eikä laadita ROL:n menettelyn mukaista dokumentaatiota neuvottelun vaiheista, kuten syyteneuvottelumuistiota tai erillistä tuomioesitystä.

Haastattelujen myötä kuitenkin muodostui vaikutelma, että yllä kuvattu ennakkokäsitys antoi niin kutsutusta Tampereen-mallista ainakin jossain määrin harhaanjohtavan kuvan. Haastattelujen perusteella kyse ei olisi aivan näin vakiintuneesta ja määrämuotoisesta menettelystä, vaan pikemminkin ehkä tietynlaisesta paikallisesta kulttuurista ja suhtautumistavasta, jonka sisällä toimijat ovat kehittäneet omia käytäntöjään.

Osalla toimijoista tämä toki ilmeisesti tarkoitti suhteellisen vakiomuotoista menettelyä, jossa tietyn rikoslajin, esimerkiksi juuri talousrikosten, tapauspoolista ohjattiin epäviralliseen neuvotteluun kaikki sellaiset jutut, joissa puolustus oli neuvotteluihin halukas. Neuvottelut käytiin pääasiallisesti ennen asian pääkäsittelyä ja niissä sovittiin vastaajan tunnustuksesta sekä tämän tunnustuksen vastapainona saatavista myönnytyksistä, kuten lievemmästä rangaistuksesta ja/tai oheisseuraamuksesta tai vähäisempien rikosten syyttämättäjättämisestä. Tavoitteena tällöin oli erään haastattelun kuvauksen mukaan muotoilla osapuolten välisessä keskustelussa asiasta sellainen kokonaisuus, jonka kaikki osapuolet voivat allekirjoittaa.

Haastateltava kuvasi, että neuvotteluissa kartoitettiin se, mikä asiassa on riitaista, mikä riidatonta, miltä osin esitutkinnassa kertynyt näyttö on vahvaa ja miltä osin taas heikompaa. Tämän perusteella kokonaisuudesta saatettiin esimerkiksi karsia pois riitaisia, ”heikkonäyttöllisiä” haaroja ja muodostaa jäljelle jäävistä kokonaisuus, josta osapuolet olivat yksimielisiä. Neuvotteluilla näin yhtäältä varmistetaan tuomio niiltä osin, joissa näyttö on vahvaa ja puolestaan luovutaan niistä haaroista, joissa näyttö on epävarmempaa tai syyte muuten hatarammalla pohjalla. Lopputuloksena kumpikin osapuoli luopuu osasta ”täysimääräistä tavoitettaan” (syyttäjä esimerkiksi ajamasta syytettä täydessä laajuudessaan, vastaaja puolestaan syytteen täyskiistosta) ja toisaalta voittaa jotakin: syyttäjä varmistaa rikosvastuun toteutumisen ja vastaaja taas selviää lievemmillä seuraamuksella kuin jos syyte luettaisiin syyksi alkuperäi-

sessä muodossaan. Kun yhteisymmärrys on näin saavutettu, pääkäsittelyssä tuomarille ilmoitetaan, että vastaaja haluaa tunnustaa syytteen oikeaksi ja syyttäjä puolestaan vaatii hänelle tietynsisältöistä rangaistusta. Tällaisessa käytössä ”Tampereen-malli” siis näyttäytyi nimenomaan tietynlaisena, vakiintuneena mallina ja toimintatapana, joka muistuttaa hyvin pitkälle ROL:n mukaista syyteneuvottelua.

Toisaalta haastateltavien kuvausten perusteella toiset toimijat puolestaan hyödynsivät asian sovinnollisen ratkomisen keinoja selvästi edellä kuvattua löyhemmin ja tapauskohtaisesti soveltaen. Tällöin olennaista ei ollut niinkään se, oliko kyseessä tiettyä rikoslajia (kuten talousrikoksia) edustava teko⁸⁷, vaan asian soveltuvuus puntaroitiin tapauskohtaisesti, sen yksilöllisten piirteiden perusteella. Keskeistä tuntui tällöin olevan toimijalle (syyttäjä/tuomari) syntyvä vaikutelma siitä, että vastaaja ja mahdollinen asianomistaja saattaisivat olla halukkaita ratkaisemaan asian sovinnollisesti, jos heille tätä mahdollisuutta esitetään tai hivenen ”pukataan siihen suuntaan”. Sovinnollisen neuvotteluratkaisun kohteeksi saattoi näin ollen siis valikoitua niin mutkikkaita talousrikoksia kuin vähäpätöisempiä ”snägaritappeluita”, joissa kaikki osapuolet olivat vielä mahdollisesti sekä vastaajina että asianomistajina. Lisäksi neuvottelujen muoto ja vaihe olivat niin ikään vapaamuotoisempia – joissain tapauksissa kyse saattoi olla juuri edellä kuvaillun kaltaisista, ROL:n menettelyä lähestyvistä syyttäjävetoisista, ennen pääkäsittelyä tapahtuvista keskusteluista, joiden päätteeksi laadittiin jonkinlainen kirjallinen sopimus (esimerkiksi sähköposti) siitä, mitä neuvotteluiden lopputuloksena osapuolten välillä oli sovittu.

Toisissa tapauksissa taas keskustelu saattoi käynnistyä vasta pääkäsittelyssä ja tuomarin aloitteesta: jos tuomari esimerkiksi jutun asiaesittelyn ja osapuolten vastauksen kuultuaan oli aistivinaan, että ainekset sovinnolliseen ratkaisuun voisivat olla olemassa, hän saattoi varovaisesti tiedustella, arvelivatko asianosaiset, että jutussa voisi olla edellytyksiä keskusteluyhteydelle. Jos osapuolet vaikuttivat myöntyväisiltä, tuomari saattoi kehottaa heitä siirtymään hetkeksi salin ulkopuolelle juttelemaan ja vahvistaa tämän jälkeen keskusteluissa mahdollisesti syntyneen sovinnon. Etenkin tällaisissa ”löyhemmän soveltamisen” tapauksissa keskeisenä tavoitteena ja huomion keskipisteenä oli siis se, että asia saataisiin ratkaistua sovinnollisesti, kaikkia osapuolia tyydyttävällä tavalla ja menetelmät tämän tavoitteen saavuttamiseen puolestaan valittiin ja räätälöitiin tilannekohtaisesti kunkin tapauksen erityispiirteiden mukaan. Olennaisena kuitenkin tämän löyhemmänkin toimintatavan piirissä pidettiin sitä, että neuvottelut käytiin nimenomaan jutun osapuolten kesken ja että he löysivät mahdollisen ratkaisun keskenään, ilman tuomarin myötävaikutusta. Vaikka toisinaan

⁸⁷ Joskin toimijat näyttivät kuitenkin suhtautuvan pidättyväisesti siihen, että ainakaan vähäistä vakavimmista väkivalta- tai seksuaalirikoksista voisi neuvotella. Esimerkiksi haastateltu tuomari, joka muutoin suosi asian sovinnollista ratkaisua pitkälti aina kun mahdollista, sanoi, ettei kuitenkaan rohkaisisi osapuolia neuvotteluun esimerkiksi vakavaa väkivaltaa sisältäneissä teoissa tai seksuaalirikoksissa, koska ei pitänyt tätä moraalisesti hyväksyttävänä. Hän suhtautui vastahakoisesti myös ajatukseen siitä, että suostuisi vahvistamaan hänelle esiteltyä, syyttäjän, puolustuksen ja asianomistajan valmiiksi neuvottelemaa sovintoratkaisua tällaisessa asiassa ilman varsinaista pääkäsittelyä sekä edellä esitetyistä moraalisista näkökannoista johtuen että sen vuoksi, että etenkin esimerkiksi lähisuhdeväkivaltatapauksissa asianomistajan neuvottelusuostumuksen vapaaehtoisuuden varmentaminen on hyvin vaikeaa. Näin ollen myös näissä malleissa raja siinä, minkälaiset rikokset soveltuvat neuvottelun kohteeksi, vaikutti asettuvan pitkälti samaan kohtaan kuin mitä ROL:n syyteneuvottelumenettelyssä on omaksuttu, joskin asiassa voi olla jossain määrin henkilöstä riippuvaa vaihtelua.

siis tuomari saattoi olla se taho, joka teki ensimmäisen ehdotuksen osapuolille keskustelun käymisestä, itse neuvottelu ei ollut tuomarivetoista; tuomarin rooli näissäkin tilanteissa pyrittiin rajaamaan prosessinjohtoon ja tuomion antamiseen.

"Mehän on täällä [Pirkanmaalla] tätä [syyteneuvottelu]menettelyä ennen sovittu paljon juttuja ihan näin, että siinä kun käräjät on alkanu, niin ollaan vähän juteltu. Ja sitten mä oon saattanut [tuomarina] sanoa että tää ny näyttää vähän tältä... voi tää näyttää tältäkin, mutta teidän voisitte vaikka puoli tuntia tossa neuvottella niin tää juttu vois selvitä teillekin. - - Kevyempi ja kätevämpi malli kuin syyteneuvottelumenettely. Mutta nää on enemmän tämmöstä mellastusten jutustelua - - joka tulee esiin siinä pääkäsittelyssä ilman että tarvii mitään valmistavia toimenpiteitä." (KäT 6, Pirkanmaa)

"Mutta semmosta me ei tehdä, että tuomari alkais riita-asian tapaan sovittellee vaan [saatetaan tiedustella että] ootte nyt molemmat kuulleet että mitä te vaaditte ja mitä myönnätte ja mitkä todisteet on, niin haluatteko jutella hetken tuolla aulaassa. Semmoseen ei kyllä mennä, että rikosasiassa tuomari alkas sitä siten [sovittellemaan]. Siitä tulee helposti semmonen kuva, että koitettais sovittella asia ettei tarvis tehdä tuomio. Ja semmoseenhan ei tietenkään pyritä, vaan siihen, että jos he aidosti pääsee yksimielisyyteen johon me voidaan luottaa ja joka kuitenkin on oikein [oikeudenmukainen], niin sillä mennään sitte." (KäT 6, Pirkanmaa)

Kuten siis erilaisten epävirallisten syyteneuvottelumenettelyjen suhteen yleisemminkin, myös Pirkanmaan alueella käytössä olleet toimintatavat vaikuttivat vaihtelevan suhteellisen paljon kulloisestakin toimijasta riippuen – se, kuinka strukturoitua ja vakiintunutta tai vastaavasti tilannekohtaista ja vaihtelevaa menettelyä kukin käytti, näytti riippuvan pääasiassa siitä, minkälaisen menettelytavan kukin toimija oli kokenut parhaaksi. Todennäköisesti jonkin verran vaikutusta on myös sillä, minkälaisia rikoksia kukin toimija käsitteli: ns. perinteisten talousrikosten yhteydessä vaikutettiin käytettävän ehkä hieman useammin vakimuotoisia neuvottelumalleja, kun taas muun tyyppisten rikosten – erityisesti sellaisten, joissa asiaan liittyi vahvasti ihmisten välinen vuorovaikutus, kuten esimerkiksi yllä kuvaillun kaltaisissa lievissä "nakkioskkipahoinpitelyissä" –, sovinnollista ratkaisua saatettiin etsiä erilaisia lähestymistapoja soveltaen.

Alkuperäiskäsityksestä poiketen siis "Tampereen-mallikaan" ei lopulta vaikuttaisi olevan mikään yksi yhtenäinen, kiinteä ja vakiintunut epävirallisen syyteneuvottelun toteuttamisen tapa vaan pikemminkin valikoima erilaisia käytäntöjä, joiden kaikkien päämääränä on edistää mahdollisimman paljon sitä, että rikosasioita(kin) saataisiin ratkottua sovinnollisesti ja neuvottelu- ja puheyhteyttä hyödyntäen aina, kun se jutun luonne ja asianosaisten näkemykset huomioiden on mahdollista. Eräs haastateltu pirkanmaalainen syyttäjä totesikin pitävänsä koko Tampereen-malli -nimitystä harhaanjohtavana; hänen nähdäkseen alueella käytössä olevat erilaiset epäviralliset menettelyt olivat pitkälti samoja, joita oli käytössä muuallakin päin Suomea. Hänen mukaansa käsitys erillisen Tampereen-mallin olemassaolosta perustuikin lähinnä siihen, että eräs alueella toimiva syyttäjä oli aikanaan esitellyt koulutuspäivillä muun muassa Pirkanmaalla käytössä olevia neuvottelumenetelmiä hyvin avoimesti ja myönteisessä valossa, jonka seurauksena olisi syntynyt käsitys siitä, että kyseessä olisi jonkinlainen vakiintunut, nimenomaan yksinomaan tällä alueella käytössä oleva menettely.

Haastattelujen perusteella muodostui kuitenkin kuva, että vaikka menettelytavat eivät sisällöllisesti sinänsä muusta maasta eroaisikaan, Pirkanmaan alueella suhtautuminen erilaisten sovintoa edistävien menettelyjen käyttöön oli systemaattisempaa ja siten myös rakenteellisella tasolla myönteisempää kuin muilla haastattelujen kattamilla alueilla. Muillakin alueilla oli toki toimijoita, jotka kertoivat hyödyntäneensä tai kuulleensa kollegoidensa hyödyntäneen myös epävirallisia menettelyjä sovintoratkaisujen saavuttamiseksi, mutta Pirkanmaan alueella tällaisten menettelyjen käyttö oli tietystä mielessä institutionalisoituneempaa: vaikka käytänteissä saattoi olla suurtakin toimijakohtaista vaihtelua, kaikki tuntuivat kuitenkin jakavan sen käsityksen, että tällainen sovintoratkaisun edistäminen oli koko yhteisön (Pirkanmaan alueen oikeuslaitoksen ja avustajakunnan) vähintäänkin konkludentisti omaksuma yhteinen tahtotila ja tavoite. Siinä missä muilla alueilla epävirallisia menettelyjä hyödyntävät toimijat vaikuttivat toimivan enemmänkin kukin omalla tahollaan itsenäisesti, Pirkanmaan alueella eräänkin haastateltavan mukaan toimijoiden kesken oli – vähintäänkin epämuodollisissa kahvipöytäkeskusteluissa – tultu yhteisesti siihen tulokseen, että tämänkaltaista asioiden sovinnollista ratkaisua haluttiin kaikkien toimijoiden voimin yhteisesti edistää mahdollisuuksien mukaan. Tosin, kuten haastateltu totesi, tämä jaettu tahtotila oli syntynyt vuosien ja vuosikymmenien saatossa vanhan tuomiopiirijaon aikana. Hän arvioikin, että vuoden 2019 alusta voimaan tullut käräjäoikeusuudistus saattaa mahdollisesti muuttaa tilannetta ja kulttuuria Pirkanmaalla myös tältä osin, kun tuomiopiiri laajenee ja sen myötä myös toimijoiden ja mahdollisesti eriävien näkemysten määrä tuomiopiirissä lisääntyy.

Haastateltavien näkemysten valossa keskeisin erottava piirre Pirkanmaan alueella muuhun maahan verrattuna ei siis ehkä olisikaan varsinaisesti käytetyissä menettelytavoissa sinänsä vaan pikemminkin siinä, että kyseisessä tuomiopiirissä nähtiin vallitsevan sellainen *oikeuskulttuuri*, joka edistää ja jolla tietoisesti pyritäänkin edistämään asioiden sovinnollista ratkaisemista myös rikosasioissa mahdollisimman pitkälle. Tämä puolestaan mahdollistaa ja osaltaan myös kannustaa toimijoita suosimaan ja omaksumaan keinoja, joilla tätä tavoitetta voidaan edistää mahdollisimman hyvin.

”Tää ei oo mikään sellanen pakotettu tai muu malli, vaan sanoisin, että pikemminkin semmonen kaikkien osapuolten hyväksi havaitsema [toimintatapa].”
(KäT 6, Pirkanmaa)

Kiinnostava jatkokysymys Tampereen alueen menettelyihin liittyen on pohtia sitä, millä tavoin edellä kuvaillun kaltaisen, vahvasti sovintoratkaisujen löytämiseen kannustavan ilmapiirin syntymiseen mahdollisesti vaikuttaa alueella vallitseva muu oikeuslaitoksen ja oikeudenkäytön kulttuuri. Paitsi että Pirkanmaa on ollut mitä ilmeisimmin aktiivista aluetta syyteneuvottelun kaltaisten menettelyjen luomisessa jo ennen varsinaisen, ROL:n mukaisen virallisen syyteneuvottelumenettelyn voimaantuloa, tuomiopiirissä on omaksuttu jo verrattain varhain myös muita rikosten ja myös riita-asioiden sovinnollista ratkaisemista edistäviä toimintatapoja. Tampereen alue oli esimerkiksi yksi niistä alueista, joilla rikosasioiden sovittelua alettiin pilotoida Suomessa 1980-luvulla.

Tässä valossa ”Tampereen-mallia”, sen syntymisen ja käytön syitä ei tulisikaan tarkastella niinkään omalakisena kokonaisuutenaan vaan nähdä sen mahdolliset kytkökset laajempiin, yleisesti oikeudenkäytön ja oikeuslaitoksen roolia koskeviin lähestymistapoihin. Viime vuosikymmenien eräs vahvoja kehityskulkuja niin rikos- kuin siviilioikeudenkin alueella on ollut ns. oikeudellistamisen vähentymisen trendi. Tämä

on nähtävissä niin muun muassa erilaisten vaihtoehtoisten riidanratkaisutapojen sekä tuomioistuinsovittelun kehittämisessä ja vahvistamisessa kuin esimerkiksi avioerojen tuomioistuin käsittelyn muutoksessa sekä luonnollisesti rikosten sovittelumenettelyn luomisessa. Tästä kehyksestä tarkasteltuna ”Tampereen-mallin” kaltaiset vaihtoehtoiset syyteneuvottelumenettelypaletit asettuisivat osaksi tätä oikeudenkäytön neuvottelevuutta ja restoratiivisuutta korostavaa jatkumoa. Siihen, miten tällaiset erilaiset paikalliset oikeuskulttuurit saattavat mahdollisesti vaikuttaa myös virallisen, ROL:n mukaisen syyteneuvottelun käyttöiheyteen palataan myöhemmin luvussa V.13.1 Alueellinen vaihtelu.

V.12.5 Avoimuuden vaatimus ja huoli yhdenvertaisuudesta epävirallisissa menettelyissä

Sekä Tampereen-mallista että epävirallisista syyteneuvotteluista yleisemmin keskusteltaessa toimijat yksimielisesti painottivat sitä, että etenkin tällaisten vaihtoehtoisten ja soveltavien menetelmien käyttö edellyttää yhtäältä vahvaa luottamusta kaikkien menettelyyn osallistuvien osapuolten kesken, että toisaalta avoimuutta neuvotteluosapuolten välillä ja myös ulospäin, tuomioistuimen sekä esimerkiksi tuomioiden kirjoittamisen kautta myös laajan yleisön suuntaan.

Jos virallisenkin syyteneuvottelun osalta keskeisimmät huolenaiheet liittyvät ennen muuta menettelyyn osallistuvien siviilien, erityisesti vastaajan, oikeusturvaan, on selvää, että riski on lähtökohtaisesti vieläkin korostuneempi tällaisten menettelyjen parissa, jotka eivät perustu mihinkään tarkkarajaiseen, ns. ylhäältä annettuun malliin ja jossa toimintatapoja ja soveltuvia säännöksiä yhdistellään tapauksesta ja toimijasta riippuen hyvinkin yksilöllisesti.

Tämän vuoksi niin haastateltavat kuin monet kyselyvastaajatkin painottivat, että aina, jos rikosasian käsittelyssä tavalla tai toisella päätetään hyödyntää neuvotteluyhteyttä ja/tai erilaisia lainsäädännön suomaa harkinnanvaraisia elementtejä tavanomaisesta vakiomallista poiketen, on tällöin syytä huolehtia siitä, että nämä käytetyt menettelyt, tehdyt ratkaisut ja niiden perusteet selostetaan mahdollisimman tarkkaan ja avoimesti. Tämän tulisi tapahtua sekä neuvotteluosapuolten taholta tuomioistuimeen päin että toisaalta, mikäli tuomari päätyy ratkaisemaan asian osapuolten saavuttaman neuvottelutuloksen mukaisesti tai sen huomioon ottaen, myös niin, että tuomioasiakirjoihin kirjataan mahdollisimman tarkasti se, minkälaisiin seikkoihin, menettelyihin ja yhteisymmärrykseen annettu ratkaisu on perustunut.

Tällä avoimuudella nähtiin olevan useitakin funktioita: ensinnäkin se osaltaan varmentaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin ja vastaajan oikeusturvan takeiden toteutumista kyseisessä tapauksessa, kun toimijoiden on mietittävä ja perusteltava toimensa auki. Toisekseen avoimuus osaltaan turvaa järjestelmän legitimitettiin ja rikoslainkäytön asianmukaisuutta julkisuuteen päin ja vähentää osaltaan mahdollista mielikuvaa epävirallisista neuvotteluista jonkinlaisena ”salakähmäisenä suhmurointina suljettujen ovien takana”.

Edelleen avoimuudella on merkittävä rooli myös yleisen oikeuskäytännön kannalta: epävirallistenkin menettelyjen yhtenä seurauksena on usein se, että vastaajalle tuomitaan teosta lievempi rangaistus kuin mitä ilman käytyjä neuvotteluja ja tunnustamista olisi mitattu. Jollei tuomioasiakirjassa ole tällöin selväsanaisesti tuotu ilmi sitä, että seuraamuksen mittaamiseen on vaikuttanut tunnustaminen ja käydyt neuvottelut, saattaa tapauksen ulkopuolinen toimija (esimerkiksi toisen tuomiopiirin syyttäjä

tai tuomari) tuomiota tarkastellessaan saada harhaanjohtavan käsityksen, että kyseisessä tapauksessa seuraamusta on pidetty oikeasuhteisena *normaalirangaistuksensa* käsillä olleesta teosta, mikä taas saattaa puolestaan johtaa epätarkoituksenmukaisella tavalla yleisesti alimitoitettuihin seuraamuskannanottoihin ja/tai tuomittuihin seuraamuksiin.

Haastattelussa muutama toimija kertoikin todellisista esimerkeistä, joihin liian epäselvät tuomiokirjaukset olivat johtaneet: esimerkiksi syyttäjä oli saattanut ottaa omassa, tavanomaisessa rikosprosessissa käsitellyssä jutussaan rangaistusvaatimuksensa pohjaksi tuomion, jossa seuraamus oli hänen tietämättään perustunutkin osapuolten välillä käytyihin neuvotteluihin. Näissä muutamassa tapauksessa alimitoitetuksi katsottu seuraamuskannanotto oli ilmeisesti kylläkin korjattu tuomarin toimesta tuomion antamisen yhteydessä, mutta riski liian lievän seuraamukseen mittaamiseen oli ollut olemassa. Lisäksi tämänkaltaiset tilanteet, joissa tuomarin tuomitsema seuraamus poikkeaa selvästi syyttäjän (tai puolustuksen) seuraamuskannanotosta, johtavat tietysti usein muutoksenhakuun myös tavanomaisessa rikosprosessissa, mikä venyttää prosessin kestoa ja kuluja entisestään. Avoimuus siis turvaa oikeusturvaa, yhdenvertaisuutta ja ratkaisukäytännön yhdenmukaisuutta sekä kyseisen tapauksen että laajemmin oikeuskäytännön osalta.

Yleisen avoimuuden ohella toiseksi keskeiseksi epävirallisten neuvottelujen asianmukaisuusedellytykseksi nostettiin siis se, että neuvotteluun osallistuvien osapuolten tulee luottaa toisiinsa ja siihen, että kukin osapuolen motiivit osallistua neuvotteluihin ovat asianmukaiset. Luonnollisesti jokainen neuvotteluihin osallistuva taho tavoittelee menettelyllä etuja myös itselleen, mutta olennaista on, että omia etuja ei edistetä ”hinnalla millä hyvänsä” vaan että osapuolet myös vilpittömästi pyrkivät kukin osaltaan edistämään asian sovinnollista ratkaisua ja löytämään kaikkia osapuolia aidosti tyydyttävän lopputuloksen. Tämänkaltaisen luottamuksen saavuttaminen edellyttäneekin, että menettelyyn osallistuvat osapuolet, ennen muuta syyttäjä ja epäillyn (sekä mahdollisen asianomistajan) avustaja tuntevat toisensa ennalta edes jossain määrin kyttäkseen arvioimaan toisen osapuolen ammattitaitoa ja asianmukaisuutta:

”Tää vaatii tietenkin luottamusta avustajan, syyttäjän ja tuomarin kesken. Ja se luottamushan syntyy tietysti pitkän ajan kuluessa siitä, että ollaan tehty yhteistyötä. Ei se synny sillai, jos sinne tulee syyttäjä, joka ei tunne tuomaria ja tuomari, joka ei tunne asianajajaa, silloin se on vaikeempaa. Tietenkin syyteneuvottelu on neutraalimpi ja turvallisempi siinä mielessä sitten, jos toimijat ei uskalla luottaa toisiinsa. - - Mutta tämmöstä luottamusta ei siis saa käyttää väärin, se on semmosta avointa luottamusta eikä mitään niin sanottua ”hyvä veli -luottamusta”, vaan meillä on aito luottamus syyttäjään ja avustajiin, ja toisaalta niillä on aito luottamus meihin.” (KäT 6, Pirkanmaa)

Edellä selostettujen luottamuksen, avoimuuden ja asianmukaisuuden vaatimuksiin liittyy myös se, että avustajan mukanaoloa epävirallisia menettelyjä käytettäessä pidettiin vähintään yhtä välttämättömänä kuin ROL:n syyteneuvottelumenettelynkin kohdalla. Kuten virallisenkin syyteneuvottelun kohdalla, myös ja etenkin epävirallisia menettelyjä käytettäessä sen, että menettelyyn osallistuvalla vastaajalla oli oikeusopillinen avustaja, nähtiin luovan tosiasiallista tasavertaisuutta neuvotteluosapuolten välille sekä myös lisäävän menettelyn hygieenisyyttä ja luotettavuutta myös ulkopuolisten silmissä.

Kuten eräs käräjätuomari yllä olevassa sitaatissa kiteyttää, epävirallisessa menettelyssä korostuvan luottamuksen tietynlaisena ennakkoehtona on käytännössä

se, että osapuolten on edes jollain tasolla tunnettava toisensa ja toimintatapansa. Tämä puolestaan on omiaan herättämään kysymyksen, voiko tämä käytännössä johtaa siihen, että tietyillä – esimerkiksi pienemmillä – paikkakunnilla tällaisten epävirallisten menettelyjen toteuttaminen on helpompaa, kun toimijat kenties tuntevat toisensa tiiviimmin. Tällöin huolenaiheeksi muodostuisi myös se, voisivatko nämä alueelliset erityispiirteet puolestaan johtaa osaltaan epäasiallisen suureen vaihteluun siinä, miten rikosasioita eri paikkakunnilla käsitellään. Erilaiset yhdenvertaisuusongelmat olivatkin yksi suurimmista pulmakohdista, joita epävirallisiin menettelyihin skeptisesti suhtautuvat informantit nostivat esiin menettelyjä kritisoidessaan.

"Yhdenvertaisuus kärsii. Toisaalta suuri määrä isoja tapauksia saadaan varmasti sovituissa rajoissa maaliin." (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

"Meil on tuomioistuinjärjestelmä ja meil on pelisäännöt olemassa. Ja jos me ei niitä pelisääntöjä noudateta, niin kuka niitä noudattaa?" (AA 1, Uusimaa)

V.13 Alueellinen ja henkilöstä riippuva vaihtelu, soveltamisen yhdenmukaisuus

Syyteneuvottelumenettelyn suurimpina riskeinä pidetään yhtäältä menettelyyn osallistuvan nimenomaisen epäillyn/vastaajan oikeusturvaa ja toisaalta yleisemmin kaikkien epäiltyjen/vastaajien yhdenvertaista kohtelua. Yhdenvertaisuuskysymykset ovat herättäneet huolta paitsi lainsäädännön, myös konkreettisemmin lain soveltamisen tasolla. Käytännön tasolla yhdenvertainen ja oikeudenmukainen lain soveltaminen on kiinteästi kytköksissä menettelyä soveltavien osapuolten asialliseen ja mahdollisimman yhdenmukaiseen toimintaan.

Etenkin asianajajakunnassa on esitetty painokkaastikin huolta siitä, sovelletaanko syyteneuvottelumenettelyä yhdenmukaisesti eri paikkakunnilla ja onko menettelyn soveltamisessa ja laintulkinnassa (liian) suuria eroavaisuuksia yksittäisten syyttäjien kesken. Huoli on kohdistunut muun muassa siihen, että osa syyttäjistä suhtautuisi menettelyyn asenteellisesti tai penseästi; että alueellinen vaihtelu menettelyn soveltamisalttiudessa olisi huolta herättävän suurta ja että eri syyttäjät saattavat tulkita eriävästi syyteneuvottelulainsäädännön harkinnanvaraisia elementtejä, kuten kysymyksiä siitä, milloin kustannussäästökriteerin katsotaan ylittyvän ja missä vaiheessa syyteneuvotteluun tulisi lähteä, jotta se olisi vielä prosessieconomisesti perusteltua.

Edelleen asianajajat ovat olleet huolissaan myös siitä, että viranomaiset, ennen muuta syyttäjät ja esitutkintaviranomaiset, saattaisivat paikoin suhtautua turhan kevyesti menettelyn oikeusturvariskeihin etenkin siinä vaiheessa, kun menettelyn edellytyksiä vasta alustavasti kartoitetaan kulloisenkin yksittäistapauksen kohdalla; asianajajien näkökulmasta alustaviakaan neuvotteluja tai neuvottelutunnusteluja ei tulisi epäillyn/vastaajan kanssa käydä ilman avustajan läsnäoloa. Tässä kohdin on syytä huomauttaa, että asianajajien tarkoituksena ei ole ollut väittää, että nämä huolenaiheet olisivat välttämättä jo aktualisoituneet vaan kiinnittää huomiota mahdollisiin vaaranpaikkoihin sovellettaessa syyteneuvottelumenettelyä käytännössä.

Vastaavasti taas syyteneuvottelukyselyssä osa syyttäjistä toi esiin huoltaan asianajajien suhtautumisesta syyteneuvotteluun. Osa kyselyvastaajista kertoi kokeneensa,

että arvioidessaan sitä, kannattaisiko (syyttäjän tekemään) syyteneuvottelutarjoukseen tarttua, jotkut asianajajat eivät vaikuttaneet tekevän arvioitaan ensisijaisesti päämiehen edun näkökulmasta vaan vaikuttimena saattoi olla myös valitun prosessiväylän vaikutus asianajan omaan palkkioon. Syyteneuvottelumenettelyn käyttö yleensä lyhentää asian käsittelyä viimeistään tuomioistuinkäsittelyvaiheessa, jolloin myös avustajan laskutettavien työtuntien määrä vähenee. Jotkut syyttäjät olivat kokeneet, että osa asianajajista oli haluttomia ryhtymään syyteneuvotteluun oman palkkionsa pienemisen vuoksi.

Asian painoarvosta johtuen myös tässä selvityksessä koettiin tärkeäksi selvittää mahdollista vaihtelua menettelyn käytössä ja toimijoiden asenteissa syyteneuvotteluun. Haastatteluissa haastateltavilta kysyttiin heidän kokemuksiaan sekä oman viiteryhmänsä että muiden toimijoiden toiminnasta ja syyteneuvottelun käyttämiseen vaikuttavista mahdollisista tekijöistä.

Haastatteluaineiston, kyselyvastausten ja tunnustamisoikeudenkäyntiaineiston perusteella voidaan kokoavasti todeta, että kyseisten aineistojen valossa esiin ei tullut mitään sellaista, joka antaisi aiheita epäillä menettelyä käytettäneen räikeästi tai tietoisesti epäasiallisesti tai väärin perustein. Menettelyn käytössä ei myöskään noussut esiin huomattavan silmiinpistäviä eroavaisuuksia tulkintakäytännöissä tai käyttömäärissä – joskin tässä kohden on huomioitava myös tähänastisten tapausmäärien vähäisyys ja kysely- ja haastatteluaineiston pienehkö koko. Räikeiden epäkohtien tai epäyhtenäisyyksien puute ei luonnollisesti kuitenkaan tarkoita, etteikö minkäänlaista varianssia olisi havaittavissa. Kaikessa inhimillisessä toiminnassa on väistämättä jonkinlaista hajontaa yksilöiden välillä, niin myös syyteneuvottelumenettelyn käyttömäärissä ja käytön tavoissa. Tässä kohden avoimeksi kysymykseksi kuitenkin jää se, onko varianssi syyteneuvottelumenettelyssä kohdalla suurempaa kuin muiden rikosprosessuaalisten instrumenttien kohdalla.

Seuraavassa eritellään tutkimusaineiston perusteella havaittuja varianssin muotoja sekä pohditaan mahdollisia syitä niihin. Syyteneuvottelumenettelyn syyttäjävetoisen luonteen vuoksi pääpaino on erityisesti mahdollisissa eroavaisuuksissa syyttäjien toiminnassa. Varianssi on jaoteltu kolmeen pääryhmään: laintulkinnalliset eroavaisuudet sekä menettelyn käytön alueellinen ja toisaalta yksilöllinen vaihtelu, joista kutakin käsitellään omana kokonaisuutenaan.

V.13.1 Alueellinen vaihtelu

Tunnustamisoikeudenkäyntitilastojen perustella vaikuttaa siltä, että tunnustamisoikeudenkäyntien (ja sitä myöden siis syyteneuvottelumenettelyn käytön) määrissä on jonkin verran vaihtelua alueittain. Vaihtelua voivat selittää useat eri tekijät, kuten esimerkiksi se, että eri rikostyyppien esiintyvyydessä voi niin ikään olla alueellisia eroavaisuuksia. Esimerkiksi Suomen taloudellisesta toiminnasta merkittävä osa on keskittynyt pääkaupunkiseudulle, mistä syystä myös talousrikollisuutta saattaa esiintyä alueella määrällisesti ja suhteellisesti muuta Suomea enemmän – ja sen myötä siis myös syyteneuvottelumenettelyyn soveltuvaa juttukantaa.⁸⁸

Toisaalta myös muunlaiset, suoremmin itse menettelyn käyttöön liittyvät alueelliset eroavaisuudet ja erityispiirteet saattavat vaikuttaa. Tutkimushaastatteluissa useamman haastateltavan kanssa keskusteluun nousi paikkakunnan koon ja siellä

⁸⁸ Tältä osin ks. tarkemmin tämän selvityksen luku IV.2.

vallitsevan oikeuskulttuurin mahdollinen vaikutus syyteneuvottelun käyttömääriin. Vaikka suuremmilla paikkakunnilla elinkeinotoimintaa ja sitä myöden syyteneuvottelun kärkikohteena olevaa rikollisuutta saattaa esiintyä enemmän, toisaalta pienemmällä paikkakunnalla menettely saattaa ottaa helpommin tulta alleen, jos olosuhteet ovat sille otolliset. Tämä johtuu yhtäältä siitä, että pienemmällä paikkakunnalla yksittäinen aktiivinen toimija voi yksinäänkin kasvattaa paikkakunnan syyteneuvottelufrekvenssiä merkittävästi sekä toisaalta siitä, että pienemmän toimijapiirin keskuudessa menettelyn tunnettuus voi levitä suhteellisen helposti, jolloin se vakiintuu hanakammin osaksi paikallista oikeuskulttuuria ja työskentelytapoja.

Verrattain moni haastateltava arvioi, että pienellä paikkakunnalla yhteistyö rikosprosessin eri toimijoiden – poliisien, syyttäjien, asianajajien, tuomareiden – kesken saattoi olla tiiviimpää ja/tai välittömämpää suurempaan paikkakuntaan verrattuna. Tähän esitettiin useita syitä alkaen aina käytännön tekijöistä, kuten logistisista syistä (muutama haastateltava mainitsi, että joillakin paikkakunnilla esimerkiksi poliisin ja syyttäjien tilat sijaitsevat samassa rakennuksessa, mikä edesauttoi välitöntä ja matalan kynnyksen yhteydenpitoa ja tiedonvaihtoa viranomaisien kesken, kun taas esimerkiksi Helsingissä toimitilat on jo yksiköiden koosta johtuen saatettu eriyttää eri puolillekin kaupunkia) aina rakenteellisempiin ja sosiaalisiin seikkoihin saakka.

Monet mainitsivat, että pienellä paikkakunnalla ”pienempien piirien” ja ”hyvien puhevälien” vuoksi eri toimijat usein tuntevat toisensa henkilökohtaisemmalla tasolla, mikä sekä tekee yhteistyöstä mutkattomampaa että huomaamattakin kenties yhdenmukaistaa toimintatapoja. Eri toimijoiden näkemyksiä ja toiveita on helpompi välittää portaalta toiselle ja ne saattavat siten tulla huomioduksi paremmin, minkä lisäksi kynnys ottaa yhteyttä ja ehdottaa esimerkiksi syyteneuvotteluun ryhtymistä on matalampi, kun linjan toisessa päässä on tuttu henkilö.

Etenkin pienemmällä paikkakunnalla yksittäisen henkilön esimerkistä saattaa myös kasvaa suurempi puro, jonka seurauksena menettelyn käyttö kasvaa ja vakiintuu laajemmallekin. Kun esimerkiksi asianajajakunnan tai poliisin keskuudessa tiedetään, että tietty syyttäjä suhtautuu positiivisesti syyteneuvottelumenettelyn käyttöön, saattavat he myös itse alkaa tarkastella omia juttujaan ”sillä silmällä” ja tarjota mielestään soveltuvia tapauksia syyteneuvotteluun tälle tai muillekin syyttäjille. Parhaimmillaan tämän kerrottiin johtaneen siihen, että lähtökohtaisesti hyvin syyttäjävetoisessa syyteneuvottelumenettelyssä (yksittäisen) syyttäjän aloitteellisuuden painoarvo menettelyn käytössä ajan myötä väheni ja menettely vakiinnutti jalansijaa ja tunnettuuttaan paikkakunnalla myös muiden toimijoiden joukossa. Syyttäjän lisäksi myös muut toimijat saattoivat alkaa aktiivisesti seuloa juttukannastaan menettelyyn soveltuvia tapauksia ja ehdottaa menettelyä yhtäältä epäillylle ja toisaalta muille viranomaisille, myös kenties sellaisille esitutkintaviranomaisille tai syyttäjille, jotka eivät aiemmin olleet menettelyä käyttäneet tai olleet sen suhteen aloitteellisia. Syklin vahvistuessa menettelyn käyttö puolestaan vakiintuu paikkakunnan oikeuskulttuuriin eikä tällöin ole enää samassa määrin riippuvainen yksittäisten *primus motorien* aktiivisuudesta.

”Syyttäjähän tässä on [ensin] primus motoreita tässä systeemissä. Jos syyttäjä ei tykkää, niin siitä ei tuu mitään. - - [Omalla kohdalla aloitteet menettelyyn] tuli [alun perin] minulta, mutta sitten kun ne oppi avustajat [syyteneuvottelun], tällä hetkellä se on enempi se, että ne soittaa mulle että sovitaanko tää juttu pois.” (KiS 3, Länsi-Suomi)

"[Niillä paikkakunnilla joissa syyteneuvottelumenettelyä ei juurikaan ole käytetty,] sitä ei tunneta, eikä oo vaivauduttu opiskelee sen vertaa, että kattois, että miltä se näyttäis. Ja ei oo sitten semmosta kulttuuria syntyyny, että sitä tehtäis." (KiS 3, Länsi-Suomi)

Erityisesti pienellä paikkakunnalla oikeuskulttuuri saattaa siis kyetä adaptoitumaan ja ottamaan nopeastikin omakseen syyteneuvottelumenettelyn kaltaisen instrumentin. Toisaalta paikkakunnalla jo valmiiksi vallitsevalla oikeuskulttuurilla vaikuttaisi niin ikään olevan merkitystä menettelyn alueelliseen käyttöfrekvenssiin. Tietyllä alueella on kenties jo valmiiksi omaksuttu sellaisia linjauksia ja toimenpiteitä, joilla pyritään edistämään asian sovinnollista ratkaisua tuomioistuimessa joko rikos- ja/tai riita-asioiden yhteydessä. Tällainen jo valmiiksi neuvottelua ja sovinnollista ratkaisua suosiva ilmapiiri saattaa luoda sangen vastaanottavaiset puitteet myös syyteneuvottelumenettelyn kaltaisen menettelyn omaksumiselle.

Kaksi haastateltua tuomaria nosti tässä yhteydessä analogiana esiin siviilioikeuden puolelta esimerkkejä siitä, miten ja minkälaisin keinoin muutamalla eri paikkakunnalla oli tietoisesti juurrutettu uudenlaisia menettelytapoja paikkakunnan oikeuskulttuuriin: yhdessä tapauksessa pääkaupunkiseudun käräjäoikeuteen valittu uusi laamanni halusi tietoisesti lisätä rikosasioiden ratkaisemista mahdollisuuksien mukaan tuomioistuinsovittelussa, toisessa tapauksessa taas tuomari kertoi kuulemastaan hankkeesta, jossa eräässä Pohjois-Suomen käräjäoikeudessa oli päätetty panna nostaa tuomioistuinsovittelun käytön lisäämiseen lasten tapaamis- ja huoltajuusksymyksissä. Molemmissa tapauksissa laamannin johdolla oli siis tietoisesti ryhdytty edistämään sovittelureitin käyttöä käräjäoikeudessa näissä asiaryhmissä, sillä sitä pidettiin kannattavana sekä taloudellisista että restoratiivisista syistä.

Sovittelun käyttöä edistettiin muun muassa tuomioistuimen sisäisin koulutuksin ja ohjeistuksin, mutta myös tiedottamalla sovitteluvaihtoehdosta aktiivisesti ulospäin kansalaisille – rikosasioiden sovittelutapauksessa käräjäoikeuden jäsenet olivat esimerkiksi antaneet radiohaastatteluja, joissa he kertoivat sovittelumahdollisuuden olemassa olost ja hyödyistä, huoltajuusasioiden tapauksessa puolestaan avioerohakemuksen tiedoksiannon liitteeksi liitettiin automaattisesti esite tuomioistuinsovittelusta. Lasten tapaamis- ja huoltajuusasioiden tapauksessa laamanni myös esitteli hanketta aktiivisesti (ja ilmeisen onnistuneesti) paikkakunnan perheoikeutta harjoittaville asianajajille ja kertoi tuomioistuinsovittelun eduista perinteiseen käsittelyyn verrattuna. Ennen pitkää aktiivisuus alkoi synnyttää kummallakin alueella tietynlaista oikeuskulttuuria näissä aihepiireissä, minkä seurauksena tuomioistuinsovittelun käyttö oli haastateltavien mukaan vahvistunut näissä asiaryhmissä huomattavasti, muodostuen usein kyseisissä asioissa ensisijaiseksi oletusmenettelyksi. Tämä vaati siis paitsi viranomaisten omaa aktiivisuutta, myös tietoisuuden kasvattamista menettelystä kansalaisten keskuudessa.

Viranomaisten ohella ei pidä unohtaa myöskään muiden ryhmien, erityisesti avustajien, roolia syyteneuvottelun alueellisessa käyttötiheydessä. Niin haastattelujen kuin kyselyvastaustenkin perusteella vaikuttaa, että myös avustajakunnan suhtautumisessa syyteneuvotteluun on alueellista vaihtelua. Eräs pääkaupunkiseudun ulkopuolella toimiva syyttäjä kertoi havainneensa selviä eroavaisuuksia paikallisten avustajien ja toisaalta pääkaupunkiseudulta tulevien avustajien suhtautumisessa syyteneuvotteluun: hänen mukaansa paikalliset asianajajat suhtautuivat syyteneuvotteluehdotuksiin keskimäärin myönteisemmin kuin pääkaupunkiseudulta tulevat

avustajat. Hän arvioi tämän johtuvan pitkälti nimenomaan alueelliseen oikeus- ja neuvottelukulttuuriin liittyvistä seikoista (*"- siellä [pääkaupunkiseudulla] se kulttuuri ehkä on ollu sellanen, että se lähtökohtainen asenne on ollut, että ei syyteneuvotteluja"*), joskin tapauskohtaisesti myös muut tekijät saattoivat vaikuttaa. Esimerkkinä tällaisesta syyttäjä mainitsi sen, että ulkopaikkakuntalainen avustaja koki neuvottelun järjestämisen vaikeaksi, sillä se olisi edellyttänyt häneltä matkustamista oikeudenkäyntipaikkakunnalle jo ennen pääkäsittelyä.

V.13.2 Yksilöllinen vaihtelu syyteneuvotteluhaluudessa

Kuten kaikessa inhimillisessä toiminnassa, myös syyteneuvottelussa toimijoiden henkilökohtainen suhtautuminen, persoonallisuuspiirteet, tulkintatavat ja preferenssit saattavat ja eittämättä vaikuttavatkin jossain määrin siihen, käyttääkö henkilö – ja millä tavoin – menettelyä omassa työssään. Yksilöllisen varianssin täydellinen poiskitkeminen lienee mahdotonta. Tähän varianssiin, sen ilmenemismuotoihin ja syihin paneutuminen on silti tärkeää, jotta vaihtelun haarukkaa voidaan mahdollisuuksien mukaan pyrkiä pienentämään ja siten parantamaan epäiltyjen yhdenvertaista kohtelua rikosprosessissa.

Myös tätä selvitystä varten haastatellut toimijat olivat sitä mieltä, että ammattikuntien sisällä on jonkin verran yksilökohtaista vaihtelua siinä, millä tavoin syyteneuvottelulainsäädäntöä sovelletaan ja menettelyä käytetään – tai käytetäänkö sitä ylipäätään. Muutama haastateltava piti soveltamishaluukkuuden vaihtelua jopa niin merkittävänä, että piti sitä selvänä ongelmana, johon tulisi kiinnittää huomiota.

"- joillakin paikkakunnilla tää [tunnustamisoikeudenkäyntien] lukumäärä on olennaisesti isompi kuin täällä. Sit joillain paikkakunnilla tää on täysin tuntematon ilmiö. Et se ei oo systeemiin ajettu sisään vaan se on henkilöistä kiinni, et onko joku kiinnostunu tästä ja aktiivinen vai ei. Niinhän se ei sais olla - - Se on myöskin ihmisten yhdenvertaisuuden kannalta hankala tilanne." (KäT 3, Uusimaa)

Toimijoiden menettelyn soveltamishaluukkuuteen vaikuttivat haastateltavien arvion mukaan useat seikat, kuten henkilön luonteenpiirteet ja se, miten tämä rikosprosessin ylipäänsä näki – painottiko hän rikosprosessissa osapuolten välistä keskusteluyhteyttä ja tavoitetta löytää sellainen yhteisymmärrys, joka parhaiten edistäisi esimerkiksi erilaisia preventiivisiä ja restoratiivisia näkökulmia vai merkitsikö rikosprosessi toimijalle ennemminkin menettelyä, jossa fokus on aineellisen totuuden mahdollisimman perusteellisessa ja objektiivisessa selvittämisessä ja täysimittaisen rangaistuksen langettamisessa. Merkitystä vaikuttaisi olevan silläkin, miellettiinkö rikosprosessi osapuolten yhteisponnistukseksi, jossa rikoslain perimmäisiä funktioita (rikosvastuun toteuttaminen, preventio, restoraatio) pyritään toteuttamaan yhteistyössä vai katsoiko toimija, että puolustus ja syyttäjä ovat lähtökohtaisesti eri puolilla, tehtävänään ajaa omaa näkökantaansa mahdollisimman täysimääräisesti ja vakuuttaa tuomari juuri oman näkökulmansa oikeellisuudesta. Näihin kysymyksiin syvennyttään tarkemmin seuraavassa luvussa V.13.3. Tiivistetysti voidaan tässä todeta, että toimijan persoona ja orientoituneisuus (kärjistettynä) joko osapuolten väliseen keskusteluyhteyteen tai substanssikysymyksiin (*"people person"* vs. asiakysymysihminen) vaikutti haastateltavien mielestä siihen, kuinka mielellään toimija syyteneuvottelumenettelyä käyttää.

"Kyllähän asianajajia ja syyttäjiäkin on erilaisia, joillakin on jonkinlainen persoona ja toinen on sovitteluvampi. - - ehkä tämmönen 'virkaintoinen'-sana kuvaa joitakin syyttäjiä ja sitten taas joillakin on ehkä enemmän elämänkokemusta ja näkemystä, että jotka arvostaa ehkä muitakin asioita kuin vaan mahdollisimman kovan rangaistuksen hakeminen vastaajalle. Varmasti pettymysois kova, jos [jossain] keississä vakavasti suosittais päämiehelle syyteneuvottelua ja siinä oliskin tämmönen vähän ehkä hankalammaksi tiedetty syyttäjä." (AA 2, Uusimaa)

"Eihän meitä kouluteta neuvottelijoiksi, että siinä ehkä korostuu semmonen henkilön persoona, että kuka haluaa lähteä siihen keskusteluun. - - Siinä on se suora kontakti ja se on ihan erilainen se keskustelutilaisuus kuin se että puhutaan molemmat sille tuomarille ja tuomari päättää. Ei kaikki syyttäjät välttämättä halua tämmöstä suoraa kohtaamista ja keskustelua sen epäillyn tai vastaajan kanssa. - - Tuomarin edessä voi ajaa sitä omaa juttua ja keskittyä sen argumentointiin, mutta syyteneuvottelussa pitää vähän enemmän kohdata se henkilö tai ymmärtää hänen näkökulmia. - - Erilaiset ihmiset, osa tykkää siitä, osa ei missään nimessä halua sitä keskustelua." (KiS 1, Uusimaa)

Edelleen yksilöiden erilainen kokemuspohja ja tulkintakäytännöt saattoivat vaikuttaa heidän halukkuuteensa käyttää syyteneuvottelua. Eri toimijat saattoivat esimerkiksi kokea eri tavoin sen, minkälaisia hyötyä tai haittoja menettelystä oli ja missä suhteessa hyödyt ja haitat jakautuivat; millaisissa tapauksissa menettelyä oli kannattava käyttää ja millaisissa ei; lisäikö vai vähensikö menettelyn käyttö toimijan omaa työtaakkaa tai tuottiko se (riittävästi) kustannussäästöjä; missä tilanteissa menettelyyn lähteminen oli päämiehen edun mukaista ja milloin ei. Syyteneuvottelumenettelyn käyttö pitää sisällään lukuisia tällaisia erilaisia arviointitilanteita ja harkinnanvaraisia elementtejä ja se, miten kukin näitä elementtejä puntaroi ja tulkitsee, on sekä yksilöllistä että tilannekohtaista.

Lisäksi arvioitiin, että syyttäjien kohdalla kunkin syyttäjän oma toimialue saattoi vaikuttaa siihen, kuinka tuttu syyteneuvottelumenettely tälle ylipäätään oli ja kuinka luontevana hän siten menettelyn käyttöä piti – monella oli se käsitys, että talousrikkoksia käsittelevät syyttäjät tunsivat menettelyn hyvin tai melko hyvin, kun taas muun tyyppisten rikosten parissa työskenteleville syyttäjille menettely oli kenties tuntemattomampi ja siten sen soveltamiskynnys myös korkeammalla.

V.13.2.1 Ensimmäisen jutun kynnys

Etenkin syyttäjien kohdalla monet haastatellut olivat yksimielisiä siitä, että syyteneuvottelumenettelyn käyttöön vaikutti vahvasti ns. ensimmäisen jutun kynnys. Nimensä mukaisesti tällä tarkoitettiin sitä, että korkein kynnys syyteneuvottelun ehdottamiseen ja/tai menettelyn käyttämiseen oli ensimmäisellä kerralla, kun syyttäjällä ei ole vielä lainkaan käytännön kokemusta menettelystä ja sen edellyttämistä toimenpiteistä. Epävarmuus tai ennakoasenteet (tai kuulopuheet) menettelyn työläydestä tai hyötyjen vähäisyydestä saattoivat haastateltujen arvioiden mukaan muodostua esteeksi tai ainakin melko korkeaksi kynnykseksi sille, että menettelyä halusi ryhtyä ensimmäistä kertaa koittamaan.

Vastaavasti haastatellut syyttäjät arvioivat, että kun ensimmäisen kerran kynnys oli ylitetty ja menettely vaiheineen "kahlattu läpi" kertaalleen, ei menettelyn käyttö ja haltuunotto jatkossa tuntunut enää niin työläältä tai ylitsepääsemättömältä. Näin ollen siis sellainen syyttäjä, joka oli käyttänyt menettelyä jo kerran (tai useammin), ryhtyisi

menettelyyn tulevaisuudessa myös todennäköisemmin kuin sellainen, jolla ei syyteneuvottelukokemusta ollut vielä lainkaan. Haastatteluissa osa esittikin, että yksi mahdollinen tapa lisätä syyteneuvottelun käyttömääriä voisi olla keskittää huomiota, koulutusta ja kannustavia toimenpiteitä nimenomaan niille syyttäjille, joilla ei syyteneuvottelukokemusta ole vielä lainkaan ja siten auttaa heidät tämän kynnyksen yli.

”Se ensimmäinen kerta, se kynnyks tuntuu rasittavalta. Olen kuullut kyllä muidenkin, jotka on tehny näitä, sanovan, että voi hyvänen aika, olipas se... Mutta sitten kun se yks on tehty ja kun se on käräjäjillä niin helppo, äkkiä unohtuu se kansliatyön tuska kun huomaa, miten ihanaa on mennä sinne käräjille, kun ei oo mitään stressiä, että mitähän väitteitä sieltä tulee.” (KiS 5, Kaakkois-Suomi)

Ensimmäisen jutun kynnyksen ja ylipäättään syyttäjän valmiuden käyttää syyteneuvottelumenettelyä nähtiin kytkeytyvän myös jossain määrin syyttäjien muihin henkilökohtaisiin tai ammatillisiin ominaisuuksiin. Muutama haastateltava nosti esiin yhtäältä syyttäjän syyttäjäkokemuksen pituuden ja laajuuden ja toisaalta (osin tähän liittyen) ammatillisen itseluottamuksen määrän merkityksellisinä tekijöinä siinä, lähteekö syyttäjä perehtymään syyteneuvottelumenettelyn käyttöön, pitääkö sitä mahdollisena instrumenttina omassa työkalupakissaan ja kuinka matalalla kynnyksellä lähtee neuvottelua esittämään ja menettelyä vetämään.

Eräs lukuisia syyteneuvotteluja käynyt pitkän linjan syyttäjä katsoikin, että syyteneuvottelun onnistunut käyttäminen edellyttää syyttäjältä vankkaa ammattitaitoa, itseluottamusta sekä aikaa ja halua perehtyä juttuun normiprosessia syvemmin jo oikeudenkäyntiä edeltävissä vaiheissa. Hän arvioikin, että virkaiältään nuorempi tai itseluottamuksen puutteesta kärsivä syyttäjä voi kokea, ettei hänen ammattitaitonsa ole riittävä syyteneuvotteluun ryhtymiseksi – neuvottelujen käyminen kun edellyttää, että sekä rikosprosessi kokonaisuudessaan että nimenomainen neuvottelun kohteena oleva juttu ovat erittäin hyvin hallussa, jotta asian tavanomaisesta käsittelystä voidaan siirtyä luovempaan, varioivampaan ja spontaania, tilannekohtaista reagointia vaativan menettelyn piiriin.

”[Syyteneuvottelun käyttämishalukkuus v]aihtelee syyttäjittäin, eli epäilen että kokemattomammat syyttäjät vierastavat, ja valtakunnallisestikin vaihtelee. Idässä ja pohjoisessa, jossa syyttäjillä ei niin paljon töitä, käytetään vähemmän.” (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

”Asiantuntemus keskittyy syyttäjänlaitoksessa menettelyä käyttävien syyttäjien harteille. Voisin kuvitella, että tilanne on sama myös esitutkintaviranomaisella.” (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

”Syyttäjät kyllä tuntevat menettelyn, mutta pitävät sitä kankeana, mistä johtuen soveltamishalukkuus on vaihtelevaa.” (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

”Osa syyttäjistä selvästi vastustaa tätä. Kulttuurikysymys? Ovat sellaisia syyttäjiä, jotka muutoinkaan eivät käytä sallittuja ratkaisuvaihtoehtoja kovin runsaasti (esimerkiksi esitutinnan rajoittaminen).” (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

V.13.3 Eroavaisuudet lain tulkinnassa ja menettelyn soveltamisessa

Syyteneuvottelumenettelylainsäädäntö itsessään sisältää tiettyjä tietoisesti harkinnanvaraisia elementtejä. Tällaisia ovat esimerkiksi kysymykset siitä, mikä katsotaan riittäväksi prosessiekonomiseksi säästökseksi, jotta menettelyyn voidaan ryhtyä tai millä keinoin tuomari tarkalleen ottaen tulee vakuuttuneeksi tunnustuksen oikeellisuudesta. Näitä kysymyksiä on jo osin käsitelty edempänä. Syyteneuvottelulainsäädännössä on siis kohtia, jotka edellyttävät soveltajaltaan harkintaa sen määrittämiseksi, milloin tai miten säännöksessä säädetty kriteeri tulee täytetyksi.

Tutkimushaastatteluissa kävi ilmi, että näiden suoraan lakiin sisältyvien harkinnanvaraisten elementtien lisäksi haastateltavilla oli eriäviä suhtautumis- ja tulkintanäkökulmia siihen, miten he näkivät menettelyn kokonaisuutena, minkälaiseen tulkintakontekstiin he sen sijoittivat ja minkälaisia tulkinta- ja sovellusratkaisuja he tämän pohjalta tekivät. Kokoavasti voidaan todeta, että se, minkälainen kuva haastateltavalla oli sekä rikosprosessista yleisesti että toisaalta nimenomaisesti syyteneuvottelumenettelystä, sen sijoittumisesta rikosprosessikokonaisuuden kontekstiin ja sillä tavoiteltavista tavoitteista ja menettelyn funktioista vaikutti suuresti siihen, miten haastateltava menettelyä lähestyi ja miten hän kertoi sitä käytännössä soveltavansa.

Erityisesti tämä näkyi syyttäjien ja tuomarien kohdalla, tai pikemminkin voisi muotoilla niin, että heidän kohdallaan vaikutus oli dynaamisempaa – koska lainsäädännöstä johdettavat tulkinta- ja toimintavaltuudet kohdistuvat nimenomaan syyttäjälle ja tuomarille, heidän roolinsa prosessin johdossa on syyteneuvottelumenettelyssä dominoiva ja siten heidän tulkintaratkaisuihinsa on suurempi vaikutusvalta siihen, miten menettelyä tiettyyn tapaukseen sovelletaan. Vaikka sinänsä avustajien keskuudessa näkemysvarianssi esimerkiksi rikosprosessin funktioista ja syyteneuvottelumenettelyn merkityksestä voi olla – ja todennäköisesti onkin – yhtä laajaa kuin syyttäjien ja tuomarien kesken, heidän vaikutusmahdollisuutensa menettelyn käytännön soveltamisessa ja muovautumisessa näyttäytyy rajallisempana. Avustajalla ja hänen suhtautumisellaan on luonnollisesti suuri merkitys siinä, suositteleeko hän menettelyyn ryhtymistä päämiehelleen ja minkälaisella asenteella puolustus neuvotteluihin ja yhteistyöhön lähtee. Puolustuksen vaikutusvalta vaikuttaa kuitenkin olevan luonteeltaan pikemminkin rajaavaa, hyväksyvää tai hylkäävää: tartutaanko syyttäjän ehdotukseen syyteneuvotteluun osallistumisesta vai ei, hyväksytäänkö neuvottelutarjous vai ei. Sen sijaan muut viimekätiset ratkaisut (esimerkiksi: minkälainen tapaus voidaan ottaa syyteneuvotteluun, kuinka luovasti menettelyä sovelletaan ja minkälaisia tulkintavapauksia menettelyn suhteen voidaan ottaa) haastattelujen valossa tekee joko syyttäjä tai tuomari, mikä onkin perusteltua rikosprosessin perimmäinen luonne (valtiovallan toteuttama rikosvastuun kohdentaminen) huomioiden.

Haastattelumateriaalin pohjalta alkoi lopulta hahmottua kaikkiaan kolme erillistä, löyhähköä linjaa, joista kunkin suhtautumistapa syyteneuvotteluun jossain määrin poikkesi kahdesta muusta. Tämä näkyi muun muassa siinä, millä tavoin syyteneuvotteluun menettelynä suhtauduttiin, minkälaisia funktioita menettelyllä nähtiin olevan ja minkälaisia seikkoja menettelystä painotettiin sekä siinä, mistä lähtökohdista ja millä tavoin lainsäädäntöä tulkittiin ja sovellettiin. Näitä kolmea linjaa erityispiirteineen luonnehditaan seuraavassa.

Vielä selvyiden vuoksi on syytä huomauttaa, että nämä ryhmittelyt perustuvat haastattelumateriaalin jälkikäteiseen analysointiin ja ovat siten tutkijan tulkintoja;

haastateltavat eivät itse tällaisia ryhmittelyjä esittäneet itsestään tai muista toimijoista. Lisäksi on syytä tarkentaa, että linjat ovat jossain määrin kärjistettyjä luonnehdintoja ja yksittäisen toimijan näkökulmissa voi ristettä piirteitä useammasta linjasta. Tarkoituksena ei seuraavassa olekaan luonnehtia itse toimijoita henkilöinä vaan näitä kolmea erilaista *lähestymistapaa* ja niiden vaikutusta siihen, minkälaisena prosessina syyteneuvottelu kunkin lähestymistavan valossa näyttäytyy.

V.13.3.1 Tehokkuutta korostava pragmaattinen linja

Tehokkuutta korostavassa pragmaattisessa linjassa syyteneuvottelumenettelyyn suhtauduttiin lähtökohtaisesti hyvin positiivisesti. Linjaa suosivat toimijat lähestyivät aihepiiriä ennen muuta käytännönläheisestä näkökulmasta ja pohtivat haastattelusakin menettelyä nimenomaan jokapäiväisen työnsä kontekstissa. Nämä haastateltavat kokivat, että syyteneuvottelu – mikäli sitä ei tehdä prosessina liian monimutkaiseksi tai raskaaksi – on erinomainen instrumentti rikosprosessin ja oman sekä kaikkien muidenkin osapuolten työn tehostamiseen. Onnistunut syyteneuvottelu helpottaa kaikkien työtä, sillä sen avulla juttu saadaan käsiteltyä nopeasti pois päiväjärjestyksestä ja yleensä vielä siten, että kaikki osapuolet voivat kokea ”voittaneensa” jotain. Pragmaattisen linjan toimijoihin lukeutui erityisesti syyttäjiä (sekä haastateltavia kyselyinformanteista), mutta myös muiden viiteryhmiä edustajia.

Pragmaattista linjaa suosivat eivät kokeneet, että syyteneuvottelumenettely pitäisi sisällään merkittäviä oikeusturvariskejä tai ainakaan että nämä riskit kovinkaan todennäköisesti aktualisoituisivat käytännössä. He eivät ainakaan haastattelussa tuoneet esiin pitävänsä esimerkiksi syyllisyyskysymyksiä kovinkaan problemaattisina vaan arvioivat, että viimeistään esitutkinnan valmistuttua osapuolilla (etenkin syyttäjällä) on pääsääntöisesti hyvät valmiudet arvioida, millaisesta teosta on kyse ja voidaananko näytön perusteella vakuuttua epäillyn syyllisyydestä. Koska myös tässä linjassa pidettiin välttämättömänä sitä, että syyteneuvotteluun osallistuvalla epäillyllä tuli aina olla avustaja, haastateltavat katsoivat, että oikeusoppineen avustajan läsnäolo poistaa huolen siitä, että syyteneuvottelu vaarantaisi epäillyn oikeuksia tai oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä. Avustajan myötä syyteneuvottelun osapuolet ovat (riittävän) tasavertaisia neuvottelukumppaneita ja mikäli epäilty avustajansa kanssa luottamuksellisesti keskusteltuaan tulee siihen tulokseen, että hän haluaa menettelyyn osallistua ja myöhemmin tuomioesityksen hyväksyä, asiassa ei reaalisesti pitäisi olla oikeusturvaongelmia. Syyteneuvottelun mahdolliset ongelmakohdat liittyivätkin tämän linjan mukaan pikemminkin siihen, *haluaako* epäilty osallistua tarjottuun menettelyyn; onko hänelle menettelystä saatava etu riittävän motivoiva.

Pragmaattista linjaa suosivat pääsääntöisesti myös puolsivat asianomistajan suostumusedellytyksen poistamista menettelykriteereistä (ainakin mikäli menettelyn soveltamisala pysyy nykyisellään) ja osa heistä myös kannatti tai oli ainakin valmis harkitsemaan tunnustuksen peruuttamis-oikeuden ja/tai muutoksenhaku-oikeuden rajaamista. Menettelyn tulisi heidän mielestään olla mahdollisimman helppokäyttöinen ja suoraviivainen, jottei sillä tavoiteltuja prosessieconomisia etuja menetettäisi ”byrokratiakiemuroiden” vuoksi. Tässä käytännönläheisessä linjassa menettelyä problematisoivat kysymykset tai oikeusturvaa vahvistavat mutta samalla menettelyn neuvottelu- ja tulosvarmuutta heikentävät toimenpiteet (kuten tuomarin viimekätinen ratkaisovalta tuomioesityksen hyväksymisen ja etenkin seuraamuksen mittaamisen suhteen tai vastaajan rajoittamaton muutoksenhaku- ja tunnustuksen peruuttamisoi-

keus) sekä yksityiskohtaiset menettelyvelvoitteet, kuten syyteneuvottelumuistion laatiminen, nähtiin prosessia tarpeettomasti vaikeuttavina ja pahimmillaan käytännön elämästä erkaantuneina ”teoriahimmeleinä”, jotka jopa kohtuuttomasti hankaloittivat käytännön työtä.

Pragmaattista lähestymistapaa suosivat myös kertoivat erilaisista keinoista, joilla näitä ”hidasteita” saatettiin pyrkiä minimoimaan. Toimijat (esitutkintaviranomaiset, syyttäjät, tuomarit, avustajat) saattoivat esimerkiksi pitää yllä keskinäistä (virallista tai epävirallista) yhteydenpitoa, jossa esimerkiksi tuomarit ja syyttäjät vaihtoivat ajatuksia syyteneuvottelumenettelyn käytöstä, sen funktioista ja kunkin toimijan (prosessuaalisista) rooleista yleisellä tasolla. Kyseessä ei siis ollut johonkin tiettyyn tapaukseen liittyvä yhteydenpito vaan vapaamuotoisempi, yleisen tason keskustelu siitä, miten menettelyn käyttö olisi kaikille osapuolille mahdollisimman tarkoituksenmukaista ja sujuvaa. Neuvonpidolla pyrittiin siis vahvistamaan osapuolten yhteistyötä, yhteisymmärrystä ja keskinäistä luottamusta. Tämän puolestaan nähtiin johtavan muun muassa parantuneeseen neuvotteluvarmuuteen: jos tuomari tuntee neuvotteluja käyneet osapuolet ja tietää heidät ja heidän toimintatapansa asiallisiksi ja perustelluiksi, voi hän todennäköisesti myös luottaa vahvemmin siihen, että osapuolten saavuttama keskinäinen neuvottelutulos on asianmukainen eikä siksi esimerkiksi puutu tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomioesitykseen ja seuraamuskannanottoon, mikäli niissä ei ole merkittäviä puutteita.

Muita keinoja prosessin keventämiseen ja ”tarpeettoman byrokratian” riisumiseen olivat tiettyjen toimenpiteiden ja prosessivaiheiden suorittaminen hyvin suoraviivaisesti (esimerkiksi siten, että varsinaiset syyteneuvottelut käytiin pelkästään syyttäjän ja avustajan välillä sähköpostin välityksellä ja epäillyn osuudeksi jäi saapua avustajan kanssa allekirjoittamaan jo valmiiksi laaditut tuomioesitys ja neuvottelupöytäkirja. Varsinaisia neuvotteluja ei siis enää käyty epäillyn läsnä ollessa) tai jättämällä joitakin vaiheita – lähinnä neuvotteluvaiheen paperitöitä – kokonaan pois ja/tai siirtämällä asian käsittely kokonaan epävirallisen syyteneuvottelun puolelle, jolloin tietyt neuvotteluvaiheet sekä niihin liittyvät paperityöt ja dokumentointi voitiin jättää tekemättä.

Pragmaattisessa lähestymistavassa korostui myös toive siitä, että menettely soisi enemmän liikkuma- ja neuvotteluvaraa syyttäjälle ja puolustukselle oikeudenkäyntiä edeltävissä neuvotteluvaiheissa. Erityisesti toivottiin mahdollisuutta keskustella laajemmin myös oheisseuraamuksista ja turvaamistoimista, kuten liiketoimintakiellon määrittämisestä ja kiellon pituudesta, sekä sitä, että tuomarilla ei olisi valtuuksia muuttaa (tai että hän ei ainakaan tosiasiallisesti muuttaisi) seuraamuksen mittaamista tuomioesityksessä esitetystä, ellei kannanotto ole selvästi virheellinen. ”Täysimittaiseen jenkkityyliseen plea bargain -malliin” siirtymistä ei toivonut oikeastaan yksikään informantti, mutta erityisesti tässä linjassa painottui toive siitä, että lainsäätäjät uskaltaisi luottaa vahvemmin siihen, että tuomareiden lisäksi myös muut oikeustieteellisen koulutuksen saaneet toimijat – syyttäjät ja avustajat – ovat asiantuntevia ja oikeudenmukaisia arvioimaan rikosprosessia, asiassa saatua näyttöä, epäillyn/vastajan asemaa ja oikeusturvaa sekä seuraamuksen mittaamista ja että syyttäjän ja puolustuksen kesken saavutettua yhteisymmärrystä voisi siis luottavaisin mielin kunnioittaa. Osapuolille tulisi siis suoda suurempaa harkinta- ja liikkumavaraa sekä lainsäätäjän että tuomarin taholta – kummankaan ”valvontavastuun” ei tulisi olla suurempi kuin on välttämätöntä.

Mikäli yksittäisessä jutussa kaikki toimijat, syyttäjistä ja avustajasta tuomariin, painottivat tätä pragmaattista lähestymistapaa, kuvausten perusteella menettelyn

käyttö oli sangen suoraviivaista ja sujuvaa, menettelyvaiheet saatiin vedettyä läpi ripeästi, neuvotteluvarmuus oli suuri ja valitusten määrä käytännössä olematon. Käytännön prosessiekonomiset hyödyt olivat siis kenties suurimmat tällä toimintatavalla. Riskinä tässä lähestymistavassa on puolestaan luonnollisesti se, että mutkat vedetään liiankin suoriksi eikä erinäisiin oikeusturvaseikkoihin kiinnitetä riittävää huomiota.

V.13.3.2 Oikeusturvaa ja varovaisuusperiaatetta painottava linja

Edellä kuvaillun lähestymistavan eräänlaiseksi vastakohdaksi nousi syyteneuvottelumenettelyyn varovaisesti ja kriittisesti suhtautuva linja, jossa syyteneuvottelua lähestyttiin menettelyä problematisoivasta ja sen oikeusturvariskejä painottavasta oikeusteoreettisesta näkökulmasta. Erityisenä huolenaiheena tätä linjaa painottaville oli se, pystytäänkö menettelyssä tosiasiallisesti turvaamaan epäillyn oikeuksien toteutuminen riittävällä tasolla. Etenkin tunnustuksen aitouden ja vapaaehtoisuuden sekä epäillyn osallistumisen vapaaehtoisuuden varmentaminen, seuraamuslievennyksen tuomat mahdolliset ”ylimotivointiongelmat”, tuomiovallan siirtyminen tuomioistuimen ulkopuolelle ja menettelyyn osallistuvien asiantuntijatahojen (ehkä erityisesti syyttäjien) toimintavaikuttimien pohtiminen olivat sellaisia ongelmakohtia, jotka herättivät painavaakin huolta.

Pääsääntöisesti tässäkin lähestymistavassa syyteneuvottelua pidettiin kyllä sinänsä käyttökelpoisena instrumenttina, mutta samalla korostettiin sitä, että syyteneuvottelussa menettelyn hyödyt saavutetaan tietyllä, väistämättömällä hinnalla, käytännössä siis oikeusturvan täysimääräisyydestä tinkimällä. Tässä lähestymistavassa vaikutettiinkin pitävän perusteltuina ja ehdottoman tarpeellisina monia sellaisia nyky-menettelyyn otettuja rajoituksia ja toimenpide-edellytyksiä, jotka esimerkiksi pragmaattisessa linjassa taas koettiin menettelyä tarpeettomasti jäykistävinä ja rajoittavina, ylivarovaisina elementteinä. Tuomarin itsenäistä ja aktiivista roolia pidettiin erittäin suotavana – jotkut vaikuttivat pitävän jopa jossain määrin paheksuttavana tai ainakin epätoivottuna sitä, että tuomari tietoisesti omaksuisi suhteellisen passiivisen roolin tunnustamisoikeudenkäynnissä ja puuttuisi ainoastaan mahdollisiin selviin epäkohtiin. Päinvastoin, osapuolten prosessinhoitoon ja esimerkiksi asiakirjojen esittämistapaan saatettiin tapauskohtaisesti katsoa olevan perusteltua puuttua hyvinkin yksityiskohtaisesti. Ei liene kukaan yllättävää, että tätä linjaa painottavista haastatel- luista moni kuului juuri tuomarikuntaan. Monissa kysymyksissä, kuten juuri tuomarin roolia koskevissa asioissa, asianomistajien suostumusvaatimuksessa tai neuvotteluvapauden ulottamisessa esimerkiksi liiketoimintakieltoon, tämän lähestymistavan näkökannat olivatkin paikoin jopa täysin vastakkaisilla linjoilla pragmaattisen ”koulukunnan” kanssa.

Syyteneuvottelun problemaattisia puolia korostavan lähestymistavan etuina on luonnollisesti se, että epäillyn (sekä myös asianomistajan) oikeusturvan toteutuminen ja prosessin ehdoton lain- ja oikeudenmukaisuus pyritään varmistamaan viimeiseen piirtoon asti. Riskeinä puolestaan on, että mikäli menettelyä pyritään noudattamaan mahdollisimman ”pilkulleen” ja etenkin mikäli osapuolilta vaaditaan huomattavan paljon dokumentaatiota ja/tai täydentäviä toimenpiteitä, tavoitellut prosessiekonomiset hyödyt sulavat. Lisäksi on mahdollista, että yksittäinen yksityiskohta saa suhteettoman paljon valtaa prosessikokonaisuudessa, jolloin kokonaisuutena sinänsä oikeudenmukainen menettely voi jopa kariutua ns. näennäisseikkoihin. Hyvin varovainen

tai riskejä suuresti painottava lähestymistapa voi tietysti johtaa myös siihen, että menettelyä ei uskalleta soveltaa lainkaan tai vain hyvin suppeasti.

V.13.3.3 Restoratiivisuuteen pyrkivä holistinen linja

Kolmannen erottuvan linjan suhtautumistapaa syyteneuvotteluun luonnehtii parhaiten sana holistinen: tässä suhtautumistavassa syyteneuvottelu nähtiin ennen kaikkea yhtenä osana rikosprosessin kokonaisuutta ja nimenomaan sellaisena osana, jota voi ja tulisiikin yhdistellä rikosprosessin muihin elementteihin mahdollisimman notkeasti.

Holistisen linjan näkökulmasta syyteneuvottelun kenties suurimpana ansiona voitiin pitää sitä, että menettelyn voimaantulo on avannut uudenlaisen keskusteluyhteyden viranomaisten (etenkin syyttäjän) ja puolustuksen välille. Vaikka itse menettelyn peruspalikoina ovatkin ”vain” tunnustamisesta ja seuraamuslievennyksestä neuvottelemineen, saadun keskusteluyhteyden ansiosta asiaa voidaan neuvotteluissa käydä läpi laajemminkin oikeusistuntoa epämuodollisemmassa ympäristössä. Kun puheyyhteys on olemassa, sen ansiosta asiaan voidaan yhdistellä syyteneuvottelun ohella myös muita rikoslainsäädännön sallimia toimenpiteitä ja ratkaisuja, joiden soveltaminen ei kenties ilman keskustelua olisi ollut mahdollista tai tarkoituksenmukaista. Näin neuvotteluiden seurauksena saattaa syntyä kokonaisuus, joka on paitsi rikosoikeudellisesti perusteltu, myös tuottaa suurempia ”voittoja” kaikille osapuolille. Hyvä keskusteluyhteys ja sen seurauksena syntynyt neuvottelutulos voivat näin ollen edesauttaa rikosoikeuden restoratiivisia tavoitteita sekä tehostaa erityispreventiota.

Esimerkkejä tällaisesta syyteneuvottelun kokonaisvaltaisesta käytöstä tarjosi etenkin eräs syyttäjä, joka oli käyttänyt menettelyä paljon ja nimenomaan usein syyteneuvottelun perinteisen soveltamisalueen ulkopuolella, muun muassa ympäristö- ja eläinsuojelurikoksissa.

Eräässä kyseisen syyttäjän käsittelemässä eläinsuojelurikostapauksessa rikoksen kohteena oli ollut eläintila ja tapauksen vastaajat olivat kyseisen eläintilan omistajia. Syyteneuvottelun avaaman keskusteluyhteyden ansiosta vastaajat olivat – ilmeisesti alkuperäisestä kannastaan poiketen – suostuneet lopulta siihen, että tilalla suoritettiin sukupolvenvaihdos, jonka seurauksena vastaajat eivät enää vastanneet rikoksen kohteena olleiden tilan ja sen eläinten hoidosta. Tämän ansiosta syyttäjä puolestaan katsoi voivansa jättää vaatimatta vastaajien asettamista eläintenpitokieltoon, jonka olisi ilman sukupolvenvaihdosta tehnyt. Haastatellun syyttäjän mukaan eläintenpitokielto taas oli ollut vastaajille kynnyskysymys: he olivat neuvotteluissa ilmoittaneet, etteivät suostu sukupolvenvaihdokseen, jos heidät asetetaan eläintenpitokieltoon. Nyt siis syyteneuvottelussa käytyjen keskustelujen ”sivutuotteena” vastaajat saivat yhtäältä läpi tärkeänä pitämänsä seikan (ei eläintenpitokieltoa) ja toisaalta taas syyttäjän näkökulmasta asiakokonaisuuden kannalta tärkein seikka – se, ettei eläintenpidon laiminlyönti ja siten rikoksenteko enää jatkunut – saatiin varmistettua vastaajien vapaaehtoisin toimenpitein.

Ympäristörikospuolella puolestaan syyttäjällä oli ollut syyteneuvottelussa ilmeisesti useampikin tapaus, joissa yritys oli syyllistynyt ympäristörikokseen tavalla, josta olisi voitu asettaa rikosvastuuseen sekä yritys oikeushenkilönä että yrityksen johto henkilökohtaisesti. Eräässä tällaisessa tapauksessa yritys toimi alalla, jossa sen toimintaa olisi huomattavasti hankaloittanut syyksi lukeva tuomio ympäristörikoksesta. Neuvottelujen seurauksena yritys ryhtyi merkittäviin toimenpiteisiin rikoksensa ai-

heuttaman vahingon korjaamiseksi ja myöskin vastaavien laiminlyöntien ennaltaehkäisemiseksi jatkossa. Korjaavat toimenpiteet olivat niin mittavia, että syyttäjä katsoi voivansa niiden perusteella tehdä kohtuusperusteisen syyttämättäjäättämispäätöksen itse yrityksen osalta ja nostaa syytteet ainoastaan yrityksen johtoa vastaan.

Tässäkin tapauksessa neuvotteluyhteyden ansiosta saavutettiin siis myös yhteiskunnan kannalta merkittävä hyöty: yritys korjasi aiheuttamansa vahingon ja teki sen omalla kustannuksellaan (sen sijaan että korjaavat toimenpiteet olisivat langenneet esimerkiksi kunnan ympäristöviranomaisen huolehdittavaksi), minkä lisäksi se korjasi omia sisäisiä prosessejaan ennaltaehkäisemään vastaavia tekoja tulevaisuudessa. Syyteneuvottelulla oli siis syyttäjän mukaan tapauksessa merkittävä välillinen vaikutus sekä korjaavassa että (erityis)preventiivisessä mielessä.

Edellä selostetuissa tapauksissa syyttäjä totesi, että konkreettisten rikoksen vaikutuksia korjaavien toimenpiteiden lisäksi onnistunut neuvottelu ja keskusteluyhteys saivat aikaan sen, että vastaaja koki tulleen aidosti kuulluksi asiassaan ja tunsi, että viranomainen oli kuullut ja huomioinut myös hänen näkökantansa ja intressinsä. Tällöin vastaaja on myös yleensä valmiimpi hyväksymään hänelle teostaan langetettavan rikosvastuun ja tuomittavan seuraamuksen, mikä parantaa sekä järjestelmän legitimitettiin yksilön silmissä että mahdollisesti toimii myös osaltaan erityispreventiivisenä elementtinä jatkossa. Tätä syyteneuvottelun myönteistä sivuvaikutusta korosti moni muukin haastateltava:

"[v]astaajan asenne on hyväksyvämpi, koska hän kokee, että tää meni nyt oikein ja sain itekin vaikuttaa [asiaan]. - - Muakin sentään vähän tässä kuunneltiin ja mun näkemykset otettiin huomioon, mä suostun tähän. - - Ja semmosen kokemus mulla ainakin on, että sillä on sen seuraamuksen ja tuloksen hyväksyttävyyden kannalta vastaajalle suuri merkitys, - - mikä taas [vaikuttaa] siihen, että se suostuu ottaa sen rangaistuksen vastaan, mikä saattaisi puolestaan estää uusia tekoja. Jos kokee saaneensa oikeutta ja oikeudenmukaisen kohtelun, sillä on merkitystä siihen, kun miettii seuraavan kerran, että onko yhteiskunta häntä vastaan vai ei." (KäT 6, Pirkanmaa)

Holistista näkökulmaa suosivat korostivatkin juuri tämänkaltaisia seikkoja syyteneuvottelumenettelyn olennaisimpina etuina. He painottivat, että rikosprosessin perimmäisenä tarkoituksena on rikosvastuun toteuttamisen ohella mahdollisuuksien mukaan korjata rikoksella aiheutettuja vahinkoja sekä ehkäistä tulevia rikoksia. Kaikki toimenpiteet tulisi siis aina valita ja valjastaa siten, että ne palvelevat näitä päämääriä mahdollisimman täysimittaisesti. Siksi myös keskustelua, neuvottelua, sovittelua ja muita rikosprosessin suomia mahdollisuuksia tulee tarvittaessa käyttää ja yhdistellä luovastikin näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Rikosprosessia tulisikin lähestyä kokonaisuutena, jossa syyteneuvottelu on vain yksi liikkuva elementti muiden joukossa.

Tästä johtuen moni holistista linjaa suosiva haastateltava korostikin sitä, että syyteneuvottelua ei tulisi mieltää muusta rikosprosessista erilliseksi putkeksi ja että myös lainsäätäjän tulisi mahdollistaa syyteneuvottelun joustava yhdistely muuhun prosessikonaisuuteen nykyistä sujuvammin. Haastateltujen mielestä nykyinen lainsäädäntö asetti osin liian tiukkoja muotovaatimuksia, mikä saattoi heidän mukaansa johtaa joko siihen, että faktisesti syyteneuvottelu juttu ohjattiin kuitenkin syyteharkintavaiheen jälkeen tavalliseen rikosprosessiin (esimerkiksi siksi, että jutun vastaaja toivoi asiassa kirjallista käsittelyä, mikä ei ole syyteneuvottelussa mahdollista) tai että tapauksessa siirryttiin käyttämään epävirallista syyteneuvottelumenettelyä esimerkiksi aikapulan tai virallisen menettelyn joustamattoman rakenteen vuoksi.

Samasta syystä holistista linjaa suosivat haastateltavat suhtautuivat suhteellisen penseästi siihen, että syyteneuvottelumenettelyä korostettiin ensisijaisesti prosessiekonomisena työkaluna. Syyteneuvottelun kytkeminen puhtaasti kustannussäästöihin oli heidän mielestään yksinkertaistavaa ja antoi virheellisen kuvan menettelyn tosiasiallisesta luonteesta. Osa myös huomautti, että syyteneuvotteluun tyypillisesti liitetyle vastakkainasettelulle oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin takeiden ja kustannussäästöjen välillä ei tällaisessa kokonaisvaltaisessa lähestymistavassa ole välttämättä edes aihetta vaan molemmat intressit on mahdollista huomioida ja turvata. Lisäksi monet pitivät arveluttavana kustannussäästöjen voimakasta korostamista rikosprosessin yhteydessä ylipäätään.

"Ei tässä hommassa oo mitään syvempää merkitystä, jos me mietitään vaan ekonomisia säästöjä. - - Jos meinaan, että teen jotain millä on oikeasti yhtään mitään merkitystä, täytyy lähteä siitä, että miks tää lainsäädäntö on olemassa ja se [syy] on preventio. Ja sen jälkeen tulee sitten se rikosvastuun toteuttaminen, joka on osa sitä preventiota. Ja sitten sen jälkeen vasta mietin sen, että miten teen tän ekonomisesti." (KiS 2, Uusimaa)

Holistisessa näkökulmassa syyteneuvottelun käyttöä ei siis kannateta niinkään sen tuomien mahdollisten kustannussäästöjen vuoksi, vaan keinona edistää yleisesti rikosprosessin perustavoitteiden parempaa ja tehokkaampaa toteutumista – asian (kustannus)tehokas käsitteleminen on näistä tavoitteista toki yksi, mutta vain yksi. Holistista otetta painottaneista haastateltavista useampi totesi, että syyteneuvottelumenettely pitäisi nähdä rikosprosessin tulevaisuuden välineenä riippumatta siitä, saavutetaanko sillä kustannussäästöjä vai ei. He pitivät perinteistä prosessimallia, jossa osapuolet operoivat toisistaan erillisinä vastapuolina ja keskittyivät kumpikin ajamaan ainoastaan omaa asiaansa, vanhanaikaisena.

Nämä haastateltavat peräänkuuluttivatkin tarvetta rikosprosessin ja sen toimijoiden muutokseen: kaiken yläpuolella operoivasta objektiivisesta oikeudenjakajan roolista tulisi siirtyä pikemminkin keskustelemaan ja sovintoa edistävään "rauhanvälittäjään" silloin, kun se on mahdollista. Koska he näkivät neuvottelun ja osapuolten yhteistyön ja keskusteluyhteyden tulleen pysyvästi (tervetulleeksi) osaksi suomalaista modernia rikosprosessia, he myös painottivat tarvetta ammattikuntien – poliisin, syyttäjän, tuomarikunnan, asianajajien – sisällä tapahtuvaan kokonaisvaltaiseen asennemuutokseen koskien sitä, miten rikosprosessi nähdään ja millä tavoin rikosoikeuden perimmäisiä periaatteita toteutetaan. Tätä asennemuutosta tulisi aktiivisesti edistää toimijoiden piirissä muun muassa huomioimalla henkilön neuvotteluvalmiudet jo rekrytointivaiheessa – yhteistyötä painottava ja neuvotteluvalmiuteen positiivisesti suhtautuva hakija tulisi asettaa etusijalle suhteessa hyvin dualistisen mallin kannattajiin.

"Syyttäjä on nykyään neuvotteleva virkamies. Jos sä et kykene siihen, että istut alas ihmisten kanssa ja neuvottelet asioista, niin se pitäis ottaa huomioon jo rekrytoinnissa. Koska jos on sellanen henkilötyyppi, joka kokee tommosen tilanteen kauheen ahdistavaksi, niin tuskin hän tulee sitä instrumenttia käyttämään, vaikka kuinka koulutettais. - - Toi pitäis panna jo ihan syyttäjän kelpoisuusvaatimuksiin, että pitää pystyä tähän." (KiS 2, Uusimaa)

V.13.3.4 Yhteenvedoa

Se, mistä näkökulmasta (/kulmista) toimija syyteneuvottelua lähestyi, näytti vaikuttavan soveltamisratkaisuissa esimerkiksi syyttäjien kohdalla siinä, kuinka rohkeasti vs. määrämuotoisesti hän syyteneuvottelumenettelyä käytti ja lainsäädäntöä sovelsi. Kärjistäen ilmaistuna pragmaattista ja toisaalta myös holistista näkökulmaa korostaneet toimijat tuntuivat ottavan itsevarmemmin vapauksia sen suhteen, kuinka luovasti he menettelyä käyttivät ja minkälaisia elementtejä siihen yhdistivät, kun taas oikeusvarmuutta ja varovaisuusperiaatetta painottaneet pitäytyivät lain sanamuodoissa tarkemmin ja tulkintatilanteissa valitsivat mieluummin supistavan tulkintalinjan kuin laivean. Toisaalta taas sekä pragmaattisen että oikeusvarmuutta painottaneen koulukunnan edustajat lähestyivät menettelyä enemmän omalakisena kokonaisuutenaan, kun holistista otetta suosivat puolestaan nivoivat sitä hanakammin yhteen muun rikosprosessin kanssa jopa siten, että muuten sinänsä tavanomaisessa prosessijärjestyksessä käsiteltävään rikosasiaan saatettiin yhdistää soveltuvin osin joitain syyteneuvottelun yksittäisiä elementtejä, jos se nähtiin tarkoituksenmukaiseksi. Syyttäjien joukossa pragmaattisia ja holistisia näkökulmia esiin tuoneet syyttäjät myös vaikuttivat käyttävän ns. vapaamuotoisia menettelyjä muita herkemmin tai ainakin suhtautuvan niihin myönteisemmin.

Tuomareiden kohdalla erilaiset suhtautumistavat vaikuttivat heijastuvan puolestaan muun muassa siihen, kuinka aktiiviseksi tai passiiviseksi oma rooli tunnustamisoikeudenkäynnissä koettiin, kuinka paljon osapuolten neuvottelutulosta ja tuomioesityksen sisältöä haluttiin ja koettiin sopivaksi kontrolloida ja muokata ja kuinka paljon he ylipäättään ohjasivat yleisesti osapuolten tai erityisesti syyttäjän toimintaa syyteneuvottelumenettelyssä. Oikeusvarmuusnäkökulmaa painottaneet tuomarit vaikuttivat yleisesti ottaen puuttuvan matalammalla kynnyksellä syyteneuvottelun osapuolten toimintaan ja tuomioesityksen sisältöön (etenkin seuraamuksen mittaamisen osalta mutta myös esimerkiksi sen suhteen, kuinka yksityiskohtaista sisältöä he edellyttivät tuomioesitykseltä, että katsoivat voivansa hyväksyä esityksen). Pragmaattisia ja/tai holistisia näkökantoja painottaneet tuomarit saattoivat taas olla aktiivisempia kannustamaan osapuolia neuvotteluun ja yhteisen konsensuksen ja syytesovinnon löytämiseen vielä myöhäisessäkin vaiheessa – siinä missä oikeusvarmuusnäkökohdista korostaneet tuomarit suhtautuivat sangen varovaisesti ajatukseen siitä, että he esimerkiksi vielä istuntosalissa tiedustelisivat saati edes epäsuorasti kannustaisivat osapuolia pyrkimään sovintoon ja/tai neuvotteluratkaisun löytämiseen, pragmaattista ja holistista otetta suosivat tuomarit saattoivat kertoa toisinaan aktiivisestikin edistävänä tällaista sovinnollisen ratkaisun löytämistä myös rikosasioissa.

Yksinomaan tällä tutkimusotannalla on vaikea sanoa luotettavasti, miten merkittäviä käytännön eroja erilaiset tulkintapainotukset ja yksilöiden ja alueiden mahdolliset eroavaisuudet syyteneuvottelumenettelyn käyttöhanakkuudessa luovat oikeuskäytäntöön. Vastaavia käyttömäärien ja tulkintalinjojen eroavaisuuksia lienee muissakin rikosprosessin ja yleisemmin oikeudenkäytön harkinnanvaraisissa elementeissä ja voi hyvin olla, että mahdollinen vaihtelu pysyy syyteneuvottelumenettelyn kohdallakin ns. inhimillisen vaihteluvälin sisällä. Koska eroavaisuudet kuitenkin eittämättä luovat aina riskiä yhdenvertaisen kohtelun toteutumiselle ja koska myös moni haastateltavista piti erilaisten tulkintalinjojen ja henkilöstä ja alueesta riippuvan vaihtelun olemassa oloa hyvin todennäköisenä ja myös huolettavana ilmiönä, asiaan on syytä kiinnittää huomiota ja pohtia mahdollisia toimenpiteitä, jolla vaihtelua pyritään ainakin minimoimaan ja toimintaa yhdenmukaistamaan.

Tulkinnallista vaihtelua voidaan pyrkiä kitkemään muun muassa jo mainituillakin keinoilla, kuten ohjaavien viranomaisten/muiden tahojen (valtakunnansyyttäjänvirasto, tuomioistuinvirasto, Asianajajaliitto) ohjeistuksilla ja koulutuksilla sekä kenties painottamalla rekrytointikriteereissä hakijan neuvotteluorientoitunutta asennetta, kuten muutamakin haastateltava edellä selostetusti esitti. Erityisesti menettelyn yksilöllisen ja alueellisen soveltamistiheyden (=käytetäänkö/esitetäänkö menettelyä ylipäättään) eroavaisuuksia sen sijaan saatettaisiin onnistua kaventamaan myös sillä, että menettelyn tunnettuutta pyrittäisiin lisäämään nimenomaisesti myös kansalaisten keskuudessa, esimerkiksi aiemmin selostetun sovittelukampanjan tavoin. Kuten useampikin haastateltava huomautti, mikäli syyteneuvottelumenettelyn mahdollisuus olisi paremmin tunnettu myös tavallisten kansalaisten keskuudessa, rikosepäilyn kohteeksi joutuneet henkilöt saattaisivat osata myös itse aktiivisemmin ehdottaa menettelyn käynnistämistä. Tällöin se, sovelletaanko menettelyä tiettyyn tapaukseen tai tietyllä alueella ei jäisi samalla tavoin riippuvaiseksi siitä, ovatko viran puolesta toimivat tahot (mukaan lukien avustajat) aktiivisia syyteneuvotteluvaihtoehtojen tarjoamisessa ja esillä pitämisessä.

V.14 Avustajayhteistyö

Vaikka avustajien vaikutusvalta syyteneuvottelumenettelyn käyttöön ja laintulkintaratkaisuihin on kokonaisuuden kannalta rajatumpaa kuin viranomaisten, yksittäisessä jutussa myös avustajan suhtautumisella, neuvotteluhaluudella ja asiantuntemuksella voi olla suuri merkitys sille, minkälaiseksi menettelyn käyttö muodostuu. Etenkin syyttäjät kysyttäessä korostivat avustajan asiantuntemuksen, kokeneisuuden ja asiallisuuden painoarvoa neuvottelun onnistumisessa. Hyvä avustaja tuntee perusteellisesti syyteneuvottelumenettelyn ja yleisen oikeuskäytännön, ajaa aidosti päämiehen etua sekä osaa arvioida, mikä kulloisessakin tapauksessa olisi oikeuskäytännön mukainen normirangaistus ja siten mitoittaa myös tavoiteltavan seuraamuslievennyksen realistisesti.

Kaiken kaikkiaan viranomaisen ja avustajan yhteistyön koettiin sujuvan pääosin hyvin. Voittopuolisesti positiivisista yhteistyökokemuksista huolimatta kentällä on ollut havaittavissa myös pientä keskinäistä epäluottamusta toimijoiden – eritoten syyttäjien ja avustajien – välillä siitä, kuinka pyyteettömästi ja/tai reilussa hengessä vastapuolen on koettu neuvottelua käyttävän. Tämä epäluulo heijastui myös muutamissa haastatteluvastauksissa. Kyse oli useimmiten siitä, että viranomaispuolella epäiltiin ainakin joidenkin avustajien toisinaan arvioivan menettelyn käyttöä ja neuvottelutarjoukseen tarttumista ensisijaisesti oman palkkapussinsa eikä puhtaasti päämiehen edun kannalta, kun taas avustajapuolella esitettiin joitakin epäilyjä siitä, että etenkin syyttäjien keskuudessa menettelyä saatettaisiin joskus pyrkiä käyttämään omien tarkoitusten edistämiseksi (esim. ajakseen läpi syytteen, josta ei muuten olisi saatavissa [riittävää] näyttöä tai taivutellakseen tunnustamaan sellaisen epäillyn, jota arvelivat ”helpoksi nakiksi”, ts. joka esimerkiksi pelon tai epävarmuuden vuoksi tekee hätäisen ratkaisun tunnustaa eikä kykene kylmän rationaalisesti puntaroimaan omia vaihtoehtojaan, mahdollisuuksiaan ja syytteen läpimenon todennäköisyyksiä). Nämäkin epäilykset vaikuttivat liikkuvan kuitenkin enemmän yleisellä tasolla – haastatellut eivät ainakaan suoraan kertoneet näiden epäilysten perustuvan omiin yhteistyökokemuksiinsa vaan pikemminkin yleisen tason pelkoon siitä, että toinen osapuoli

käyttäisi menettelyä tarkoitushakuisesti. Nimenomaisesti yhteistyökokemuksista kysyttäessä haastateltavat puolin ja toisin kertoivatkin omakohtaisten kokemustensa olleen hyviä ja asiallisia.

"Ensinnäkin syyteneuvottelu vaatii molemminpuolista luottamusta. Ilman sitä ei asiasta tule mitään. Edelleen avustajan pitää olla siksi kokenut, että ymmärtää normirangaistuksen kussakin asiassa sekä näytön merkityksen." (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

"Asiansa osaavien avustajien kanssa syyteneuvottelu sujuu, mikäli avustajalla on riittävästi asiakaskuntaa. Joskus on käynyt mielessä, että kumman intressi on olla ryhtymättä syyteneuvotteluihin, laskuttavan avustajan vai epäillyn." (Avovastaus syyttäjäkyselyssä)

V.15 Kustannussäästöt

Vaikka syyteneuvottelumenettely sinänsä juontaa juurensa tarpeesta täyttää Suomeen kohdistetut vaatimukset ylipitkien oikeudenkäyntien lyhentämisestä, keskiöön on noussut nopeasti tästä nopeutumisesta yhteiskunnalle mahdollisesti koituvat kustannussäästöt. Hallituksen esityksen yhtenä peruslängkökohtana ovat avoimesti ne resurssisäästöt, joita syyteneuvottelulla arvioidaan ja toivotaan saavan. Kustannussäästöt on nostettu keskeiseksi osa-alueeksi myös lainsoveltamisen seurannan fokuksipisteitä määrittäessä: niin viranomaiset kuin muutkin tahot, kuten menettelyä soveltavien tahojen sidosryhmät ja Suomen kokemuksista kiinnostuneet ulkomaiset tahot, kuten tämän selvityksen liitteenä olevassa kv-selvityksessä mainittu Ruotsin rikosprosessiuudistustyöryhmä, ovat olleet erityisen kiinnostuneita nimenomaan siitä, kuinka paljon ja millaisia kustannussäästöjä menettelyllä on saatu aikaan ja ovatko etukäteisarviot toteutuneet. Syyteneuvottelumenettelyn onnistumisen ja tuloksekkuuden kriteeriksi on pitkälti siis muodostunut se, onko sen kautta saavutettu ajatellun suuruisia ja laatuksia kustannussäästöjä.

Suora vastaus tähän kysymykseen ("onko syyteneuvottelumenettely tuottanut ennakkoidun kaltaisia ja -suuruisia resurssisäästöjä") muotoutuu haastattelujen kautta hyvin saman näköiseksi kuin aiemmin selostettuja asiakirja-aineistoja tarkastelemalla. Tarkkoja arvioita mahdollisesti saavutettujen säästöjen määrästä tai luonteesta on lähestulkoon mahdotonta esittää, mutta suuremmassa mittakaavassa selvää lienee, että säästöjen määrä on ennakoitua selvästi maltillisempi. Osin tämä johtuu syyteneuvottelun arvioitua vähäisemmistä tapausmääristä, osin puolestaan siitä, että menettely tyypillisesti käynnistetään selvästi myöhäisemmässä prosessivaiheessa kuin lainsäädäntöä laadittaessa ajateltiin. Esitutinnan supistumisesta saatavat resurssisäästöt eivät ole siis toteutuneet. Myöskään syyteharkintavaiheessa säästöjä ei ilmeisesti juurikaan kerry menettelyn syyttäjävetoisuuden vuoksi – vaikka menettelyn käyttö säästäisikin syyttäjän työaika perinteisen syyteharkinnan osalta, menettelyn itsensä vaatimat toimenpiteet, kuten neuvotteluiden käyminen ja vaadittavien asiakirjojen laadinta, pitävät monen haastateltavan arvion mukaan huolen siitä, ettei työajan nettosäästöä lopulta syyteharkintavaiheessakaan tyypillisesti synny.

Haastatellut olivatkin toimijaryhmään katsomatta käytännössä yksimielisiä asiakirjahavaintojen kanssa siitä, että syyteneuvottelumenettelyn käyttö tuottaa säästöjä

nimenomaan – ja lähestulkoon yksinomaan – prosessin tuomioistuinvaiheessa yhtäältä lyhentyneen pääkäsittelyn ja siihen vaaditun kevyemmän etukäteisvalmistautumisen muodossa että toisaalta muutoksenhaun todennäköisessä poisjäännissä. Nämä toimenpiteet tuottavat toki säästöä kaikille prosessin osapuolille – esitutkintaviranomaisia lukuun ottamatta –, vaikka kenties eniten resursseja säästääkin tuomioistuinlaitos. Myös siis haastateltavat arvioivat, että lainsäädännöllä alun perin tavoitellut säästötavoitteet eivät nykymallilla toteudu – osin, koska ajatus neuvottelujen käynnistämisestä jo esitutkintavaiheessa on jossain määrin epärealistinen, osin, koska nykymalli olettaa epärealistisia säästöjä menettelyn pakollisiin vaiheisiin ja työmäärään verrattuna.

Eräs haastateltu kärjätuomari myös huomautti, että syyteneuvottelumenettelyn tuomista mahdollisista kustannussäästöistä puhuttaessa kustannuksia verrataan aina nimenomaan kiistettyjen juttujen kustannuksiin – lähtökohtaisena oletuksena tässä lähestymistavassa on siis se, että syyteneuvoteltavat jutut olisi ilman menettelyn käyttöä kiistetty loppuun saakka (ja mahdollisesti viety myös muutoksenhakuun). Tämä tuomari kuitenkin katsoi, että myös menettelyssä käsitellyissä tapauksissa oli sellaisia, joissa vastaaja olisi tunnustanut teon joka tapauksessa – nyt hänen oli vain kannattavampaa tehdä se syyteneuvottelun piirissä, sillä sitä kautta tunnustuksen vastineeksi saadut edut olivat hänelle suuremmat. Itse syyteneuvottelumenettelyn käyttö kuitenkin kokonaisuutena oli ainakin tämän tuomarin mielestä itse asiassa jopa työläämpi kuin tavanomaisen tunnustetun jutun käsittely, sillä syyteneuvottelumenettely sisältää sellaisia prosessivaiheita ja dokumentaatiovaatimuksia, joita tunnustetun jutun tavanomaisessa käsittelyssä ei vaadita. Näissä tapauksissa syyteneuvottelumenettelyn käyttö olisi siis itse asiassa vain lisännyt asian käsittelyn kustannuksia.

Tämän näkemyksen mukaan syyteneuvottelu tuottaisi minkäänlaisia kustannussäästöjä siis vain niissä tapauksissa, joissa nimenomaan syyteneuvottelumenettelyn käyttö saa aikaan tunnustuksen ja vastaaja olisi muuten kiistänyt syytteen. Jos menettelyllä saavutettujen mahdollisten kustannussäästöjen konkreettista määrää haluttaisiin pyrkiä selvittämään, tämän selvityksen kannalta olisi siis tuomarin mukaan olennaista tietää myös, kuinka iso osa syyteneuvottelutapauksista on ollut sellaisia, joissa tunnustus on nimenomaisesti syyteneuvottelun ansiota.

Siitä, kuinka isossa osassa esimerkiksi tähän asti käsitellyistä syyteneuvottelutapauksista vastaajan tunnustus on ollut sidoksissa juuri syyteneuvottelumenettelyn käyttöön, voidaan tässä kohden esittää vain hyvin summittaisia arvioita. Todennäköistä lienee, että merkittävällä määrällä vastaajia syyteneuvottelumenettelyn tuomat edut niin seuraamuksen mittaamiseen kuin prosessin nopeutumiseen ja systematisoitumiseen ovat olleet ratkaisevia seikkoja siinä, että he ovat päättäneet tunnustaa syytteen. Ainakin haastateltujen oma kokemuspohjainen arvio oli, että ilman syyteneuvottelua heidän omista syyteneuvottelutapauksistaan iso osa tai jopa kaikki olisivat tulleet pääkäsittelyssä käsiteltäväksi kiistettyinä juttuina, jolloin juuri menettelyn käyttö olisi siis näissä tapauksissa ollut nimenomainen kustannussäästöjä tuonut tekijä. Huomautus on silti validi ja tulisi ilman muuta ottaa huomioon, mikäli syyteneuvottelumenettelyn tuomia mahdollisia kustannussäästöjä halutaan yrittää arvioida yksityiskohtaisesti.

V.15.1 Kustannussäästöjen kasvattaminen laajentamalla menettelyä vähäisempiin rikoksiin?

Yhdeksi mahdolliseksi keinoksi kustannussäästöjen kasvattamiseksi nykyisestä muutamakin haastateltava esitti menettelyn käytön laajentamista nykylinjausta pienempien juttujen pariin. Esimerkiksi Tanskassa on käytössä syyteneuvottelua – tai pikemminkin tunnustamismenettelyä – muistuttava menettely, joka on suunnattu nimenomaan suhteellisen vähäpätöisten rikosten käsittelyyn. Mikäli henkilö haluaa tunnustaa rikoksen jo esitutkinnassa, jutun esitutkinta (ja syyteharkinta) käytännössä päätetään siihen ja juttu siirretään suoraan tuomioistuimeen vireille pantavaksi. Oikeudenkäynnissä tuomari vielä varmistaa paikan päälle kutsutulta vastaajalta hänen halukkuutensa tunnustaa rikos ja vahvistuksen saatuaan antaa syyksi lukevan tuomion. Vaikka varsinaisia seuraamuslievennyksiä ei tässä mallissa ole vastaajalle tunnustuksen vastineeksi tarjolla, tunnustamisen etuna on asian käsittelyn huomattava nopeutuminen ja keventyminen. Eräs Tanskan mallia tunteva haastateltava kertoi, että jo prosessin nopeutuminen on monelle vastaajalle niin merkityksellistä, että se on yksistäänkin ollut monelle riittävä syy lähteä mukaan menettelyyn. Moni vastaaja oli myös kokenut, että nopeutumisen ohella menettelyyn osallistuminen edesauttoi sitä, että jutun kulun ja aikataulun sai myös enemmän ”omiin käsiinsä”. Tällainen kontrollin tunteen saaminen oman asiansa käsittelyssä koettiin siis myös hyvin tärkeäksi eduksi.

Menettelyn laajentamista pienempien juttujen suuntaan kannattaneet haastateltavat huomauttivat myös, että vaikka pienemmän mittakaavan tapauksissa syyteneuvottelun tuomat nettosäästöt eivät yksittäisessä jutussa olisikaan kovin merkittäviä, tapausvolyymit ovat toisaalta pienemmissä jutuissa sitä luokkaa, että menettelyn laajentaminen nykyistä vähäisempiin rikoksiin voisi itse asiassa kokonaisuutena tuottaa mahdollisesti suurtakin (ajan)säästöä. Lisäksi pienempienkin juttujen neuvottelumahdollisuus purkaisi osaltaan sitä yhdenvertaisuusongelmaa, joka menettelyyn tällä hetkellä sisältyy, kun menettelyn piiriin soveltuvien rikosten ryhmä on melko tiukasti rajattu sekä rikosnimikkeiden että vakavuusluokan osalta.

V.15.2 Kustannussäästöt vs. muut syyteneuvottelun funktiot

Haastattelumateriaalin kautta noussut kiinnostavin kustannussäästöjä koskeva kysymys oli lopulta eksaktien lukujen sijaan luonteeltaan pikemminkin eksistentiaalinen: onko perusteltua, että kustannussäästöt ovat syyteneuvottelussa niin isossa roolissa kuin ne tällä hetkellä ovat?

Vaikka hallituksen esitys keskittyikin edellä mainitusti ennen muuta kustannussäästöjen tavoitteluun, osa haastateltavista pohti suoraan sitä, ovatko kustannussäästöt saaneet liian suuren roolin menettelyssä. Käytännön tapauskokemuksia tarkastellessa voidaan perustellusti ensinnäkin kysyä, onko syyteneuvottelun olennaisin funktio yhteiskunnalle tai oikeuslaitokselle itselleen sittenkään kustannussäästöissä vai ovatko menettelyn muut edut lopulta kokonaisuuden kannalta tähdellisempiä.

Kuten jo aiemmin on viitattu, syyteneuvottelun käyttö oli eräissä tapauksissa edistänyt esimerkiksi erilaisten luovien neuvottelutulosten aikaan saamista (sukupolvenvaihdos eläinsuojeluongelmista kärsivällä tilalla, yrityksen tekemät korjaavat/ennaltaehkäisevät ympäristönsuojelliset toimenpiteet vastineeksi syyttämättäjäättämis-

päätöksestä/seuraamuslajinvaihdoksesta jne.). Haastatellut ja kyselyvastaajat raportoivat myös muista tämänkaltaisista prosessia helpottavista ja/tai rikosoikeuden preventiivisiä funktioita edistävästä eduista, joita syyteneuvottelun seurauksena oli saavutettu. Näitä olivat muun muassa se, että useammassakin tapauksessa ulkomailla oleskellut vastaaja oli suostunut saapumaan vapaaehtoisesti Suomeen oikeudenkäyntiä varten (ilman vaativia toimenpiteitä, kuten eurooppalaista pidätysmääräystä) sekä se, että neuvottelureitin kautta avautunut keskusteluyhteys syyttäjän ja puolustuksen välillä oli edesauttanut sitä, että vastaaja koki tulleen prosessissa aidosti kuulluksi ja sen seurauksena oli myös itse valmiimpi hyväksymään hänelle teosta koituvan rikosvastuun ja tuomitun seuraamuksen.

Tästä näkökulmasta syyteneuvottelun todellinen arvo näissä tapauksissa oli mahdollisten kustannussäästöjen sijaan siis *menettelyn kyvyssä edistää erityispreventiötä sekä vahvistaa rikosoikeudellisen järjestelmän legitimizeettiä*. Kuten edellä on lisäksi viitattu, yhtenä tärkeänä seikkana niin viranomais- kuin asianajajapuolella nostettiin esiin myös se, että syyteneuvottelumenettelyn prosessisääntöjen ansiosta (syyteneuvottelun tuottama asian käsittelyn nopeutuminen ja tunnustamisoikeudenkäynnin järjestämisvelvollisuus 30 päivän kuluessa siitä, kun tuomioesitys on saapunut asiaa käsittelevän tuomioistuimen kansliaan) menettelyyn osallistuminen antoi monelle vastaajalle ja mahdolliselle asianomistajalle tunteen siitä, että hänellä on myös jonkinlainen mahdollisuus vaikuttaa itse siihen, millä tavoin ja missä ajassa häntä koskevaa rikosasiaa käsitellään. Tällä ”prosessin saamisella omiin käsiin” ja sen tuomalla kontrollin tunteella oli monen haastatellun arvion mukaan iso merkitys vastaajalle ja sille, kuinka hyväksyttävänä ja myönteisenä hän prosessin koki. Yksistään jo nämä parantuneet vaikutusmahdollisuudet oman asian käsittelyssä arvioitiin olevan monelle vastaajalle merkittävä motivaattori menettelyyn osallistumiselle.

Toisekseen osa haastatelluista huomautti pitävänsä yleisemmällä tasolla kyseenalaisena lähtökohtana sitä, että rikosoikeudellista lainsäädäntöä ylipäättään kehitetään kustannussäästöjen näkökulmasta. He katsoivat, että kustannussäästöt voivat kyllä olla jonkin lainsäädännöllisen toimenpiteen (sinänsä positiivinen) sivutuote. Lainsäädännön varsinaisena lähtökohtana tulisi kuitenkin aina olla laajemmat rikosoikeudelliset tavoitteet, kuten preventio ja/tai rikosoikeuden restoratiivisuuden edistäminen, ja lainsäädännöllä luotavan keinovalikoiman tulisi myös aina ensisijaisesti palvella ja edistää näiden tavoitteiden saavuttamista. Kustannussäästöjen tulisi siis olla vain korkeintaan sivuvaikutus, ei päätavoite rikoslainsäädännön uudistustarpeita arvioitaessa tai uusia lakeja säädettyäessä. Kokonaisen rikosoikeudellisen menettelyn kehittäminen vain tai pääosin prosessiekonomisista motivaatiotekijöistä käsin on tästä syystä epäsuotavaa.

”Viime vuosina aika paljon tuntuu, että... oikeusministeriöhän on pieni ministeriö ja säästöjen saavuttaminen siellä on äärimmäisen vaikeaa. Ja sit tehdään tämmösiä pakkoratkaisuja, vähän kosmeettisia ratkaisuja, et nyt säästetään. Ja kyl se niinku kansalaisten oikeusturvan kannalta on arveluttavaa.” (AA 1, Uusimaa)

”[L]ähtökohtaisesti en hyväksy sitä ajattelua, että meillä lainsäädäntöä luodaan säästämistavoitteen takia.” (KäT 2, Uusimaa)

Näiden haastateltavien mielestä prosessiekonomiaa korostetaankin syyteneuvottelussa jopa liiaksi. Tässäkin asiassa oli informanttien kesken havaittavissa jonkinasteista hajontaa: osa haastatelluista hyväksyi lain prosessiekonomiset taustatekijät

asianmukaiseksi lähtökohdaksi sille, miten menettelyä toteutetaan ja myös soveltamisen arvioinnin kriteeriksi ("onko syyteneuvottelumenettelyn käyttö onnistunut toivotulla tavalla vai ei, ts. onko sillä saavutettu toivotunlaisia säästöjä"), osa taas nimenomaisesti kritisoi sitä, että rikosoikeuteen ja sen "onnistumisen" arviointiin liitettäisiin näin korostetusti prosessiekonominen elementti. Nämä haastateltavat siis katsoivat, että koska rikoslainsäädäntöä ei lähtökohtaisesti tulisi säätää vain kustannussäästöjen tavoittelemiseksi, myös peruspremissi siitä, että syyteneuvottelun onnistuneisuutta ja käyttökelpoisuutta lähestyttäisiin ja arvioitaisiin nimenomaan siitä näkökulmasta, kuinka paljon se tuottaa säästöjä, on jo lähtökohtaisesti virheellinen. Syyteneuvottelua ei siten ylipäättään pitäisi pitää esillä (vain) kustannussäästöjä tavoittelevasta näkökulmasta eikä menettelyn tehokkuutta tai "onnistumista" voida eikä tulisi pyrkiä mittaamaan sillä, ovatko arvioidut kustannussäästötavoitteet toteutuneet.

"[L]eikkausjärjestelmä on muutenkin horjuttanut uskoa oikeudenkäyttöön. Jos tästä tehtäis semmonen, että se palvelisi paremmin rikosoikeuden yleistarkoitusta, se varmaan uppoaisi myös kansan puolella paremmin. - - On olennainen osa oikeusvaltiota sekin, ettei mieli pelkkiä rahakysymyksiä. Mietii sitä enemmän siltä kannalta, että mikä tän lainosan tarkoitus oikeasti on. Se voidaan toteuttaa, vaikka sitten käytettäis semmosta resursseja säästävää menettelyä, jos sitä ajattelee vähän laajemmin." (KiS 2, Uusimaa)

V.16 Eräitä erityiskysymyksiä

Viimeisenä käsitellään vielä kootusti eräitä haastatteluissa ilmi tulleita suppeampia asiakokonaisuuksia, joita kuitenkin haastattelujen perusteella on pidettävä aiheellisenä nostaa esiin.

V.16.1 Kruununtodistajakysymys

Eräs haastateltu asianajaja ja toisaalta myös eräs käräjätuomari ilmaisivat käytännön kokemukseen perustuvan huolensa siitä, että vaikka syyteneuvottelua koskevissa ohjeistuksissa nimenomaan tähdennetään, että menettelyä ei ole tarkoitus eikä sallittuakaan käyttää ns. kruununtodistajatarkoituksiin, tosiasiallisesti tällainen riski voi joissain tapauksissa syntyä.

Asianajaja kertoi omakohtaisesta kokemuksestaan, jossa hänen päämiehensä oli yksi vastaajista kolmen vastaajan jutussa. Vastaajista päätekijä oli osallistunut syyteneuvotteluun ja asianajajan päämies toisen vastaajan kanssa olivat puolestaan juttukokonaisuudessa syytettynä avunannosta. Avunannosta syytettyjen – toisin kuin päätekijänä syytetyn – vastaajien kanssa ei oltu käyty syyteneuvotteluja, asianajajan muistikuvien mukaan syyttäjä ei ollut tätä mahdollisuutta avunantajavastaajille edes tarjonnut. Syyteneuvotteluun osallistuneen päätekijän ja normiprosessissa käsiteltävien avunantajien tapaukset käsiteltiin erillään siten, että päätekijän tunnustamisoikeudenkäynti järjestettiin ennen avunantajien pääkäsittelyä. Oman oikeudenkäyntinsä jälkeen oman tekonsa tunnustanut päätekijä oli ollut läsnä myös avunantajien erillisessä pääkäsittelyssä, jossa tämä todisti syytteen kiistäneitä kanssavastaajiaan vastaan. Myös syytteen kiistäneet avunantajat tuomittiin syytteen mukaisesti. Asianajajan arvion mukaan ilman syyteneuvotteluun osallistuneen päätekijän kertomusta avunantajien syytteet olisivat menneet hylkyyn.

Asianajaja ilmaisi huolensa ensinnäkin siitä, mikäli useamman vastaajan jutuissa mahdollisuutta syyteneuvotteluun ei tarjota kaikille tasapuolisesti, vaan neuvottelut käydään vain ”hyödyllisimmän” osapuolen kanssa, minkä jälkeen saadun tunnustuksen avulla pyritään saamaan tuomittua kaikki tapauksen vastaajat. Toisekseen häntä mietitytti se riski, että syyteneuvotteluihin osallistuva vastaaja saattaa kokea painetta olla ”hyvä yhteistyökumppani” vastineeksi siitä, että hänen kanssaan neuvotellaan ja seuraamus lievenee. Hän saattaa siis käyttäytyä avuliaammin syyttäjää kohtaan kuin mitä ilman neuvotteluja muutoin toimisi. Lähtökohtaisesti tämä on toki linjassa syyteneuvottelun perusidean kanssa – että epäillyn tunnustuksen ansiosta asiaa saadaan selvitettyä laajemmin, tehokkaammin ja nopeammin kuin ilman tunnustusta olisi mahdollista – mutta huoli kohdistuu tässä erityisesti siihen, mikäli epäilty kertoo hyvin laveasti myös muiden kanssaepäiltyjen toiminnasta, ja ennen kaikkea: mikäli hän kokee (perustellusta syystä tai muutoin) että saadakseen osakseen neuvotteluhyödyt, hänen täytyy avustaa valtiota myös muiden kanssaepäiltyjen osuuden selvittämisessä. Syyteneuvottelussakin neuvottelun kohteena olevat asiat liittyvät kuitenkin lähtökohtaisesti kunkin epäillyn omaan osuuteen ja neuvotteluhyötyjä saa (ja tulisi saada) vain oman syyllisyyden selvittämisestä. Asianajajakaan ei varsinaisesti uskonut, että syyttäjät tietoisesti johtaisivat neuvotteluun osallistuvia epäiltyjä harhaan tällaisessa useamman kanssaepäillyn tilanteessa tai suoranaisesti painostaisivat heitä kertomaan myös muiden osuudesta, mutta arveli, että riski siihen, että tällainen käsitys epäillylle – tahattomastikin – voi syntyä, on selvästi olemassa. Tämän vuoksi syyteneuvottelun asianmukaisuuteen ja menettelyn hygieenisyyteen on syytä kiinnittää erityistä huomiota silloin, kun käsittelyssä on tapaus, jossa on useita epäiltyjä/vastaajia ja aivan erityisesti silloin, mikäli heistä kaikki eivät syyteneuvotteluun osallistu.

V.16.2 Vaihteleva suhtautuminen lajinvaihdokseen osana seuraamuslievennystä

Erillisenä osionaan on syytä vielä nostaa esiin myös kysymys siitä, miten eri toimijat suhtautuvat mahdollisuuteen vaihtaa seuraamuslajia osana syyteneuvottelun myötä vastaajalle myönnettävää seuraamuslievennystä. Sinänsä kysymys liittyy läheisesti aiemmin käsiteltyyn teemaan siitä, kuinka yhdenmukaisesti eri toimijat syyteneuvottelulainsäädäntöä soveltavat ja minkälaisia arvo- ja tulkintavalintoja he menettelyä soveltaessaan tekevät.

Haastatelluista syyttäjistä ja tuomareista osa suhtautui selvästi kielteisemmin tai varauksellisemmin siihen, että seuraamuksen lajia lievennettäisiin tunnustuksen vastineena. Eräs syyttäjä ilmoitti jopa kategorisesti kieltäytyvänsä tällaisista ehdotuksista. Toisaalta taas lähes kaikki haastatellut ja kyselyvastaajat olivat sitä mieltä, että lajinlievennys on yleisesti ottaen neuvotteluun osallistuvalle epäillylle/vastaajalle se kaikkein olennaisin ja motivoivin seuraamuslievennyksen muoto, etenkin jos kyse on lajinvalinnasta ehdottoman ja ehdollisen vankeuden välillä. Myös tämän selvityksen ensimmäisessä osiossa käsitellyt tunnustamisoikeudenkäyntitilastot osoittavat, että lajinlievennystä erityisesti tässä vankeuslajinvalinnan muodossa tapahtuu suhteellisen usein. Etenkin eräs haastateltu asianajaja ilmaisi painavaa huolta siitä, mikäli toimijoiden jakolinjat ovat toisistaan hyvin eroavia sen suhteen, myönnyttääkö lajin-

vaihdoksen käyttöön vai ei. Tämä luonnollisesti voi pahimmillaan johtaa epäyhdenvertaiseen menettelyn sovelluskäytäntöihin riippuen siitä, kuka/ketkä toimija(t) kulloistakin tapausta käsittelevät:

"Tää on taas osoitus siitä, että tää ei ole tasa-arvoinen tää systeemi. Joku syyttäjä ajattelee, että mä suostun lajinvaihdokseen, joku toinen ei. Ja kun se hän on juuri se elämän ja kuoleman kysymys tässä [että voiko tunnustamalla laji lieventyä ehdottomasta vankeudesta ehdolliseen]. Syyttäjien pitäis joko suostua tai olla suostumatta kaikkien, jotta ihmiset ei joudu siinä epätasa-arvoiseen asemaan. Varsinkin kun syyttäjä ei oo mikään tuomari. Sen mä ymmärrän, että tuomitsemistoiminnassa tapahtuu tällasta, että tuomari päättää jotain, mutta sitä mä en ymmärrä, että syyttäjä päättää tämmösiä asioita." (AA 3, Uusimaa)

Vastaavaa vaihteluriskiä arvioitiin liittyvän myös siihen, kun syyttäjä neuvotteluprosessin alkupuolella arvioi – joko oma-aloitteisesti tai muulta tulleeeseen neuvotteluehdotukseen reagoidessaan – soveltuuko kyseinen juttu hänen mielestään syyteneuvotteluun ja voidaanko menettely siis käynnistää. Koska nykyinen lainsäädäntö sisältää tällä hetkellä tähän arviointiin liittyen monia melko avoimeksi jätettyjä, harkinnanvaraisia elementtejä erityisesti syyteneuvottelulla saavutettavien kustannussäästöjen määrään ja merkittävyyteen liittyen, on mahdollista, että nämä arviointikriteerit saatavat vaihdella lainsoveltajasta toiseen yksilötasolla ja/tai alueellisesti. Voisikin olla paikallaan pohtia, olisiko arviointikriteerejä tai niiden soveltamisohjeita tältä(kin) osin syytä täsmentää.

"Mä pelkään, että sitä ei nähdä syyttäjien huoneessa samalla tavalla, että milloin säästetään, millon ei. Esimerkiksi tää juttu, joka mulla on nyt kesken, niin mä en ole ihan varma, onko siinä oikeesti kauheeta säästöä, mutta syyttäjä nyt sano, että kyllä hän neuvottelee. Joku toinen syyttäjä olis voinu nähdä sen, että ei tässä mitään säästöä ole." (AA 3, Uusimaa)

VI Lopuksi

Tämä selvitys on jatkoa aikaisemmalle, vuonna 2017 laaditulle selvitykselle syyteneuvottelumenettelyn käytöstä, jossa lainsäädännön soveltamista tarkasteltiin menettelyn käyttöönoton ensimmäisten vuosien, 2015 ja 2016, osalta. Yhdistettynä tämän selvityksen aineistoon menettelyn käyttöä on nyt seurattu kaikkiaan kolmen ensimmäisen käyttövuoden ajalta. Menettely on vielä tuore lisäys suomalaiseen rikosprosessiin ja saatujen tulosten yleistettävyyteen tulee suhtautua varauksellisesti pie-nehköjen tapausmäärien ja menettelyn lyhyen käyttöiän vuoksi. Tästä huolimatta aineistosta on havaittavissa tiettyjä yhteneväisyyksiä, joiden voi arvioida heijastavan menettelyn yleisempää luonnetta myös tulevina vuosina.

Kolmen ensimmäisen vuoden aikana ei vaikuta tapahtuneen dramaattisia muutoksia niiden rikosten profiilissa, jotka Ritussa ovat tilastoituneet tunnustamisoikeudenkäynnissä ratkaistuiksi. Tyypillinen tunnustamisoikeudenkäynnissä käsitelty rikos on talousrikos, jossa vastaajan pääasiallisena tekona on yleisimmin ollut törkeä kirjanpitorikos tai törkeä veropetos ja josta hänelle on todennäköisimmin tuomittu seuraamukseksi ehdollista vankeutta. Ylivoimaisesti eniten tunnustamisoikeudenkäyntejä on pidetty Helsingin käräjäoikeudessa, muiden käräjäoikeuksien tapausmäärien jäädessä parhaimmillaankin alle kymmeneen tunnustamisoikeudenkäyntiin vuositasolla. Suomessa on edelleen myös useampi käräjäoikeus, joissa ainakaan kolmen ensimmäisen vuoden aikana tunnustamisoikeudenkäyntejä ei näyttäisi pidetyn lainkaan.

Ehdollinen vankeusrangaistus on selvästi yleisin vastaajalle tunnustamisoikeudenkäynnissä tuomittu seuraamustyyppi. Kyseisen rangaistuslajin suosioon vaikuttaa osaltaan syyteneuvottelumenettelyyn sisältyvä mahdollisuus lieventää seuraamusta myös rangaistuslajia vaihtamalla. Ensimmäisten vuosien aikana rangaistuslajin lieventäminen etenkin ehdottomasta vankeudesta ehdolliseen onkin muodostunut tunnustamisoikeudenkäyntiaineiston valossa yhä suositummaksi vaihtoehdoksi. Myös ehdollisen ja yhdyskuntapalvelun yhdistelmä-rangaistus vaikuttaisi olevan tunnustamisoikeudenkäyntitapauksissa suhteellisen suosittu seuraamusvaihtoehto tavanomaisessa rikosprosessissa ratkaistujen tapausten seuraamusjakaumaan verrattuna.

Tuomareilla on myös tunnustamisoikeudenkäynneissä itsenäinen harkintavalta rangaistuksen mittaamisen suhteen. Tuomitut seuraamukset ovat kuitenkin olleet huomattavankin yhteneväisiä tuomioesitysten seuraamuskannanottojen kanssa: vuonna 2017 ainoastaan kymmenessä tapauksessa tuomittu seuraamus poikkesi edes jollain tavoin tuomioesityksessä esitetystä ja näistäkin ainoastaan yhdessä tapauksessa (melko vähäisessä määrin) ankarampaan suuntaan. Tulosta ei kuitenkaan vielä yksinään voi pitää osoituksena siitä, että neuvotteluosapuolien seuraamusarvot olisivat erityisen onnistuneita. On myös mahdollista, että tuomari olisi itsenäisesti päättänyt mittaamaan seuraamuksen toisin mutta on päättänyt tyytyä vahvistamaan tuomioesitykseen otetun seuraamuskannanoton mahdollisen muutoksen haun välttämiseksi.

Selvityksissä käytettyjen oikeudenkäyntiaineistojen luotettavuutta heikentää se, että on jossain määrin aidosti epäselvää, kuinka kattavasti tunnustamisoikeudenkäyntiratkaisut tilastoituvat tuomioistuinten käyttämään Ritu-järjestelmään. Kaikki annetut tuomioistuinratkaisut epäilemättä kyllä sinänsä kirjataan järjestelmään, mutta

käsillä olevan selvityksen laadinnan yhteydessä on käynyt selväksi, että mitä ilmeisimmin läheskään kaikkien tunnustamisoikeudenkäynnissä annettujen ratkaisujen kohdalla järjestelmään ei kirjata, että kyseessä on tunnustamisoikeudenkäyntiratkaisu, jolloin annettu tuomio tilastoituu järjestelmässä tavanomaisessa pääkäsitelystä annetuksi. Tämän vuoksi on mahdollista, että selvitystä varten haettu tuomioasiakirja-aineisto on vajavainen. Vajauksen suuruusluokkaa on mahdotonta täsmällisesti arvioida, mutta realistisesti voidaan arvioida, että kyse lienee noin 10–20 tapauksesta vuositason tasolla. Tunnustamisoikeudenkäyntien tapausmäärien kuitenkin ollessa kauttaaltaan pieniä, tämänkin kokoista heittoa voidaan kuitenkin pitää hyvin valitettavana tilastojen ja niistä saatavien tulosten yleistettävyyden kannalta. Mikäli lainsäädännön soveltamisen seurannasta halutaan luotettava ja kattava, olisikin ensiarvoisen tärkeää varmistaa, että aineisto- ja tilastointijärjestelmät ovat asianmukaisia ja mahdollisimman automatisoituja siten, että inhimilliset virheet ja/tai vaihtelut kirjauskäytännöissä pystytään mahdollisimman pitkälle minimoimaan.

Selvityksen jälkimmäisessä osiossa keskityttiin niihin kokemuksiin, joita menettelyä käyttäneillä toimijoilla – syyttäjillä, tuomareilla ja asianajajilla – syyteneuvottelusta ja lainsoveltamisesta oli. Haastatteluin ja sähköisellä syyttäjäkyselyllä kartoitettiin toimijoiden näkemyksiä sekä menettelyn konkreettisista elementeistä, kuten asianomistajan roolista, menettelyn soveltamisalasta ja neuvottelun kohteista, tuomarin harkintavallasta ja menettelyn prosessivaiheista. Tämän lisäksi keskusteltiin yleisemmän tason kysymyksistä, kuten tunnustuksen oikeellisuuden ja vapaaehtoisuuden varmentamisesta, menettelyn yhdenvertaisuudesta ja mahdollisista oikeusturvaongelmista.

Informantit jakautuivat näiden teemojen suhteen pitkälti kahteen leiriin: toiset suhtautuivat aihepiireihin käytännönläheisemmin, kannattivat menettelyä suoraviivaistavia toimenpiteitä ja pitivät menettelyyn liittyviä oikeusturvariskejä käytännössä melko pieninä, toisten näkökanta oli puolestaan problematisoivampi ja varovainen. Tulokulmat voitiin jakaa karkeasti kolmeen päälinjaan: pragmaattiseen lähestymistapaan, varovaisuusperiaatteen painottamiseen ja holistiseen, kokonaiskuvaa korostavaan suhtautumiseen. Haastatteluaineiston pohjalta voidaan esittää hypoteesi, että omaksumattu tulokulma (/kulmat) saattaa vaikuttaa myös siihen, miten yksittäinen toimija syyteneuvottelua käytännössä soveltaa ja minkälaisia tulkintaratkaisuja hän tekee.

”Koulukuntakohtaisten” tulkintaerojen lisäksi tuomio- ja haastatteluaineiston perusteella vaikuttaa siltä, että menettelyn käytössä on jonkin verran vaihtelua myös alueellisella ja henkilökohtaisella tasolla: joillakin paikkakunnilla syyteneuvottelu vaikuttaa vakiintuneen kiinteämmin osaksi rikosprosessuaalista työkalupakkia kuin toisilla, minkä lisäksi toimijoiden kesken vaikuttaisi olevan myös yksilöllisiä eroja esimerkiksi neuvotteluhaluudessa ja siinä, kuinka käyttökelpoiseksi menettelyksi syyteneuvottelu mielletään. On tosin mahdollista, että kyseinen varianssi ei syyteneuvottelumenettelyn kohdallakaan ole sen suurempaa kuin muussakaan lainsoveltamistoiminnassa. Asiaan lienee kuitenkin syytä kiinnittää huomiota ja mahdollista jatkoseurantaa jo syyteneuvottelumenettelyyn lähtökohtaisesti sisältyvien yhdenvertaisuusriskien vuoksi.

Syyteneuvottelumenettely on rikosprosessuaalinen instrumentti, joka on alkujaan säädetty avoimen prosessiekonomisista syistä. Menettelyllä saavutettuja kustannussäästöjä ja niiden määrää on totuttakin ajattelemaan keskeisenä mittarina sille, onko syyteneuvottelumenettely ollut instrumenttina onnistunut, tehokas ja täyttänyt sille asetetut tavoitteet. Kustannussäästöjen painottaminen on kuitenkin jossain määrin

problemaattista muutamastakin syystä. Ensinnäkin mahdollisten toteutuneiden kustannussäästöjen tarkan määrän selvittäminen on käytännössä erittäin monimutkaista, kenties jopa mahdotonta, sillä muuttuvia ja spekulatiivisia elementtejä olisi tällaisessa selvityksessä niin paljon, että edes summittaisten, saati tarkkojen lukujen luotettava esittäminen olisi hyvin vaikeaa.

Tämänhetkisellä aineistolla ja tutkimusresursseilla voidaankin tehdä lähinnä hyvin yleisluontoisia johtopäätöksiä kustannussäästöjen luonteesta. Ensinnäkin vaikuttaisi vahvasti siltä, että mikäli syyteneuvottelumenettely tuottaa tapauksessa kustannussäästöjä, niitä syntyy ennen muuta ja pääasiassa rikosprosessin loppupuolella, tuomioistuinkäsittelyn supistuessa usein selvästi pääkäsittelyä lyhyemmäksi tunnustamisoikeudenkäynniksi ja muutoksenhaun jäädessä todennäköisesti pois. Prosessin aiemmissa vaiheissa kustannussäästöjä sen sijaan koituu – hallituksen esityksen ennakkoarvioista poiketen – selvästi vähemmän. Tämä johtuu ennen muuta siitä, että syyteneuvottelumenettelyn aloitusvaihe on käytännössä asettunut myöhäisemmäksi kuin mitä lakia säätäessä ennakoitiin. Voi jopa olla niinkin, että ainakin joissain tapauksissa syyteneuvottelumenettelyn käyttö itse asiassa *lisää* jutun käsittelyn kustannuksia prosessin tuomioistuinkäsittelyä edeltävissä vaiheissa, sillä syyteneuvottelun käyttö tuo etenkin syyttäjän työnkuvaan sellaisia työvaiheita ja vaadittua dokumentaatiota, jota asian tavanomaisessa rikosprosessikäsittelyssä ei vaadita.

Syyteneuvottelumenettelyn tarkastelua (yksinomaan) kustannussäästönäkökulmasta voidaan problematisoida myös toisesta, rikosprosessin funktioita punta-roivasta syystä. Muutamakin haastateltava huomautti, että kustannustehokkuus on ja sen tulisi olla vain *yksi* rikosprosessia ohjaavista yleisistä peruseriaatteista eikä sitä tulisi nostaa yksittäiseksi kärkeksi millään rikosprosessin osa-alueella. He pitivätkin hyvin kyseenalaisena sitä, että rikosprosessia kehitettäisiin tai siihen tuotaisiin uusia instrumentteja vain prosessiekonomisista lähtökohdista käsin. Tästä näkökulmasta syyteneuvottelumenettelyn käyttö on hyväksyttävää vain, jos sen voidaan osoittaa edistävän myös muita rikosprosessin taustatavoitteita, kuten rikosvastuun toteuttamista tai rikosoikeuden preventiivisiä ja restoratiivisia elementtejä. Syyteneuvottelumenettelyn ja -lainsäädännön jatkokehittämisessä tulisi niin ikään huomioida nimenomaan se, minkälaisia kokonaisvaltaisia rikosprosessuaalisia etuja menettelyllä voitaisiin saavuttaa niin yhteiskunnan, oikeuslaitoksen kuin rikosprosessin osapuoltenkin näkökulmasta.

Haastattelujen ja syyttäjäkyselyn perusteella yleinen mielipide näyttäisi olevan syyteneuvottelumenettelylle vähintäänkin varovaisen myönteinen – menettelyä sinänsä pidetään tervetulleena lisäyksenä rikosprosessin keinovalikoimaan, mutta kritiikkiä ja erimielisyyttä herättää se, kuinka paljon kustannussäästönäkökulmaa on syytä menettelyssä painottaa sekä osaltaan myös tietyt lainsäätäjän tekemät valinnat menettelyn prosessisäännöksissä. Moni koki, että nykyinen lainsäädäntö tekee syyteneuvottelumenettelystä hyvin joustamattoman, byrokraattisen, monimutkaisen ja kankean. Erityisesti kritisoitiin pääkäsittelyä edeltävien vaiheiden paperitöiden ja ”pakollisten kuvioiden” määrää, tiukkaa vaatimusta asianomistajan suostumuksesta sekä lakiin otettua tarkkarajaista ehtoa siitä, että tunnustamisoikeudenkäynti on järjestettävä 30 päivän kuluessa tuomioesityksen saavuttua tuomioistuimen kansliaan sen sijaan, että tunnustamisoikeudenkäynti edellytettäisiin järjestettävän esimerkiksi ”mahdollisimman joutuisasti”, mikä toisi hieman lisää pelivaraa esimerkiksi loma-ai-kojen ja muiden kiirejaksojen osalta.

Moni arvioi, että juuri virallisen menettelyn tiukat muotovaatimukset olivat suurena syynä siihen, että syyteneuvottelulainsäädännön voimaantumisen jälkeenkin erilaisten ns. epävirallisten syyteneuvottelumenettelyjen käyttöä edelleen esiintyi. ”Epäviralliset menettelyt” – käytännössä kokoelma erilaisia, usein toimijakohtaisesti vaihtelevia menettelytapoja, joista osa ilmeisesti muistuttaa hyvinkin läheisesti ROL:n mukaisen syyteneuvottelun prosessia, toiset taas ovat huomattavasti pieni- ja/tai vapaamuotoisempia – koettiin ROL:n syyteneuvottelumenettelyä ripeämmäksi ja vähemmän byrokraattiseksi vaihtoehdoksi, joka mahdollisti osapuolille virallista syyteneuvottelumenettelyä laajemman ja epämuodollisemman liikkumavaran sekä syyteneuvottelun elementtien luovemman yhdistelemisen jutun muuhun prosessikokonaisuuteen sen mukaan, mikä kulloisessakin asiassa oli tarkoituksenmukaisinta. Moni epävirallisia menettelyjä käyttävä haastateltu kokikin, että ROL:n syyteneuvottelumenettely oli – tai että sen soveltamiskäytännöstä oli muodostunut – liian kaavamainen, mikä pahimmillaan johti tarpeettomaksi koettuun lisätyöhön ja prosessin monimutkaistumiseen ja/tai siihen, että syyteneuvottelun yhdistäminen muihin asian käsittelyä edistäviin (prosessuaalisiin) ratkaisuihin ei ollut mahdollista.

Syyteneuvottelulainsäädäntö on ollut tätä kirjoitettaessa voimassa noin 4,5 vuoden ajan. Ensimmäisten kolmen vuoden tulokset osoittavat, että menettely on herättänyt kiinnostusta ja myös kentällä se nähdään pääosin hyödyllisenä ja tervetulleena lisäyksenä rikosprosessin keinovalikoimaan. Käyttövolyymit ja tavoitellut hyödyt ovat kuitenkin määrällisesti jääneet ilmeisen kauas siitä, mitä lakia säädettäessä toivottiin. Pettymystä toimijoiden keskuudessa on aiheuttanut myös se, ettei menettely ole osoittautunut niin monipuoliseksi ja tehokkaaksi vaihtoehdoksi kuin odotettiin. Kiteyttäen voisi siis todeta, että alkuodotukset ja -innostus on epäilemättä niin lainsäätäjän kuin käytännön toimijoidenkin keskuudessa ollut suurta, mutta todellisuus on osoittautunut hieman vesittyneeksi versioksi siitä, mitä toivottiin. Väljähtyneestä vastaanotosta huolimatta syyteneuvottelumenettelyn toivotaan mitä ilmeisimmin kuitenkin edelleen jatkuvan – yksikään haastateltu tai kyselyvastaaaja ei toivonut menettelyn lakkauttamista – mutta selvästi moni toimija koki, että menettelyllä voisi olla potentiaalia enempääkin kuin mitä siitä nyt saadaan irti.

Tässä vaiheessa olennaisin kysymys tulevaisuutta ajatellen lieneekin siis se, mitä syyteneuvottelulla halutaan jatkossa tehdä ja mihin suuntaan sitä viedä. Kyseessä on alun perin kustannussäästölähtökohdista luotu menettely, miltä osin tavoitteet eivät mitä ilmeisimmin ole täyttyneet. Tämänhetkinen käyttö vaikuttaa siltä, että niissä tapauksissa, joissa menettelyyn on ryhdytty, tulokset ovat olleet positiivisia, aikaakin on yleensä säästynyt vähintäänkin nopeutuneen pääkäsittelyn ja poisjääneen muutoksenhaun muodossa ja osapuolet ovat kokeneet menettelyn ja sen kautta muodostuneen keskusteluyhteyden hedelmälliseksi. Kuitenkin nämä tapaukset ovat lukumäärällisesti vähäisiä. Menettely on siis ollut hyödyllinen, mutta vain suhteellisen harvalukuiselle joukolle.

Mikäli lainsäädännön alkuperäisistä tavoitteista, kustannussäästöistä, halutaan pitää kiinni ja niiden määrää kasvattaa nykyisestä, luontevin reitti olisi todennäköisesti pyrkiä lisäämään menettelyn käyttömääriä. Tämän selvityksen valossa keskeisiä keinoja tämän tavoitteen saavuttamiseksi olisivat ainakin seuraavat:

- Selvitykseen haastatellut syyttäjät (joilla kaikilla oli syyteneuvottelukokemusta) arvioivat käyttävänsä syyteneuvottelumenettelyä jo nyt aina, kun se

vain oli mahdollista. He uskoivatkin, ettei ”lisäämisvaraa” menettelyä jo käytävien syyttäjien keskuudessa juurikaan ole – ainakaan nykyisen lainsäädännön puitteissa. Jos siis käyttömääriä halutaan kasvattaa nykyisestä, hedelmällisempää saattaisikin olla huomioida ne syyttäjät, jotka eivät ole käyttäneet menettelyä vielä kertaakaan ja kannustaa heitä syyteneuvottelun pariin. Oikein kohdennettu erityishuomio ja -kannustus saattaisi madaltaa mahdollista ns. ensimmäisen jutun kynnystä, jota pidettiin todellisena haasteena menettelyn käyttöönotolle. Toki monen tähän mennessä menettelyä käyttämättömän syyttäjän kohdalla tilanne voi olla myös se, että menettelyyn soveltuvia tapauksia ei yksinkertaisesti hänen juttupoolissaan ole.

- Syyttäjien lisäksi tulisi panostaa myös muiden kohderyhmien, etenkin avustajien ja esitutkintaviranomaisten asiantuntemuksen lisäämiseen ja koulutukseen syyteneuvottelumenettelystä. Mitä paremmin kyseiset tahot tuntevat syyteneuvottelumenettelyn, sitä todennäköisemmin myös oma-aloitteisuus menettelyn käynnistämisessä tai ainakin soveltuvien tapausten tunnistamisessa lisääntyisi. Lisäksi, kun menettely on hallussa rikosprosessin kaikilla tahoilla, sen vakiinnuttaminen (paikalliseen) oikeuskulttuuriin ja käytäntöihin on helpompaa ja pienentää riskiä siihen, että syyteneuvottelun käyttö jäisi lähinnä yksittäisistä toimijoista/toimijaryhmästä (esimerkiksi syyttäjistä) riippuvaiseksi.
- Edelleen menettelyn tunnettuuden parantaminen myös tavallisten kansalaisten parissa yleisesti että erityisesti rikoksesta epäiltyjen keskuudessa voisi kasvattaa menettelyn suosiota. Tällöin myös rikosasian subjektit osaisivat kenties nykyistä paremmin itsekkin halutessaan pyytää neuvottelun käyttöä eivätkä olisi samassa määrin riippuvaisia siitä, tuleeko viranomainen tai avustaja informoineeksi häntä tästä menettelymahdollisuudesta. Tämä luonnollisesti parantaisi myös epäiltyjen yhdenvertaisen kohtelun edellytyksiä. Mikäli syyteneuvottelun tunnettuutta yleisesti kansalaisten keskuudessa haluttaisiin tehostaa, mallia voisi ottaa esimerkiksi tässäkin muistiossa mainituista vastaavista kampanjoista tuomioistuinsovittelun lisäämiseksi. Rikosepäiltyjen kohdalla käyttökelpoinen keino voisi puolestaan olla jonkinlainen epäillyn vakiomuotoinen informointi syyteneuvottelusta yhtenä prosessivaihtoehtona epäillyn näin halutessa (ja muiden ehtojen täytyessä).
- Käytännön toimenpiteiden lisäksi voidaan pohtia myös mahdollisia lainsäädännön muutostarpeita ja/tai eräitä toimintaohjeistusten muutoksia syyteneuvotteluprosessin suoraviivaistamiseksi. Moni koki nykyisellään etenkin monimutkaisen prosessinkulun sekä menettelyn vaatimat lukuisat paperityöt tarpeettoman työläiksi erityisesti siksi, että ainakaan kaikille niistä ei ollut nähtävissä selkeää funktiota – tällaisena esimerkkinä mainittiin muun muassa neuvottelupöytäkirjan laatiminen. Lisäksi lainsäädäntöön otetut tarkat aikarajat, etenkin velvoite järjestää tunnustamisoikeudenkäynti 30 päivän sisällä sen sijaan, että käsittely edellytettäisiin pidettäväksi esimerkiksi ”mahdollisimman joutuisasti” herättivät kritiikkiä, sillä tarkkoja aikarajoja ei pidetty kovin perusteltuina. Menettelyä toivottiin myös kehitettävän niin, että se ylipäätään sallisi tarvittaessa enemmän joustoa ja mahdollisuutta yhdistellä syyteneuvottelua nykyistä helpommin osaksi muuta rikosprosessin kokonaisuutta. Konkreetti-

sena esimerkkinä mainittiin muun muassa mahdollisuus viedä neuvottelutulos vahvistettavaksi kirjallisessa menettelyssä julkisen tunnustamisoikeuden käynnin sijaan.

Mahdollista olisi myös pyrkiä aikaistamaan menettelyn aloitusvaihetta ja ulottaa se siis enemmän jo esitutinnan puolelle. Tällöin on kuitenkin pohdittava kysymystä siitä, onko tätä käytännössä mahdollista toteuttaa ainakaan ilman suuria lisäriskejä menettelyn oikeusturvaan. Haastattelujen perusteella vaikuttaa siltä, että osapuolilla saattaisi nykyiselläänkin sinänsä olla haluja ryhtyä neuvotteluihin jo esitutkintavaiheessa, mutta käytännössä se on ollut mahdollista vain hyvin harvassa tapauksessa.

Kokonaan toinen lähestymistapa on toisaalta pohtia sitä, onko syyteneuvottelu sittenkään parhaassa mahdollisessa käytössä nimenomaan prosessiekonomisena instrumenttina. Niin haastatteluissa kuin syyttäjäkyselyssäkin moni nosti esiin myös muita, huomattavia etuja, joita neuvottelulla ja osapuolten välisellä puheyhteydellä oli kyetty saavuttamaan. Osa haastatteluista olikin sitä mieltä, että syyteneuvottelun käyttöä tulee ilman muuta jatkaa, mutta painottaen enemmän niitä muita rikosprosessin funktioita, joita menettelyllä voidaan edistää. Kustannussäästöjen sijaan syyteneuvottelun hyötyinä olisivat tällöin pikemminkin keskusteluyhteyden ja keveämmän menettelyn aikaansaamat preventiiviset ja restoratiiviset vaikutukset sekä esimerkiksi se, että oikeutta muutoin välttelevä vastaaja voidaan saada vastaamaan teostaan, rikosvastuu kohdennetuksi ja asia käsitellyksi.

"[M]itä ihmisläheisempää tää [rikosprosessi] on, sen parempi. Tää meidän prosessi on mennä koko ajan parempaan suuntaan – tää on ihmisiä varten tehty, [ja] nyt se alkaa mennä siihen suuntaan. Ja täähän [syyteneuvottelu] on osa sitä, et me tehään töitä syyttäjän kanssa. Eri puolilla, mutta asiallisesti ja toisia kunnioittaen. Ja se on oikeastaan pelkästään hyvä asia." (AA 1, Uusimaa)

LÄHTEET

LAINVALMISTELUASIAKIRJAT

Hallituksen esitys eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi. HE 58/2013 vp.

Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi. LaVM 5/2014 vp.

Perustuslakivaliokunnan lausunto lakivaliokunnalle hallituksen esityksestä eduskunnalle syyteneuvottelua koskevaksi lainsäädännöksi ja syyttämättä jättämistä koskevien säännösten uudistamiseksi. PeVL 7/2014 vp.

VIRALLISLÄHTEET

Kotimaiset

Valtakunnansyyttäjänviraston muistio syyteneuvottelua koskevan lainsäädännön soveltamisesta. Dnro VKSV 26/31/14 28.12.2015.

Syyteneuvottelu ja syyttämättä jättäminen. Oikeusministeriön mietintöjä ja lausuntoja. OmMI 26/2012 8.5.2012.

Ulkomaiset

Iso-Britannia

Attorney General's Office Guidance: Guidelines on the Acceptance of Pleas and the Prosecutor's Role in the Sentencing Exercise. 11/2012.

<https://www.gov.uk/guidance/the-acceptance-of-pleas-and-the-prosecutors-role-in-the-sentencing-exercise>, noudettu 31.3.2020.

Courts and Tribunals Judiciary: Magistrates in the criminal court. <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/who-are-the-judiciary/judicial-roles/magistrates/#criminalcourt>, noudettu 27.3.2020.

The Crown Prosecution Service – Annual Report and Accounts 2018–19.

<https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/CPS-Annual-Report-and-Accounts-2018-19.pdf>, noudettu 31.3.2020.

The Crown Prosecution Service – The Code for Crown Prosecutors. 10/2018.

<https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors>, noudettu 31.3.2020.

Government services and information: Courts, sentencing and tribunals – Criminal courts <https://www.gov.uk/courts>, noudettu 27.3.2020.

Public services information in Scotland: Guide – What happens at a criminal court case. 5/2018. <https://www.mygov.scot/criminal-court-case/pleading/>, noudettu 27.3.2020.

Sentencing Guidelines Council: Reduction in Sentence for a Guilty Plea – Definitive Guideline 2017. <https://www.sentencingcouncil.org.uk/wp-content/uploads/Reduction-in-Sentence-for-Guilty-Plea-definitive-guideline-SC-Web.pdf>, noudettu 31.3.2020.

Sentencing Guidelines Council: Guideline Judgments Case Compendium 2005.
https://www.sentencingcouncil.org.uk/wp-content/uploads/web_case_compendium.pdf, noudettu 31.3.2020.

Norja

Tilståelsesrabatt. Rundskriv nr 3/2007 fra Riksadvokaten, Oslo 7. mai 2007. Ra 03-528, 344, 1–6.

Ruotsi

Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg. Slutbetänkande av utredningen om processrätt och stora brottmål. Statens offentliga utredningar. SOU 2019:38. Stockholm 2019.

Viro

Estonia Prosecution Office Information 2016 http://transparency.ee/cm/files/li-sad/prosecutors_office_of_estonia.pdf, noudettu 12.5.2020.

OIKEUSTAPAUKSET

Suomi

KKO 2017:82.

Itä-Suomen HO 2016:11

Yhdysvallat

North Carolina v. Alford – 400 U.S. 25 (1970).

United States v. Ruiz 536 U.S. 622 (2002).

KIRJALLISUUS

Ashworth, Andrew: Sentencing and Criminal Justice. Cambridge University Press 2010.

Ashworth, Andrew & Redmayne, Mike: The Criminal Process. Oxford University Press 2005.

Ceffinato, Tobias: Die Regelung zur Verständigung im Strafprozess im Lichte der Rechtsprechung der Bundesgerichte, JURA – Juristische Ausbildung Volume 35, Issue 9 (2013), 873–881.

Fredman, Markku: Puolustajan rooli: rikoksesta epäillyn ja syytetyn avustajan roolin kehitys Suomessa 1980-luvulta nykypäivään. Alma Talent Oy 2018.

Griffin, Leslie C.: The Prudent Prosecutor. Georgetown Journal of Legal Ethics, Volume 14, 259–1211, 2001

Linna, Tuula: Syytteen muuttaminen ja tarkistaminen, syyteneuvottelu ja oikeusvoima. Defensor Legis 3/2015, 417–435.

Matkaraportti (Retten i Lyngby) Suomen oikeusministeriön oikeushallinto-osaston koulutusyksikölle 27.2.2017 Kät Illman.

Mosbacher, Andreas: The Decision of the Federal Constitutional Court of 19 March 2013 on Plea Agreements. German Law Journal, Volume 15 no 01 (2014), 5–14.

Mäkelä, Frida Emilia & Niemi, Hannu: Syyteneuvottelulainsäädännön toteutuminen Suomessa vuosina 2015–2016. Luettavissa Valtioneuvoston hankeikkuna palvelussa
https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/6264b2a5-5c52-4095-be48-8b18a1dc45c2/2b6c4c7a-8d12-44db-b463-eee05cb6a880/LAU-SUNTO_20171227234502.pdf, noudettu 21.10.2019.

- Oikarainen, Jukka*: Syyteneuvottelu rikosoikeudellisen järjestelmän osana ja rikosprosessuaalisena menettelynä. Licensiaatintyö. Rovaniemi, Lapin yliopisto 2017.
- Rauxloh, Regina E.*: Formalization of plea bargaining in Germany: Will the new legislation be able to square the circle? *Fordham International Law Journal*, Volume 34, Issue 2 (2011), 296–332.
- Rikollisuustilanne 2013. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 266. Helsinki 2014.
- Ross, Jacqueline E.*: The Entrenched Position of Plea Bargaining in United States Legal Practice. *The American Journal of Comparative Law* 1 October 2006, Volume 54, 717–732.
- Sahavirta, Ritva*: Syyteneuvottelumenettelyn haasteet syyttäjätoiminnassa. *Haaste* 3/2017, 21–22.
- Sahavirta, Ritva*: Syyteneuvottelu – Kun käytäntö kohtaa teorian. Edilex 22.2.2016 www.edilex.fi/artikkelit/16166. Julkaistu aiemmin teoksessa *Oikeustieteiden moniotelija – Matti Tolvanen 60 vuotta*. Edita Publishing Oy 2016.
- Sillaots, Meris*: Admission and Confession of Guilt in Settlement Proceedings under Estonian Criminal Procedure, *Juridica International* IX/2004, 116–124.
- Tapani, Jussi & Tolvanen, Matti*: Syyteneuvottelun ongelmia. *Defensor Legis* 2/2015, 229–247.
- Toivola, Jarmo*: Asianajajan ja syyttäjän toiminnasta rikosprosessissa. *Defensor Legis* no 4/2000, 593–605.
- Tuomisto, Tapio*: Suomeen ehdotettu syyteneuvottelumenettely – rikosprosessi muuttaa muotoaan? Pro gradu -tutkielma. Lapin yliopisto 2014.
- Weigend, Thomas & Turner, Jenia Iontcheva*: The Constitutionality of Negotiated Criminal Judgments in Germany. *German Law Journal*, Vol.15 no 01 (2014), 81–105.

LIITE 1

Tunnustamisoikeudenkäynnissä käsiteltyjen juttujen jakautuminen syyttäjänvirastoittain ja syyttäjittäin vuosina 2015–2016 ja vuonna 2017.

Taulukossa S1 merkitsee sitä syyttäjää, jolla kyseisen tarkastelujakson aikana ollut eniten syyteneuvottelutapauksia kyseisessä syyttäjänvirastossa, S2 seuraavaksi eniten jne. S1 ei siis välttämättä ole kummankin tarkasteluajanjakson kohdalla sama henkilö. Luvut perustuvat syyteneuvotteluseurannan asiakirja-aineistoihin.

Vuodet 2015–2016

Syyttäjänvirasto	Neuvotteluita käyneitä syyttäjiä	Tapausten lukumäärä
Helsinki	yht. 12	yht. 20
	S1	4
	S2	3
	S3	2
	S4	2
	S5	2
	S6 – S12	1 per syyttäjä
Itä-Uusimaa	yht. 4	yht. 5
	S1	2
	S2 – S4	1 per syyttäjä
Lappi	yht. 4	yht. 7
	S1	4
	S2 – S4	1 per syyttäjä
Länsi-Suomi	yht. 3	yht. 16
	S1	14
	S2 – S3	1 per syyttäjä
Länsi-Uusimaa	yht. 6	yht. 9
	S1	3
	S2	2
	S3 – S6	1 per syyttäjä
Pohjanmaa	yht. 1	yht. 2
	S1	2
Salpausselkä	yht. 3	yht. 4
	S1	2
	S2 – S3	1 per syyttäjä
Sisä-Suomi	yht. 4	yht. 6
	S1	3
	S2 – S4	1 per syyttäjä

Vuosi 2017

Syyttäjänvi-rasto	Neuvotteluita käyneitä syyttäjiä	Tapausten lukumäärä
Helsinki	yht. 8	yht. 15
	S1	4
	S2	3
	S3	2
	S4	2
	S5 – S8	1 per syyttäjä
Itä-Suomi	Yht. 2	Yht. 2
	S1	2 (yksi juttu hoidettu yksin ja toinen yhdessä S2:n kanssa)
	S2	1
Itä-Uusimaa	yht. 4	yht. 7
	S1 – S3	2
	S4	1
Lappi	yht. 1	yht. 1
	S1	1
Länsi-Suomi	yht. 6	yht. 9
	S1	3
	S2	2
	S3 – S6	1 per syyttäjä
Länsi-Uusi-maa	yht. 6	yht. 9
	S1	3
	S2	2
	S3 – S6	1 per syyttäjä
Pohjanmaa	yht. 3	yht. 3
	S1 – S3	1 per syyttäjä
Salpaus-selkä	yht. 4	yht. 5
	S1	2
	S2 – S4	1 per syyttäjä
Sisä-Suomi	yht. 4	yht. 10
	S1	6
	S2	2
	S3 – S4	1 per syyttäjä

LIITE 2

Katsaus muiden maiden syyteneuvottelukäytäntöihin

Tämän liitteen tarkoituksena on luoda lyhyt katsaus siihen, millä tavoin syyteneuvottelumenettelyä käytetään eräissä muissa maissa. Katsaus painottuu eurooppalaisiin valtioihin, mikä on perusteltua siitä syystä, että eurooppalaiset oikeusjärjestelmät ovat tyypillisesti samankaltaisempia ja siten vertailukelpoisempia suomalaisen oikeusjärjestyksen kanssa. Katsaukseen on pyritty valitsemaan lähinnä säädösoikeudellisen oikeuskulttuurin maita, joilla on vahvoja kytköksiä suomalaiseen (rikos)oikeudelliseen järjestelmään. Tarkastelussa ovat siis Saksan, Viron sekä Pohjoismaiden syyteneuvottelumenettelyt tai, mikäli tämän kaltaista menettelyä ei kyseisessä maassa ole käytössä, vastaavantyyppiset rikosprosessuaaliset ratkaisut tilanteessa, jossa vastaaja tunnustaa hänen tekemäkseen epäillyn rikoksen.

Näistä maista erityistä huomiota kiinnitetään Ruotsiin, jossa tähän asti syyteneuvottelun käyttö ei ole ollut mahdollista. Vuonna 2019 Ruotsissa kuitenkin julkaistiin rikosprosessilain kokonaisuudistusta pohtivan työryhmän mietintö, jonka osana ehdotetaan tietynlaisen syyteneuvottelumenettelyn käyttöönottoa myös Ruotsissa. Vaikka mietintö ei ilmeisesti ainakaan tähän mennessä ole johtanut varsinaisiin lakimuutoksiin, mietinnön laajempi tarkastelu tässä yhteydessä puoltaa paikkaansa sen ajankohtaisuuden vuoksi sekä siksi, että työryhmän Ruotsiin esittämä malli poikkeaa monin olennaisin osin Suomessa omaksutusta menettelystä. Ristivalotus paljastaa maiden menettelyjen ja rikosoikeudellisen lähestymistavan yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia kiinnostavalla tavalla.

Saksan, Viron ja Pohjoismaiden lisäksi kansainväliseen katsaukseen mukaan on otettu myös kahden common law -maan, Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian, syyteneuvottelumenettely, vaikka näiden maiden toimintatavat niin yleisesti oikeudellisen järjestelmän kuin spesifimmin syyteneuvottelun osalta eroavat merkittävästi suomalaisesta. Iso-Britannian ja erityisesti Yhdysvaltojen merkitys syyteneuvottelumenettelyn pioneerimaina ja menettelyn kehittäjinä on kuitenkin niin merkittävä, ettei kansainvälistä katsausta ole perusteltua tehdä ilman näiden maiden huomiointia.

L.1 Yhdysvallat

Yhdysvallat on varmasti ensimmäinen maa, joka monelle tulee mieleen syyteneuvottelusta puhuttaessa. Maa onkin selvästi syyteneuvottelumenettelyn pioneereja sekä menettelyn kehityshistorian että käyttömäärien kannalta. Yhdysvalloissa käytössä oleva syyteneuvottelumenettely on kuitenkin hyvin omaleimainen eikä siten kovinkaan vertailukelpoinen esimerkiksi suomalaiseen järjestelmään. Syyteneuvottelulla on kuitenkin yhdysvaltalaisessa rikosprosessissa niin merkittävä rooli, että myös sikkäläisen menettelyn pääpiirteiden läpikäynti tässä yhteydessä on perusteltua.

USA:n perustuslaki takaa – lievimpiä rikosasioita lukuun ottamatta – syytetylle oikeuden jury- eli valamiesoikeudenkäyntiin. Tällainen täysimittainen rikosprosessi on usein raskas niin ajallisesti kuin sen vaatimien resurssien puolesta. Tästä johtuen erilaiset syyttäjän ja puolustuksen väliset sopimukset, joilla syytetty ilmoittaa luopuvansa oikeudestaan valamiesoikeudenkäyntiin sekä itsekriminointisuojaan (= tunnustavansa sen rikoksen, josta häntä epäillään) vastineeksi syyttäjän lupauksesta

vaatia syytetyille lievempää rangaistusta, ovat muodostuneet hyvin suosituiksi yhdysvaltalaisessa rikosoikeudenkäytössä. Viime vuosikymmenten tiedot osoittavat, että kaikista rikosasioista yli 90 % ratkaistaan tällaisissa erityyppisissä *plea bargain* -menettelyissä.⁸⁹

Syyteneuvottelua on sen varhaisissa muodoissa hyödynnetty Yhdysvalloissa tietävästi ainakin jo 1800-luvulta alkaen. USA on common law -maa, ja myös syyteneuvottelun käyttö on maassa kehittynyt pikemminkin oikeuskäytännön kuin lainsäätäjien ohjauksen varassa. Koska rikoslainsäädäntö ja rikosoikeudenkäyttö on jaettu osin liittovaltion, osin osavaltioiden vastuulle, voi käytännöissä olla myös osavaltio-kohtaista vaihtelua, myös esimerkiksi sen suhteen, missä laajuudessa syyteneuvottelua on mahdollista hyödyntää; jotkut osavaltiot ovat kieltäneet menettelyn käytön (erittäin) vakavissa rikoksissa, kun taas toisissa neuvottelua on mahdollista käyttää jopa rikoksissa, joissa maksimirangaistuksena on kuolemantuomio.⁹⁰

Yleisesti ottaen syyteneuvottelu voidaan toteuttaa usealla eri tavalla riippuen muun muassa siitä, mitkä tapauksen osat ovat osapuolten neuvottelun kohteena. *Sentence bargain* -nimityksellä viitataan menettelytapaan, jossa epäilty tunnustaa hänen tekemäkseen epäillyn rikoksen (*guilty plea*) ja vastineeksi tästä tuomittavaa rangaistusta lievennetään. Neuvottelut kohdistuvat siis epäillyn tunnustamishalukkuuteen sekä teosta tuomittavan rangaistuksen mittaamiseen. *Sentence bargain* edustaneekin monelle syyteneuvottelua tyypillisimmässä muodossaan.⁹¹

*Charge bargain*issa puolestaan neuvottelut kohdistuvat siihen, mistä tekokokonaisuudesta ja/tai rikosnimikkeestä syyttäjä vastaajaa syyttää. Vastineena tunnustamisesta syyttäjä tarjoutuu nostamaan syytteen vain osasta vastaajan epäilyksi tekemistä rikoksista tai lievemmästä tekemuodosta kuin ilman tunnustusta syyttäisi. Tällöin vastaajalle tuomittava seuraamus määrittyy lievemmäksi sen vuoksi, että syytekokonaisuus on lievempi kuin ilman syyteneuvottelua.⁹²

*Fact bargain*ista on taas kyse silloin, kun osapuolet neuvotteluissa sopivat niistä tosiseikoista, joihin syyttäjä vetoaa syytteen toteennäyttämiseksi tai seuraamuksen määrittämiseksi. Osapuolet voivat sopia esimerkiksi, että aiheutetun vahingon määrä tunnustetaan (ja kirjataan syytteesen) tosiasiallista summaa pienempänä tai että syyttäjä syyttää pelkästään törkeästä varkaudesta törkeän ryöstön sijaan.⁹³

Siinä, mitä yllä kuvatuista syyteneuvottelumenettelyn ”perusmalleista” voidaan käyttää ja millä ehdoin, on maakohtaista vaihtelua. Esimerkiksi Suomessa syyteneuvottelu on päädytty kirjaamaan lakiin ainoastaan ensiksi mainitussa *sentence bargain* -muodossa. Suomessa neuvottelut keskittyvät siis siihen, tunnustaako epäilty rikoksen ja minkälainen seuraamuslievennys tästä voidaan vastineena antaa – rikosnimikkeestä ja teonkuvauksesta ei ole sallittua neuvotella⁹⁴. Monissa muissakin maissa on saatettu rajoittaa syyteneuvottelun käyttötapoja vain yhteen tai osaan edellä kuvatuista menettelymalleista. Yhdysvalloissa kuitenkin kaikki edellä kuvatut kolme menettelyä ovat käytössä yhtäläisesti, joskin *sentence bargain* lienee sielläkin eniten käytetty. Kaikkia kolmea mallia voidaan soveltaa myös samanaikaisesti – osapuolet

⁸⁹ OmMI 26/2012, 26; Ross 2006, 717.

⁹⁰ OmMI 26/2012, 26; Tuomisto 2014, 14–15.

⁹¹ OmMI 26/2012, 27.

⁹² OmMI 26/2012, 27.

⁹³ OmMI 26/2012, 27.

⁹⁴ Suomessa syyttäjällä on tosin lisäksi mahdollisuus tehdä harkinnanvarainen syyttämättä jättämispäätös osasta epäillyn tekemiksi epäillyistä rikoksista osana syyteneuvottelukokonaisuutta (ROL 1:8.2).

voivat siis neuvotella niin syytteen sisällöstä, teonkuvauksesta, rikosoikeudellisesta määrittämisestä ja syytekokonaisuuden rajaamisesta kuin rangaistuksen mittaamisestakin.⁹⁵

Edellä kuvattujen syyteneuvottelun ”perusmallien” lisäksi yhdysvaltalaisessa syyteneuvottelussa tunnetaan myös oikeuskäytännössä kehittyneet muodot *nolo contendere* ja *Alford plea*. Ensiksi mainitussa on kyse ns. *no contest pleasta*, jossa syyteneuvotteluun osallistuva vastaaja ei kiistä rikosta, mutta ei toisaalta myöskään lausu olevansa syyllinen tai syytön. Hän siis tunnustaa syytteen sisällön, muttei omaa syyllisyyttään kuvattuun tekoon. *Alford plea* on puolestaan USA:n korkeimman oikeuden *North Carolina v. Alford* -tuomioon perustuva vastaus, jossa vastaaja nimenomaisesti kiistää syyllisyytensä, mutta myöntää että syyttäjällä on riittävä näyttö vastaajan tuomitsemiseen ja suostuu siten rangaistukseen.⁹⁶

Syyteneuvottelu on jo määritelmällisesti hyvin syyttäjävetoinen prosessi kaikkialla missä menettely on käytössä. Yhdysvalloissa syyttäjän rooli ja toimintavaltuudet ovat kuitenkin poikkeuksellisen korostuneet. Syyttäjän rooli poikkeaa yleisestikin rikosprosessissa merkittävästi esimerkiksi suomalaisesta mallista. Liittovaltion syyttäjät ovat Yhdysvaltain presidentin nimittämiä virkamiehiä, kun taas osavaltiotasolla syyttäjät valitaan yleensä vaaleilla.⁹⁷ Tämä tuo osavaltion syyttäjän toimenkuvaan korostuneen poliittisen roolin, joka ohjaa jossain määrin myös syyttäjän toimintaa toimikauden aikana – varmistaakseen uudelleenvaalintansa syyttäjän on toimittava tavalla, joka miellyttää äänestäjiä.

Yhdysvaltalaisessa rikosprosessissa ei ole käytössä syytepakkoa – syytteen nostaminen on siis vahvasti syyttäjän omassa harkintavallassa. Syyttäjän ei myöskään tarvitse paljastaa asiassa esitutkinnassa kertynyttä näyttöä puolustukselle ennen syytteen nostamista. Lisäksi USA:n korkeimman oikeuden linjauksen mukaan edes syyteneuvotteluissa syyttäjän ei tarvitse paljastaa vastaajalle sellaista näyttöä, joka olisi vastaajalle myönteistä⁹⁸. Syyttäjän neuvotteluasema on siis syyteneuvottelussa puolustukseen verrattuna erittäin vahva⁹⁹. Neuvotteluosapuolten epätasapainon, ankaran rangaistuskäytännön ja korkeiden rangaistusasteikkojen seurauksena vastaajalle muodostuva paine osallistua syyteneuvotteluihin ja hyväksyä menettelyssä saavutettu neuvottelutulos on suuri. Yhdysvaltalaisista syyteneuvottelumenettelyä onkin kritisoitu ankarasti ennen muuta siitä, että järjestelmä luo epäilylle epäasiallisen suuren paineen tunnustaa häneen kohdistuva rikosepäily, riippumatta epäilyn paikkansapitävyydestä tai rikoksesta kertyneen näytön riittävydestä. Toisaalta syyteneuvottelumenettelyn suuret käyttömäärät mahdollisesti osaltaan heijastavat epäluottamusta myöskin täysimittaisen valamiesoikeudenkäynnin asianmukaisuuteen ja oikeusvarmuuteen.¹⁰⁰

Syyteneuvottelumenettelyn käyttö kuitenkin pitää sitkeästi USA:ssa pintansa, ennen muuta pragmaattisten seikkojen vuoksi; yhdysvaltalaisen rikosprosessijärjestelmän toimintakyky nojautuu lähes kokonaan sille premissille, että ehdoton valtaosa rikostapauksista ratkaistaan täysimittaisen oikeudenkäynnin sijaan syyteneuvottelumenettelyssä. Myös syyttäjillä on voimakas insentiivi syyteneuvottelumenettelyn

⁹⁵ OmMI 26/2012, 27.

⁹⁶ OmMI 26/2012, 27; Tuomisto 2014, 10; *North Carolina v. Alford* – 400 U.S. 25 (1970).

⁹⁷ Tuomisto 2014, 16.

⁹⁸ *United States v. Ruiz* 536 U.S. 622 (2002).

⁹⁹ Griffin 2001, 270–272.

¹⁰⁰ Ross 2006, 717–718.

käyttöön – yhtäältä johtuen työmäärän hallinnasta, toisaalta jo edellä viitatuista osavaltiosyyttäjien poliittisesta roolista, joka luo painetta syyksi lukevien tuomioiden maksimointiin.¹⁰¹

L.2 Iso-Britannia

Iso-Britanniassa on Yhdysvaltojen tavoin common law -perinteeseen pohjaava oikeusjärjestys, jossa oikeustapausten oikeutta luova vaikutus on merkittävä. Lisäksi Iso-Britannia on jakautunut sisäisesti kolmeen alueeseen – Skotlanti, Pohjois-Irlanti sekä yhteisesti Englanti ja Wales –, joissa on tietyin osin omaa, toisistaan poikkeavaa lainsäädäntöä.

Keskeinen määrittävä tekijä kaikkien Britannian alueiden rikosprosesseissa on kuitenkin se, mikä epäillyn kanta on häntä koskeviin syytteisiin – kiistääkö vai myöntääkö hän syyllisyytensä niihin. Tätä tiedustellaan epäillyltä heti rikosasian käsittelyn alkajaisiksi (*“How do you plead?”*) ja täysimittainen rikosprosessi käynnistyy vain siinä tapauksessa, että epäilty ilmoittaa kiistävänsä rikoksen (*“plea of not guilty”*). Mikäli epäilty sen sijaan ilmoittaa tunnustavansa rikoksen, varsinaista oikeudenkäyntiä ei asiassa järjestetä. Tällöin syyttäjä ainoastaan esittää tuomioistuimelle juttua koskevan tosiseikaston, jonka jälkeen tuomioistuin julistaa asiassa tuomion. Syytteen tunnustaessaan (*“guilty plea”*) epäilty siis luopuu oikeudestaan täysimittaiseen oikeudenkäyntiin. Tunnustuksella on yleensä myös seuraamusta lieventävä vaikutus niilläkin alueilla (kuten Skotlannissa), jossa rikosprosessi ei varsinaisesti tunne erillistä syyteneuvottelumenettelyä; mikäli tunnustus annetaan heti prosessin alkuvaiheessa, saattaa se lieventää tuomittavaa rangaistusta jopa kolmanneksen.¹⁰²

Seuraavassa keskitytään kuvaamaan Englannin ja Walesin (jatkossa näihin alueisiin viitataan yhteisesti nimellä ”Englanti”) alueella käytössä olevaa, erikseen säänneltyä *plea bargaining*- eli syyteneuvottelumenettelyä.

Englannissa rikosasioita käsittelee ensimmäisen asteen tuomioistuimena kaksi erityyppistä tuomioistuinta: *Magistrate’s Court* ja *Crown Court*. Ensiksi mainittuun keskitetään pääsääntöisesti lievien rikosasioiden käsittely; Magistrate’s Court onkin toimivaltainen käsittelemään vain summaarisia rikosasioita ja lieviä syyteasioita. Se ei voi tuomita vastaajalle ankarampaa rangaistusta kuin korkeintaan kuuden kuukauden vankeusrangaistuksen. Myös sakkorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun tai tiettyjen turvaamistoimien, kuten eläintenpitokiellon määrääminen kuuluu Magistrate’s Courtin toimivaltuuksiin. Yli 95 % kaikista rikosasioista käsitellään Magistrate’s Courtissa. Vakavammat rikosasiat, kuten henkirikokset, raiskaukset tai ryöstörikokset, kuuluvat Crown Courtin toimivaltaan.¹⁰³

Kummassakin tuomioistuimessa syyteneuvottelun käyttö on hyvin yleistä: viime vuosina Magistrate’s Courtin käsittelemistä tapauksista n. 78 % ja Crown Courtin käsittelemistä rikosasioista noin 70 % olivat sellaisia, joissa vastaaja valitsi *guilty plea*.¹⁰⁴

¹⁰¹ Ross 2006, 717–718.

¹⁰² Ashworth & Redmayne 2005, 264–265; Public services information in Scotland <https://www.mygov.scot/criminal-court-case/pleading/>, vierailtu 27.3.2020.

¹⁰³ <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/who-are-the-judiciary/judicial-roles/magistrates/#criminalcourt>; <https://www.gov.uk/courts>, vierailtu 27.3.2020.

¹⁰⁴ Crown Prosecution Service – Annual Report and Accounts 2018–19, 21–25.

Guilty plea suosiota selittänee se, että englantilaisessa rikosprosessissa sen valitsemiselle on luotu vahva kannustin¹⁰⁵. Pelkkä tunnustaminen itsessään voi alentaa vastaajalle tuomittavaa seuraamusta noin 1/4–1/3 verran, riippuen siitä, kuinka aikaisessa vaiheessa tunnustus on annettu. Seuraamuslievennystä määrittäessään tuomarin on otettava huomioon sekä tunnustuksen antamisvaihe sekä tapauksen ja tunnustamistahdonilmauksen konteksti¹⁰⁶. Huomionarvoista kuitenkin on, että seuraamusmatemaattisesti tunnustaminen on vain yksi osa seuraamuksen mittaamiseen vaikuttavia tekijöitä puntaroidessa ja sille lasketaan oma, muista mitausperusteista itsenäinen arvonsa. Seuraamusarvioinnissa ohjeena on, että ensin tulee huomioida muut tapauksessa kyseeseen tulevat, seuraamusta mahdollisesti lieventävät tai ankaroittavat seikat. Vasta tämän jälkeen määritettyyn rangaistukseen lisätään vielä tunnustamisen mukanaan tuoma alennus. Tuomiossa on ilmoitettava myös, mikä rangaistus olisi ollut ilman tunnustusta.¹⁰⁷

Edelleen on huomattava, että tunnustuksesta vastaajalle vastineeksi annettava seuraamuslievennys tapahtuu prosessiekonomisella perusteella (käsittelyn nopeutuminen ja helpottuminen). Tästä prosessiekonomisesta tunnustamisen palkitsemisesta erotetaan vielä erilliseksi seikakseen vastaajan katumus – katumus huomioidaan siis erikseen, itsenäisenä seuraamusarvointiin vaikuttavana perusteenaan.¹⁰⁸ Niin ikään varsinaisesta tunnustamisesta erillisiä, itsenäisesti huomioitavia lievennysperusteita ovat muun muassa itsensä ilmiantaminen sekä ns. kruununtodistajajärjestelmä, jossa henkilö antaa tietoja jonkun toisen henkilön tekemästä rikoksesta oman rangaistuksensa lieventämiseksi.¹⁰⁹ Mikäli jutussa tulee kyseeseen siis yksi tai useampi edellä mainituista seikoista – vastaajan katumus, itsensä ilmiantaminen tai kruununtodistajana toimiminen –, näiden mahdollinen vaikutus seuraamuksen mittaamiseen huomioidaan siis ennen varsinaisen ”tunnustuslennuksen” lisäämistä, yhdessä muiden yleisten lieventävien ja ankaroittavien tekijöiden kanssa.

Myös Englannissa syyteneuvotteluprosessi on vahvasti syyttäjävetoinen. Syyttäjät luotsaavat prosessia kahden eri ohjeistuksen varassa, joista *Casework Quality Standards* on yleisluontoisempi ja *Code for Crown Prosecutors* yksityiskohtaisempi ja keskeisin.

Syyttäjän on ensinnäkin arvioitava jutun yleiset kriteerit, kuten syytekynnyksen ylittyminen sekä asiaan mahdollisesti liittyvät julkiset intressit, joilla voi olla vaikutusta siihen, voidaanko asiassa käydä syyteneuvotteluja ja minkä sisältöisinä. Toisekseen syyttäjän vastuulla on huolehtia siitä, että vastaajan tarjoama *guilty plea* on hyväksyttävissä. Vastaajan tunnustuksen on oltava yhteensopiva tapauksen tosiseikaston kanssa ja tunnustetusta teosta mitattavan rangaistuksen oikeasuhtainen teon vakavuuteen nähden. Jos asiassa on useampi vastaaja, heidän tunnustamiensa tekojen/osatekojen tosiseikaston tulee olla myös yhteensopiva tapauskokonaisuuden kannalta. Syyttäjä ei voi siis hyväksyä tunnustusta, joka kattaisi selvästi lievemmän

¹⁰⁵ Ashworth & Redmayne 2005, 265.

¹⁰⁶ <https://www.gov.uk/guidance/the-acceptance-of-pleas-and-the-prosecutors-role-in-the-sentencing-exercise>, vierailtu 31.3.2020; Sentencing Council Guidelines: Reduction in Sentence for a Guilty Plea 2017, 5.

¹⁰⁷ Sentencing Council Guidelines: Guideline Judgments Case Compendium 2005, 9–10 ja Reduction in Sentence for a Guilty Plea 2017, 5.

¹⁰⁸ Sentencing Council Guidelines: Guideline Judgments Case Compendium 2005, 9–10 ja Reduction in Sentence for a Guilty Plea 2017, 5.

¹⁰⁹ Ashworth 2010, 180.

tai tapauskuvaukseltaan poikkeavan teon kuin se, mitä asiassa saatu selvitys osoittaa. Toisaalta myös ns. ylisyyttäminen on kielletty, joten myös syyttäjän tulee pitäytyä tutkinnassa saadun näytön puitteissa syytettä laatiessaan. Mikäli osapuolet eivät pääse yhteisymmärrykseen tapauksen tosiseikastosta tai muista näytöllisistä kysymyksistä, tulee asiassa järjestää kuuleminen tuomioistuimessa (ns. *Newton hearing*), jossa tuomari ratkaisee erimielisyyden hänelle esitettyjen näkemysten ja näytön pohjalta.¹¹⁰

Syyteneuvotteluprosessin aikana syyttäjän tulee niin ikään huolehtia myös siitä, että rikoksen asianomistajan ja/tai hänen läheistensä intressi ja näkemykset tulevat asianmukaisesti huomioiduksi. Asianomistajan tai hänen läheistensä intressi tai näkemykset voivat vaikuttaa myös siihen, voidaanko vastaajan tunnustus hyväksyä (ainakaan sen sisältöisenä kuin vastaaja esittää). Lopullinen päätävävalta tässäkin suhteessa on kuitenkin syyttäjällä. Syyttäjän tulee myös huolehtia siitä, että tuomioistuimella on käytössään tarvittavat tiedot seuraamusarvioinnin tekoa varten – kuten asiassa vaikuttavat tapauskohtaiset seikat tai yleisemmän tason seuraamusarviointiin vaikuttavat linjaukset tai tapaukseen soveltuvat oikeustapaukset jne. –; tarvittaessa syyttäjän tulee avustaa tuomioistuinta toimittamalla tälle soveltuva materiaali. Syyttäjä voi myös antaa oman näkemyksensä tuomioistuimelle siitä, mikä rangaistuksen tulisi olla. Tuomioistuimella on kuitenkin viimekätinen ja itsenäinen ratkaisovalta seuraamuksen mittaamisessa.¹¹¹

L.3 Saksa

Saksassa syyteneuvottelu käytäntönä on ollut tunnettu jo 1970-luvulta alkaen. Käytäntö oli kuitenkin pitkään lähinnä epävirallista: kyse oli ennen muuta laajamittaisten talousrikosten käsittelyn yhteydessä käydyistä keskusteluista ja neuvotteluista tuomarin, vastaajan ja syyttäjän kesken, joissa tavoitteena oli saavuttaa yhteisymmärrys syytteen sisällöstä ja käsitellä asia ripeästi pois päiväjärjestyksestä. Talousrikosten vanavedessä menettelyn käyttö laajentui myös muihin rikostyyppeihin.¹¹²

Syyteneuvottelu sai siis kehittyä pitkään epävirallisten käytäntöjen varassa, kunnes vuonna 2009 menettely kirjattiin Saksan rikosprosessilakiin ja syntyi laintasoinen, ns. muodollinen syyteneuvottelu, sopimusmenettely¹¹³. Saksan perustuslakituomioistuin osaltaan sinetöi menettelyn käytön vahvistamalla lakiin kirjatun virallisen syyteneuvottelun olevan Saksan perustuslain mukainen kolmea tapausta koskevassa yhteisessä tuomiossaan vuonna 2013¹¹⁴. Virallisen sopimusmenettelyn käyttöönotolla pyrittiin yhdenmukaistamaan olemassa olevia käytäntöjä ja karsimaan ongelmalliseksi katsotun epävirallisen neuvottelureitin käyttöä, ja epävirallisen syyteneuvottelun käyttäminen onkin nykyisen lainsäädännön mukaan kielletty¹¹⁵. Tästä

¹¹⁰ The Code for Crown Prosecutors <https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors>; Attorney General's Office Guidance: The Acceptance of Pleas and the Prosecutor's Role in the Sentencing Exercise <https://www.gov.uk/guidance/the-acceptance-of-pleas-and-the-prosecutors-role-in-the-sentencing-exercise>, vierailtu 31.3.2020.

¹¹¹ The Code for Crown Prosecutors <https://www.cps.gov.uk/publication/code-crown-prosecutors>; Attorney General's Office Guidance: The Acceptance of Pleas and the Prosecutor's Role in the Sentencing Exercise <https://www.gov.uk/guidance/the-acceptance-of-pleas-and-the-prosecutors-role-in-the-sentencing-exercise>, vierailtu 31.3.2020.

¹¹² Rauxloh 2011, 298–299.

¹¹³ Rauxloh 2011, 320–321.

¹¹⁴ Mosbacher 2014, 5; Weigend & Turner 2014, 81, 94.

¹¹⁵ Rauxloh 2011, 320.

huolimatta epävirallisten neuvottelujen eliminointitavoite ei nähtävästi käytännössä ole toteutunut ainakaan toivotussa mittakaavassa – Saksan perustuslakituomioistuimen tekemän selvityksen perusteella vuoden 2009 lain voimaantulon jälkeenkin jopa 59 % tutkimukseen osallistuneista tuomareista kertoi käyttäneensä yli puoleen käsittelemistään syyteneuvottelutapauksista epävirallisia menettelyjä. Myöskään kaikissa virallisen mallin mukaan käymissään syyteneuvottelutapauksissa tuomarit eivät olleet soveltaneet lakia täysimääräisesti.¹¹⁶

Vuonna 2009 voimaantulleen, virallisen sopimusmenettelyn käyttöalaksi on määritelty suhteellisen suuripiirteisesti ”sopivat tapaukset” – joskin käytännössä tällä tarkoitetaan ensisijaisesti laajoja ja monimutkaista todistelua vaativia juttuja. Vaikka asianomistajalla on saksalaisessa rikosprosessissa muutoin sangen vahva asema, syytesopimuksen tekemiseen ei vaadita asianomistajan suostumusta. Perusteet tälle ovat sekä pragmaattiset (mikäli suostumus vaadittaisiin, moni sopimus jäisi tämän suostumuksen saamatta jäämisen takia solmimatta) että oikeusteoreettiset: sopimusmenettelyssä osapuolet neuvottelevat käytännössä lähinnä rangaistuksen mittaamisesta tunnustamisen vastineena eikä tavanomaisessakaan rikosprosessissa asianomistajalla ole sanavaltaa siihen, minkälainen seuraamus vastaajalle mitataan¹¹⁷. Saksalaisessa sopimusmenettelyssä menettelyn käytön edellytyksenä on, että vastaaja tunnustaa syytteen kohteena oleva teon¹¹⁸. Ns. *nolo contendere* -vaihtoehto ei siis ole mahdollinen.

Kuten yllä todettua, sopimusmenettelyssä neuvottelun kohteena ovat ne lainmukaiset seuraamukset, joista tuomioistuimella on muutenkin valta rikosasioissa päättää – käytännössä menettelyssä sovitaan siis siitä, minkälainen seuraamus vastaajalle mitataan vastineena hänen tunnustuksestaan¹¹⁹. Saksalaisen menettelyn erityispiirteenä on tuomioistuimen suuri rooli menettelyn osapuolena. Sen sijaan että syyttäjä ja puolustus kävisivät neuvottelut keskenään, tuomioistuin on mukana aktiivisena osapuolena ja asettaa ne raamit, joiden sisällä syyttäjä ja vastaaja voivat sopimuksen laatia: tuomioistuin ilmoittaa, mikä sisältöisenä asiaa koskeva sopimus voidaan tehdä ja määrittää myöskin ala- ja ylärajan seuraamukselle, joka asiassa voidaan vastaajalle tuomita.¹²⁰ Sopimusmenettelyssäkin on tarkoituksena pyrkiä aineellisesti oikeaan tuomioon; niinpä osapuolten neuvottelema sopimus ei sido tuomioistuinta, mikäli asian käsittelyssä ilmenee, että oikeudellisesti tai tosiasiallisesti merkittäviä seikkoja on jätetty huomioimatta tai sellaisia on tullut ilmi myöhemmin ja tuomioistuin katsoo, ettei seuraamus siten ole enää oikeasuhtainen tekoon tai tekijän syyllisyyteen nähden tai mikäli tuomioistuin havaitsee, että tapauksen olosuhteet poikkeavat siitä, mikä tuomioistuimen käsitys on ollut¹²¹.

Sopimusmenettelyssä annettu tunnustus tuottaa vastaajalle yleensä enintään kolmasosan lievennyksen rangaistukseen. Myös tapauksen muun näytön on tuettava tunnustusta. Vastaajalta ei edellytetä seuraamuslievennyksen saamiseksi erityistä

¹¹⁶ Weigend & Turner 2014, 92–93.

¹¹⁷ Weigend & Turner 2014, 99–100; Ceffinato 2013, 875; Tuomisto 2014, 28.

¹¹⁸ Strafprozeßordnung 257 c §, ks, myös Weigend & Turner 2014, 90.

¹¹⁹ OmMI 26/2012, 29.

¹²⁰ OmMI 26/2012, 29, Weigend & Turner 2014, 91.

¹²¹ Rauxloh 2011, 321, Weigend & Turner 2014, 91.

katumuksen osoitusta – tunnustuksen voi antaa siis myös vain ns. taktisista ja seuraamusmatemaattisista syistä –, joskin mahdollista on että vastaajan ilmaisema katumus huomioidaan tapauksessa lisäksi erillisenä lieventävänä seikkana.¹²²

Saksalaisessa syyteneuvottelumenettelyä koskevassa keskustelussa on puhuttanut myös nimenomaan rangaistuslievennyksen mahdolliset vaikutukset rikosprosessin oikeusturvatakeisiin, ennen muuta epäillyn itsekriminointisuojaan. Etenkin niissä tapauksissa, joissa tunnustamisen vastineeksi tarjotaan huomattavaa seuraamuslievennystä (esimerkiksi rangaistuslajin vaihtoa ja lisäksi mahdollisesti myös rangaistuksen keston lyhenemistä), kasvaa riski siitä, että epäillylle muodostuu epäasiallisen suuri paine osallistua menettelyyn ja tunnustaa epäilty rikos – osallistumisen ja tunnustamisen vapaaehtoisuuden aitous voivat näin ollen vaarantua.¹²³

Sopimusmenettelyssä neuvottelun kohteena on nimenomaan, kuten edellä on jo tuotu esiin, teosta tuomittavan seuraamuksen ankaruus. Esimerkiksi teonkuvaukseen liittyvistä seikoista ei siis voi virallisen menettelyn yhteydessä neuvotella. Käytännössä kuitenkin neuvottelut saattavat ilmeisesti ulottua pelkkää seuraamuslievennystä pidemmälle; etenkin epävirallisen menettelyn kontekstissa tai silloin, kun siinänsä ”virallista reittiä” käytävään neuvotteluun yhdistetään elementtejä epävirallisen neuvottelun puolelta, myös muut osatekijät saattavat olla neuvottelun kohteena.¹²⁴

Syyteneuvottelumenettely – virallisen tai epävirallisen – lisäksi saksalaisessa rikosprosessissa on käytössä myös ns. ehdollisen syyttämättä jättämisen nimellä tunnettu menettely. Siinä syyttäjä jättää syytteen nostamatta epäilystä rikoksesta sillä ehdolla, että epäilty suorittaa vastineeksi jonkun tietyn, yleishyödyllisen toimen. Tällaisia voivat olla esimerkiksi suoritus rikoksella aiheutettujen vahinkojen korvaamiseksi, rahakorvauksen maksaminen valtiolle, yleishyödylliselle yhteisölle tai rikoksen uhrille, jonkin muun yleishyödyllisen teon tekeminen tai määrätyille kursseille osallistuminen. Ehdollinen syyttämättä jättämispäätös tehdään yhteisymmärryksessä syytetyn sekä sen tuomioistuimen kanssa, joka syytteen käsittelee. Samalla syyttäjä asettaa määrääjän (enimmillään yleensä kuusi kuukautta, tietyissä tapauksissa vuosi), jonka kuluessa epäillyn on päätöksessä määriteltävä velvoite täytettävä. Jos velvoitetta ei tässä ajassa suoriteta, asia palautuu syyteharkintaan. Jos taas velvoite täytetään ehtojen mukaisesti, asian käsittely päätetään tuomioistuimen vahvistamalla sillensäjättämispäätöksellä eikä epäillyn syyttömyysolettamaa kumota missään vaiheessa.¹²⁵

Ehdollinen syyttämättä jättäminen on tarkoitettu sovellettavaksi tiettyjen, rangaistusteitsekoltaan vähäisempien massarikosten käsittelyyn, jollaisia ovat esimerkiksi suurin osa huumausainerikoksista, ympäristörikokset, omaisuusrikokset, talousrikokset ja vähäiset henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Syyttäjä saattaa tällaisten rikosten kohdalla tiedustella epäiltyä jo esitutkintavaiheessa tämän halukkuutta ehdolliseen syyttämättä jättämiseen ja sitä, minkälaisen summan tämä olisi valmis maksamaan vastineena syyttämättä jättämispäätöksestä. Mikäli osapuolet pääsevät yhteisymmärrykseen, syyttäjä esittää tuomioistuimelle esitutinnan päättämistä.¹²⁶

¹²² Rauxloh 2011, 310–311; Weigend & Turner 2014, 93.

¹²³ Tuomisto 2014, 28, Weigend & Turner 2014, 94 alaviite 67.

¹²⁴ Weigend & Turner 2014, 93, Tuomisto 2014, 28.

¹²⁵ OmMI 26/2012, 30.

¹²⁶ OmMI 26/2012, 30.

L.4 Viro

Virossa nykymuotoinen, ns. sopimusmenettelyn nimellä kulkeva syyteneuvottelumenettely (*kokkuleppmenetlus*) otettiin käyttöön vuonna 2004¹²⁷.

Neuvotteluissa syyttäjä ja vastaaja pyrkivät pääsemään sopimukseen teon oikeudellisesta luonteesta, aiheutetun vahingon laajuudesta ja vastaajalle tuomittavasta rangaistuksesta. Jos yksimielisyyttä ei synny, asian käsittely jatkuu tavanomaisessa rikosprosessissa. Jos taas neuvottelutulokseen päästään, osapuolet laativat sopimuksesta asiakirjan, joka toimitetaan tuomioistuimen tarkasteltavaksi. Mikäli tuomioistuin katsoo sopimuksen ja jutun esitutkintapöytäkirjan perusteella asian soveltuvan sopimusmenettelyssä ratkaistavaksi, se kutsuu syyttäjän ja vastaajan käsittelyyn. Käsittelyn tarkoituksena on varmentaa, että vastaaja on ymmärtänyt sopimuksen sisällön ja merkityksen, että vastaajan tarkoituksena on ollut tehdä kyseinen sopimus ja että vastaaja on edelleen halukas pitäytymään sopimuksessa. Jos vastaus kysymyksiin on myönteinen, tuomioistuin antaa sopimuksen vahvistavan tuomion. Jos taas tuomioistuin katsoo, että edellytyksiä sopimuksen hyväksymiseksi ei ole, se palauttaa asian viran puolesta syyttäjälle. Annetusta tuomiosta ei ole valitusoikeutta muutoin kuin prosessuaalisilla perusteilla tai tuomioistuimen väärän lainsoveltamisen johdosta.¹²⁸

Sopimusmenettelyyn osallistuvalla vastaajalla on aina oltava oikeudellinen avustaja, minkä lisäksi syyttäjän on neuvotteluissa kerrottava vastaajalle hänen oikeutensa (mm. oikeus osallistua neuvotteluihin, esitysten tekeminen rangaistuksen määrästä ja lajista, oikeus solmia sopimus tai jättää se solmimatta) sekä informoida häntä valitusoikeuden rajoituksista menettelyssä annettuun tuomioon. Vastaajalla avustajineen on lisäksi oikeus saada jutun esitutkimateriaali nähtäväkseen ennen menettelyn käynnistämistä. Mikäli jutussa on useampia vastaajia, vaaditaan heiltä kaikilta suostumus sopimusmenettelyn käyttämiseen. Myös mahdollisten asianomistajien on annettava suostumus menettelyn käyttöön. Sopimusmenettely voidaan käynnistää niin syyttäjän kuin vastaajankin aloitteesta ja missä vaiheessa jutun käsittelyä hyvänsä. Vastaaja voi myös vetäytyä sopimuksesta milloin vain ennen tuomion antamista.¹²⁹

Lainsäädännössä on suljettu sopimusmenettelyn piiristä pois tietyt erityisen vakavat rikokset, jotka ovat pääasiassa henkeen ja terveyteen kohdistuvia rikoksia.¹³⁰ Vaikka laki ei sinänsä mahdollista rangaistuksen alentamista suoraan sopimusmenettelyn nojalla, sopimusmenettelyssä tuomittavat seuraamukset ovat käytännössä lievempiä kuin tavanomaisessa rikosprosessissa tuomitut. Seuraamuksen mittaamisessa voidaan ottaa huomioon vastaajan yhteistyöhalukkuus sekä se, missä vaiheessa jutun käsittelyä sopimusmenettelyyn on ryhdytty: jos menettely käynnistetään heti esitutkinnan valmistuttua, voi menettelyn tuottama seuraamuslievennys olla suurempi kuin jos menettelyyn siirrytään vasta tavanomaisen rikosprosessin loppupuolella.¹³¹

¹²⁷ Sillaots 2004, 116.

¹²⁸ OmMI 26/2012, 30–32, Tuomisto 2014, 29–31, Sillaots 2004, 116.

¹²⁹ OmMI 26/2012, 30–32, Estonia Prosecution Office information 2016 http://transparency.ee/cm/files/lisad/prosecutors_office_of_estonia.pdf, vierailtu 12.5.2020.

¹³⁰ Sillaots 2004, 116, Estonia Prosecution Office information 2016 http://transparency.ee/cm/files/lisad/prosecutors_office_of_estonia.pdf, vierailtu 12.5.2020.

¹³¹ OmMI 26/2012, 31.

Sopimusmenettelyyn osallistuminen ei edellytä vastaajalta teon tunnustamista – sopimuksen aikaansaamiseksi riittää siis, että vastaaja antaa suostumuksensa sopimuksen solmimiseen, hänelle tuomittavaan seuraamukseen ja mahdollisiin vahingonkorvauksiin. Vastaaja voi siis antaa suostumuksensa syytteessä käsiteltävän teon oikeudelliselle arvioinnille ilman, että suoranaisesti myöntää syyllisyyttään kyseiseen tekoon.¹³² Tältä osin menettelyä voidaanakin rinnastaa aiemmin selostettuun yhdysvaltalaiseen *nolo contendere* -menettelyyn.

Vaikka kyseessä onkin siis vahvasti sopimus pohjainen menettely, osapuolten on kuitenkin sopimusta tehdessään huomioitava esitutkintapöytäkirjasta ilmenevä näyttö. Sopimusta ei siis voida tehdä sellaisesta teosta, josta esitutkintamateriaalin perusteella ei löydy näyttöä eivätkä osapuolet pääsääntöisesti toisaalta myöskään voi sopimuksessaan määritellä tekoa lievemmäksi kuin mihin esitutkintapöytäkirja antaisi aihetta. Käytännössä kuitenkin tapauksissa, joissa näyttö ei esimerkiksi ole kaikilta osin riidatonta ja näytön arviointi tavallisessa rikosprosessissa edellyttäisi pitkää ja kallista käsittelyä, syyttäjä voi rajata teon sopimukseen riidattoman näytön katkamilta osin jolloin myös rikosnimike tyypillisesti muotoutuu lievemmäksi.¹³³

Sopimusmenettelyn lisäksi Virossa on käytössä myös toisenlainen kevennetty menettely rikosasioiden käsittelyyn¹³⁴. Vastaaja voi pyytää syyttäjältä tämän menettelyn käyttöä, jolloin syyttäjä toimittaa pyynnön syytteen mukana tuomioistuimeen. Mikäli tuomioistuin hyväksyy pyynnön kevennetyn menettelyn käyttämisestä, se järjestää asiassa käsittelyn, jossa vastaajan on oltava henkilökohtaisesti paikalla. Suullista näyttöä ei silti käsittelyssä oteta vastaan, vaan asia ratkaistaan yksinomaan esitutkintamateriaalin pohjalta. Myöskään kevennetyn menettelyn käyttäminen ei edellytä vastaajalta tunnustamista, ainoastaan suostumusta menettelyn käytöstä ja mittavasta seuraamuksesta. Vastaajalla on oikeus vetäytyä menettelystä asian käsittelyn päättymiseen saakka. Kevennetyn menettelyn vastineena vastaaja saa syyksi lukevan tuomion tapauksessa suoraan lain nojalla kolmanneksen alennuksen hänelle tuomittavaan seuraamukseen.¹³⁵

Viron sisällä on nähtävästi jonkin verran alueellista vaihtelua sen suhteen, kumpaa yllä selostetuista menettelyistä suositaan tavanomaisen rikosprosessin vaihtoehtona. Suomen oikeusministeriön tietojen mukaan esimerkiksi Tarton alueella (Viron eteläinen syyttäjänvirasto) suosittaisiin ensiksi selostettua sopimusmenettelyä, kun taas Tallinnassa (pohjoisen syyttäjänviraston alue) jälkimmäinen, kevennetyn menettelyn malli, olisi suositumpi. Vaihtelua saattavat selittää muun muassa tietyt alueelliset erityispiirteet: pienemmillä paikkakunnilla sopimusmenettelyn käyttö nopeuttaa asioiden käsittelyä huomattavasti, sillä solmittu sopimus saadaan vahvistettua tuomioistuimessa muutamissa päivissä sopimuksen allekirjoittamisen jälkeen. Tallinnassa puolestaan näin nopea aikataulu ei ole mahdollinen.¹³⁶

Nopeuttavien menettelyjen käyttö on joka tapauksessa Virossa ilmeisen suosittu vaihtoehto tavanomaiselle rikosprosessille ja niiden suosio on 2010-luvun alkupuolella kasvanut nopeasti. Suomen oikeusministeriön vuonna 2012 laaditun mietinnön mukaan kummassakin edellä selostetuista menettelyistä käsiteltäisiin kussakin noin

¹³² Sillaots 2004, 120.

¹³³ OmMI 26/2012, 31.

¹³⁴ Sillaots 2004, 116, alaviite 3.

¹³⁵ OmMI 26/2012, 32, Estonia Prosecution Office information 2016 http://transparency.ee/cm/files/lisad/prosecutors_office_of_estonia.pdf, vierailtu 12.5.2020.

¹³⁶ OmMI 26/2012, 32.

neljäsosa kaikista alioikeuden rikosasioista¹³⁷. Viron syyttäviviranomaisen vuosikertomuksen mukaan puolestaan vuonna 2015 tehdyistä kaikista lopullisista syyttäjätarkaisuksista 33 % oli sopimusmenettelyssä tehtyjä ratkaisuja ja 15 % kevennetyn menettelyn ratkaisuja.¹³⁸

L.5 Pohjoismaat

Suomi on tällä hetkellä ainoa Pohjoismaa, joka on ottanut varsinaisen syyteneuvotteluksi katsottavan menettelyn osaksi rikosprosessiaan. Norjan ja Tanskan rikosprosesseissa on kuitenkin käytössä tunnustamisoikeudenkäynnin nimellä kulkeva menettely, jossa on nähtävissä yhtäläisyyksiä suomalaisen syyteneuvottelumenettelytapauksen tuomioistuinkäsittelyyn ja toisaalta myös summaariseen käsittelyyn. Ruotsi puolestaan on parhaillaan saanut valmiiksi rikos(prosessi)lain uudistamista koskevan selvityshankkeen, jonka osana työryhmä tarkasteli syyteneuvottelun käyttöönoton mahdollisuutta myös Ruotsissa ja päätyi loppuraportissaan esittämään eräänlaisen, esitutkintavaiheeseen sijoittuvan neuvottelumenettelyn käyttöön ottoa. Islannissa puolestaan on tiettyjen rikostapausten osalta mahdollista käydä neuvottelua hallintoviranomaisten kanssa seuraamuskumulaation välttämiseksi.

L.5.1 Norja

Norjalainen tunnustamisoikeudenkäynti on tarkoitettu käytettäväksi näytöllisesti suhteellisen selvien ns. massarikosten käsittelyyn. Asian käsittely tunnustamisoikeudenkäynnissä edellyttää, että vastaaja on tunnustanut sen rikoksen, josta häntä epäillään tai että kyseessä on näytöllisesti suoraviivainen rikos, kuten rattijuopumus tai ajo-oikeudetta ajaminen. Käsittelyn ehtona on myös, ettei rikoksesta voi seurata ankaraa rangaistusta kuin 10 vuotta vankeutta, että vastaaja tunnustaa rikoksen varauksetta myös tuomioistuimen edessä, että tunnustuksen lisäksi teosta on muutakin syyllisyyttä tukevaa näyttöä ja ettei tuomioistuin pidä menettelyä muutoinkaan ”arveluttavana”. Vastaajan on myös mahdollista tunnustaa oikeudenkäynnissä vähemmän kuin mitä syyttäjät vaatii ja syyttäjällä on mahdollisuus tyytyä myös tähän vähäisempään tunnustukseen.¹³⁹

Tunnustamisoikeudenkäynnin etuna vastaajalle (ja oikeuslaitokselle) on asian nopeampi käsittely. Lisäksi teosta tuomittavaa seuraamusta voidaan lieventää tunnustamisen perusteella. Tuomioistuin on tunnustamisoikeudenkäynnissä sidottu syyttäjän esittämään rangaistusvaatimukseen, joskin se voi poiketa siitä omaaloitteisesti lievempään suuntaan. Seuraamusvaatimuksen esittämisen tueksi Norjan valtakunnansyyttäjä on laatinut ohjeistuksen syyttäjille tunnustuksen merkityksestä rikosprosessissa ja syyteharkintavaiheessa (*Rundskriv nr 3/2007 – Tilståelsesrabatt*), jolla pyritään vahvistamaan rangaistuskäytännön yhtenäisyyttä. Ohjeen mukaan seuraamuksen lieventäminen voi tapahtua joko rangaistuslajia ja/tai rangaistuksen määrää lieventämällä. Myös laissa säädetyn rangaistusminimin alittaminen on mahdollista.¹⁴⁰

¹³⁷ OmMI 26/2012, 32.

¹³⁸ Estonia Prosecution Office information 2016 http://transparency.ee/cm/files/lisad/prosecutors_office_of_estonia.pdf, vierailtu 12.5.2020.

¹³⁹ OmMI 26/2012, 28.

¹⁴⁰ Rundskriv 3/2007, 2; OmMI 26/2012, 28.

Lievennyksen määrää arvioitaessa on huomioitava etenkin se, missä vaiheessa prosessia tunnustus on annettu ja kuinka suuri prosessiekonominen vaikutus tunnustamisella on ollut. Jos tunnustuksen vaikutus asian selvittämisessä on ollut merkittävä, kyseeseen voisi tulla noin kolmanneksen seuraamusalennus. Tapauskohtaisesti jopa suurempikin lievennys voi tulla kyseeseen. Lievennyksen oikea määrä tulee harkita aina tapauskohtaisesti ja konkreettisesti: minkälainen merkitys tunnustamisella on ollut juuri tässä jutussa. Myös rikostyyppi vaikuttaa siihen, minkälaisia ja kuinka suuria hyötyjä tunnustuksella voidaan asian käsittelyssä saada. Ns. massarikoksissa yksittäisessä asiassa koitunut ajan ja/tai resurssien säästö ei välttämättä ole suuri, mutta tapausten suurten määrän vuoksi pienikin säästö kertautuu kokonaisuuden kannalta merkittäväksi, kun taas talous- ja huumausainerikoksissa resurssisäästö voi olla yksittäisessäkin jutussa huomattava. Esimerkiksi seksuaalirikoksissa tunnustus puolestaan voi tuottaa materiaalistien etujen lisäksi myös henkistä helpotusta, kun asianomistaja ei joudu käymään läpi täysimittaista rikosprosessia asiassa.¹⁴¹

Tunnustamisoikeudenkäynnissä annettuun tuomioon tulee perustella se, millä tavoin tunnustus on vaikuttanut teosta mitattuun seuraamukseen. Syyttäjän on siis eriteltävä tunnustus ja sen merkitys rangaistuksen lieventämiselle ja lisäksi ilmoitettava, mikä rangaistus olisi ollut ilman tunnustusta. Syyttäjän velvollisuutena on myös huolehtia siitä, että myös epäillylle on selvää tunnustuksen merkitys ja sen vaikutus tuomittavaan seuraamukseen. Jo esitutkinnan aikana epäillylle voidaan kertoa, että tunnustus voidaan ottaa huomioon lieventävänä seikkana asiaa käsiteltäessä ja millä tavoin huojennuksen suuruutta arvioidaan, mikä suuruiseksi teon normaalirangaistus arvioidaan ja kuinka suurta seuraamuslievennystä syyttäjä on valmis esittämään. Käytännössä tunnustuksen johdosta annettu seuraamuslievennyksen ”perusmäärä” oli Norjan oikeushallinnon vuonna 2004 teettämän selvityksen mukaan ollut noin 15–30 % normaalirangaistuksesta.¹⁴²

Asian käsittely tunnustamisoikeudenkäynnissä ei vaadi asianomistajan suostumusta eikä häntä kutsuta paikalle tunnustamisoikeudenkäyntiin. Pääasiaan liittyvä vahingonkorvausvaatimus voidaan käsitellä tunnustamisoikeudenkäynnin yhteydessä, mikäli sellainen on tehty ja vaatimus on riidaton. Tunnustamisoikeudenkäynti on mitä ilmeisimmin verrattain suosittu prosessi-instrumentti: Suomen oikeusministeriön vuonna 2012 julkaiseman katsauksen mukaan Norjassa ensimmäisen asteen rikosasioista noin 40 % käsiteltiin tunnustamisoikeudenkäynnissä.¹⁴³

Yllä selostetun tunnustamisoikeudenkäyntimenettelyn lisäksi Norjassa on tehty vuonna 2016 myös ehdotus varsinaisen syyteneuvottelumenettelyn käyttöön otosta. Esitys on tällä hetkellä vasta käsittelyssä, eikä mahdollisesta voimaantulosta tai sen ajankohdasta ole tarkempaa tietoa. Esityksen mukaan syyttäjä voisi sitoutua vaatimaan lievempää rangaistusta epäillylle, joka tunnustaa rikosepäilyn kohteena olevan teon tai muuten olennaisesti edistää asian selvittämistä. Syyttäjä olisi sidottu antamaansa alennusesitykseen ja voisi perua sen ainoastaan siinä tapauksessa, että epäilty peruuttaa tunnustuksensa tai asiassa tulee esiin sellaista uutta selvitystä, jonka valossa esitetty seuraamus olisi selvästi liian alhainen. Tuomioistuinta syyttäjän seuraamusesitys ei kuitenkaan automaattisesti sitoisi, vaikkakin syiden siitä poik-

¹⁴¹ Rundskriv 3/2007, 3–5; OmMI 26/2012, 28.

¹⁴² Rundskriv 3/2007, 3, 8–9; OmMI 26/2012, 28–29.

¹⁴³ OmMI 26/2012, 28–29.

keamiseksi tulisi olla painavat: tuomioistuin voisi mitata seuraamuksen syyttäjän sitoumuksesta poikkeavasti ainoastaan siinä tapauksessa, että sitoumus on selvästi vallitsevan oikeuskäytännön vastainen.¹⁴⁴

L.5.2 Tanska ja Islanti

Tanskassa ei myöskään ole käytössä varsinaista syyteneuvottelumenettelyä, mutta Norjan tapaan siellä hyödynnetään tunnustamisoikeudenkäyntimenettelyä erityisesti vähäisempien ja selväpiirteisten massarikosten käsittelyssä. Ainakin paikallistoimijoilta saatujen käyttäjäkokemusten perusteella menettelyä on pidetty käyttökelpoisena sekä tuomioistuimen että vastaajien näkökulmasta: positiivisena piirteenä on pidetty erityisesti oikeuskäsittelyn nopeutumista ja suoraviivaistumista, mikä sekä helpottaa tuomioistuinten työtaakkaa että mahdollistaa vastaajalle asian nopeamman käsittelyn ”pois päiväjärjestyksestä”.¹⁴⁵

Lisäksi myös Tanskassa epäillyn yhteistyö rikosepäilyn selvittämisessä (esimerkiksi tietojenanto) tai tunnustaminen voi olla rangaistuksen lieventämisperuste. Rangaistuksen mittaaminen ja lieventäminen näillä perusteilla on kuitenkin tällöin täysin tuomioistuimen harkintavallassa – syyttäjällä ei ole valtuuksia tehdä minkäänlaisia tuomioistuimen päättävältä rajoittavia sitoumuksia tältä osin.¹⁴⁶

Islannissa ei niin ikään ole käytössä varsinaista syyteneuvottelumenettelyä. Kilpailurikkomuksia koskevien juttujen kohdalla kilpailuviranomaiselle on kuitenkin annettu mahdollisuus sopia rikkomuksesta epäillyn henkilön tai yhteisön kanssa, että asiassa määrätään vain hallinnollinen sanktio eikä asiaa viedä tällöin enää rikosprosessiin. Poliisilla tai syyttäjällä ei tällöin ole myöskään valtuuksia ottaa asiaa tutkittavaksi.¹⁴⁷

L.5.3 Ruotsi

Ruotsin rikoslainsäädäntö ei tähän mennessä ole tuntenut syyteneuvottelun mahdollisuutta. Menettelyn käyttöönottoa on kuitenkin pohdittu maassa säännöllisin väliajoin, viimeksi vuonna 2019 osana rikoslain kokonaisuudistustyötä. Tuolloin uudistusprosessia varten asetettu työryhmä julkaisi osaraportin (*Stora brottmål – nya processrättsliga verktyg. Slutbetänkande av utredningen om processrätt och stora brottmål. Statens offentliga utredningar*. SOU 2019:38), jonka osana se päätyi esittämään käyttöönotettavaksi eräänlaista esitutkintayhteistyömallia vuoden 2021 alusta alkaen. Tämän esityksen keskeinen sisältö käydään läpi seuraavassa.

Työryhmä on esitystä laatiessaan perehtynyt kattavasti myös muissa (Euroopan) maissa ja etenkin muissa Pohjoismaissa käytössä oleviin syyteneuvottelumenettelyihin. Raportissa referoidaan laajasti etenkin Suomen varhaisia kokemuksia tšekiläisen syyteneuvottelumenettelyn käyttöönotosta. Tältä osin raportin taustamateriaalina on suomalaisten lainvalmisteluasiakirjojen lisäksi toiminut syyteneuvottelua käyttäneen suomalaisen asianajajan työryhmälle antamat haastattelut syyteneuvottelumenettelyn käyttökokemuksista sekä käsillä oleva Krimon syyteneuvottelumenettelyä koskeva seurantahanke. Krimon hankkeen osalta työryhmä on hyödyntänyt ensinnäkin

¹⁴⁴ SOU 2019:38, 166.

¹⁴⁵ Matkaraportti (Retten i Lyngby) Suomen oikeusministeriön oikeushallinto-osaston koulutusyksikölle 27.2.2017 Kät Illman.

¹⁴⁶ SOU 2019:38, 144.

¹⁴⁷ OmMI 26/2012, 29.

tämän seurantahankkeen ensimmäisessä vaiheessa julkaistua muistiota (Mäkelä & Niemi 2017), minkä lisäksi työryhmällä on ollut käytössään epävirallisia tietoja Krimon tutkimushankkeen toisen vaiheen alustavista tutkimustuloksista¹⁴⁸.

L.5.3.1 Esitetyn menettelyn pääpiirteet ja -tavoitteet

Työryhmän esittämän esitutkintayhteistyömenettelyn perusidea on, että mikäli rikoksesta epäilty henkilö antaa esitutkinnan aikana omasta epäilystä teostaan sellaisia tietoja, joilla on olennaista merkitystä tapauksen selvittämisen kannalta, syyttäjä voi vastineeksi päättää joko rajata esitutkintaa kyseisen teon osalta tai päättää olla toimittamatta esitutkintaa lainkaan joistain muista saman henkilön tekemiksi epäilyistä rikoksista. Samalla syyttäjä voi myös antaa sitovan lupauksen siitä, minkä suuruinen rangaistus tekijälle tulisi syytteen kohteena olevista teoista *enintään* tuomita. Ilmoitus tästä maksimirangaistussitoumuksesta tulee merkitä tuomioistuimelle toimitettavaan haastehakemukseen.¹⁴⁹

Menettelyyn osallistuvalla epäillyn on oltava täysi-ikäinen (yli 18-vuotias) ja hänellä tulee olla oikeudellinen avustaja. Asiaa koskevat neuvottelut käydään syyttäjän, epäillyn ja epäillyn avustajan kesken ja heidän kaikkien on oltava henkilökohtaisesti läsnä neuvottelutilaisuudessa. Mikäli syyttäjä päätyy neuvotteluiden seurauksena rajoittamaan esitutkintaa ja/tai antamaan sitoumuksen maksimirangaistuksesta, hän voi poiketa näistä sitoumuksistaan ainoastaan siinä tapauksessa, että käy ilmi että epäillyn antamat tiedot ovat niin puutteellisia tai virheellisiä tai ilmi tulee jotain sellaista uutta selvitystä, ettei edellytyksiä sitoumuksen antamiselle voida enää katsoa olevan olemassa.¹⁵⁰

Tavanomaisesti asianomistajalla on ruotsalaisessa rikosprosessissa samanlainen toissijainen syyteoikeus kuin Suomessa. Esityksen mukaan tätä oikeutta rajattaisiin esitutkintayhteistyömenettelytapauksissa: jos syyttäjä on tehnyt esitutkinnan rajaus-/toimittamattajättämispäätöksen esitutkintayhteistyömenettelyn perusteella, asianomistajalla ei myöskään ole oikeutta nostaa syytettä asiassa toissijaisen syyteoikeuden nojalla¹⁵¹.

Esityksen mukaan menettelyä voitaisiin käyttää vain silloin, kun epäilty antaa tietoja *omasta* epäilystä rikoksestaan. Tarkoituksena ei siis ole luoda ns. kruununtodistajamenettelyä, vaikka työryhmä huomauttaakin, että raja ei aina ole kovin selväpiirteinen – esimerkiksi laajoissa ja/tai monimutkaisissa jutuissa, jengirikollisuudessa, talousrikoksissa jne. tietojen antaminen tai esimerkiksi rikospaikan tai rikosentekovälineen osoittaminen viranomaisille omaan tekoon liittyen käytännössä usein myös tarkoittaa tietojen antamista toisten tekoihin liittyen. Rangaistuslievennys epäillylle voidaan myöntää kuitenkin vain myötävaikuttamisesta oman (epäillyn) rikoksen selvittämiseen.¹⁵²

Ehdotetulla menettelyllä tavoitellaan sekä prosessieconomisia etuja että mahdollisuutta lisätä rikosprosessin osapuolten omaa vaikutusvaltaa asian käsittelyyn. Ehdotus on osa rikoslain kokonaisuudistustyötä, jonka yhtenä kärkitavoitteena on, että prosessin osapuolet voivat entistä enemmän itse määrätä prosessin kulusta muun

¹⁴⁸ Työryhmän selostus näistä alustavista tutkimustuloksista löytyy raportin sivuilta SOU 2019:38 153–165.

¹⁴⁹ SOU 2019:38, 44–45.

¹⁵⁰ SOU 2019:38, 37.

¹⁵¹ SOU 2019:38, 37.

¹⁵² SOU 2019:38, 135.

muassa valinnanvapauden ja syyttäjän päätäntävällän lisäämisen, neuvottelun, dialogin ja osapuolten itsenäisen yhteistyön lisäämisen sekä istuntoa edeltävän valmistelutyön paremman hyödyntämisen avulla. Yhtenä yleisenä pyrkimyksenä uudistustyössä on näin ollen siirtyminen rikosprosessissa tuomarin yksinomaisesta johdosta siihen, että prosessiosapuolet voivat myös itse yhteistyössä määrätä prosessin kulusta ja siitä, mitkä osiot haluavat tuoda tuomarin objektiivisen ratkaisuvallan ratkaistavaksi.¹⁵³

L.5.3.2 Soveltamisala

Esityksessä ei esitetä menettelyn soveltamisalaan mitään kategorisia rajoituksia esimerkiksi soveltuvien rikostyyppien osalta. Neuvotteluja voitaisiin lähtökohtaisesti käydä mistä hyvänsä rikoksesta ja tekstissä mainitaankin paikoin esimerkkitapauksina muun muassa murhatutkinta ja lapsipornografiaan liittyvät rikokset¹⁵⁴ – edes kaikkein vakavampia rikoksia ei siis automaattisesti suljettaisi menettelyn piiristä. Esityksessä tätä perustellaan yhdenvertaisuusnäkökohdilla¹⁵⁵.

Menettelyn käyttö ei silti olisi suinkaan täysin rajatonta; kategoristen rajoitusten puuttuessa soveltamismahdollisuuksien puntaroinnissa korostuukin syyttäjän harkintavalta ja tapauskohtaisen harkinnan painoarvo. Tätä harkintaa ohjaavia yleisiä rajoitusperusteita olisi esityksen mukaan erityisesti kaksi: syyttäjän on ensinnäkin tapauskohtaisesti harkittava, ovatko annetut tiedot niin merkittäviä ja ”oikeassa kohdassa” tutkintaa annettuja, että esitutkinnan rajoittaminen ja/tai rangaistusmaksimin asettaminen vastineena niistä on perusteltua. Toisekseen syyttäjän on varmistettava, ettei asiaan liity sellaista yleistä tai yksityistä intressiä, jonka johdosta rajoittaminen ei tule kysymykseen.¹⁵⁶

Etenkin jälkimmäisen kriteerin harkintaa ohjaavan vaikutuksen voi olettaa muodostuvan merkittäväksi. Syyttäjän on huolellisesti harkittava menettelyn soveltuvuutta myös siitä näkökulmasta, onko sen käyttäminen sopivaa asiaan liittyvät (mahdollisesti painavat) yleiset ja/tai yksityiset intressit huomioiden. Esityksessä huomautetaan, että erityisen herkkiin oikeushyviin kohdistuvat ja asianomistajaa vakavasti loukkaavat rikokset, kuten esimerkiksi suurin osa seksuaalirikoksista, tuskin voisivat pääsääntöisesti olla menettelyyn soveltuvia. Harkinta on kuitenkin aina tapauskohtaista. Sen sijaan esimerkiksi asianomistajan suurikaan vahingonkorvausvaatimus ei puolestaan ole itsessään esteenä menettelyn käyttämiselle.¹⁵⁷

L.5.3.3 Ei tunnustamisvaatimusta

Erityisen huomionarvoinen yksityiskohta työryhmän esittämässä menettelyssä on, että siinä ei vaadita epäiltyä tunnustamaan epäiltyä rikostaan menettelyetujen saamiseksi. Tunnustaminen ei myöskään (yksinään) voisi esityksen mukaan täyttää olennaisen tiedon kriteeriä¹⁵⁸. Kyse ei siis olisi perinteisestä *guilty plea* -menettelystä vaan nimenomaan siitä, että epäilty antaa viranomaisille mitä tahansa sellaisia tietoja, joilla on olennaista merkitystä esitutkinnan suorittamisen kannalta. Tällaisia tietoja voisivat esityksen mukaan olla esimerkiksi tutkimuksen kannalta mahdollisesti

¹⁵³ SOU 2019:38, 111–122.

¹⁵⁴ SOU 2019:38, 236–237.

¹⁵⁵ SOU 2019:38, 183.

¹⁵⁶ SOU 2019:38, 183–186.

¹⁵⁷ SOU 2019:38, 185.

¹⁵⁸ SOU 2019:38, 125.

hyödyllisten henkilöiden nimeäminen, salasanan antaminen epäillyn tietokoneelle, etsintäpaikan osoittaminen tai sellaisen (kirjallisen) materiaalin toimittaminen, jonka hankkiminen muutoin olisi edellyttänyt kansainvälistä yhteistyötä. Tiedon täytyy myös olla luonteeltaan sellaista, että sen luovuttaminen edistää asian selvittämistä olennaisesti. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että luovutettavan tiedon on oltava sellaista, jota viranomaisilla ei jo ennestään ollut käytettävissä tai jota ei olisi muutoin ollut (helposti) saatavissa.¹⁵⁹

Epäillyn ei siis tarvitsisi tunnustaa tekoaan menettelyedut saadakseen. Menettelyä voitaisiin käyttää, vaikka syyllisyyskysymystä ei olisikaan jutussa selvitetty – itse asiassa syyllisyyskysymystä ei esityksen mukaan voitaisi yksinomaan tämän menettelyn nojalla edes sitovasti ratkaista.¹⁶⁰

Sille, että tunnustuksella ei olisi menettelyssä itsenäistä painoarvoa, annetaan esityksessä useampia perusteluja. Osa näistä perusteluista on pragmaattis-proses-sieconomisia: tunnustus ei välttämättä, etenkin pienemmissä ja/tai selväpiirteisissä rikosjutuissa, tuo itsessään mitään sellaista olennaista uutta selvitystä asiaan, että sen avulla säästyisi viranomaisen rikostutkintaresursseja. Suurimmat syyt liittyvät kuitenkin rikosprosessin oikeusturvatakeisiin, etenkin epäillyn itsekriminointisuojaan ja sen horjuttamiseen liittyviin riskeihin. Työryhmä painottaakin nimenomaisesti, että ehdotettavan uudistuksen tarkoituksena ei ole luoda *tunnustamiseen* kannustavaa järjestelmää, sillä tällaisen menettelyn sisältämät oikeusturvariskit sekä vaara väärästä tunnustuksesta ovat liian suuret. Palkinto halutaankin antaa siis tunnustamisen sijaan siitä, että epäilty antaa tietoja, joista on materiaalista hyötyä tapauksen jatkokäsittelyssä.

*”En ordning som utgår från erkännandet som den önskvärda formen av medverkan är, menar vi, mindre verkningsfull i förhållande till det som vi upfattar är vårt uppdrag än en ordning som utgår från en medverkan som har en materiell betydelse vid den fortsatta hanteringen av brottmålet. Att ge misstänkta processuella belöningar för att de erkänner brott leder enligt vår bedömning dessutom till större risker ur rättsäkerhetsperspektiv än en ordning som öppnar för belöningar för att den misstänkte hjälper utredningsarbetet framåt. Svårigheterna med falska erkännanden är allmänt kända.”*¹⁶¹

L.5.3.4 Rangaistuksen lieventäminen ja tuomioistuimen rooli

Vastineena olennaisten tietojen luovuttamisesta epäiltyyn kohdistuvien rikosepäilyjen esitutkintaa voidaan siis rajoittaa. Toisena mahdollisena etuna on epäillylle tuomittavan seuraamuksen lieventäminen syyttäjän asettaman rangaistusmaksimin muodossa. Tällöin syyttäjä siis antaa epäillylle sitoumuksen siitä, minkä suuruisen rangaistukseen hänet voidaan tuomioistuimessa *enintään* tuomita vastineena olennaisten tietojen antamisesta.

Sitoumus sitoo syyttäjää tiukasti – siitä on mahdollista poiketa ainoastaan siinä tapauksessa, että epäillyn antamat tiedot osoittautuvat niin puutteellisiksi tai virheellisiksi ettei sitoumuksen antamisen edellytysten voida katsoa enää täyttyvän. Syyttäjän antama sitoumus sitoo myös tuomioistuinta: työryhmä esittää, että myöskään tuomioistuimella ei olisi valtaa poiketa syyttäjän antamasta sitoumuksesta ankarampaan

¹⁵⁹ SOU 2019:38, 128.

¹⁶⁰ SOU 2019:38, 181.

¹⁶¹ SOU 2019:38, 125.

suuntaan, vaikka tuomari olisi eri mieltä syyttäjän kanssa seuraamuksen mittaamisesta. Syyttäjän antama sitoumus muodostaisi näin ollen sitovan rangaistuskaton tekijälle tuomittavasta seuraamuksesta.¹⁶²

Työryhmä perustelee syyttäjälle ehdotettavaa rangaistusmaksimin sitovaa määräämisvaltaa yhtäältä menettelyn neuvotteluvarmuuden parantamisella – menettelyyn ryhtyvän epäillyn on voitava luottaa siihen, että hänelle luvatut edut todella toteutuvat, muutoin menettelyn käytettävyyttä kärsii – että toisaalta ns. linjakkuusperiaatteella. Tällä työryhmä viittaa siihen, että syyttäjä on joka tapauksessa se rikosprosessuaalinen toimija, joka laatii syytteen ja määrittää siihen teonkuvauksen. Siten on myös loogista, että myös seuraamushaarukka annettaisiin syyttäjän määritysvaltaan. Syyttäjä joutuisi myös perustelemaan seuraamuskannanottonsa ja vastaaja voi esittää myös oman näkemyksensä asiaan. Tämä parantaisi kaikinensa prosessin oikeusvarmuutta, ennustettavuutta ja läpinäkyvyyttä.¹⁶³

On syytä huomata, että tämä syyttäjän sitova määräämisvalta rangaistuksen osalta koskisi esityksen mukaan vain ja ainoastaan rangaistuksen ylärajan määrittämistä. Kaiken muun suhteen tuomioistuimella säilyisi myös tämän menettelyn yhteydessä täysin vapaat kädet seuraamuksen mittaamisen suhteen. Tuomioistuimella säilyisi esimerkiksi täysi valta tuomita vastaaja lievempään rangaistukseen kuin mitä syyttäjä on esittänyt. Myös rangaistuslajinvalinta olisi edelleen tuomioistuimen yksinomaisessa harkinnassa; syyttäjä voisi seuraamuskannanoton yhteydessä esittää oman näkemyksensä soveltuvasta rangaistuslajista (esimerkiksi seuraamuksen tuomitsemisesta mahdollisena ehdottoman vankeuden sijaan), mutta tämä kannanotto ei sido tuomioistuinta.¹⁶⁴

Osin tästä syystä – että tuomioistuimelle jäisi rangaistusmaksimin puitteissa täysi tuomitsemisvalta ja rangaistuksen määräämisvalta myös syyteneuvottelutapausten osalta – esityksessä ei myöskään esitetä tuomioistuimelle ns. ylimmäisen valvojan roolia menettelyssä. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomioistuimella ei asetettaisi viimekätistä velvollisuutta tai toisaalta oikeutta kontrolloida syyttäjän menettelyssä tekemien sitoumusten hyväksyttävyyttä tai sisältöä. Tuomioistuimella ei siis olisi velvollisuutta esimerkiksi varmistaa, että osapuolten solmiman sopimuksen sisältö on asianmukainen ja/tai että epäillyn osallistuminen menettelyyn tapahtuu hänen omasta vapaasta tahdostaan. Tällainen varmistuminen on tuomioesityksen hyväksymisen ehtona muun muassa suomalaisessa syyteneuvottelumenettelyssä. Ruotsiin ehdotetussa mallissa kuitenkin katsotaan, että kyse on siinä määrin erilaisesta menettelystä (muun muassa tunnustamisvaatimuksen puuttumisen vuoksi), ettei tällaiselle kontrollifunktiolle ole tarvetta. Päin vastoin, tuomioistuimen tulee pidättäytyä osallistumasta neuvotteluosapuolten neuvottelutulokseen ja sopimuksen yksityiskohtiin. Esitutkintapäätösten osalta tuomioistuimen kontrollivalta ei olisi mielekäs senkään vuoksi, että menettelyn piirissä tehdyt esitutkinnan rajaamispäätökset ovat sellaisia syyttävaviranomaisen tekemiä hallinnollisia tutkintaresurssien kohdentamis- ja priorisointipäätöksiä, jollaisia syyttäjällä on valta tehdä nykyisenkin rikosprosessilainsäädännön puitteissa. Seuraamuspuolen osalta tuomioistuimen valtaa oltaisiin puolestaan rajaamassa ainoastaan rangaistuksen katon osalta – muilta osin tuomioistuimen itsenäinen rangaistuksenmääräämisharkintavalta säilyisi entisellään.¹⁶⁵

¹⁶² SOU 2019:38, 206–207, 249–253.

¹⁶³ SOU 2019:38, 206–207.

¹⁶⁴ SOU 2019:38, 227–228.

¹⁶⁵ SOU 2019:38, 280.

Työryhmä myös huomauttaa, että uusi menettely olisi osa rikos(prosessi)oikeuden kokonaisuudistusta, jonka yhtenä tarkoituksena on, kuten todettua, lisätä osapuolten neuvottelu- ja määrittelyvaltaa ja osana tätä tietoisesti siirtää ja lisätä rikosprosessuaalista harkinta- ja ratkaisuvallaa myös syyttäjän tontille. Uudistuksen funktio ja sillä tavoitellut hyödyt voisivat helposti vesittyä, jos syyttäjän asiantuntemukseen ja asianmukaiseen toimintaan ei uskalleta luottaa ilman tuomioistuimen viimekätistä kontrollivallaa. Luottamuksen ja tietyn prosessiautonomian lisääminen rikosprosessin osapuolille tuomioistuimen kattavan kontrollivallan kustannuksella ja tähän sisältyvän tietyn riskin hyväksyminen on esityksen mukaan välttämätön seikka, joka täytyy hyväksyä, mikäli halutaan, että menettelyllä saavutetaan sillä tavoitellut prosessieconomiset ja prosessiautonomiset edut sekä turvataan epäillyn oikeusturva mahdollisimman hyvin. Edelleen työryhmä huomauttaa, että syyttäjä toimii kaikissa toimissaan, myös tässä menettelyssä antamiensa sitoumusten osalta, virkavastuulla ja tätä koskeva keinovalikoima on tavanomaiseen tapaan käytössä, mikäli olisi syytä epäillä väärinkäytöksiä tältä osin.¹⁶⁶

Lopuksi työryhmä vielä toteaa, että kaavaillun kaltainen menettely edellyttää onnistuakseen syyttäjältä tiettyä, uudenlaista riskinotto- ja sietokykyä. Kuten aiemmin on selostettu, syyttäjän mahdollisuudet muuttaa aiempia, neuvottelun aikana antamia sitoumuksia ja päätöksiä esitutinnan rajoittamisesta tai maksimirangaistuksen linjaamisesta olisivat esityksen mukaan hyvin rajoitetut. Tämä tarkoittaa myös sitä, että syyttäjä ei voisi perua tai muuttaa aiempia linjauksiaan edes siinä tapauksessa, että päätöksenteon jälkeen tulisi ilmi sellaista selvitystä, jonka perusteella päätös olisi ollut epäillyn kannalta ankarampi, jos se olisi ollut tiedossa päätöksenteon aikaan, mikäli aiemmin pimentoon jääneet seikat eivät ole johtuneet epäillyn itse antaman tiedon merkittävästä vaillinaisuudesta tai virheellisyydestä. Mikäli syyttäjä voisi tiukentaa aiempia sitoumuksiaan minkä tahansa esiin tulevan selvityksen perusteella, horjuttaisi tämä epäillyn oikeusturvaa sekä yleisemmällä tasolla menettelyn luotettavuutta ja käyttökelpoisuutta. Näin ollen syyttäjän täytyykin luottaa siihen, että sitoumukset antaessaan hänellä on kasassa niin kattava ja oikeasisältöinen selvitys epäilyistä rikoksesta, että hän kykenee niiden valossa tekemään asianmukaiset linjaukset.¹⁶⁷

¹⁶⁶ SOU 2019:38, 280.

¹⁶⁷ SOU 2019:38, 282–283.